

[illegible]

SAMMANDRAG

AF

OFFICIELLA RAPPORTER

OM

CHOLERAFARSOTEN

I SVERGE

år 1850

EFTER UPPDRAG AF

Kongl. Maj:ts Sundhets-Collegium

UTARBETADT

AF

DESS LEDAMOT

Dr. FR. TH. BERG.

STOCKHOLM, 1851.

P. A. NORSTEDT & SÖNER,

Kongl. Boktryckare.

INNEHÅLL.

Till Kongl. Maj:ts Sundhets-Collegium!

Då jag nu till Kongl. Collegium vördsamt öfverlemnar, afslutad och tryckt, den berättelse om sistlidne års cholerafarsot i Sverge, hvilken jag enligt Kongl. Collegii uppdrag med ledning af ingångne rapporter utarbetat, anser jag mig förpligtad, att tillika på åtskilliga dermed sammanhang egande omständigheter påkalla Kongl. Collegii uppmärksamhet.

När med innevarande års början farsotens snara upphörande syntes med säkerhet kunna förväntas och tiden alltså var inne för öfverläggning om företagande af en serskild berättelse rörande farsotens gång och allmänna förhållande i sammanhang med Kongl. Collegii underdåniga redogörelse för Dess, af farsoten föranledda, administrativa förfoganden och denna berättelses utarbetande åt mig uppdrogs, förefans ännu intet annat material för en sådan berättelse, än dels de, till upplysning om föregående hälsotillstånd bestämda, veckorapporter, hvilka, på grund af Kongl. Collegii Circulär till samtlige Konungens Befallningshafvande i riket af den 26 Augusti 1850, afgifvits af de i offentlig civil tjenst anställde läkarne inom hela landet, dels de postdagliga rapporter om antalet i cholera insjuknade och döde, som ingått från Vederbörande å de ställen, der farsoten utbrutit, dels ock en och annan utförligare rapport af några läkare från de ställen, der farsoten först afstadnat.

Detta material innehöll dock för hela farsotens historia icke ens någon fullständig numerisk redogörelse, långt mindre behöfliga upplysningar i flera andra vigtiga hänseenden. Att afvakta dessa upplysningars möjliga erhållande genom de vetenskapliga berättelser, hvilka författningsenligt åligga hvarje läkare, som vid cholerasjukvård varit anställd, skulle hafva medfört ej blott en betydlig tidsförlust, utan ock en ganska oviss fördel, så framt ej alla dessa berättelser

kunde blifva efter samma plan bearbetade. Då nu cholerasjukvården till stor del besörjts af Extra läkare, som ofta först efter farsotens utbrott på ett ställe dit ankommit och vid dess afstadnande beordrats till ny sjuk ort, samt mången gång å stället qvarlemnat de anteckningar, som kunnat göras, så kunde lika litet af dessa läkare väntas fullständiga upplysningar, som af de orternas Ordinarie läkare, hvilka ej ensamme handlagt hälso- och sjukvården, med mindre Sundhetsnämnder och andra Vederbörande äfven af dem skolat anlitas, och alltså flera personers biträde tagas i anspråk.

För ändamålets vinnande på lämpligaste sätt utfärdades alltså af Kongl. Collegium under loppet af sistlidne Januari månad till Konungens Befallningshafvande i de län, som af farsoten varit hemsökte, skrifvelser, inneslutande för hvarje stad, köping, socken o. s. v., från hvilken någon anledning gifvits att cholerafall derstädes inträffat, en, af mig undertecknad, tryckt Promemoria att vederbörande till besvarande tillställas.

Denna Promemoria innehöll följande frågor:

1:o Hafva åtgärder till skydd mot smitta *vidtagits före farsotens utbrott å stället?*
och i sådant fall hvilka?

2:o Väderleken och allmänna helsotillståndet närmast före *farsotens utbrott å stället?*
voro magplågor då gängse?

3:o Uppgift för hvarje dag *å antalet i cholera insjuknade och döde från farsotens början intill dess slut?*

4:o Summarisk *uppgift å hela antalet i cholera insjuknade och döde af hvarje serskildt kön?*

5:o Summarisk *uppgift å hela antalet i cholera insjuknade och döde af de olika lefnadsåldrarne: (barn under 15 år, medelåldrige, ålderstigne)?*

6:o Summarisk *uppgift å hela antalet cholerasjuke, som intagits och aflidit på serskildte* sjukhus, *der sådane blifvit inrättade?*

7:o Förekommo under farsotens gång, utom de som cholera uppgifne sjukdomsfallen, talrika lindrigare illamåenden *af äckel, kräkning, magplågor, diarrhé, sendrag o. d.?*

8:o Förekommo under och närmast efter farsoten äfven andra *sjukdomar, såsom* svåra febrar, frossor?

9:o Märktes osunda bostäder, nöd, begifvenhet på starka drycker o. d. utöfva inflytelse på farsotens utbredning och häftighet?

10:o Förekom farsoten allmännare utbredd inom orten eller blott begränsad inom vissa hus, gårdar, byar?

11:o Insjuknade ofta flera *personer inom samma hus och familj, der* ett *cholerasjukdomsfall inträffat?*

12:o Märktes större samqväm bidraga till sjukdomens spridning?

13:o Märktes de personer, som biträdt vid sjukvården och handterat liken, i högre grad blottställda för cholera?

14:o Spärrades genast husen och orterna der cholerasjukdomsfall inträffat?

15:o Kunde spärrningar, der de vidtogos, i anseende till dermed förenade svårigheter, strängt genomföras och upprätthållas?

16:o Hafva spärrningar såsom skyddsmedel mot smitta af cholera tillvunnit sig förtroende i orten?

17:o Vid hvilken tid på dygnet *förmärktes de flesta personer insjukna?*

18:o För hvarje af cholera angripet ställe önskas en fullständig uppgift å tiden, då de första *sjukdomsfallen inträffat, personernas namn, ålder, yrke, lefnadssätt och den gemenskap, som de på ett eller annat sätt veterligen korrt förut haft med smittad eller misstänkt ort och person, med hvad mera, som kan anses upplysa sättet huru farsoten blifvit införd och spridd?*

19:o Var stället af cholerafarsoten angripet år 1834? och i sådan händelse vid hvilken årstid? och huru stort antal då insjuknade och döde?

Svårligen torde väl öfver dessa frågor pålitligare upplysningar kunna erhållas, än genom, den för deras besvarande påräknade, samverkan mellan vederbörande Sundhetsnämnder, Presterskap, Provincial- och Stadsläkare, Magistrater och Landshöfdinge-embeten, hvarjemte lätt inses, att fördelen derutaf att kunna motse en sådan samverkan måste i flera hänseenden bestämma och begränsa frågornas innehåll. För vederbörande läkares serskildta vetenskapliga berättelser kunde ock dessa Promemorier i afseende på allmänna anordningen i flera hänseenden gifva en ledning, som underlättade sammandraget till en gemensam redogörelse för hela landet.

Jemte det jag med serdeles tillfredsställelse inför Kongl. Collegium får vitsorda den beredvillighet, hvarmed de sålunda begärda

upplysningarne i allmänhet, under loppet af våren och sommaren innevarande år, blifvit meddelade, kan jag dock ej undgå omnämna, hvad äfven af berättelsen synes, att frågorna med olika fullständighet blifvit besvarade och att de underrättelser, som erhållits om farsoten i Götheborg, Malmö, Åmål, Wenersborg, Lilla Edet, Döderhultsvik, Ronneby, Fryksdahls härad i Wermland och kanalstationerna å Götha elf bland andra företrädesvis utmärka sig för omsorgsfull utredning. Under tiden hafva ock, dels såsom serskildta vetenskapliga berättelser, dels såsom svar å Promemorian, utförligare meddelanden ingått från flera läkare, hvaribland en af Doktor H. J. Carlsson i Götheborg från tryck utgifven skildring af sjukvården å ett af stadens sjukhus, andra af Regementsläkaren Doktor Grähs och Provincial-läkaren Doktor Darin, tryckte uti tidskriften Hygiæa, hvilka jemte flera, såsom af Provincial-läkaren Doktor Segerstedt, Bataljonsläkaren Doktor Boustedt, Andre Stadsläkaren Doktor Evert och Extra läkaren Rydberg, utgöra värderika bidrag för farsotens historia.

Det sålunda erhållna materialet för min berättelse behöfde dock i ett och annat hänseende ytterligare belysning, hvilken jag sökt förskaffa medelst genomgående af, dels alla de till Kongl. Maj:ts Civildepartement under farsoten inkomne rapporter, dels åtskilliga af de i Länsstyrelsernas arkifver förvarade rapporter, som jag till låns erhållit, dels ock rapporterne till Kongl. Karantäns-Commissionen i Stockholm och har jag alltså sökt begagna hvarje tillgänglig källa för säkra underrättelsers vinnande. Utom hvad på detta sätt inhämtats ur officiella rapporter och berättelser till ett antal af säkert flera tusende, har äfven mången förklaring genom enskild brefvexling måst sökas, hvarförutan några dagars tjenstledighet i slutet af sistlidne Augusti månad af mig begagnats att, så långt tiden medgaf, om farsotens förhållande vid Ströms, Åkerströms, Trollhätte och Brinkebergskulles kanalstationer vinna ytterligare upplysning.

Då jag ansett ej ovigtigt att erhålla officiell underrättelse om och i hvad mån de friska orterna begagnat sig af den rättighet till cernering, som är medgifven, så har äfven härom genom vederbörande Konungens Befallningshafvande och Läkare sökts och erhållits serskild upplysning.

I afseende på sättet huru det sålunda samlade materialet af mig begagnats, anser jag mig främst pligtig att upplysa om orsaken till berättelsens stora omfång.

Om den för Sverge så bedröfligt minnesrika 1834 års cholerafarsot finnes ingen berättelse utarbetad för hela landet, blott ett och annat bidrag till dess historia inom en och annan kommun. Utom tabellverkets redogörelse för de i denna farsot döde ega vi sålunda om densammas förhållande i allmänhet endast fragmentariska notiser. Saknaden af en föregående fullständig berättelse, till hvilken från en sednare mången hänvisning kunnat gifvas, har alltså synts mig oundgängligt kräfva, att det nu framträdande, i sjelfva verket första, försöket till en utförlig berättelse om cholerafarsoten i Sverge icke blott så fullständigt som möjligt sökte redogöra för sitt egentliga föremål, den sista farsoten, utan ock att på samma ställe, så vidt sig göra låt, sammanfattades det hufvudsakliga af de spridda notiserna om 1834 års farsot, hvarigenom icke blott dessa gjordes lättare tillgängliga, utan ock tillfälle bereddes till mången vigtig jemförelse.

Så vidt jag har mig bekant, ega vi ännu ej från något land en fullständigt genomförd och på säkra data grundad berättelse om cholerafarsotens gång steg för steg genom hela landet och om sjukdomens förhållande inom hvarje, äfven den minsta hemsökta, kommun. Sådana fullständiga redogörelser synas mig dock vara nödvändiga vilkor för den närmare kännedomen om farsoten och då de större Stater torde vara få, inom hvilka material till dylika redogörelser kan anskaffas, har jag ock ansett ett fullständigt meddelande af det härstädes erhållna så mycket vigtigare. Härtill har ock mäktigt uppmanat det fosterländska intresset att, så vidt möjligt, på egna, inom landet samlade och lättare controllerade, iagttagelser kunna grunda omdömet öfver ämnen, som för både den enskildte och det allmänna ega en så stor vigt, men hittills i så ringa grad blifvit efter inhemsk erfarenhet och inhemska förhållanden granskade och bedömda. Åtskilliga af de vigtigaste frågorna rörande choleran äro ock af den beskaffenhet, att deras besvarande nödvändigt kräfver en detaljredogörelse, som blir ändamålsenlig endast i samma mån, som den är till alla delar fullständig.

Då jag, under samvetsgrannt bemödande att icke i ringaste mån förändra meningen af de meddelade uppgifterna, så ofta som möjligt till och med återgifvit dem *ordagrannt*, så tror jag mig derigenom blott hafva uppfyllt den officiella referentens första pligt och

den omständlighet, som häraf vållats, hoppas jag ursägtad af fördelen att källorna ej skola behöfva ånyo anlitas såsom controll. För att emedlertid äfven på allt sätt underlätta en sådan, öfverlemnas härmed tillika till förvar i Kongl. Collegii arkif hela samlingen af ingångne rapporter och meddelanden, fullständig och länsvis ordnad till det beqvämaste begagnande.

Utom närmaste området för mitt uppdrag har jag ökat berättelsens omfång med en inledning, som jag för rätta bedömandet af berättelsens innehåll ansett nödig och som likaledes grundats endast på angifna officiella uppgifter.

Kongl. Collegium har ej blott från brödrariket utan ock från flera andra länder fått emottaga så väl högst värdefulla, utförliga, officiella berättelser om cholerafarsoten, som ock dels önskningar att i utbyte erhålla likartade berättelser från Sverige, dels bestämda frågor till besvarande i afseende på cholerafarsotens förhållande härstädes. Då den nu fulländade berättelsen äfven är af Kongl. Collegium afsedd att åtminstone i någon mån fylla dessa önskningar, har ock af sådan dess bestämmelse i flera hänseenden föreskrifvits en utförlighet, som för blotta inomlands bruket måhända ej varit lika nödvändig. Utom hvad redan nämndt är om angelägenheten att medelst en inledning lemna åtskilliga upplysningar m. m., har för den med lokalen mindre förtrogne en Karta öfver farsotens gång och de i berättelsen omnämnda orternas läge ansetts oundgänglig, och har jag sökt att å samma karta äfven antyda farsotens utbredning 1834.

Hvad beträffar meddelanden om cholerasjukdomens pathologie och therapie, så hafva sådana hvarken såsom bidrag till denna berättelse blifvit begärda, eller, der de af en eller annan läkare meddelats, uti densamma blifvit upptagne, då hvad hit hörer ansetts böra lämpligast samlas och offentliggöras af Svenska Läkare-Sällskapet, hvars nit för vetenskapens och konstens främjande säkert icke lärer lemna ofruktbar den erfarenhet, som i detta hänseende kunnat vinnas och har Sällskapet för sådant ändamål alltid fått del af till Kongl. Collegium inkomna vetenskapliga berättelser.

Med största ledsnad har jag sett min förhoppning om denna berättelses tidigare afslutande vecka efter vecka, månad efter månad, svikas under väntan på från ett och annat ställe uteblifne svar. — Under sådant förhållande skulle arbetets fulländande vida längre

hafva fördröjts, derest jag ej begagnat utvägen, att, så långt ske kunnat, låta i förråd uppsätta hvad som varit utarbetadt. Detta oagtadt hafva i flera repriser långa afbrott i tryckningsarbetet ej kunnat undgås och slutligen, för enda uteblifna, ännu ej fullständigt ingångna, svaren rörande en del af Alingsås Extra Provincial-läkare-district, ej återstått annan utväg, än att lemna dem å sido. De med sådant arbetssätt förenade olägenheter, att sednare uppgifter ej sällan föranledt många rättelser och omarbetningar, röjas ty värr! flerstädes i berättelsen, hvars deraf härrörande brister torde i det anförda finna någon ursäkt.

Med all utförlighet lemnar dock denna min berättelse ty värr! ännu mycket outredt i flera vigtiga hänseenden och, om än alltid förutsättas måste, att de iagttagelser, som från landsorterna meddelats, innebära hvad man ansett vara det sanna och rätta, så torde dock ej få betviflas, att ju icke åtskilligt kan behöfva undergå någon rättelse, att annat kan fullständigare, än hittills varit möjligt, utredas och att olika uppfattningssätt af åtskilliga förhållanden behöfva ökadt tillfälle att uttala sig och göra sina grunder gällande, hvartill en berättelse, sådan som denna, torde kunna gifva en lifligare väckelse. Under förutsättning att Kongl. Collegium har för afsigt att hos Kongl. Maj:t söka Nådigt tillstånd till utdelning af denna berättelse åtminstone åt hvarje kommun, som af farsoten haft besök, åt hvarje Provincial- och Stadsläkare å sådana orter, äfvensom till hvarje Landshöfdinge-embete och måhända likaledes till åtskillige af de personer, som i kommunal verksamhet under farsoten sig utmärkt, anser jag mig, derest sådan underdånig framställning kommer att ske och vinna Kongl. Maj:ts Nådiga bifall, af nyssnämnde skäl alltså böra föreslå, att utdelningen åtföljes af en uppmaning till alla och en hvar, som på *säkra grunder* kan rätta och förfullständiga berättelsens faktiska uppgifter, att sådana berigtiganden och tillägg *vederbörligen styrkte* till Kongl. Collegium insända, lärande Kongl. Collegium ej underlåta att af dem göra det lämpligaste bruk för upplysnings främjande. Vigten deraf att, de genom min berättelse nu offentliggjorda, uppgifterna underkastas en sådan pröfning torde ock vara så mycket större, som icke blott många administrativa förfoganden derigenom skulle kunna vinna önskvärda stöd, utan ock åt allmänna öfvertygelsen möjligen beredas en eller annan af de säkra faktiska

utgångspunkter, som densamma begärligt eftersträfvat till ledning och utan tvilfvel, derest någon sådan kan vinnas, med tillfredsställelse skall mottaga.

Då jag i sistlidne Mars månad började denna berättelses utarbetning ansågs cholerafarsoten i hela Europa hafva slutat. Åter hade sålunda inträdt ett förhållande, likartadt med det vid första cholerainvasionen år 1831, att farsoten, efter att hafva från Ostindien utbredt sig öfver Europa, dock ej syntes hafva inkräktat medborgarerätt bland denna verldsdels sjukdomar, utan gaf hopp, att den åtminstone tills vidare torde åtnöja sig med tidtals skeende besök som en långväga resande, derunder bibehållande de främmande dragen af orientalisk härkomst. Ju oftare ett sådant förhållande förnyades, desto mera skulle äfven deraf kunna hemtas bidrag till förklaring öfver farsotens egendomliga spridningssätt. De tidningsberättelser om nya cholerafall i Mähren och Schlesien, hvilka under sistförflutna veckorna åter varit synliga, äro sålunda i mer än ett hänseende förtjenta af stor uppmärksamhet, helst de samma icke kunna sakna all grund, då Kongl. Commerce-Collegium, af Kongl. Maj:t dertill bemyndigadt, funnit sig under den 23 innevarande böra genom Allmän Kungörelse förordna, att de i 2 § af Kongl. Kungörelsen den 12 November 1847 och första punkten i Kongl. Collegii Kungörelse den 10 Januari 1848 gifne föreskrifter angående skyldighet för fartyg och resande att medföra sundhetsbetyg, hvarifrån befrielse blifvit tillsvidare medgifven genom Kongl. Collegii den 27 sistlidne Mars på nådig befallning utfärdade Kungörelse, skola hädanefter ånyo tillämpas i afseende å fartyg och resande, som till Sverige anlända från Holsteinska hamnarna vid Östersjön, Lübeck och Travemünde samt Mecklenburgska och Pommerska hamnarna.

Stockholm den 25 September 1851.

Fr. Th. Berg.

En utförlig berättelse om cholerafarsotens gång inom Sverige skulle i flera hänseenden sakna tydlighet och fullständighet, derest ej uppmärksamheten tillika fästades på de administrativa förfoganden genom hvilka afsetts dels skydd mot farsotens inträngande i landet, dels hinder för dess spridande inom landet, äfvensom på de allmänna stadganden, som för sjukvårdens handhafvande varit gällande. Redogörelse för de iakttagelser om väderlekens förhållande och allmänna hälsotillståndet inom landet, hvilka kunnat erhållas för den tidrymd (1847 — 1850) under hvilken cholerafarsoten åter hemsökt Europa, bör ej heller saknas till ledning för omdömet om den gemenskap, som möjligen kan äga rum mellan dem och farsoten.

Af dessa anledningar sönderfaller denna berättelse uti 3:ne hufvud-afdelningar, nemligen: inledningen, hvars föremål är en kort öfversigt öfver ofvan antydde omständigheter; den egentliga berättelsen om cholerafarsoten för hvarje län i den tidsföljd, som farsotens gång iakttagit jemte summarisk redogörelse för alla de angripna orterna och slutligen framställningen af hälsotillståndet inom de län, som af farsoten ej varit hemsökte jemte inom dem vidtagne åtgärder till skydd mot farsoten efter dess utbrott i landet.

Inledning.

I.

Öfversigt af Kongl. Commerce-Collegii Kungörelser om de orter, som under åren 1847 till Mars 1851 förklarats af cholera smittade, för cholera misstänkte och från cholera fria:

A) Utrikes orter.

Kungörelsens datum.	Smittade.	Kungörelsens datum.	Misstänkte.	Kungörelsens datum.	Frie.
1847		1847		1847	
d. $\frac{9}{11}$	Petersburg o. Cronstadt.	d. $\frac{9}{11}$	Öfrige Ryska hamnarna vid Finska viken och Östersjön, Finska hamnarna från gränsen mot Ryssland till och med Åbo.		
		d. $\frac{14}{12}$	Petersburg o. Cronstadt; Ryska hamnarne vid Finska viken o. Östersjön till Hangö udd fortfarande.	d. $\frac{14}{12}$	Finska hamnarne från Åbo till Hangö udd.
1848		1848		1848	
				d. $\frac{20}{3}$	Petersburg o. Cronstadt, Ryska hamnarne vid Finska viken o. Östersjön tillHangö udd, så att *ingen smittad eller misstänkt* ort *återstår.*
		d. $\frac{22}{5}$	Petersburg o. Cronstadt, Ryska hamnarne vid Finska viken och Östersjön, Finska hamnarne från och med Hangö udd till gränsen mot Ryssland.		
d. $\frac{30}{6}$	Petersburg o. Cronstadt.	d. $\frac{30}{6}$	Alla Finska hamnar utom de Åländska.		
d. $\frac{8}{7}$	Alla vid Östersjön o. Finska viken belägna Ryska o. Finska hamnar.	d. $\frac{8}{7}$	Hamnarne på Åland.		
d. $\frac{8}{8}$	Archangel.	d. $\frac{8}{8}$	öfrige hamnar vid Hvita hafvet		

Kungörelsens datum.	Smittade.	Kungörelsens datum.	Misstänkte.	Kungörelsens datum.	Frie.
1848		1848		1848	
d. $\frac{21}{8}$	Stettin.	d. $\frac{21}{8}$	öfrige hamnar i Pommern, alla Mecklenburgska o. Holsteinska hamnar, Lübeck, Travemünde, Hamburg och öfrige hamnar vid Elben.		
d. $\frac{11}{9}$	Hamburg och Altona.	d. $\frac{11}{9}$	Alla Hanoverska, Bremiska och Oldenburgska hamnar.		
d. $\frac{21}{9}$	Bremen.				
d. $\frac{25}{9}$	Wolgast.				
d. $\frac{2}{10}$	Lübeck med Travemünde, Königsberg med Pillau.	d. $\frac{2}{10}$	öfrige hamnar i provinsen Preussen.		
d. $\frac{6}{10}$	Danzig och Hull.	d. $\frac{6}{10}$	öfrigo hamnar i England och Wales.		
d. $\frac{12}{10}$	Stralsund, Anklam.				
d. $\frac{19}{10}$	London jemte öfriga vid Thamesfloden och dess utlopp belägne hamnar, Sunderland, Leith och öfrige hamnar vid Frith of Forth.	d. $\frac{19}{10}$	öfrige hamnar i Skottland.		
d. $\frac{24}{10}$	Amsterdam.	d. $\frac{24}{10}$	öfrige Nederländske hamnarne.		
d. $\frac{31}{10}$	Rotterdam, Newcastle.				
d. $\frac{7}{11}$	Vlaardingen, Plymouth.	d. $\frac{7}{11}$	Hamnarne i Irland, hamnarne i Finland från Svenska gränsen till Hangö udd.		
d. $\frac{28}{11}$	Glasgow.				
d. $\frac{7}{12}$	Grimsby och Blyth.				
d. $\frac{19}{12}$	Dumfries.				
d. $\frac{29}{12}$	Bergen.	d. $\frac{29}{12}$	öfrige hamnar å Norges vestra kust till och med Lindesnäs.		

Kungörelsens datum.	Smittade.	Kungörelsens datum.	Misstänkte.	Kungörelsens datum.	Frie.
1849		1849		1849	
d. $\frac{4}{1}$	Portsmouth, Cowes, Liverpool, Berwick, Grangemouth, Delft-haven, Schiedam, Maassluis, Briel, Helvoetsluis.	d. $\frac{4}{1}$	Alla öfriga Belgiska hamnar.		
d. $\frac{23}{1}$	Alla hamnar i England och Scottland, Belfast.				
		d. $\frac{7}{2}$	Hamnarne å Finlands södra kust från och med Hangö udd till och med gränsen mot Ryssland, Stettin, Lübeck o. Travemünde, Bremen, Amsterdam.	d. $\frac{7}{2}$	Hamnarne å Finlands vestra kust från Hangö udd till Svenska gränsen och å Åland.
		d. $\frac{13}{2}$	Danzig, Anklam, Wolgast, Stralsund.		
d. $\frac{6}{3}$	Alla hamnar söder om Bergen t. o. m. Tanangers hamn vid Stavanger, Dublin.				
d. $\frac{9}{3}$	Norska kusten jemväl från Tanangers hamn vid Stavanger till o. med Lindesnäs.	d. $\frac{9}{3}$	Norska kusten från Lindesnäs t. o. m. Laurvig, Riga.		
d. $\frac{13}{3}$	Limerick i Irland.	d. $\frac{13}{3}$	Hamburg, Altona.	d. $\frac{13}{3}$	Danzig, Lübeck och Travemünde, Holsteinska, Hanoverska o. Oldenburgska hamnarne, Cuxhaven, Bremen, Vegesach och Bremerhaven.
				d. $\frac{23}{3}$	Hamnarne i Neu Vor-Pommern och Mecklenburg.
d. $\frac{2}{4}$	Cork i Irland.	d. $\frac{2}{4}$	Franska hamnarne fr. gränsen mot Belgien t. o. m. Loirefloden utlopp.		
d. $\frac{13}{4}$	Alla Irländska hamnar.			d. $\frac{13}{4}$	Samtliga Pomerska hamnarne och hamnarne i Provinsen Preussen utom Königsberg och Pillau.

Kungörelsens datum.	Smittade.	Kungörelsens datum.	Misstänkte.	Kungörelsens datum.	Frie.
1849		1849		1849	
				d. $\frac{20}{4}$	Hamburg o. Altona.
				d. $\frac{8}{5}$	Norska kusten från gränsen mellan Christiansands och Aggershus stift t. o. m. staden Laurvig.
		d. $\frac{14}{5}$	Samtlige hamnarne i Estland, Liffland och Curland, Vlaerdingen, Delftshaven, Schiedam, Maassluis, Briel och Helvoetssluis.		
d. $\frac{24}{5}$	Hamnarne söder om Bergen till gränsen mellan Stavanger och Lister och Mandals amt fortfarande.	d. $\frac{24}{5}$	Archangel, hamnarne från och med Bergen till norra gränsen af Bergens stift, hamnarna från gränsen mellan Stavanger och Lister och Mandals amt till gränsen mellan Christiansands o. Aggershus stift.	d. $\frac{24}{5}$	Alla andra Norska hamnar.
d. $\frac{4}{6}$	La Rochelle.	d. $\frac{4}{6}$	Hamnarne i Scottland och England utom Liverpool, hamnarne mellan Loireflodens utlopp och Royan.		
d. $\frac{14}{6}$	Danzig.	d. $\frac{14}{6}$	Alla andra hamnar i konungariket Preussen, Hamburg, Altona och öfrige hamnar vid Elben till och med utloppet.		
d. $\frac{18}{6}$	London, Dundee, Hamburg, Altona o. öfrige hamnar vid Elben t. o. m. utloppet.				
d. $\frac{21}{6}$	Amsterdam, Stettin, Svinemünde.	d. $\frac{21}{6}$	Alla öfriga vid Östersjön belägna Tyska hamnar.		
d. $\frac{25}{6}$	Endast hamnarne i Stavangers amt inom Norge.	d. $\frac{25}{6}$	Hamnarne i södra Bergenhus, i Listers och Mandahls amt.		
d. $\frac{9}{7}$	Antwerpen.				
		d. $\frac{16}{7}$	Hamnarne i Stavangers amt.		

Kungörelsens datum.	Smittade.	Kungörelsens datum.	Misstänkte.	Kungörelsens datum.	Frie.
1849		1849		1849	
d. 24/7	Alla Engelska hamnar.				
				d. 26/7	Hamnarne i södra Bergenhus samt i Listers och Mandahls amt.
d. 3/8	Borgo i Finland.				
d. 7/8	Helsingfors.	d. 7/8	Alla öfriga Finska hamnar från o. med Åbo till gränsen mot Ryssland.		
				d. 9/8	Alla Norska hamnar.
		d. 21/8	Franska hamnarne från och med Royan på norra sidan om Garonneflodens utlopp till gränsen mot Spanien.		
d. 23/8	Stralsund.				
d. 27/8	Riga.				
d. 6/9	Alla hamnar i Provinsen Preussen, staden Bordeaux.				
d. 13/9	Hamnarne på ön Rügen o. staden Norden.	d. 13/9	Samtlige Hannoverska, Bremiska och Oldenburgska hamnarne.		
d. 17/9	Bremiska hamnarne, Gent och Ostende.				
d. 20/9	Alla Skottska hamnar.				
d. 4/10	Alla hamnar från o. med Loireflodens t. o. m. Garonneflodens utlopp.				
d. 8/10	Dunkerque och Gravelines.				
		d. 10/11	Stettin o. Svinemünde.		
		d. 26/11	Borgo, Riga, hamnarne i Gouvernementet S:t Petersburg, hamnarne i Provinsen Preussen (utom Danzig o. Elbing) och Bremiska hamnarne.	d. 26/11	Hamnarne vid Hvita hafvet.

Kungörelsens datum.	Smittade.	Kungörelsens datum.	Misstänkte.	Kungörelsens datum.	Frie.
1849		1849		1849	
		d. $\frac{4}{12}$	Amsterdam.		
		d. $\frac{10}{12}$	Danzig, Elbing.		
		d. $\frac{21}{12}$	Rotterdam, Gent, Ostende, Dünkerque och Gravelines.		
		d. $\frac{28}{12}$	Helsingfors.	d. $\frac{28}{12}$	Öfrige hamnar å Finlands södra kust från och med Åbo till gränsen mot Ryssland.
1850		1850		1850	
		d. $\frac{4}{1}$	Hamburg, Altona o. öfriga hamnar vid Elben till och med utloppet.	d. $\frac{4}{1}$	Lübeck, Travemünde och Holsteinska hamnarne vid Östersjön.
d. $\frac{16}{1}$	Aberdeen, Banff, Berwick, Dartmouth, Grangemouth, Liverpool, Leith, Montrose, Peterhead, Westport, Wick fortfarande.	d. $\frac{16}{1}$	Alla öfrige Engelska, Scotska och Irländska hamnar, Antwerpen.	d. $\frac{16}{1}$	Hamnarne i Provinsen Preussen.
				d. $\frac{21}{1}$	Hamnarne i Estland, Liffland och Curland.
		d. $\frac{31}{1}$	Stralsund och hamnarne å Rügen.		
				d. $\frac{4}{2}$	Hamnarna i Gouvernementet S:t Petersburg.
d. $\frac{19}{2}$	Banff, Darmouth, Grangemouth, Liverpool, Leith, Peterhead, Westport, Wick fortfarande.	d. $\frac{19}{2}$	Aberdeen, Berwick, Montrose.	d. $\frac{19}{2}$	Öfrige hamnar i Storbritanien och Irland, samtlige Mecklenburgska, Nederländska o. Belgiska hamnarne.
		d. $\frac{21}{2}$	Staden Norden.	d. $\frac{21}{2}$	Öfriga Hannoveranska hamnar samt Hamburg, Altona o. öfriga hamnar vid Elben till och med utloppet äfvensom Helsingfors.
		d. $\frac{1}{3}$	Dartmouth, Grangemouth, Liverpool, Leith, Peterhead, Westport, Wick.		
		d. $\frac{5}{3}$	Bordeaux.		

Kungörelsens datum.	Smittade.	Kungörelsens datum.	Misstänkte.	Kungörelsens datum.	Frie.
1850		1850		1850	
				d. $\frac{14}{3}$	Hamnarne i Pommern o. på ön Rügen.
		d. $\frac{19}{3}$	Banff.	d. $\frac{19}{3}$	Franska hamnarne från gränsen mot Belgien t. o. m. Seineflodens utlopp, Aberdeen, Berwick, Montrose.
				d. $\frac{9}{4}$	Oldenburgska o. Bremiska hamnarne.
		d. $\frac{3}{5}$	Franska hamnarne från och med La Rochelle till Garronefloden.	d. $\frac{3}{5}$	Staden Norden, de för cholera misstänkte orterna i Storbritanien, Bordeaux och öfriga hamnar från Garonnefloden till Spanska gränsen.
		d. $\frac{6}{6}$	Hamnarne från Loireflodens utlopp till La Rochelle.	d. $\frac{6}{6}$	Alla öfriga Franska hamnar.
				d. $\frac{8}{7}$	Hamnarne från Loireflodens utlopp till La Rochelle.
		d. $\frac{11}{7}$	Hamburg och Altona.		
d. $\frac{29}{7}$	London och öfrige vid Thamesfloden och dess utlopp belägne hamnar.				
d. $\frac{1}{8}$	Altona.	d. $\frac{1}{8}$	Öfrige vid Elbefloden till och med utloppet belägne hamnar.		
d. $\frac{5}{8}$	Hamburg, Lübeck, Travemünde.	d. $\frac{5}{8}$	Hamnarne i Holstein och Mecklenburg.		
		d. $\frac{19}{8}$	Stettin.		
d. $\frac{22}{8}$	Rostock, Stralsund.	d. $\frac{22}{8}$	Öfrige hamnar i Pommern samt ön Rügen.		
		d. $\frac{27}{8}$	Laaland och Falster.		
d. $\frac{2}{9}$	Holsteinska hamnarne.	d. $\frac{2}{9}$	Hull.		
d. $\frac{6}{9}$	Laaland, Falster och de till samma stift hörande smärre öar och staden Hull.	d. $\frac{6}{9}$	Öfrige vid Humberfloden belägne hamnar.		

Kungörelsens datum.	Smittade.	Kungörelsens datum.	Misstänkte.	Kungörelsens datum.	Frie.
1850		1850		1850	
d. $\frac{9}{9}$	Bremen och öfrige vid Weserfloden belägna hamnar t. o. m. Bremerhafen.	d. $\frac{9}{9}$	Öfrige Oldenburgska och de mellan Bremerhafen och Elben belägna Hannoverska hamnar.		
d. $\frac{23}{9}$	Greifswald.				
d. $\frac{26}{9}$	Wismar.				
d. $\frac{10}{10}$	Stettin och Svinemünde.				
d. $\frac{10}{10}$	Christiania.	d. $\frac{10}{10}$	Hamnarne inom Christiania Stift.		
		d. $\frac{22}{10}$	Lübeck, Travemünde, Laaland, Falster och de till samma stift hörande smärre öar.		
d. $\frac{24}{10}$	Staden Barth i Pommern, Hull fortfarande.	d. $\frac{24}{10}$	Öfrige hamnar på Englands östra kust från och med Yarmouth till gränsen mot Scottland.		
d. $\frac{15}{11}$	Altona fortfarande.	d. $\frac{15}{11}$	Öfriga Holsteinska hamnarne, Rostock.		
		d. $\frac{22}{11}$	Wismar, Stralsund, Stettin, Svinemünde.	d. $\frac{22}{11}$	Öfrige hamnar i Alt-Vor-Pommern o. Hinter-Pommern.
				d. $\frac{29}{11}$	Lübeck, Travemünde, Laaland, Falster och de till samma stift höraude smärre öar.
		d. $\frac{18}{12}$	London och öfrige vid Thamesfloden o. dess utlopp belägna hamnar, Barth, Greifswald.		
		d. $\frac{30}{12}$	Christiania, Hull, Hamburg o. Altona.	d. $\frac{30}{12}$	Öfriga Holsteinska hamnar, hamnarne på Englands östra kust från och med Yarmouth till gränsen mot Scottland, hamnarne vid Nordsjön o. Elben från Bremerhafen t. o. m. Harburg, hamnarne å Rügen o. i Neu-Vor-Pommern (med undantag af Stralsund, Barth, Greifswald) hamnarne i Christiania stift.

Kungörelsens datum.	Smittade.	Kungörelsens datum.	Misstänkte.	Kungörelsens datum.	Frie.
1851		1851		1851	
		d. $\frac{14}{1}$	Bremen och öfriga vid Weserfloden belägna hamnar t. o. m. Bremerhafen.	d. $\frac{14}{1}$	Oldenburgska hamnarne vid Nordsjön samt Wismar, Stralsund, Stettin och Svinemünde.
				d. $\frac{31}{1}$	Hull, London o. öfrige hamnarne vid Thamesfloden o. dess utlopp, Hamburg, Altona och Christiania.
d. $\frac{18}{2}$	*Ingen återstående.*	d. $\frac{18}{2}$	*Ingen återstående.*	d. $\frac{18}{2}$	Bremen och öfriga vid Weserfloden belägna hamnar, Rostock, Barth och Greifswald.

B) Inrikes orter.

Kungörelsens datum.	Smittade.	Kungörelsens datum.	Misstänkte.	Kungörelsens datum.	Frie.
1850		1850		1850	
d. $\frac{22}{8}$	Malmö stad.				
d. $\frac{27}{8}$	Råå Fiskeläge, Slitö hamn, Kappellhamn.	d. $\frac{27}{8}$	Malmöhus län med undantag för de städer der spärrning ägt rum, Gottlands landthamnar norr om Slitö och Wisby, jemte Wisby stad.		
				d. $\frac{10}{9}$	Wisby o. Slitö hamn, Kappellshamn o. Gottlands öfrige norr om Slitö o. Wisby belägne landthamnar.
d. $\frac{27}{9}$	Ronneby Köping och Socken.	d. $\frac{27}{9}$	Götheborg och dess förstäder.		
d. $\frac{30}{9}$	Götheborg och dess förstäder.	d. $\frac{30}{9}$	Segelleden å Götha elf intill och med Wenersborg.		
d. $\frac{16}{10}$	Kongelf, Döderhultsvik.				
d. $\frac{24}{10}$	Wenersborg o. Åmål.				
				d. $\frac{7}{11}$	Råå Fiskeläge.
				d. $\frac{14}{11}$	Malmö stad, Ronneby Köping och Socken.
				d. $\frac{30}{12}$	Döderhultsvik.
1851		1851		1851	
d. $\frac{4}{1}$	*Ingen återstående.*	d. $\frac{4}{1}$	*Ingen återstående.*	d. $\frac{4}{1}$	Götheborgs o. Bohus samt Elfsborgs län.

II.

Öfversigt af Kongl. Maj:ts Nådiga författningar och Vederbörande Embetsmyndigheters allmänna föreskrifter rörande skyddsåtgärder mot Cholerafarsotens inträngande och utbredning i landet samt hälso- och sjukvårdens ordnande efter farsotens utbrott.

1847.

Sedan Cholerafarsoten år 1847 förnyat sitt inbrott uti sydöstra Europa och, enligt meddelanden af Kongl. Maj:ts Beskickning i S:t Petersburg, framträngt i nordvestlig riktning till närheten af Moskwa, beordrades af Kongl. Maj:t den 6 Oktober Lifmedikus D:r *Liljewalch* och Läkaren vid Kongl. Krigsakademien D:r *Grähs* att skyndsamt till Ryssland afresa för att om farsoten inhämta kännedom och meddela underrättelse. Resan till Petersburg anträddes redan följande dag och derifrån till Moskwa den 20, der dessa läkare uppehöllo sig till den 2 December. De af dem afgifne rapporter hafva uti Post- och Inrikes-Tidningar för Nov. och Dec. månad 1847 samt Jan. månad 1848 blifvit offentliggjorde, och komma äfven att i sammanhang meddelas uti Svenska Läkaresällskapets Nya Handlingar.

Enligt Kongl. Maj:ts Nådiga befallning den 16 Oktober till Dess Commerce-Collegium, blef genom Allmän kungörelse angående åtgärder till Rikets betryggande mot cholerafarsoten af den 18 s. m. förordnadt, att alla från Ryska och Finska hamnar kommande fartyg skola tills vidare i enlighet med Kongl. Kungörelsen den 22 Januari 1834 och 1806 års Karantänsförordning i afseende på hälsotillståndet undersökas, och denna undersökning å fartyg, som bör anlöpa inloppstullkamrar, verkställas vid inloppstullstationerna, å hvilka genom Kongl. Sundhets-Collegii försorg skulle beredas tillgång till skicklige läkare; äfvensom att möjligen ankommande cholerasjuka personer skulle å fartygen erhålla sjukvård och undergå karantänsbehandling.

På Kongl. Maj:ts Nådiga befallning den 22 samma månad förordnades ytterligare genom Kongl. Commerce-Collegii

Kungörelse den 23 s. m., att alla skepp och farkoster från Ryska hamnar och orter vid Finlands södra kust från och med Hangö-udd skulle förete sundhetsbevis i enlighet med stadgandet i Kongl. Kungörelsen den 22 Februari 1834, och vid saknad af sådane, om än cholerasjukdom icke förefunnes ombord, underkastas 5 dygns observations-karantän, så framt ej fartyget styrktes på resan hafva tillbragt mer än 5 dygn, i hvilket fall karantänstiden i förhållande dertill förkortades, hvaremot, om cholerasmitta funnes om bord, skulle förfaras enligt Kungörelsen af den 18 i samma månad och Karantänsförfattningarne.

Sedan genom Kongl. Commerce-Collegii Kungörelse den 9 November Petersburg, Cronstadt och åtskilliga Ryska och Finska hamnar blifvit förklarade dels af Cholera smittade, dels misstänkte (se öfversigten pag. 2) anbefalldes samma dag genom Kongl. Kungörelse inrättandet af särskilda karantänsanstalter vid *Furusund, Djurhamn, Slitö* och *Drottningskär*, (hvilken sistnämde den 11 Augusti 1848 flyttades till *Arpö*), för en fullständig tillämpning af Karantänsförfattningarne å fartyg, kommande från de smittade eller för smitta misstänkte hamnarne, hvarjemte en särskild Karantäns-Commission i Stockholm förordnades att taga befattning med karantänsanstalterna från och med Kullen till riksgränsen vid Torneå, hvaremot Karantänsanstalterna från Kullen till Norska gränsen komme att stå under Kongl. Karantäns-Commissionen i Götheborg.

Kongl. Maj:ts förnyade Nådiga Kungörelse om hvad tills vidare iagttagas bör till förekommande af cholerasjukdomens införande i riket, den 12 November 1847, uppdrog åt Kongl. Commerce-Collegium att kungöra hvilka orter äro af cholera smittade eller för cholera misstänkte, att för misstänkt förklara den smittade ort, der nytt sjukdomsfall under en månad ej inträffat, och för frisk den ort, der under ytterligare en månad sjukdomen ej utbrutit; hvarjemte stadgades bland annat: att skepp och farkoster, ankommande till Sverige från främmande ort, på denna sidan Cap Finisterre, skulle vara försedde med af Svensk och Norsk Consul eller, i brist af

sådan, annan vederbörande auktoritet, utfärdadt sundhetsbetyg, från lastnings- och afseglings-orten, äfvensom från den ort, som möjligen under resan anlupits; att endast besättnings och passagerares säng- och gångkläder skulle såsom smittosamma varor anses; att lumpor ifrån cholerasmittade eller misstänkte orter ej finge till riket införas; att, utan föregången gemenskap med Svenskt land, Karantäns-inrättning skulle anlöpas af fartyg, å hvilka cholera eller derför misstänkbar sjukdom, under resan funnits eller ännu funnes, fartyg, som tillbragt mindre än 10 dygn på resa från smittad ort, eller efter gemenskap med smittadt, eller från smittad ort kommande fartyg, fartyg, som på resa från misstänkt ort tillbragt mindre än 10 dygn, när de derifrån ej medföra rent sundhetsbetyg, äfvensom fartyg, som på resa tillbragt mindre än 7 dygn, om ock med rent sundhetsbetyg försedde, hvaremot andra fartyg finge ingå till destinations- eller laglig anlopps-ort, men skulle, utan föregången gemenskap med land, undersökas i afseende på förhållandet under resan och hälsotillståndet, dervid, äfven om skäl ej förefunnes för fartygets förvisning till Karantänsplats, det från smittad ort ankomne, så väl som det utan rent sundhetsbetyg från misstänkt ort ankomne, fartyget skulle under 2 dygn afhållas från gemenskap med land, under hvilken tid om bord varande personers gång- och sängkläder skulle behörigen renas; att ett dygn på samma sätt skulle begagnas för rening af samma persedlar å fartyg, som på resa från misstänkt ort, ehuru med rent sundhetspass, ej tillbragt mer än 7 dygn; att karantänstiden för fartyg från misstänkt ort, men försedt med rent sundhetspass, skulle vara 7 dygn, för fartyg från smittad ort, eller från misstänkt ort utan rent sundhetspass, 10 dygn, hvarifrån, under förutsättning af godt hälsotillstånd om bord, finge afräknas resedagarne; att under karantänstiden skeppsfolk och passagerare skulle qvarhållas om bord och endast de sjuke till karantänshus förflyttas; att fartyg, å hvilket någon af besättning eller passagerare varit af choleran eller liknande sjukdom angripen, eller aflidit af sjukdom, som ej kan styrkas varit annan än cholera, skall

som fartyg från smittad ort behandlas; att fartyg, som vid karantänsplats haft cholerasjuk, underkastas 10 dygns karantän ifrån den dag, då den siste sjuke eller döde derifrån transporterats; att, efter genomgången cholerasjukdom å karantänssjukhus, konvalescent i särskild afdelning skall genomgå 10 dygns karantän; samt att kusten skulle i tjenliga distrikter fördelas och för hvarje sådant af Konungens Befallningshafvande i länen utses en karantänsbefälhafvare.

Uppå derom af Kongl. Sundhets-Collegium den 4 November väckt underdånigt förslag, medgaf Kongl. Maj:t den 3 December antagandet tills vidare af Expectance-läkare, à 1 R:dr 16 sk. B:ko för Medicinæ Kandidat och 1 R:dr B:ko för Medico-Filosofie Kandidat för dagen, att i händelse af cholerafarsotens utbrott inom landet vara för behofvet tillgänglige.

1848.

På grund af Kongl. Maj:ts Nådiga bref den 20 December 1847 stadgades genom Kongl. Commerce-Collegii Kungörelse angående försigtighetsmått mot cholerafarsotens införande i riket genom *resande*, den 10 Januari 1848, att resande från smittad eller misstänkt ort böra vara försedde med af Svensk Beskickning, Konsul eller annan vederbörande embetsmyndighet utfärdadt vederbörligt sundhetspass; att rättigheten att till riket inkomma från närmast belägna cholerasmittade orter må efter omständigheterna inskränkas till vissa vägar eller alldeles upphäfvas med några medgifna undantag; att, efter undersökning å riksgränsen, den resande, som hvarken varit eller är af cholera sjuk och å resan tillbragt 10 dygn sedan passerandet af smittad ort eller sedan misstänkt ort lemnades, utan att derifrån medförts rent sundhetsbetyg, eller på resan från misstänkt ort, hvarifrån rent sundhetsbetyg medförts, tillbragt 7 dygn, må, efter medförde klädespersedlars rening, enligt meddelande sundhetsbetyg sin resa fortsätta; att den resande åter, som ej kan styrka ofvannämde förhållanden, skall

undergå karantänsbehandling enligt Kongl. Kungörelsen den 12 November 1847.

Genom Kongl. bref af den 3 Mars anbefalldes inrättandet vid Ystad af en särskild karantänsanstalt för med ångfartyg ankommande resande, hvilken inrättning med undantag för behof vid kurirs ankomst, den 20 Oktober samma år indrogs, så att resande med postångfartygen dit icke vidare finge medfölja; men den 17 Augusti 1849, efter nya byggnaders uppförande, åter öppnades för äfven öfver Ystad ankommande karantänskyldige resande.

Genom Kongl. Commerce-Collegii Cirkulär af den 27 April föreskrefs, uppå Kongl. Maj:ts Nådiga befallning den 18 s. m., att, i de fall då Svensk Beskickning eller Konsul i utländsk sjöstad mötte svårighet att förvissa sig om resande till Sverige inom viss tid passerat smittad eller misstänkt ort, embetsmyndigheten jemte meddelad underrättelse om i Sverige gällande karantänsförfattningar egde att affordra den resande en skriftlig förklaring på ära och tro, innefattande de uppgifter, om hvilka författningarne uti ifrågavarande hänseende förutsatte kännedom.

På grund af Kongl. Maj:ts Nådiga bref af den 9 Maj upphäfdes genom Kongl. Commerce-Collegii Cirkulär af den 22 s. m. tills vidare skyldigheten att medföra sundhetsbetyg för fartyg och resande från orter utom Östersjön, vid Bottniska viken och Danska och Tyska hamnarne vid Östersjön.

Den 7 Juli förklarade Kongl. Karantäns-Commissionen i Stockholm kommunikationen för resande öfver Grisslehamn och Haparanda tills vidare skola inställas, med de undantag, som författningen medgifver.

På Kongl. Maj:ts Nådiga befallning beordrades den 18 Juli 2:ne kanonslupar, en till Malmö och en till Helsingborg att förstärka kustbevakningen, som i Oktober månad ytterligare ökades dels med seglande båtar vid Skånska kusten, dels med strandpostering vid Skanör.

Den 14 Augusti öppnades med Kongl. Maj:ts Nådiga tillstånd vid Rathan för fartyg och båtar, som hade

friskt om bord, men ankommit från smittad eller misstänkt ort, tillfälle att undergå observationskarantän under den tid, som kunde erfordras för fyllandet af föreskrifne 10 eller 7 dygn.

Genom Kongl. Karantäns-Commissionen i Stockholm förordnades den 21 Augusti att resande från Tyskland och Danmark skulle förete sundhetsbetyg enligt kungörelsen af den 10 Januari och de sednare tills vidare få inkomma endast öfver Helsingborg, Malmö eller någon af karantänsplatserna för sjöfarande, samt att karantänsbehandlingen af från Tyskland ankommande ångfartyg skall bestämmas icke allenast efter hälsotillståndet å afgångsorten, utan ock med hänsigt till om bord varande passagerares resetid från i Tyskland belägen smittad eller misstänkt ort, och den 25 Augusti upphäfdes den i Maj medgifna befrielsen från skyldigheten för fartyg att medföra sundhetsbetyg.

Genom Kongl. bref den 14 November erhöll Kongl. Sundhets-Collegium Nådig tillåtelse att intill sjöfartens upphörande för året disponera ytterligare 13 expectance-läkare-arfvoden till samma belopp, som förr.

1849.

Cholerafarsotens utbredning till Norge föranledde Kongl. Maj:ts Nådiga befallning den 2 Februari om en observationskarantän för undersökning af resande från Norge öfver Jemtland, hvilken dock i anseende till farsotens ringa framsteg ej behöfde i någon vidsträcktare verksamhet inträda.

Sedan farsoten i Finland afstadnat, återställdes den 10 Februari kommunikationen för resande från Finland öfver Grisslehamn.

Den 26 Mars återkallades äfven, efter farsotens upphörande i Tyska Östersjöhamnarne, föreskriften för resande från Danmark att endast öfver Malmö, Helsingborg eller någon karantänsplats för sjöfarande få inkomma i riket, dock med fortfarande åliggande att förete sundhetsbetyg.

Den

Den 1 April öppnades af Kongl. Karantäns-Commissionen i Götheborg en ny karantänsanstalt vid Öddö utanför Strömstad.

Uppå af Kongl. Sundhets-Collegium den 6 Augusti gjord underdånig framställning om förnyad Nådig tillåtelse att disponera minst 30 expectance-läkarearfvoden, beviljade Kongl. Maj:t den 9 samma månad att intill Oktober månads utgång finge antagas 12 Expectance-läkare à 1 R:dr 16 sk. till 1 R:dr 40 sk. för dag, att för behof vid karantänsanstalterna och i händelse af farsotens utbrott inom landet användas, hvilken Nådiga tillåtelse uppå förnyad underdånig framställning af Kongl. Sundhets-Collegium den 18 Oktober af Kongl. Maj:t den 2 November utsträcktes intill tiden för sjöfartens upphörande under året.

Den 13 December återställdes för resande från Finland kommunikationen äfven öfver Haparanda, dock för de från Ryssland kommande med fortfarande skyldighet att förete sundhetsbevis.

1850.

Den 17 Maj befriades resande kommande endast från Seland eller de andra Danska öarne från skyldigheten att förete sundhetsbetyg.

Sedan choleran ånyo utbrutit i Hamburg, återkallades den 5 Augusti den åt resande från Danska öarne medgifna befrielsen från sundhetspass och stadgandet, att resande från Danmark endast finge inpassera öfver Helsingborg, Malmö eller någon karantänsplats för sjöfarande, återupplifvades.

Uppå Kongl. Sundhets-Collegii underdåniga hemställan förnyade Kongl. Maj:t den 13 Augusti Nådig tillåtelse att högst 20 extra Läkare finge mot förut stadgade expectance-arfvoden antagas till tjenstgöring i händelse af cholerafarsotens utbrott inom riket.

Sedan den 22 Augusti af Kongl. Karantäns-kommissionen i Stockholm cholerafarsoten förklarats utbruten i Malmö stad, förordnades, på grund af Kongl. bref samma dag, att fartyg

och båtar från Malmö skulle undergå samma karantänsbehandling, som i Kongl. kungörelsen den 12 November 1847 för fartyg från utländsk smittad ort anbefallts.

I afseende på inrikes kommunikationen med hänsigt till landväga resande stadgades samma dag fortfarande giltighet af Kongl. brefvet den 22 September 1834, enligt hvilket de kommuner, som det önska, äro oförhindrade att på egen bekostnad vidtaga sådana skyddsåtgärder med hänsigt till resande, som ej i 10 dygn vistats å frisk ort, genom hvilka rörelsen på allmän väg och till allmänna samlingsställen kan förblifva ostörd, alla de, som i allmänna ärenden färdas, obehindradt kunna passera och afsättningen af lifsförnödenheter ej förhindras — och med hänsigt till farten på insjöar, floder och kanaler att densamma enligt Kongl. brefvet den 23 September 1834 lemnas fri, strandinnevånarne dock obetaget att på egen bekostnad skydda sig från gemenskap med de förbifarande, äfvensom att kommun, der sådant utan olägenhet för sjöfarten är möjligt, på egen bekostnad må utse lämplig plats, der fartyg kunna undersökas, och de från smittad ort ankommande kunna underkastas karantän enligt Kongl. kungörelsen den 12 November 1847, dock utan rätt att hindra lossning eller lastning, om sådan åstundas, eller att affordra karantänsumgälder; varande dock fartyg från Malmö förpligtade att undergå enahanda karantänsbehandling, som för fartyg från utländsk smittad ort är föreskrifven.

Dessutom uppdrogs s. d. åt Kongl. Karantäns-kommissionerne i Stockholm och Götheborg att hvar för sitt distrikt i afseende på karantänsbevakningen å kusterna i stadgad ordning utöfva styrelsen — åt Kongl. Sundhets-Collegium att handlägga frågor om hälsovården och åt Konungens Befallningshafvande att behandla polisärenden — hvarjemte, med ledning af Kongl. Maj:ts förnyade Nådiga kungörelse om hvad i hänseende till farsoten cholera iakttagas bör af den 12 November 1831, såsom allmän förberedande åtgärd anbefalldes skyndsamt utseende af Sundhetsnämder, der sådana icke redan funnos, för ordnande af de lokala hälso- och

sjukvårdsangelägenheter, som af farsotens utbredning inom landet kunde komma att påkallas.

Genom Cirkulär till samtlige Konungens Befallningshafvande i riket af den 26 Augusti påkallade Kongl. Sundhets-Collegium noggrann uppmärksamhet på allmänna sundhetspolisens sorgfälliga handhafvande, på ändamålsenlig inrättning af sjukhus för cholera-patienter, på vigten att, så vidt möjligt, åt de sjuka bereda tidig vård i hemmet, för hvilket ändamåls främjande en af Svenska Läkare-sällskapet författad underrättelse för allmänheten om cholerasjukdomen utdelades till spridning bland landets innevånare, hvarförutan uppmanades till lugn sinnesstämning och noggrann utredning af hvarje förekommande misstänkbart sjukdomsfall, som genom falska rykten i motsatt fall lätt kunde väcka ogrundade farhågor. Alla i tjenst varande civila läkare förständigades derjemte, att skyndsamt underrätta sig om tillgången å apotheken af de läkemedel, som mot farsoten kunde blifva behöfliga och derom afgifva berättelse, äfvensom att för hvarje vecka till Collegium insända rapporter om herrskande sjukdomar inom hvars och ens verkningskrets och vid hvarje sjukdomsfall, som kunde gifva anledning till befarande af början de epidemisk cholera genast företaga den möjligast fullständiga undersökning om alla de omständigheter, som i något hänseende kunde sprida ljus öfver dess uppkomst och derom vederbörande underrätta, samt att från ort der cholera utbrutit, postdagligen afgifva rapport enligt formulär. Slutligen underrättades vederbörande att till beredande af behöflig förstärkning af Läkarepersonalen å sjuka orter, den corps af yngre läkare, som genom expectancearfvoden blifvit fästade eller komme att fästas skulle efter sig yppande behof och skedd anmälan hos Collegium, i mån af farsotens successiva utbredning så tillhandahållas kommunerne, att farhåga för läkarebrist i nödens stund ej borde föranleda enskildte kommuner och personer till något anställande af läkare blott i afvaktan af sjukdomens möjliga ankomst.

Sedan på Kongl. Maj:ts Nådiga befallning Råå fiskeläge i Skåne samt Slitö och Kappellshamn på Gottland den 27

Augusti förklarats smittade, blefvo samma dag derifrån till frisk ort ankommande fartyg och båtar underkastade karantänsbehandling enligt Kongl. Kungörelsen den 12 November 1847, hvarjemte fartyg och båtar ankommande från de orter inom Malmöhus län, hvilka icke vidtagit spärrningsåtgärder, och från Gottlands landthamnar norr om Slitö och Wisby samt från Wisby stad, skulle undergå karantänsbehandling såsom från misstänkt ort ankommande utländska fartyg.

Med anledning af framställdt behof bemyndigade Kongl. Maj:t den 28 Augusti Dess Sundhets-Collegium att ytterligare disponera 20 expectans-arfvoden à 1 R:dr 16 sk. B:co om dagen ej mindre åt sådane vid åtskillige Regementer anställde tillförordnade Bataljons-läkare, som icke voro af tjenstgöring vid sina Regementer upptagne, eller hade bestämda stationer, än äfven till Stipendiater vid Fält-läkare-corpsen, som komme att å viss ort beordras att hålla sig i beredskap, för att omedelbart i tjenstgöring ingå, när deras biträde blefve af nöden.

Ehuru Gottland den 10 September förklarats fritt från cholera, ålades dock samma dag derifrån ankommande fartyg att intill den 1 Oktober medföra vederbörligt sundhetsbevis.

På Kongl. Maj:ts Nådiga befallning den 18 September kungjordes den 20 s. m. att resande från Danmark tills vidare finge inkomma endast öfver Helsingborg med skyldighet att derstädes undergå karantänsbehandling.

Den 27 September blefvo uppå Kongl. Maj:ts Nådiga befallning, efter ingången underrättelse om cholerafarsotens utbrott i Ronneby köping i Blekinge, fartyg och båtar från Ronneby socken underkastade karantänsbehandling såsom från smittad ort och, med anledning af choleralika sjukdomsfall i Götheborg, derifrån ankommande fartyg och båtar skyldige att undergå behandling såsom från misstänkt ort, hvilket förhållande, efter ingången underrättelse om i Götheborg och Carl Johans församling den 25 utbruten cholera, den 30 September förändrades till samma bestämmelse, som för andra smittade inhemska orter.

Sedan Kongl. Maj:t den 27 September anbefallt inrättande af en karantänsanstalt å någon lämplig plats vid Götha Elf, vid hvars anläggning en af Kongl. Sundhets-Collegium utsedd Läkare skulle biträda, förordnades på grund af samma Kungabref genom Kongl. Karantäns-Kommissionen i Stockholm den 30 September att, så länge karantänsanstaltens verksamhet fortfor, passagerare å segelleden mellan karantänsplatsen och Wenersborg äfvensom i eller utanför Wenersborgs hamn icke må på norr ut gående fartyg ombord emottagas med mindre de vederbörligen styrka sig under sistförflutna 10 dygn icke hafva vistats å smittad eller misstänkt ort.

Den 2 Oktober förordnades af Kongl. Maj:t, uppå derom af Öfver-Ståthållare-Embetet gjord underdånig framställning, ett fartygs förläggande i skärgården vid inloppet till Södertelje för att å alla, från icke cholera-smittade Svenska orter ankommande, fartyg undersöka huruvida å dem funnes någon person, som under sistförflutna 10 dygn vistats å cholera-smittad ort, och i sådan händelse till karantän hänvisa fartyget.

Nya karantänsplatser öppnades den 12 Oktober vid Marstrand och den 19 samma månad vid Lysekihl.

Efter cholerafarsotens utbrott i Kongelf och Döderhultsvik utsträcktes den 16 Oktober stadgandet om karantänsskyldighet äfven till fartyg ankommande från dessa orter.

Samma dag stadgades på Kongl. Maj:ts Nådiga befallning att farten från ut- eller inrikes smittade eller misstänkte orter till inrikes smittad ort skall vara fri intill dess choleran derstädes såsom epidemi upphört, dock med iakttagande af vanlig undersökningskontroll och hänvisande till karantänsplats af de fartyg, å hvilka sjuka funnos.

Sedan cholerafarsoten kringgått den karantänsanläggning, som på försök blifvit gjord vid Åkersjö nedom Trollhättan, anbefallde Kongl. Maj:t den 23 Oktober att en dylik inrättning skulle på försök tillvägabringas vid Sjötorp, der Götha kanal utgår från Wenern, eller om så påkallades å ena eller andra stranden af Wettern; att fartyg och båtar, som från Wenersborg, Åmål eller annan vid Wenern belägen smittad

ort äro ämnade till någon ort vid Götha kanal eller att passera kanalen, skola undergå karantän enligt kungörelsen den 12 November 1847, vid den blifvande karantänsplatsen; att från smittade orter vid Wenern till andra hamnar derstädes ämnade fartyg och båtar må, derest de icke begagnat karantänsplats vid Sjötorp, afgå till destinationsort med vilkor att der undergå undersökning och karantän enligt Kongl. brefvet den 23 September 1834, samt att å lämplige platser vid Götha elf och i mindre hamnar vid Wenern skulle å allmän bekostnad genom Kongl. Sundhets-Collegii försorg inrättas sjukhus för emottagande af cholerasjuka från passerande fartyg.

På grund af denna Nådiga befallning öppnades en karantänsanstalt vid Sjötorp, hvilken till den 11 Januari 1851 fortfor i verksamhet, hvarjemte mindre sjukhus inrättades inom Skaraborgs län vid östra Eken och Ekudden, inom Wermlands län vid Arvika köping, lastageplatsen Skattkärr, Kannikenäset, By- och Nor-elfvarnes utlopp, Skoghalls hamn och Wåhlön utanför Christinehamn.

Uppå derom af Kongl. Sundhets-Collegium väckt fråga tillät Kongl. Maj:t den 26 Oktober att den medgifna rättigheten att emot expectance-arfvoden antaga extra läkare finge tills vidare och så länge omständigheterna dertill föranledde, utöfvas, äfvensom att, derest behofvet sådant oundgängligen påkallade, läkare från Norge finge på föreslagne vilkor för cholerasjukvården af Collegium anställas; en tillåtelse, hvars begagnande farsotens lindrigare beskaffenhet dock ej påkallade.

Sedan den 7 November Råå fiskeläge och den 14 November Malmö stad och Ronneby köping förklarats fria från cholera, ålades dock båtar och fartyg från sistnämnde ställen intill månadens slut förbindelse att förete sundhetsbetyg.

1851.

Sedan cholerafarsoten ej blott inom landet utan ock i hela Europa upphört, upphäfdes tills vidare genom Kongl. Commerce-Collegii kungörelse den 27 Mars den i Kongl.

Maj:ts Nådiga kungörelse den 12 November 1847 och Kongl. Commerce-Collegii kungörelse den 10 Januari 1848 föreskrifna skyldigheten för fartyg och resande att medföra sundhetsbetyg, såväl som åliggandet för ankommande fartyg att vid inloppstullstation eller destinationsort i afseende på hälsotillståndet undersökas; hvarjemte med månadens slut förordnades indragning af de särskilta karantänsanstalterna mot cholerafarsoten.

III.

Summarisk redogörelse för resultaterna af Karantänsanstalternas verksamhet under åren 1847—1850), jemte allmän öfversigt af väderlekens och hälsotillståndets förhållande inom landet under samma tid intill cholerans utbrott.*

Under året 1847 undergingo vid de öppnade karantänsplatserna endast 8 fartyg den anbefallda *karantänsbehandlingen* och å dem förekom ingen cholerasjuk person.

I afseende på *väderleken* må blott i allmänhet anmärkas, att våren var ovanligt sen och kall, värmen under högsommaren ej stark, men en blid temperatur temligen oafbruten ända in uti November månad.

Hälsotillståndet inom landet företedde detta år intet ovanligt förhållande utom en stigande freqvens af *frossor* och började talrikare fall af *smittkoppor.*

Antalet af de fartyg, som under året 1848 vid karantänsplatserna å rikets kuster undergått *karantänsbehandling*, utgjorde: 318, 286 å Stockholms och 32 å Götheborgslinien, hvartill komma 107 passagerare öfver Ystad.

---

*) Enligt från Kongl. Karantäns-kommissionerna benäget meddelade upplysningar.

Endast bland de vid Djurhamn, på så kallade Långholmen i Stockholms skärgård, karantänsbehandlade 41 fartygen förekommo 7 sjukdoms- och 3 dödsfall af *cholera*, nemligen: 4 personer från skeppet Audacia, å hvilket under vistandet i Cronstadt (den 30 Juni förklarad smittad) 3 man insjuknat i cholera, af hvilka 1 aflidit om bord och de 2:ne andra blifvit förde i land och qvarlemnats å sjukhus. Sedan fartyget den 1 Juli afseglat från Cronstadt, insjuknade den 7 på morgonen en man i cholera och intogs, efter fartygets ankomst till karantänsplatsen den 8, samma dags afton å sjukhuset, der han till hälsa återställdes; natten till den 11 insjuknade å samma fartyg 2 man, hvilka inom en timma till sjukhuset affördes och der afledo följande dags middag; natten till den 12 insjuknade å samma fartyg ytterligare en man, som följande dags middag afled.

Karantänsläkaren D:r Gammelin angreps äfven den 11 middagstiden af cholerin och kramp i vaderna, men återställdes efter några dagar. Den 12 insjuknade i likartade symptomer sköterskan, som äfvenledes efter ett par dagar tillfrisknade.

Öfriga sjukdomsfallen förekommo: å ett fartyg, som den 4 Oktober afgått från Travemünde (den 2 Oktober förklarad smittad) och å hvilket den 6 i *cholera* insjuknat *en* man, som den 11 intogs å sjukhuset och tillfrisknade, samt å ett annat fartyg, som den 11 November afgått från Riga (den 8 Juli förklarad smittad) den 20 vid Sandhamn ombord förlorat en man i cholera, och från hvilket, vid ankomsten till Djurhamn den 23, å sjukhuset intogos *en* man, som redan i Riga insjuknat och *en*, som samma dag angripits af *cholera*, båda sedan återställda till hälsan.

Väderleken var i hela landet under sommaren detta år med undantag för en eller annan dag, sval, serdeles under Augusti och September månader mer än vanligt *).

---

*) Närmare detaljer se 1850.

Af Provincial-läkarnes berättelser till Kongl. Sundhets-Collegium rörande allmänna *hälsotillståndet* upplyses: att den *frossepidemie*, som redan förra året vunnit ej obetydlig utbredning, under första hälften af detta år med serdeles häftighet utsträcktes öfver hela medlersta Sverge (Öster- och Westergöthland, Södermanland, Nerike, Wermland, Upland, Westmanland, Calmare län och Gottland) och ej heller skonade hvarken de sydligaste länen, eller de nordligaste landskaperna, der frossor hittills varit mycket sällsynta.

Gastriskt nervösa febrar förekommo deremot icke till extensiteten stegrade utöfver spridda, inom smärre lokaliteter begränsade, epidemier.

Smittkoppornas talrikhet tillväxte, ehuru ännu ej så betydligt.

Oaktadt den svala eftersommaren och hösten förekommo dessa årstider i flera län, (Upsala, Westmanlands, Wermlands, Kopparbergs, Elfsborgs, Skaraborgs, Jönköpings, Hallands, Malmöhus, Westerbottens och Norrbottens), temligt talrika fall af *diarrhé*, *cholerin*, och *rödsot* — inom ett och annat inskränktare område till och med stegrade till små partiella epidemier. Ej osannolikt är dock, att uppmärksamheten på cholerafarsoten i nästgränsande länder bidragit dertill, att större antal än vanligt af dessa åkommor blifvit föremål för läkarnes uppmärksamhet.

Antalet af de fartyg, som under året 1849 vid karantänsplatserna å rikets kuster undergått *karantänsbehandling*, utgjorde 795, 223 å Stockholms- och 572 å Götheborgs-linien, hvartill komma 103 resande öfver Ystad och Grisslehamn *).

*) Den stora skillnaden i antalet af fartyg, som å Stockholms- och Götheborgs-linierna uppgifvits karantänsbehandlade beror sannolikt af en olika uppfattning af begreppet karantänsbehand-

Endast bland de 75 vid Slitö och 47 vid Arpö karantänsbehandlade fartygen förekommo å hvardera stället ett enda lindrigt *cholera-* eller rättare *cholerin*fall med lätt återgång till hälsa.

De fartyg, å hvilka dessa sjukdomsfall inträffade anlände: ett från Dordrecht (den 24 Oktober 1848 förklarad misstänkt) afgånget den 6 Juni och till Slitö ankommet den 21 s. m., det andra från Königsberg (den 6 September förklarad smittad) afgånget den 2 November och ankommet till Arpö den 5 November.

Trenne från smittad eller misstänkt ort ankomne, i närheten af Halmstad strandade, fartyg undergingo dessutom för tillfället anordnad karantänsbehandling, utan att bland dem tillhörande besättningar något cholerafall inträffade.

Väderleken under sommaren var likasom förra året sval i synnerhet under Juli månad. Närmare detaljer se 1850.

Enligt Provincial-läkarnes berättelser till Kongl. Sundhets-Collegium var *hälsotillståndet* i landet under året på det hela godt — i vissa län såsom Skaraborgs, Jönköpings, Calmar, Stora Kopparbergs, Malmöhus och Hallands till och med så gynnsamt, att på många år ej egt rum ett så lyckligt förhållande. — Endast i Norrbottens län var sjukligheten större än föregående år.

Frossepidemien, som under föregående året hemsökt hela medlersta Sverige, uppgifves derstädes öfverallt hafva varit i betydligt aftagande i både utbredning, häftighet och varaktighet, och *frossornas* talrikhet i de sydligaste och nordligaste länen var äfven snarare minskad än ökad.

Gastrisktnervösa febrarna, ingenstädes stegrade utöfver smärre partiella epidemier, voro äfven öfverallt utom i Norrbotten, der ofördelaktiga lokala förhållanden inverkat, till talrikheten betydligt minskade emot förra året.

---

ling, så att från Götheborg uppgifvits antalet af alla till karantänsplats ankomne, från Stockholm blott antalet i karantän förlagde.

Smittkopporna deremot, i tilltagande utbredning i Upsala, Calmare, Blekinge, Christianstads, Hallands och Götheborgs län, voro till verklig intensiv epidemi stegrade inom Westmanlands, Örebro, Södermanlands och serdeles Stockholms och Malmöhus län.

Skarlakansfeber, som redan under förra året varit gängse inom Östergöthlands, Södermanlands och Gefleborgs län vann ökad utbredning så väl inom de 2 förstnämda länen, som ock i Stockholms, Westmanlands, Kopparbergs, Elfsborgs, Calmare och Örebro län, dock i det hela af lindrigare beskaffenhet. Under Juli till November månader förekommo med längre eller kortare varaktighet partiella epidemier af *diarrhé* och *rödsot*, stundom med sporadiska *cholerin*fall inom Upsala, Stockholms, Kronobergs, Jönköpings, Elfsborgs och Kopparbergs län, dock föga utöfver det för årstiden vanliga förhållandet.

Antalet af de fartyg, som under året 1850 å samtliga karantänsinrättningarne vid rikets kuster undergingo *karantänsbehandling*, utgjorde 587, 156 å Stockholms- och 431 å Götheborgslinien *); hvartill komma 92 passagerare öfver Ystad. Af ofvannämnde fartyg voro från utrikes ort ankomne: 126, från inrikes ort: 461.

Från 34 vid Slitö karantänsbehandlade fartyg intogos å sjukhuset 5 sjuka, nemligen:

den 11 Juli *en* i *nerv*feber, ankommen å fartyg, som den 4 Juli afgått från Lübeck (först den 5 Augusti förklarad smittad);

den 10 Augusti *två cholera*sjuka, ankomna med fartyg, som den 4 Augusti afgått från Lübeck och under resan den 5 förlorat en man i cholera;

den 21 Augusti *en feber*sjuk, ankommen med fartyg, som den 1 Augusti afgått från Lübeck och den 10 anländt till karantänsplatsen;

---

*) Se noten sid. 25 och 26.

och den 27 Augusti *en cholera*sjuk med fartyg, som den 23 afgått från Malmö och den 27 ankom till Slitö.

Alla dessa sjuka återställdes till hälsan.

Från 75 vid Arpö karantänsbehandlade fartyg intogos på sjukhuset 6 sjuka, nemligen:

den 4 Augusti *en cholera*sjuk å fartyg, som den 30 Juli afgått från Lübeck, återställd till hälsan;

den 17 Augusti *en cholera*sjuk å fartyg, som den 8 Augusti afgått från Lübeck och den 17 ankom, död den 19;

den 25 Augusti *en nervfeber*sjuk efter i Malmö börjad cholera å fartyg, som den 21 Augusti afgått från Malmö, död den 26;

den 28 Augusti *en cholera*sjuk å fartyg, som den 23 Augusti afgått från Rostock (den 22 Augusti förklarad smittad), efter 2 dygns karantän insjuknad, död den 2 September;

den 30 Augusti *en cholera*sjuk å fartyg, som den 21 Augusti afgått från Malmö och den 29 ankom, återställd till hälsan;

den 18 November *en cholera*sjuk å fartyg, som den 11 November afgått från Götheborg och den 18 ankom, återställd till hälsan.

Efter den 25 Augusti blefvo så väl Karantänsläkaren M. C. Osbahr, som en sköterska och en sjukvaktare angripne af *cholerin*, men tillfrisknade alla inom den 3 September.

Vid Ystads karantänsplats intogos å sjukhuset från fartyg 8 personer, nemligen:

den 2 Augusti *en cholera*sjuk af de 33 passagerarne med ångfartyget Gauthiod, som den 1 Augusti afgått från Travemünde; patienten hade från Lübeck till Travemünde ankommit den 1 Augusti på morgonen, den 2 Augusti insjuknat och afled samma dag;

den 30 Augusti, 5 *cholera*sjuka af besättningen å postångfartyget Svenska Lejonet från Stralsund (den 22 Augusti förklarad smittad) af hvilka en samma dag afled, de öfrige till hälsan återställdes, (innan Stralsund lemnades den 18 hade redan 2 man insjuknat och af dem 1 dött);

den 2 September *en cholera*sjuk af besättningen å samma fartyg, afgånget från Stralsund den 29 och samma dag ankommet till karantänsplatsen, återställd till hälsan;

den 10 September *en cholera*sjuk af passagerarne från samma fartyg, som den 8 lemnat Stralsund, död den 13;

Af betjeningen vid denna karantänsanstalt insjuknade i *cholera* den 17 en uppasserska och den 18 restauratrisen, och afledo den förra samma dag och den sednare den 19;

Från 191 vid Känsö karantänsbehandlade fartyg intogos på sjukhuset 4 sjuke, nemligen:

den 25 Augusti från fartyg, som den 23 lemnat Malmö, *en* af *cholera* insjuknad den 24, död den 26;

den 12 Oktober från fartyg, som den 11 afseglat från Götheborg, *en* i *cholera* insjuknad sistnämnde dag och död kort efter intagning å sjukhuset;

den 13 Oktober från fartyg, som samma dag afgått från Götheborg, *en* i *cholera* insjuknad samma dag och död den 14;

den 14 Oktober från samma fartyg *en* samma dag i *cholera* insjuknad, död den 15.

Af karantänsbetjeningen insjuknade dessutom i *cholera* den 19 Oktober *en* man, som den 22 afled.

Vid Marstrands, Lysekihls och Öddö karantänsanstalter förekom intet cholerafall. Vid observationsanstalterna å Norska gränsen har ej heller någon cholerasjuk blifvit anhållen.

Till Christianopels hamn ankommo i slutet af Augusti 2:ne fartyg, som från Malmö afgått efter der utbruten cholera. Å det ena af dem hade 1 man aflidit och 2 insjuknat i *cholera*, hvadan, och då flera dagars storm hindrade afgång till karantänsplats, under tiden alla nödiga försigtighetsmått af vederbörande anordnades intill dess fartygen afseglade.

Den 25 Augusti rapporterades ett fartyg från Malmö af storm nödgadt anlöpa hamn vid Ternö i Blekinge skärgård. Å detta hade af *cholera* i Malmö aflidit *en* och under resan *en* och dessutom insjuknat 2 man, hvilka, sedan fartyget blifvit vrak, under vederbörliga försigtighetsmått affördes till Arpö karantänsplats.

Karantänsinrättningen vid Åkersjö blef i anseende till cholerans utbrott i kringliggande trakter upplöst innan af dit ankomna fartyg flera än ett undergått fullständig karantänsbehandling. Under den korta tiden af dess tillvaro blefvo dock å sjukhus för *cholera* intagne 15 personer af hvilka 9 afledo.

Antalet vid Sjötorp karantänsbehandlade fartyg från den 29 Oktober till den 14 December utgjorde 15, å hvilka ingen cholerasjuk förekom.

Å de vid Wenerns kuster anlagde sjukinrättningar lärer ingen cholerasjuk hafva blifvit intagen.

För ett noggrannare bedömande af *väderlekens förhållande* inom landet under året 1850 saknas väl ej meteorologiska observationer från flera vidt skiljda ställen, men då mellan större delen af dessa observationer icke råder öfverensstämmelse i afseende på observationstider, skalor, instrumenters beskaffenhet, temperatur-reduktioner m. m., så har jag ansett dessa observationers meddelande i detalj ej löna mödan. I det hela synes ock uti väderlekens förhållande i allmänhet en sådan likhet mellan landets alla provincer hafva egt rum, att de meteorologiska observationer från Stockholms Observatorium, hvilka här meddelas, hafva en ganska vidsträckt tillämplighet. För en lättare jemförelse äro här äfven tillagde observationer från samma ställe för tvenne föregående år jemte choleraåret 1834.

Januari. *Barometer* (reducerad till 0° Svenska Decimaltum, observerad kl. 6 f. m., 2 och 9 e. m.)

	Maximum.	Minimum.	Differans.	Medium.
1850	26,11 (d. 12)	24,49 (d. 29)	1,62	25,63.
1849	——	——	1,63	25,25.
1848	——	——	1,37	25,83.
1834	——	——	——	25,29.

Thermometer (Celsius, samma observationstider).

	Maximum.		Minimum.		Medium.
1850	+0,1	(d. 6)	—25,0	(d. 27)	—8,50.
1849	+5,6		—16,5		—5,8.
1848	+0,6		—14,		—6,5.
1834	+2,75		—15,75		—3,58.

Vindarne: öfvervägande Nordliga och Ostliga.

Nederbörden: den fallna snön har ej blifvit till vatten reducerad och bestämd för åren 1834 och 1850.

1849: 0,87, 1848: 0,03 Svenska decimaltum.

Denna månad karakteriseras alltså af en starkare och mera ihållande köld än liknämniga månaderna under de 2:ne föregående åren, och hade äfven betydligt större snöfall.

Februari. *Barometer*

	Maximum.	Minimum.	Differans.	Medium.
1850	25,83 (d. 25)	24,33 (d. 12)	1,50	25,06.
1849	——	——	1,41	25,29.
1848	——	——	1,55	25,14.
1834	——	——	——	25,51.

Thermometer:

	Maximum.		Minimum.		Medium.
1850	+6,2	(d. 19)	—16	(d. 1)	—1,5.
1849	+9,7		—12		—1,5.
1848	+5,8		—13		—2,3.
1834	+8,25		—10		+0,33.

Vindarne växlande, dock med någon öfvervigt för de Sydliga och Vestliga.

Nederbörden: se anmärkning för Januari.

1849: 0,56, 1848: 0,29, 1834: 0,34 Svenska decimaltum.

Denna månad karakteriseras alltså af lägre barometerstånd än de 2:ne föregående åren, deremot lika med 1849 högre medeltemperatur än 1848 och var i det hela för årstiden ej oblid.

Mars. *Barometer:*

	Maximum.	Minimum.	Differaus.	Medium.
1850	25,90 (d. 30)	24,83 (d. 4)	1,07	25,38.
1849	——	——	1,71	25,41.
1848	——	——	0,93	25,46.
1834	——	——	——	25,47.

Thermometer:

	Maximum.	Minimum.	Medium.
1850	+ 9,3 (d. 8)	−17,0 (d. 22)	−3,7.
1849	+ 7,5	−10,5	−1,6.
1848	+ 9,0	− 8,1	−0,1.
1834	+10,75	− 6	+0,94.

Vindarne öfvervägande Nordliga serdeles unde sednare hälften.

Nederbörden:

1850: 0,14, 1849: 0,14, 1848: 1,06, 1834: 0,71 Svenska decimaltum.

Månaden karakteriseras alltså af något lägre barometerstånd och betydligt lägre temperatur än föregående 2 år och förekom serdeles under sednare hälften en ovanlig kyla.

April. *Barometer:*

	Maximum.	Minimum.	Differans.	Medium.
1850	25,82	25,25	0,57	25,54.
1849	——	——	1,21	25,47.
1848	——	——	0,76	25,34.
1834	——	——	——	25,57.

Thermometer:

	Maximum.	Minimum.	Medium.
1850	+15,6 (d. 22)	−11,0 (d. 11)	+2,6.
1849	+13,7	− 4,2	+1,9.
1848	+15,0	− 1,1	+4,0.
1834	+14	− 1,75	+3,80.

Vindarne

Vindarne vexlande, dock öfvervägande Ostliga och Nordliga.

Nederbörden:

1850: 0,03, 1849: 0,84, 1848: 1,58, 1834, 0,90 Svenska Decimaltum.

Månaden karakteriseras alltså af ringare växlingar i det högre barometerståndet än föregående år, deremot af skarpa temperaturväxlingar, och mycket liten nederbörd.

Maj. *Barometer:*

	Maximum.	Minimum.	Differens.	Medium.
1850	25,83	25,08	0,75	25,47.
1849	——	——	0,79	25,63.
1848	——	——	0,60	25,52.
1834	——	——	——	25,54.

Thermometer:

	Maximum.	Minimum.	Medium.
1850	+23,1 (d. 19)	−1,7 (d. 2)	+10,9.
1849	+23,4	−0,6	+ 9,9.
1848	+23,3	+0,8	+11,31.
1834	+19,50	+2,75	+ 9,62.

Vindarne öfvervägande Ostliga och Sydliga.

Nederbörden:

1850: 1,16, 1849: 0,16, 1848: 0,83, 1834: 1,28 Svenska decimaltum.

Månadens första hälft var i det hela mindre varm än ofta under föregående år varit händelsen, och under denna tid var äfven nederbörden betydlig; från den 19 rådde deremot med klar himmel en angenäm värma.

Juni. *Barometer:*

	Maximum.	Minimum.	Differans.	Medium.
1850	25,85	24,92	0,93	25,43.
1849	——	——	0,75	25,29.
1848	——	——	0.81	25,39.
1834	——	——	——	25,50.

Thermometer:

	Maximum.		Minimum.		Medium.
1850	+23,3	(d. 6)	+8,1	(d. 16)	+16,4.
1849	+21,1		+6,0		+13,1.
1848	+25,3		+5,6		+15,59.
1834	+21,25		+4°,		+14,61.

Vindarne öfvervägande Vestliga och Sydliga.

Nederbörden:

1850: 1,43, 1849: 1,19, 1848: 1,38, 1834: 0,72 Svenska decimaltum.

Under första hälften af månaden fortfor med mest klar himmel den angenäma värma, som utmärkt sista delen af Maj. Sedan inträffade oftare kallare, mulna, regniga dagar, så att månadens första hälft mest bidragit till medeltemperaturens höjning utöfver förhållandet med de 2 föregående årens liknämniga månader.

Juli. *Barometer:*

	Maximum.	Minimum.	Differans.	Medium.
1850	25,75	25,00	0,75	25,44.
1849	——	——	0,91	25,40.
1848	——	——	0,76	25,38.
1834	——	——	——	25,55.

Thermometer:

	Maximum.		Minimum.		Medium.
1850	+27,0	(d. 31)	+10,3	(d. 9)	+17,96.
1849	+22,5	(d. 8)	+ 9,2	(d. 1)	+16,03.
1848	+24,8	(d. 12)	+11,3	(d. 17)	+17,05.
1834	+32,33	(d. 28)	+13,25		+19,97.

Vindarne öfvervägande Nordliga.

Nederbörden:

1850: 1,74, 1849: 2,16, 1848: 0,78. 1834: 0,22: med undantag för några få åskregn, jemn torka med stark solrök och vindstilla.

Medeltemperaturen har sålunda öfverstigit förhållandet de 2:ne föregående åren. Beräknas temperaturens medium särskildt för hvardera hälften af månaden, så utgör densamma för första 2:ne veckorne +15,86° för återstående delen af månaden +19,50° och öfverensstämmer detta förhållande med de *från alla delar af landet* ingångne underrättelserna om en ovanligt stark värme under sednare hälften af denna månad. Nederbördens maximum infaller ock under första hälften af månaden, så att den sednare var öfvervägande torr, men af de herrskande Nordliga och Ostliga vindarne mildrades dock temperaturen, så att den ännu ej blef så besvärande.

Augusti. *Barometer:*

	Maximum.	Minimum.	Differans.	Medium.
1850	25,70	24,76 (d. 20)	0,94	25,36.
1849	——	——	0,61	25,38.
1848	——	——	0,75	25,30.
1834	——	——	——	25,60.

Thermometer:

	Maximum.	Minimum.	Medium.
1850	+29,6 (d. 15)	+ 9,1 (d. 31)	+17,33.
1849	+23,3 (d. 7)	+10,1 (d. 19)	+15,68.
1848	+21,9 (d. 4)	+ 9,6 (d. 15)	+14,34.
1834	+29 (d. 1)	+11	+16,20.

Vindarne öfvervägande Sydliga och Vestliga.

Nederbörden:

1850: 3,50, 1849: 2,47, 1848: 2,38. 1834: 2,01, flera åskväder, mycket stark och ihållande solrök.

Medeltemperaturen har sålunda äfven för denna månad öfverstigit förhållandet under 2 föregående åren. Temperaturens egna förhållande framträder dock tydligast, om dess medium särskildt beräknas för de första 17 dygnen och särskildt för återstående del af månaden. För förstnämnde delen utgör den nemligen +20,65 för sistnämnde blott +13,3°. Detta förhållande öfverensstämmer ock med de *från alla delar af*

landet ingångna underrättelserna om den starka värmens fortfarande under första hälften af Augusti, och då timadt plötsligt inträde af en för årstiden ovanligt sval väderlek. Anmärkningsvärdt är ock att temperatur-förändringen, enligt likstämmiga uppgifter från vidt aflägsna orter, synes hafva på samma dygn inträffat i hela landet, nemligen den 17, då med storm och åska ett starkt regn föll. Så var till exempel på Stockholms observatorium den 16 Augusti, kl. 2 e. m., temperaturen +28,9, och på Lunds vid samma tid +27,5, på det förra den 18, kl. 2 e. m., +12,8, på det sednare den 17 kl. 9 e. m., +16,3 och öfversteg temperaturen på intetdera stället dessa sistnämda gradtal knappast någon enda gång vid middags-observationerna under hela återstående delen af månaden, hvaremot den vid morgon- och afton-observationerne alltid var betydligt lägre. Då nu härtill lägges, att under den starka värmen nästan ingen nederbörd egde rum, så synes alltså landet under en tid af 5 veckor hafva varit utsatt för en oafbruten, stark, torr värma, hvars medium i Stockholm öfverstigit +20. Denna värma inträffade efter en ovanligt låg medeltemperatur under första hälften af Juli och efterträddes likaledes af en plötslig kyla i sednare hälften af Augusti.

S e p t e m b e r. *Barometer:*

	Maximum.	Minimum.	Differans.	Medium.
1850	25,90	25,06	0,84	25,59.
1849	——	——	0,90	25,58.
1848	——	——	0,70	25,50.
1834	——	——	——	25,58.

Thermometer:

	Maximum.	Minimum.	Medium.
1850	+18,6 (d. 8)	+3,5 (d. 8)	+10,63.
1849	+19,3	+2,5	+11,35.
1848	+19,9	+3,5	+11,21.
1834	+26,25 (d. 1)	−0,25 (d. 28)	+11,12.

Vindarne öfvervägande Nordliga och Ostliga.

Nederbörden:

1850: 1,49, 1849: 0,72, 1848: 0,90. 1834; 0,71, fortfarande solrök i början af månaden, snö redan den 23.

Månadens medeltemperatur var altså lägre än föregående 2:ne åren och berodde detta förnämligast på den svala väderlek, som från slutet af Augusti fortfor, hvaremot temperaturen i sednaste veckorna af Septemher snarare var något högre än vanligt vid samma tid.

October. *Barometer:*

	Maximum.	Minimum.	Differans.	Medium.
1850	25,65	24,84	0,81	25,32.
1849	——	——	1,06	25,42.
1848	——	——	1,09	25,51.
1834	——	——	——	25,30.

Thermometer:

	Maximum.	Minimum.	Medium.
1850	+14,3 (d. 3)	−2,5 (d. 22)	+4,69.
1849	+13,0	−3	+5,18.
1848	+16,1	−4,2	+6,7.
1834	+17 (d. 12)	−1,40 (d. 2)	+6,43.

Vindarne öfvervägande Nordliga.

Nederbörden:

1850: 2,22, redan den 13 Oktober föll i Stockholm snö, 1849: 0,50, 1848: 1,70, 1834: 2,26 Svenska decimaltum.

Månaden karakteriseras alltså af en lägre medeltemperatur och starkare nederbörd än liknämniga månader de 2:ne föregående åren.

November. *Barometer:*

	Maximum.	Minimum.	Differans.	Medium.
1850	25,93	24,64	1,29	25,25.
1849	——	——	0,85	25,44.
1848	——	——	1,35	25,16.
1834	——	——	——	25,38.

Thermometer:

	Maximum.	Minimum.	Medium.
1850	+ 8 (d. 4)	− 9,9 (d. 17)	−0,46.
1849	+ 9,3	− 9,0	+1,18.
1848	+ 8,1	−12,0	−0,74.
1834	+12	− 6	+0,77.

Vindarne öfvervägande Vestliga och Nordliga.

Nederbörden:

1850: 1,69, 1849: 0,71, 1848: 1,38, 1834: 1,05.
Redan tidigt i November 1850 inträdde vinterkylan och bibehöll sig nästan oafbruten till månadens slut, ehuru ej betydlig.

December. *Barometer:*

	Maximum.	Minimum.	Differans.	Medium.
1850	25,94	24,41	1,53	25,31.
1849	——	——	1,63	25,61.
1848	——	——	1,29	25,61.
1834	——	——	——	25,50.

Thermometer:

	Maximum.	Minimum.	Medium.
1850	+8,6	−10,2	+0,14.
1849	+3,0	−11,5	−2,93.
1848	+5,0	−10,5	−1,30.
1834	+7	−10,50	−1,09.

Vindarne öfvervägande Vestliga.

Nederbörden:

1850: 0,02, 1849, 0,32, 1848, 0,62, 1834: 0,46
Svenska decimaltum.

Denna månad befinnes alltså blidare än föregående 2:ne år med ringa nederbörd.

Medeltalen för år hafva utgjort:

	Barometer-ståndet	Thermometer-ståndet	Nederbördens hela belopp.
1850:	25,40	+5,54 Cels.	13,456 Sv. decimaltum.
1849:	25,43	+5,20 »	10,676 » »
1848:	25,43	+5,77 »	12,966 » »
1847:	25,47	+5,62 »	10,872 » »
1834:	25,48	+6,59 «	10,66 » »

Öfver luftelectricitetens förhållande anställas å Stockholms observatorium inga fortgående iakttagelser. Hvad beträffar observationerne öfver jordmagnetismen, som dagligen anställas, så hafva dessa enligt erhållen underrättelse icke under ofvannämnde år företett något anormalt förhållande.

Hälsotillståndet inom landet under året 1850 har uti de af vederbörande Provincial-Districts- och Stadsläkare afgifne rapporter i allmänhet och med undantag för cholerafarsotens uppträdande inom vissa län uppgifvits *godt* — från flera ställen *bättre än under många nästföregångna år.* Utom de, årstidernas växlingar vanligen följaktiga, mer eller mindre talrika, sporadiska sjukdomsfallen af *catarrh*, *rheumatism*, *lunginflammation* och *gastriska* oordningar m. fl. hafva af *acuta* sjukdomar:

från *Norrbottens län* omtalats under våren: *påssjuka* och *ansigtsros* i större mängd; under sednare hälften af Juli till fram mot hösten ovanligt talrika dock lindriga *diarrhéer*, endast någon gång förenade med *colik*plågor, *kräkning* och *kramp;* på hösten smärre partiella lindriga epidemier af *gastriskt nervös feber* och i December spridda fall af *vattkoppor* jemte talrika *catarrher;*

från *Westerbottens län:* dels under den starka hettan och torkan i Augusti, dels några veckor efter den vid medlet af månaden inträffade öfvergången till kall och fuktig väderlek, på olika ställen efter mindre eller större aflägsenhet från hafskusten, mer eller mindre allmänt utbredda *diarhéer*, nä–

stan alla utan kramp, men stundom med blodafgång; *frossepidemien* slutad;

från *Westernorrlands län:* så väl under den starka hettan och torkan i sednare hälften af Juli och första af Augusti, som under den kyliga väderleken i sednare hälften af Augusti, på ett och annat ställe (Nätra distrikt) ända in uti October, talrika *diarrhéer,* hvilka särdeles under värmen och i städerna ofta nog voro förenade med *cholerin*symptomer *), och mot hösten oftare blefvo blodiga; på senhösten en och annan liten partiell epidemie af *gastrisk nervös feber;* — *frossepidemien* slutad, med förekommande dock af enstaka fall vid lägre kustlandet;

från *Jemtlands län:* på våren och hösten partiella smärre epidemier af *gastrisk nervfeber* och *variceller;* under värman i Augusti på åtskilliga ställen epidemiska *diarrhéer* och *rödsot,* blandade med ej få *cholerin*fall och *kramp* — mot årets slut i vissa fjelltrakter talrika *gastriskt nervösa febrar;*

från *Gefleborgs län:* under första halfåret få spridda fall af *frossa,* talrikare af *gastrisk nervfeber* och på vissa ställen *messling;* under den ovanligt starka hettan och torkan i sednare hälften af Juli och första af Augusti allmänt *diarhéer,* hvilka på de flesta ställen hade karakteren af en lindrig *rödsot,* men här och der särdeles inom städerna i spridda fall äfven voro beledsagade af mer eller mindre häftiga *cholerin*symptomer; den allmänna dispositionen för rödsotartade diarrhéer till det mesta afstadnad liktidigt med väderlekens öfvergång till kylig och regnig i medio af Augusti; under September och October i större delen af länet friskt; på vissa

*) Bland sådana cholerinfall må anföras: "Det första i granskapet af Hernösand hos en omkring 50 år gammal hustru, som, efter på aftonen ådragen förkylning, påföljde morgon fick ytterst häftiga uttömningar uppåt och nedåt med slitande plågor i magen och kramp i benen, och vid Läkarens besök icke förmådde framföra ett ord, var likblek i ansigtet, och kall om extremiteterna, af hvilka de undre voro krampaktigt sammandragna, samt i det hela mera liknade en död än en lefvande — — återställdes till helsan.
Provincial-läkare *Hallströms* rapport.

ställen dock ännu fortfarande lindrigare *diarrhéer*, på andra partiella epidemier af *gastrisk nervös feber;*

från *Stora Kopparbergs län*, som i afseende på väderlekens förhållande under sommaren och hösten fullkomligt öfverensstämt med förutnämnda länen: utom sporadiska fall af *frossa, skarlakansfeber, messling* och *smittkoppor*, under den starka hettan här och der oftare förekommande *diarrhéer* och dessa på några ställen *rödsot*artade, på andra ställen åter färre än vanligt under samma årstid; på hösten partiella epidemier af *gastrisk nervfeber*, men i öfrigt hela tiden godt hälsotillstånd;

från *Upsala län*, der väderleken förhållit sig på samma sätt: utom talrika fall af *smittkoppor* inom vissa, och *skarlakans*feber inom andra delar af länet, sporadiska *frossor* och *gastriska nerv*febrar; under sednare hälften af Juli, hela Augusti och September månader talrika lindrigare, ehuru ofta *blodiga diarrhéer*, med ett och annat *cholerin*fall, och efter dessa något ökade *gastriska febrar* samt vid årets slut *catarrher;*

från *Westmanlands län:* inom vissa delar talrika fall af *skarlakans*feber, *nervfeber* och *koppor*, endast sporadiska *frossor* och under sommarvärmen *diarrhéer*, oftast *rödsot*artade, någon gång med *cholerin*symptomer, i det hela dock ej särdeles talrika;

från *Nerikes län:* nästan allmänt utbredd epidemi af *smittkoppor*, partiella smärre epidemier af *gastrisk nervös* feber; *frossorna* nästan fullkomligt slutade; under den starka hettan i rötmånaden, så väl som några veckor derefter, flerstädes epidemisk *diarrhée* och *rödsot* med spridda *cholerin*fall; mot årets slut tilltagande *catarrher;*

från *Wermlands län:* under första halfåret flerstädes temligt talrika fall af *frossa*, dock i mängd icke jemförliga med föregående årets, äfvensom tilltagande utbredning af *smittkoppor* på åtskilliga ställen; under den starka rötmånadshettan särdeles i städerna talrika *diarrhéer;* (närmare redogörelse för hälsotillståndet finnes längre fram vid berättelsen om cholerafarsoten i detta län);

från *Stockholms stad:* i *Januari* månad utom för årstiden vanliga catarrhala, rheumatiska och inflammatoriska lidanden, allmännast *skarlakans*feber, *påssjuka* och *diarhé*, stundom *rödsot*artad, endast spridda fall af *frossa* och *koppor;* i *Februari,* jemte föregående sjukdomar, tilltagande antal *gastriskt nervösa febrar* och *smittkoppor;* i *Mars*, minskadt antal *utslags febrar* men ökade *catarrher* och *lunginflammationer;* i *April,* derjemte ökade *frossor;* i *Maj*, jemte sistnämnde sjukdomar ökade *diarrhéer;* i *Juni,* obetydlig sjuklighet förnämligast af sporadiska *skarlakansfebrar, frossor, nervfebrar* och *diarhéer;* i *Juli* månads första hälft äfven mindre betydlig sjuklighet af samma art, som under förra månaden; i sista hälften något ökad sjuklighet särdeles af *diarrhéer*, dels med, dels utan *kräkning;* under första hälften af *Augusti,* samma ökade sjuklighet förnämligast af talrika *diarhéer*, dels med, dels utan kräkning, så väl inom enskilta hus, som å alla sjukvårdsanstalterna; under sista hälften af samma månad starkt progressivt aftagande af sjukligheten, dock med fortfarande *diarrhéer,* dels med, dels utan *kräkning* och *kramp*, samt spridda fall af *rödsot; frossor* och *smittkoppor* deremot upphörda; under första hälften af *September*, ringa och jemt aftagande sjuklighet; frequensen af *diarrhéer* betydligt minskad; under sednare hälften något ökad sjuklighet förnämligast af *skarlakans-* och *gastrisk nervfeber* samt *frossor;* under *October* åter aftagande sjuklighet och hufvudsakligen blott sporadiska fall af närmast förutgångne sjukdomar; i *November* åter något stigande sjuklighet och jemte ökning af förutnämnde sjukdomar ånyo flera fall af *diarrhé;* i *December*, ringa sjuklighet och ingen väsentlig förändring i sjukdomarnes beskaffenhet.

Mortalitetstabellerna för Stockholm utvisa under 3:dje qvartalet 14 dödsfall af *cholera nostras,* deraf dock minst 4 bland späda barn;

från *Stockholms län*: endast få och spridda fall af *frossa* och några få partiella epidemier af *gastrisk nervfeber,* ökad utbredning af *smittkoppor*; under rötmånadens

starka hetta på flera ställen, men ej allmänt, talrika *diarrhéer* med inblandade *cholerin*fall, här och der fortfarande in uti *September* månad och då ej sällan *rödsot*artade;

från *Nyköpings län:* endast sporadiska fall af *gastrisk nervfeber, frossa* samt *koppor* och *skarlakansfeber;* dels blott under rötmånadens hetta, dels först *efter* den hastiga väderleksförändringen den 17 Augusti, dels ock så väl under hettan, som några veckor efter densamma på de flesta ställen allmänt gängse *diarhéer* med temligt talrika fall af *cholera biliosa,* endast på ett och annat ställe fall af *rödsot;* dispositionen för *diarhé,* på de flesta ställen af blott några veckors varaktighet, åter litet stegrad på några få ställen i September månads slut och October månads början; mot årets slut tilltagande *catarrher;*

från *Linköpings län:* endast sporadiska fall af *frossa, gastrisk nervfeber* och *skarlakansfeber,* partiella epidemier af *smittkoppor*; dels under rötmånadens starka hetta och torka, dels omedelbart efter kylans hastiga inträde under Augusti månads sednare hälft temligen allmänt utbredda *diarhéer,* särdeles i städerna förenade med talrikare fall af *cholera nostras* och på landsbyggden å ett och annat ställe *rödsot*-artade; denna disposition, i allmänhet blott af några veckors varaktighet, dock här och der åter lindrigt stegrad i slutet af September och början af October;

från *Skaraborgs län:* sporadiska fall af *gastrisk nervfeber* och *skarlakansfeber,* temligen utbredda *smittkoppor;* under och närmast efter den heta och torra rötmånaden temligen allmänt utbredd benägenhet för *diarrhé* flerstädes och mèst i städerna med talrika fall af så kallade *puken* eller *cholera nostras;* (närmare redogörelse längre fram vid berättelsen om cholerafarsoten i detta län);

från *Elfsborgs län:* sporadiska fall af *skarlakans*feber och *frossa,* några smärre partiella epidemier af *gastrisk nervfeber,* utbreddare epidemie af *smittkoppor* under första halfåret; dels under rötmånadens starka hetta, dels på de flesta

ställen först efter inträdd svalare väderlek i sista hälften af Augusti *diarrhéer* i betydligt antal, här och der blandade med *cholerin*fall och *rödsot*, hvilken disposition med September månad nästan allmänt afstadnat; (närmare redogörelse längre fram vid berättelsen om cholerafarsoten i detta län);

från *Götheborgs och Bohus län*)*: endast sporadiska fall af *gastriskt nervösa febrar;* under rötmånadens starka hetta så väl som en och annan vecka efter väderleksförändringen den 17 Augusti, serdeles i städerna inom länets södra del, utbredd disposition för *diarrhé*, med talrika fall af *cholerin* och spridda af *rödsot;* (närmare redogörelse vid berättelsen om farsoten i länet);

från *Gottland:* endast få sporadiska fall af *gastrisk nervfeber* och *smittkoppor*, i öfrigt utmärkt friskt;

från *Calmare län:* sporadiska *frossor* och talrikare *gastriska nervfebrar* i kustlandet, *smittkoppor* allmänt utbredda; under rötmånadens hetta *diarrhéer* flerstädes gängse, här och der fortfarande en och annan vecka sedan den kyliga väderleken inträdt och i Calmar straxt efter väderleksförändringen blandade med flere *cholerin*fall, på några få andra ställen med *rödsot;* (närmare redogörelse vid berättelsen om farsoten i länet);

från *Jönköpings län:* sporadiska fall af *gastrisk nervfeber* och *smittkoppor;* under rötmånaden flerstädes talrika biliösa *diarrhéer* med ett och annat *cholerin*fall, i October å ett och annat ställe åter ökad benägenhet för mera serösa *diarrhéer* med några *cholerin*fall, å andra ställen partiell epidemie af *rödsot;*

från *Kronobergs län:* sporadiska fall af *frossa* och *gastrisk nervfeber* samt *smittkoppor;* under och närmast ef-

---

*) I anseende till 2:ne Provincial-läkaretjensters vacans under året saknas från landsbygden utförligare upplysning om helsotillståndet under första två tredjedelarne af året.

ter rötmånaden temligt talrika lindriga *diarrhéer*, med ett och annat *cholerin*fall *);

från *Hallands län:* sporadiska fall af *skarlakansfeber* och *smittkoppor;* under Augusti månad och första veckan af September i Halmstad talrika fall af *diarrhé*, ett och annat förenadt med kräkning och kramp; (närmare redogörelse se berättelsen om farsoten i länet);

från *Blekinge län:* sporadiska *gastriskt nervösa febrar*, allmän utbredning af *smittkoppor;* under värman i rötmånaden serdeles i städerne talrika fall af *diarrhée*, spridda af *cholerin*, hvilka med den kyliga väderlekens inträde i slutet af Augusti upphörde och efterträddes af sporadiska *gastriskt nervösa febrar;* (närmare redogörelse vid berättelsen om farsoten i länet);

från *Christianstads län:* sporadisk *frossa*, *gastrisk nervfeber* och *smittkoppor;* i Augusti månad talrika *diarrhéer* med spridda fall af *cholera biliosa* (ett med dödlig utgång den 4 September under Skillinge gård i Engelholms district); i September, jemte här och der fortfarande *diarrhéer*, spridda fall af *rödsot*, sedan öfvervägande inflammationer i respirationsorganerna;

från *Malmöhus län:* sporadiska *gastriskt nervösa febrar*, allmän epidemi af *smittkoppor* (öfver 2000 insjuknade ensamt inom Malmö Provincial-läkare-district) under rötmånadshettan talrika *diarrhéer;* (närmare redogörelse, se berättelsen om farsoten i länet).

---

*) Enligt rapport af Provincial-läkaren *Billengren* hade en torpare under Elleböke, hemkommen från en resa till Skåne, befunnit sig illamående, hvarefter 2:ne hans barn, en 6-årig gosse och en 2-årig flicka, den 13 September insjuknat i häftiga magplågor med kräkning och andra choleralika symptomer samt efter 14 till 18 timmar aflidit, och 2:ne andra barn på stället äfven af samma sjukdom haft lindrigare anfall. Vid Provincial-läkarens besök voro barnen redan begrafne och öfrige personer å stället friska, men huset behandlades såsom misstänkt.

Återblick på Karantäns-anstalternas verksamhet 1847—1850.

Enligt ofvan meddelade uppgifter har antalet af de å rikets kuster med hänsigt till skydd mot cholerafarsoten *karantänsbehandlade fartygen* utgjort:

1847	. . . .	8			
1848	. . . .	318	jemte	107	resande,
1849	. . . .	795	»	103	»
1850	. . . .	587	»	92	»
	tillsammans	1708	fartyg och	303	resande,

hvarvid dock ej får förbises den pag. 25 meddelade upplysning om det vid ordet karantänsbehandling fästade olika begrepp, till följe hvaraf ofvanstående fartygs antal i ett hänseende är för litet, i ett annat för stort. Då det emedlertid för denna berättelses ändamål ej ligger någon särdeles vigt på ifrågavarande antal, har dess närmare bestämmande ej ansetts löna dermed förknippad tidspillan.

Antalet af de *personer*, som intagits å karantänssjukhus från de i karantän å rikets kuster förlagde fartygen, har utgjort:

1848	insjuknade:	7,	deraf döde:	3,
1849	»	2,	— —	—
1850	»	23,	deraf döde:	10,
eller tillsammans		32.	» »	13.

Af dessa personer hafva 2 endast lidit af *cholerin*, möjligtvis ådragen af annan orsak än vistandet å cholerasjuk ort, två af *feber*, som ej veterligt uppstått efter föregången cholera, de öfriga 28, bland hvilka samtliga dödsfallen förekommit, af *cholera* eller *choleratyphoid* efter föregånget vistandet å cholerasjuk ort. Från *samma* fartyg har 1 gång aflemnats 6, en gång 4 och två gånger 2 cholerasjuka, de öfriga 14 hafva kommit från skiljda fartyg, eller efter skiljda resor. Om sålunda å 4 fartyg möjligt vore, att sjudomen underhållits af personlig beröring, har sådan å öfriga 14 fartygen ej

synts utöfva någon inflytelse. Å 4 fartyg hade, utom de till karantänssjukhus aflemnade patienterna, förekommit 1 till 3 cholerafall, dels under vistandet å sjuka orter, dels under resan derifrån. I afseende på den längsta tid, som förflutit mellan afseglingen från sjuk ort och första insjuknandet i cholera, synes densamma hafva en och annan gång kunnat uppgå ända till 9 dygn.

Af den vid ifrågavarande karantäns-inrättningar anställde läkare- och betjenings-personal insjuknade:

1848 . . . 2, båda tillfrisknade;
1850 . . . 6, af hvilka 3 afledo.

Utgifterna för karantänsbevakningen under åren 1847 till och med 1850 äro uppgifne till B:co R:dr 451,478.

Återblick på väderlekens förhållande och allmänna hälsotillståndet i landet 1847—1850.

Under den tid, som cholerafarsoten för andra gången öfvergått Europa, har väderleken inom Sverige under de första 3:ne årens somrar i allmänhet varit sval, och till stor del under egentliga sommarmånaderne mindre varm än vanligt, hvaremot året 1850 företer en bestämd olikhet uti en, af ovanlig kyla föregången och efterträdd, period af 5 veckor under sommaren, då i hela landet rådde en nästan oafbruten torka och hetta, till en grad, som säkerligen ej förekommit sedan åren 1834 och 1826.

Landet har under ifrågavarande tidrymd varit hemsökt af åtskilliga epidemier, bland hvilka i främsta rummet måste anmärkas den af *frossa*, som år 1848 uppnådde sin culmination och såsom farsot kan sägas hafva upphört år 1850 redan före cholerasjukdomens inbrott, enär äfven på våren sistnämnda år ingen ovanlig talrikhet af frossor är angifven.

Smittkopporna hafva deremot under dessa år, från fåtalighet och begränsning endast inom några få ställen år 1847, vuxit till en farsot, som öfver hela södra och medlersta Sverige utbredt sig med tusendetals sjukdomsfall och som,

ostörd af choleraepidemiens intercurrens, ännu fortgår till nya ställen, om ock flera förr angripna tyckas ändtligen fredade.

Gastriskt nervösa febrar, som under de första 2 åren af ifrågavarande tidrymd i många delar af landet förekommo såsom mer och mindre utbredda epidemier, på åtskilliga ställen af ganska intensiv beskaffenhet, hafva under de 2:ne sednare åren både till utbredning och intensitet betydligt minskats.

Skarlakansfeber och *messling*, hvilka år 1847 i flera län såsom utbredd epidemi förekommo, hafva under sednare åren äfven betydligt aftagit.

Gemensam för hela landet, dock starkast uttalad i de långs hafskusten belägna länen, och egendomlig för året 1850 är den disposition för *diarrhé,* med ej få fall af *cholera biliosa* eller *puke,* som dels under dels efter rötmånaden inträdde, flerstädes såsom lindrig epidemi och i några spridda fall till och med vållande dödlig utgång.

Erfarenheten af likartadt förhållande hvarje gång landet förr varit blottställdt för en uthållande stark sommarhetta utan nederbörd, förbjuder dock antagandet att detta sjukdomslynne stått i bestämdt causalsamband med uppträdandet af *cholera asiatica*, om än härvid icke bör förgätas att året 1834, då sistnämnde farsot första gången hemsökte Sverige, densamma äfven föregicks af en ännu långvarigare sommarhetta och torka med åtföljande disposition för gastriska oordningar.

Bland epizootier under ifrågavarande tidrymd kan äfven förtjena omnämnas den elakartade lungsjuka bland hornboskapen, som i Skåne och Halland anställt betydliga förödelser.

Efter cholerafarsotens slut har nästan hela landet under den ovanligt kalla och sena våren innevarande år hemsökts af en *influenza*-epidemie.

Berättelse om 1850 års cholerafarsot i Sverige, för hvarje angripet län i den tidsföljd, som sjukdomens gång iakttagit.

1:o) Malmöhus län:

A) *Oxie härad.*

a) Malmö stad *).

Stadens *läge* på lågt slättland invid en långgrund hafsstrand erbjuder fritt tillträde för hafsvindarne, men dess omslutning af en graf med gyttjig botten och till större delen stillastående vatten, som vid varm väderlek ger stinkande afdunstning, motarbetar utan tvifvel fördelarna af den lätta luftväxeln. De från hafskusten aflägsnaste södra, sydöstra och vestra delarna af staden äro ej blott belägna på den sankaste marken och sämst bebygda, utan ock starkt befolkade af den fattigaste klassen.

Innevånarnes antal närmast före farsotens utbrott uppskattas till 11,959, deruti ej inberäknade personalen å centralhospitalet: 190, garnisons-kommenderingen för fångbevakning: 119, och slottsförsamlingens personal af 54 fria och 659 fångar.

I afseende på *väderleken* och *hälsotillståndet* i staden före farsotens utbrott är upplyst: att under Juni månad häl-

*) Enligt utförlig berättelse af Regementsläkaren Doktor Grähs, uppgifter af Provincial-läkaren Doktor Wieselqvist och samtlige i staden praktiserande Läkare, meddelanden af Doktor Qviding m. fl. extra Läkare, samt vederbörandes rapporter under farsotens gång.

sotillståndet var mycket godt och fortfor sådant äfven under första hälften af Juli, så att bland hetsiga sjukdomar denna tid endast förekommo få spridda fall af lindrig *catarrh* i respirations- och digestionsorganerne, *rheumatism*, *frossa* och *smittkoppor*. Efter i slutet af Juli inträdd stark värma, torka och vindstilla, förändrades detta förhållande, så att, jemte ofvannämde sjukdomar, *diarrhéer* och lindrigare *choleriner* började visa sig, och innehåller Provincial-läkarens rapport till Kongl. Sundhets-Collegium den 15 Augusti: »jag har äran inberätta, att till följd af en stark sommarvärme, som nu råder, någon gång stegrad till 29° Cels., kräkningar och diarrhéer under sednare veckan visat sig inom denna stad hos flera personer, och skola vid 5 särskilta tillfällen medfört dödlig utgång inom ett dygns förlopp. Vid ett sammanträde hos Borgmästaren hvartill stadens samtlige Läkare blifvit kallade, hafva de Läkare, hvilka de angripne vårdat, uppgifvit sjukdomen såsom: en högst elakartad, troligen efter de hittills företedde fenomen, smittosam *cholerin*« *). Samma läkares rapport den 17 Augusti innehåller: »vid ett denna dag hållet sammanträde med stadens samtlige praktiserande Läkare inför Konungens Befallningshafvande angående den alltsedan den 6:te i denna månad härstädes rådande sjuklighet hafva Läkarne — — efter ytterligare erfarenhet och öfverläggning förenat sig om det utlåtande: att farsoten *cholera* utbrutit i Malmö stad. — — Såsom förekommande symtomer uppgifvas: våldsamma kräkningar och ett vattenaktigt grått diarrhé, likt risvatten med hvita flockor, smärta i maggropen, stark törst, kramp i extremiteterna, hämmad urinafgång, klibbig svett, kall tunga och marmorkyla å kroppens yta, kraftlöshet med collapsus och hippocratiskt ansigte, samt ofta en allmän cyanos«. — —

Farsotens *dagliga förhållande* inom stadens civila befolkning upplyses af följande tablå:

*) Flera af Läkarne lära dock redan vid detta tillfälle hafva velat förklara asiatisk cholera utbruten.

Månad	Vecka	Dag	Insjuknade på dag.	Insjuknade Summa för veckan.	Döde på dag.	Döde Summa för veckan.
Augusti	1:a veckan.	*4			—	
		5			—	
		6			—	
		7			—	
		8			—	
		9			1	
		10			1	2
	2:a veckan.	*11			—	
		12			1	
		13			3	
		14			1	
		15			4	
		16			7	
		17		66	8	24
	3:e veckan.	*18, 19	103		18	
		20	67		7	
		21	70		12	
		22	61		17	
		23	36		12	
		24	30	367	7	73
	4:e veckan.	*25	37		9	
		26	27		10	
		27	42		12	
		28	42		14	
		29	40		14	
		30	23		10	
		31	19	230	8	77
Septemb.	5:e veckan.	*1	23		7	
		2	21		3	
		3	11		10	
		4	16		9	
		5	24		7	
		6	12		4	
		7	7	114	6	46
	6:e veckan.	*8	13		4	
		9	10		2	
		10	15		2	
		11	13		5	
		12	14		8	
		13	12		3	
		14	3	80	3	27
Transport			—	857	—	249

Månad	Vecka	Dag	Insjuknade på dag.	Insjuknade Summa för veckan.	Döde på dag.	Döde Summa för veckan.
Transport			—	857	—	249
Septemb.	7:e veckan.	*15	12		2	
		16	6		3	
		17	8		4	
		18	8		5	
		19	15		8	
		20	9		5	
		21	4	62	7	34
	8:e veckan.	*22	6		4	
		23	5		2	
		24	8		2	
		25	8		7	
		26	12		3	
		27	8		3	
		28	3	50	10	31
	9:e veckan.	*29	4		1	
		30	5		2	
October.		1	4		5	
		2	5		—	
		3	3		3	
		4	2		3	
		5	4	27	—	14
	10:e veckan.	*6	5		2	
		7	3		2	
		8	4		2	
		9	4		1	
		10	3		2	
		11	4		3	
		12	1	24	1	13
	11:e veckan.	*13	2		1	
		14	3		2	
		15	2		3	
		16	1		—	
		17	—		1	
		18	2		—	
		19	2	12	1	8
	12:e veckan.	*20	—		—	
		21	—		1	
		22	—		1	
		23	—		—	
		24	—		—	
		25	—		—	
		26	—	—	—	2
Summa			—	1032	—	351

Söndagarne äro utmärkte med *. Daglig specification af sjukdomsfallen till och med den 19 Augusti har ej kunnat erhållas.

Farsotens *dagliga* förhållande inom i staden förlagde del af Hans Kongl. Höghet Kronprinsens Husar-Regemente har varit nedanstående:

		Insjuknade.	Döde.			Insjuknade.	Döde.
					Transport	18	—
Augusti	16	1	—	September	10	1	—
	17	2	—		*15	4	2
	*18	1	—		16	1	1
	19	1	—		18	1	1
	20	1	—		23	—	1
	22	2	—		24	1	—
	23	1	—		28	2	—
	24	2	—		*29	—	1
	29	1	—		30	1	—
September	*1	1	—	October	2	1	—
	3	2	—		3	1	—
	5	2	—		7	1	—
	7	1	—		12	1	—
	Transport	18	—		Summa	33	6*

Dagliga antalet insjuknade inom Garnisons-kommenderingen af Kronobergs Kongl. Regemente har varit:

		Insjuknade.
Augusti	17	1
	18	2
	20	3
	22	2
	24	2
	26	3
	29	1
September	2	1
	Summa	15

*) 2:ne permitterade husarer vårdade och döde å civilt sjukhus äro bland civila befolkningen upptagne.

Farsotens *dagliga* förhållande inom fångpersonalen å citadellet, omkring 600 alnar vester om staden, har varit:

		Insjuknade.		Döde	
		för dag.	Summa för veckan.	för dag.	Summa för veckan.
Augusti *18	1:a veckan.	1		—	
19		1		—	
20		4		—	
21		7		3	
22		5		2	
23		3		2	
24		4	25	2	9
*25	2:a veckan.	3		1	
26		3		3	
27		2		—	
28		4		2	
29		3		1	
30		3		1	
31		—	18	—	8
Transport		—	43	—	17
Septemb. *1	3:e veckan.	1		—	
2		3		—	
3		2		2	
4		—		—	
5		2		1	
6		2	10	—	3
13		—		1	1
Summa		—	53	—	21

Dagliga antalet insjuknade af inre fångbevakningen har utgjort:

	Insjuknade.
Augusti 23	1
24	1
26	1
28	1
30	1
Summa	5

Den 5 November förklarades af Konungens Befallningshafvande genom allmän Kungörelse Malmö stad fri för Cho-

lera, då de 2:ne å ofvanstående tablå upptagne personer, som den 21 och 22 October å cholerasjukhus aflidit, icke ansågos hafva dött af denna sjukdom, och 16 dygn alltså förflutit från sista dödsfallet af cholera.

Summariska förhållandet af insjuknade och döde, sjukdomsfallens förhållande till befolkningen, och dödsfallens till så väl hela befolkningen, som antalet insjuknade utgöra alltså:

	Befolkningens antal.	Insjuknade i Cholera.		Döde af Cholera.		
		Summa.	Procent af hela befolkningen.	Summa.	Procent af hela befolkningen.	Procent af de insjuknade.
Inom S:t Petri, Caroli och Garnisons-församlingarne (med afdrag af 122 man Kronprinsens Husarer . .	11,837	1,017	8,59	340	2,87	33,43
Å Central-hospitalet	190	15	7,89	11	5,78	73,33
I staden befintlig personal af Kronprinsens Husarer . .	122	33	27,0	6	4,91	18,18
Garnisons-kommenderingen till fångbevakning	119	15	12,60	—	—	—
Fångar å slottet.	659	53	8,0	21	3,18	39,62
Öfrig till Slottsförsamlingen hörande personal.	54	5	9,25	—	—	—
Summa	12,981	1,138*	8,76	378*	2,91	33,21

För bestämmandet af farsotens förhållande i afseende på *kön* och *lefnadsålder* saknas fullständig uppgift så väl om de 66 första sjukdomsfallen, som om ålder af militär- och fång-personalen.

Af 966 i första tablån specificerade sjukdomsfall hafva 517 förekommit bland manligt och 449 bland qvinligt kön och då till de förra läggas 106 sjukdomsfall bland militär-bevaknings- och fång-personal utgör antalet insjuknade mans-

*) Ofvanstående uppgifter grundade på af Doktor Grähs afgifne detaljerade rapporter skilja sig från Konungens Befallningshafvandes i länet slutrapport, som upptager af civila befolkningen insjuknade 1,028, af Kronprinsens Husarer insjuknade 37, döde 8, af fångar och inre bevakning insjuknade 59, döde 23, alltså hela summan insjuknade: 1,139, och hela antalet döde: 382.

personer: 623, dem oberäknade, som innefattas bland icke specificerade 66 sjukdomsfallen.

Af 966 i samma tablå specificerade sjukdomsfall hafva 190 förekommit bland barn under 15 år. Då till de återstående 776 läggas de bland militären och fångarne samt bevakningen förekomna 106 sjukdomsfallen, så hafva bland 1,072 sjukdomsfall 882 förekommit bland personer öfver 15 års ålder.

Af 378 *döde* hafva 209 tillhört manligt och 169 qvinligt kön, 88 varit under och 290 öfver 15 års ålder.

I afseende på *stället*, der de inom enskilta hus boende sjuke *erhållit vård*, och *resultaterna* af sjukvården inom *hemmet* och på *cholerasjukhusen* uppgifvas hafva:

inom hemmet . . . . . vårdats: 724, dött 183,
å de tvenne cholerasjukhusen » 293, » 157.

Mortaliteten bland de inom hemmet vårdade har alltså utgjort 25,2 procent, bland de å sjukhusen vårdade 53,58 procent.

Farsotens *duration* inom staden, torde kunna uppskattas till 12 veckor, med hastigt stigande till och med 3:dje veckan, som företer in alles 411 sjukdomsfall och derunder maximum af insjuknade på dag: den 21 Augusti 77, samt långsamt men reguliert fallande från och med 4:de veckan, hvars mortalitet är störst eller 85. Annorlunda är förhållandet inom militären och fångpersonalen, då bland den sistnämde hela farsotens förlopp är begränsadt inom mindre än 4 veckor och maximum af sjukdoms- och dödsfall inträffade redan i första veckan.

Sjukdomens *intensitet* gick stundom ända derhän att döden följde inom 4 timmar efter insjuknandet.

Det vanliga bruket att under gängse cholerafarsot å rapporterna öfver insjuknade upptaga blott de fall, som förete en viss högre grad af sjukdomssymtomernas utveckling, är vilseförande för omdömet om så väl farsotens utbredning och lifsfarlighet, som prophylaktiska och curativa åtgärders framgång. Erfarenhetsrönet att flera andra farsoter hos olika individer yttra sig i mångfaldigt olika grader från det häftigaste

insjuknande med snar och oafvislig död, till det lindrigaste och lättast öfvergående illamående berättigar ock, att till *cholera-abortivformer* hänföra och såsom uttryck af farsotens allmänna inflytelse upptaga de fall, der individer i mer eller mindre lindrig grad erfara blott färre eller enstaka symtomer af cholera. I afseende på förekomne sådane *cholera-abortivformer* hafva samtlige Läkare i Malmö intygat talrikheten af koller i buken, qval i maggropen, hufvudvärk, benägenhet för kräkning och diarrhé m. fl. magoordningar, krampkänningar och ryckningar serdeles i benen, svaghet i knälederna och allmän mattighet förnämligast under det farsoten befann sig i stigande och omkring culminationen; och har Provincial-läkaren Doktor Wieselquist, efter inhemtade noggrannare underrättelser, ansett sig kunna approximativt uppskatta abortivformernas frequens till ej mindre än 80 procent af hela befolkningen. Af en läkare, Doktor Quiding, har äfven meddelats iakttagelsen att många personer, som från Malmö bortrest i farsotens början, efter återkomst mot dess slut erfarit flera eller färre af ofvannämde symtomer under första dygnen af deras vistande i Malmö.

Cholerafarsotens *eftersjukdomar* voro i allmänhet och med undantag för talrika sjukdomsfalls omedelbara öfvergång till *cholera-typhoid*, få och lindriga, bestående af stegrad retlighet i nervsystemet, huden och matsmältningsorganerna, samt ett och annat fall af vattsot. Efter farsotens slut inträdde mycket godt hälsotillstånd; under årets sista veckor med växande antal catarrhala samt spridda rheumatiska och gastriska febrar.

Liktidigt med farsoten iakttogos i det hela få andra hetsiga sjukdomsformer och bland dem talrikast *gastriskt nervösa* febrar, blott ett och annat enstaka fall af *frossa* och *smittkoppor*.

Till ledning vid bedömandet af *väderlekens möjliga inflytelse* på farsotens beskaffenhet saknas meteorologiska observationer från Malmö. Från observatorium i Lund, endast

1½ mil från Malmö aflägset, har benäget meddelats följande utdrag af meteorologiska observationerne 1850:

Barometer, kl. 7 f. m. samt 2 och 9 e. m.:

	Maximum.	Minimum.	Medium.	
Juni	25,86	25,03	25,50.	Svenska Decimaltum.
Juli	25,71 (d. 23)	25,10 (d. 9)	25,44.	
Augusti	25,63 (d. 24)	24,90 (d. 20)	25,39.	
September	25,87 (d. 12)	25,03 (d. 30)	25,58.	
October	25,65 (d. 22)	24,97 (d. 25)	25,29.	
November	26,01 (d. 29)	24,75 (d. 25)	25,20.	

Thermometer, C., kl. 7 f. m. samt 2 och 9 e. m.:

	Maximum.	Minimum.	Medium.
Juni	+20,1 (d. 4)	+10, (d. 16)	+14,55.
Juli	+23,0 (d. 16)	+ 9,9 (d. 10)	+16,13.
Augusti	+27,5 (d. 16)	+ 8,5 (d. 30)	+16,01.
September	+17,1 (d 22)	+ 7,0 (d. 8)	+10,76.
October	+12,7 (d. 2 o. 3)	— 1,2 (d. 22)	+ 5,88.
November . . .	+ 9,1 (d. 3)	— 4,7 (d. 16)	+ 2,32.

Nederbörden i Juni: 1,14; Juli: 3,4 (nästan ensamt under första hälften af månaden, då den jemnt mulna himlen gaf ständiga regnskurar, någon gång med svag åska och luften var kylig); Augusti: 2,12 (månaden började med ett par mulna dagar och starkt regn; från den 3—8 klar himmel med temligt stark sommarhetta; d. 9 — 11 åter svalare väder med litet regn; den 13—16 tryckande hetta med ostlig temligt stark vind; natten till den 17 öfvergång till VNV vind, som växte till storm den 18, 19, 20 och derunder allt mer öfvergick till sydvestlig och nästan ögonblickligt sänkte temperaturen; återstående del af månaden kall, småregnig med vestlig vind); September: 1,67 (i början af månaden växlande klar och mulen himmel, nordlig och vestlig vind samt något regn; under sednare hälften mera jemnmulen himmel, dimmor med mindre nederbörd, ostlig och sydlig vind); October: 1,23 (fuktig kyla och ständiga dimmor, herrskande ostliga vindar). November: 0,64 S. D. t.

Häraf synes alltså, att det ofvan anmärkta förhållandet af en öfver hela Sverige iakttagen hög värma under rötmånaden med plötslig öfvergång till en för årstiden ovanlig kyla väl egt rum äfven i den trakt der choleran först utbröt, men att vid jemförelse med meteorologiska observationerna i Stockholm antagas måste det medlersta Sverige, som till största del af farsoten skonades, varit utsatt för hettan i ej obetydligt högre grad än den sydligaste delen.

Sammanstämmande iakttagelser af Läkarne i Malmö synas bestämdt ådagalägga att hvarken öfvergången från hetta till kyla, den kalla regniga och blåsiga väderleken i slutet af Augusti och en stor del af September eller den blidare väderleken i October utöfvat någon tydligt och allmänt märkbar inflytelse på farsotens utbredning och häftighet. Provincial-läkaren Doktor Wieselqvist meddelar såsom »anmärkningsvärdt, att, vid den tid då cholerasjukdomen utbröt, röda fläckar, liknande loppbett, å huden ofta förekommo hos dem, som badade i öppna sjön, äfvensom att under sjukdomens fortgång vid flera tillfällen nattetid, serdeles efter midnatt i de kringliggande trakterna utom staden öfver jord- och vattenytorna befanns en tjock, stundom nära ogenomskinlig dimma, som märkbart inverkade på respirations- och deglutitionsvägarne«. Samma läkare äfvensom Stadsläkaren Doktor Landberg har äfven anmärkt något ökade sjukdomsfall under fuktig och regnig väderlek, hvaremot den för arbetarne vid och sjöfolket i hamnen anställde Läkaren Mag. Åberg velat iakttaga ökning af sjukdomsfallen under klart väder.

I afseende på den *tid å dygnet,* då de flesta personer insjuknat hafva åtskilliga Läkare iakttagit detta hafva skett nattetiden.

Lokala förhållandens möjliga inflytelse på farsotens uppkomst och gång hafva utgjort ett särskilt föremål för noggranna undersökningar af Doktor Grähs, till större delen jemte en upplysande charta öfver sjukdomens utbredning, meddelade i tryck genom tidskriften Hygiæa November 1850. Sålunda uppgifvas flera gator i vestra ändan af staden (Ostendefarare-,

Hospitals- och Hjortetacke-gatorne) nästan allmänt bebyggda af smärre envåningskojor, omslutande trånga gårdsrum med afträden, svinstigor och stora högar af orenlighet, ofta saknande annat aflopp än en genom förstugan löpande rännsten med så dåligt fall att orenligheten blifver stagnerande. I de små låga merendels mörka och fuktiga rummen, som värmas af jernugnar, hvilka tillika tjena såsom spislar, sammanbodde oftast talrika personer. En annan del af staden, den sydöstra, Bethlehem kallad, ehuru med bättre försedda boningshus, är äfven ej blott trångt befolkad, saknande stenlagda gator, utan ock belägen på mycket sumpig jordmån nära intill 2:ne moras och en graf eller rännil, som löper kring vestra, södra och östra sidorna af staden, från hvilka den upptager rännstensorenligheten, och genom den inre hamnen communicerar med hafvet, hvilket vid högt vattenstånd kan deruti inränga, hvaremot vid lågt vattenstånd det på gyttjig botten stillastående vattnet högst ofördelaktigt förändras. Det bekräftade förhållandet att dessa stadsdelar och hus, tillika företrädesvis bebodde af den fattigaste folkklassen, varit förnämsta, ehuru ej uteslutande, fältet för farsotens utbredning, att ett litet antal här belägna hus, med 8 till 19 sjukdomsfall i hvarje och öfver 80 procent mortalitet lemnat oproportionerligt stora contingenter till farsoten, företer obestridligt bevis för så beskaffade lokaliteters och lefnadsförhållandens inflytelse att åt cholerafarsoten gifva näring. Under samverkan af både osundt belägna, osnygga, trånga, öfverbefolkade bostäder, fattigdom och ofta åtföljande oordentlighet i lefnadssättet m. m. blir det dock så mycket svårare, att åt någon viss af dessa factorer tillskrifva farsotens uppkomst, som de första sjukdomsfallen inträffade inom boningar, hvilka hvarken till läge eller öfrig beskaffenhet tillhörde den sämsta klassen, hvadan alltså och vid öfvervägande af abortivformernas freqvens bland hela befolkningen tills vidare med full säkerhet kan antagas blott det förhållande, att farsotens utbredning i svårare form och dess dödlighet i högsta grad främjats af ofvannämde samverkande omständigheter.

Hvad beträffar *lefnadssättets* inflytelse på farsoten, så har den utbildade cholerans begränsning till största delen inom klassen af de arbetare, som bott för sig sjelfve, och ej haft lagstadde tjenares fördelar af bostad, kost m. m. i husbondens hus, ådagalagt en bestämd skillnad mellan personer med hufvudsakligen likartad sysselsättning. Grunden för denna skillnad ligger utan tvifvel dels i osundare och trängre bostäder, dels i en mindre god och ordentlig diet, beroende af växlande tillfällen till arbetsförtjenst och större frestelser till bränvinets missbruk, dels uti en mindre vårdad och otillräcklig beklädnad. I afseende på den icke tjenande arbetsklassens diet har densamma af Stads-Chirurgen Doktor Bergh uppgifvits bestå hufvudsakligen af fisk, förnämligast Norsk sill, färskt, syradt, mjukt bröd, okokt svagdricka eller om sommaren sur mjölk, samt någon gång rökt fläsk. Af Läkaren för hamnarbetarne, hvilka till betydlig del utgjordes af Smålänningar, har anmärkts, att dessa, som i allmänhet njöto mera *varm* föda och lefde ordentligare än Skåningarne, äfven i mindre antal och lindrigare än Skåningarne angrepos af sjukdomen. Ehuruväl *bränvinets missbruk* utan all tvifvel bidragit att öka farsotens offer, har dock ett nyktert lefnadssätt inom arbetsklassen icke utgjort något bestämdt skydd emot choleran. De dietfel, till hvilka den arbetande klassen ofta gör sig skyldig under Söndagen, hafva visserligen af en och annan bland Läkarne anmärkts såsom orsaker till insjuknande, men då tabellerna öfver dagliga sjukdomsfallen ej utvisa någon bestämd fluctuation i detta hänseende, torde få antagas, att mängden af härigenom framkallade illamåenden stadnat inom abortivformer. Det anmärkta förhållandet af sjukdomsfallens talrikhet bland sjötullsvaktmästarne, murare och deras handtlangare, timmermän, tvätterskor, arbetarne å mudderpråmen m. fl., som i högre grad blottställdes för väderlekens oblidhet och faran att blifva våta, häntyder på störd hudverksamhets menliga inflytelse.

I afseende på *inflytelsen af personlig beröring* till sjukdomens utbredning är uti ofvan åberopade rapport af Doktor

Grähs ådagalagdt, att farsoten, för det mesta begränsad inom de osundaste och fattigaste stadsdelarna, äfven här företrädesvis angrep vissa hus och äro såsom exempel anförda bland andra: Arbetshuset med 29 sjukdoms- och 25 dödsfall, så kallade Wallerströmska huset med 19 sjukdoms- och 14 dödsfall, Matts Larssons hus med 13 sjukdoms- och 11 dödsfall, Fattighuset med 12 sjukdoms och 10 dödsfall, så kallade Puretunnan med 12 sjukdoms- och 7 dödsfall, Rönnerströms hus med 11 sjukdoms- och 9 dödsfall o. s. v. Oaktadt sålunda inom samma hus och familj ofta talrika sjukdoms- och dödsfall inträffat, och stadens Läkare uti dess den 15 Augusti om sjukligheten afgifne utlåtande begagnat uttrycken »smittsam cholerin«, synes dock deras erfarenhet under farsotens gång icke hafva gifvit dem några stöd för öfvertygelse om dess utbredning genom smitta. Af den med de sjukas vård och likens transporterande sysselsatta personalen insjuknade, enligt uppgift af Doktor Grähs, 3 Läkare, af hvilka 2 afledo; 8 sjukvaktare, af hvilka 5 afledo och 9 sjuksköterskor, af hvilka likaledes 5 afledo. Dessa sjukdoms- och dödsfall inträffade nästan alla under första 3:ne veckorna af farsotens gång, innan förbättringar vidtagits inom sjushuslokalerna, der förut ett likrum låg under ett läkarerum, och betjeningspersonalen var i hög grad illa logerad, så att skäl ansetts vara för handen att tillskrifva denna stora sjuklighet och dödlighet dels utomordentliga ansträngningar, dels ogynnsamma lokala förhållanden.

Hvad beträffar allmänna *organisationen af sjukvården*, så blefvo, efter Läkarnes förklaring den 17 Augusti att cholerafarsoten utbrutit i staden, från och med samma dag författningarnes föreskrifter om hvad under sådan farsot iakttagas bör, så tillämpade, att staden fördelades i 6 läkaredistrikter med lika många byråer för nödig handräcknings meddelande, ett sjukhus med omkring 40 sängar öppnades; biträden: Med. D. Hartelius, Med. Cand. Thomée (död den 24 Augusti) och M. P. C. Jönsson, anskaffades åt i staden varande 9 Läkare, skolorna tillslötos och offentliga nöjen inställdes, hvarpå snart följde en soppkokningsanstalt för de fattige, an-

visning af utom staden belägne försäljningsplatser för landtfolket, allmän utdelning af Svenska Läkare-Sällskapets underrättelser för allmänheten om farsoten, inrättandet af en vaktbyrå i midten af staden, der från kl. 9 e. m. till kl. 5 f. m. alltid en af distriktläkarne var tillgänglig för sjukbud under natten och till skyndsammare fortskaffning disponerade åkdon m. m. Den 22 Augusti öppnades åter ett sjukhus med omkring 20 sängar, hvarjemte ytterligare erforderlig läkarepersonal, (D:r Quiding, M. C. Falck, M. P. C. Willman), anskaffades. Läkaren vid Kongl. Krigs-Akademien å Carlberg Doktor Grähs, som på den Kongl. Regeringens befallning, den 22 Augusti af Kongl. Sundhets-Collegium beordrades att skyndsamt till Malmö afresa, för att dels i samråd med på stället varande Läkare undersöka förhållandet med den inom staden utbrutna farsoten och anledningen till dess första uppkomst, dels tillhandagå Konungens Befallningshafvande, Stadens Styrelse och Sundhetsnämnd med råd och anvisningar i afseende på sjukvårdens ordnande, anlände till Malmö redan den 25 Augusti och öfvertog genast ledningen af sjukvårdsbestyren. Samtidigt med beordrandet af Doktor Grähs från Stockholm, blef uppå derom af Konungens Befallningshafvande till H. M. Konungen, som då residerade i Christiania, framställd underdånig anhållan, Öfver-fältläkaren och Riddaren Bergholtz, i ändamål att för länets behof tillhandagå vederbörande, beordrad till Malmö, der han den 31 Augusti inträffade och hvarifrån han den 6 September åter afreste, då hans närvaro ej längre ansågs behöflig. Genom Vederbörandes förordnanden ökades ytterligare tillgången på Läkare med M. D. Ekeroth (död den 1 September), M. P. C. Gavin, M. D. Drakenberg, M. P. C. Benzow, M. C. Martin, Ph. M. Åberg, M. P. C. Holmberg, M. D. Engström, M. P. C. Marin, Ryding, Rosborg, Kjellberg, M. C. Osbahr och t. f. Bat. Läk. Aspelin, så att, utom behofven för sjukhusen och den ambulatoriska sjukvården, en Läkarebyrå i närheten af hamnen kunde inrättas för de derstädes talrika arbetarne och å fartyg befintliga sjöfolket, och Konungens Befallningshafvande derjemte

kunde påräkna ständig tillgång af några Expectance-Läkare att disponera vid inträffande behof i länet. Dagliga besök inom alla friska hus, såsom i England och flerstädes skett, kunde af Läkarne ej medhinnas och företogos ej heller af Sundhetsnämnden, men allmänt gifna råd om vigten att söka tidig hjelp och det lätta tillfället att sådan erhålla, hafva utan tvifvel bidragit till det ej ofördelaktiga mortalitetsresultatet.

Spärrning ifrågakom ej hvarken för enskilta hus eller hela staden. Den kringliggande traktens fruktan för farsoten vållade dock serdeles under första veckorna en högst betydlig minskning af antalet besökande, så att rörelsen inom staden deraf kännbart hämmades. I den mån farhågorna under farsotens fortgång alltmer minskades växte åter antalet besökande.

Stadens utgifter för farsoten äro uppgifne till Banko R:dr 19,200.

Resultaterna af den medicinska undersökningen rörande *farsotens uppkomst* hafva i ofvanåberopade rapport af Doktor Grähs blifvit meddelade och upplyses deraf med hänsigt till de första sjukdoms- och dödsfallen:

1:o att natten emellan den 2 och 3 Augusti en Arrendator Andersson, boende $\frac{1}{12}$ mil söder om Malmö, insjuknat i häftiga choleralika symtomer och på tredje dygnet varit till hälsan återställd; varande af Andersson äfven uppgifvet, att han flera gånger förr och sednast för 2 år sedan af likartad sjukdom lidit;

2:o att samma dag en, i midten af staden vid Skomakaregatan boende, Musiklärare Nordlin efter intaget hæmorrhoidalpulver insjuknat af svårt diarrhé och efter några dagar blifvit återställd;

3:o att den 5 Augusti en enka Örngren vid Ostendefararegatan i vestra ändan af staden insjuknat i häftiga choleralika symtomer och efter några dagar tillfrisknat;

4:o att s. d. efter 4 dygns sjukdom med slutlig kräkning och kramp aflidit gossen Kysel, 6 månader gammal, boende vid Hjortetackegatan i samma stadsdel;

5:o att den 7 Augusti, efter omkring 8 dygns sjukdom med diarrhé och slutlig kräkning, samt kyla, aflidit sjukliga gossen Zielfeldt, 6 månader gammal, boende i närheten af nyssnämde gata, hvilka båda barns dödsfall för presterskapet uppgifvits vållade af *slag*;

6:o att natten till den 6 Augusti pigan Maria Jönsson, 30 år gammal, boende i samma stadsdel vid Hospitalsgatan, sysselsatt med uppassning af herrar och bland andra äfven ofvannämde Nordlins, insjuknat i häftiga cholerasymtomer med snart utbildad cyanos och efter den 9 Augusti skedd flyttning till arbetshusets sjukrum, den 16 Augusti i cholera-typhus derstädes aflidit, samt sedermera af Läkarne förklarats såsom *första cholerafallet;*

7:o att såsom 2:dra cholerafallet, af Doktor Grähs, antagits Fru Sjöström boende vid samma gata som ofvannämde Nordlin, insjuknad den 7 och efter intensiva cholerasymtomer afliden den 9;

8:o att som 3:dje cholerafallet antagits ofvannämde piga Jönssons gossebarn, 2½ år gammal, insjuknad den 9 Augusti och död följande dag å arbetshuset;

9:o att som 4:de cholerafallet räknats Mamsell Wred, boende i vestra ändan af staden vid Ostendefararegatan hos Sjötullsvaktmästaren Jacobsson, efter dietfel insjuknad den 11 i häftig cholera och död följande dag;

10:o att som 5:te cholerafallet räknats enkan Pehrsson, 69 år gammal, boende å arbetshuset i vestra ändan af staden vid Ostendefararegatan, insjuknad den 12 och död följande dag;

11:o att som sjette cholerafallet upptagits ofvannämde Sjötullsvaktmästare Jacobssons hustru, insjuknad den 13 och samma dag afliden;

12:o att som 7:de cholerafallet upptagits f. d. artilleristen Espingson, boende å arbetshuset, insjuknad den 13 och död följande dag;

13:o att

13:o att den 14 Augusti ofvannämda Sjötullsvaktmästaren Jacobsson insjuknat i cholera och den 23 s. m. å sjukhus aflidit;

14:o att samma dag 2:ne hans barn, 6 och 2½ år gamla, äfven i cholera insjuknat och aflidit, det ena samma och det andra följande dag;

15:o att den 15, 16 och 17 de 2:ne återstående barnen, 9 och 12 år gamla, samt en tjenstepiga äfven i cholera insjuknat, men alla tillfrisknat;

16:o att den 15 å arbetshuset insjuknat och samma dag i cholera aflidit enkan Törngren;

17:o att den 16 insjuknat och samma dag i cholera dött Sjötullsvaktmästaren J. Hansson;

18:o att samma dag och påföljande natt insjuknat Sjötullsvaktmästaren C. Hansson och hans hustru, båda i cholera aflidne den 17, samt att båda dessa vaktmästare biträdt vid vården af deras kamrat Jacobsson och den sistnämnde bott i nästa hus intill Jacobsson; hvarförutan Doktor Grähs meddelat den upplysning, att Fru Sjöströms lik i sorgehuset qvarstod till den 12 och att begrafningen den 14 Augusti bevistades af öfver 100 personer; att Mamsell Wreds lik den 13 Augusti utförts till V. Ahlstad, der detsamma den 16 samma månad bisattes med full ceremoni innan det begrofs i Bara kyrkogård, samt att ingen af dem, som bevistat dessa begrafningar, veterligen insjuknat i cholera.

Någon obduktion af ofvannämde lik har ej ägt rum.

Ehuru Doktor Grähs efter de noggrannaste efterforskningar ansett sig med *nej* böra besvara frågan huruvida någon beröring, vare sig personligen eller genom effekter, ägt rum mellan de här ofvan uppgifna första cholerafallen ända till och med Jacobsson, så torde dock icke böra lemnas oanmärkt, dels att rapporterna till och med den 17 upptaga icke mindre än 26 döda och 66 insjuknade, hvilket stora antal, om detsamma än före införandet af ett ordnadt rapportsystem skulle kunna anses blott approximatift, likväl icke utesluter

möjligheten af mångsidigare beröringar, än den flera veckor efteråt anställda undersökningen kunnat uppdaga, dels ock det förhållande, att flera af de före Jacobsson kända sjuka varit temligen nära hvarandra boende, och att inom arbetshuset intet cholerafall finnes uppgifvet förr än efter ditflyttning af pigan Jönsson och hennes barn, samt att Mamsell Wred varit boende i Jacobssons hus, dels ock att, när en farsot af elakartad eller så kallad Asiatisk cholera utbryter under sådana omständigheter, som uppgifvits äga rum i Malmö likasom i större delen af landet vid denna tid, nemligen epidemiskt gängse diarrhé och så kallad inhemsk cholera, svårigheten att till en början bestämma de fall, som tillhöra ena eller andra formen, är oundgänglig.

I afseende på möjligheten att farsoten blifvit genom ångfartyget Malmö vid dess ankomst den 27 Juli, den 6 och 13 Augusti till Malmö införd från Lübeck, hvilken stad af dervarande auktoritet, enligt vederbörande Läkares föregående dags afton afgifne rapport, den 27 Juli förklarats af cholera smittad, och som är den enda smittade ort, med hvilken Malmö under ifrågavarande tid skall hafva haft kommunikation, har Doktor Grähs på grund af officiella handlingar och öfrige underrättelser, som han kunnat inhemta, upplyst: att bemälte ångfartyg, försedt med rent sundhetspass af Svenska Consuln, från Lübeck afseglat den 26 Juli kl. 3 e. m., aflemnat passagerare och gods i Köpenhamn d. 27, och samma dag kl. 3 e. m. med 36 passagerare ankommit till Malmö och erhållit fri kommunikation med land; att en 2½ år gammal son af restauratören å ångfartyget inom hans i Lübeck bosatta familj aflidit den 26 Juli kl. 2 e. m., eller en timma före fartygets afgång, af sjukdom, hvars namn ej är i handlingarne uppgifvet; att något cholerafall å ångfartyget Malmö eller bland de personer, som vid dess inlastning biträdt under vistandet i Lübeck ej förekommit; att något sjukdoms- och dödsfall af cholera ej heller å nämnde fartyg under resan bland 18 mans besättning eller bland de 36 passagerarne efter framkomsten till destinationsorterne vetterligen ägt rum;

att något spår af genom fraktgodset från ångfartyget Malmö spridd cholera ej kunnat uppdagas; att någon kommunikation, vare sig personlig eller medelst varor, mellan de i Malmö *först* insjuknade (Anderson, Nordlin, Örngren, gossen Kysel, gossen Zielfeldt, pigan Jönsson och hennes barn samt Fru Sjöström) och restauratören eller besättningen å ångfartyget icke kunnat spåras, men att ofvannämnde Vaktmästare Jacobsson, som i cholera insjuknade den 14 Augusti och hos hvilken Mamsell Wred, som i cholera insjuknade den 11 Augusti, bodde, den 27 Juli verkställt invisitationen å ångfartyget, att ofvannämnde Vaktmästare C. Hansson, som den 16 Augusti i cholera insjuknade, den 27 Juli till packhuset åtföljt de från ångfartyget aflastade varorne, samt att ofvannämnde Vaktmästare J. Hansson, som likaledes den 16 Augusti i cholera insjuknade, haft nattvakt om bord å fartyget den 27 Juli. Vidare är af Doktor Grähs upplyst, att samma ångfartyg, efter att hafva den 2 Augusti kl. 3 e. m. lemnat Travemünde och 3—5 å Köpenhamns redd uthållet karantän, ankommit till Malmö den 6 Augusti kl. 9 f. m. och då under karantänsbevakning, af vederbörande, enligt Kongl. Karantäns-Kommissionens medgifvande, tillåtits lossa gods och intaga stenkol och samma dag åter till Köpenhamn afgått, äfvensom att fartyget efter lika beskaffad tur och enahanda försigtighetsmått den 13 Augusti anlupit Malmö och att någon kommunikation, vare sig personlig eller medelst effekter, med de i cholera insjuknade vid intetdera af dessa tillfällen ägt rum.

På grund af de upplysningar, som sålunda stått att inhemta, har Doktor Grähs alltså icke kunnat finna några grunder vara för handen att anse choleraepidemien hafva blifvit införd från Lübeck med ångfartyget Malmö, hvarken genom smitta eller så kallad transmission, hvaremot han åt lokala förhållandens inflytelse att i Malmö utveckla ett cholera-miasma inrymt så mycket större vigt.

Sedan Kongl. Regeringen den 22 Augusti anbefallt *laga undersökning* till utrönande huruvida cholerafarsoten genom smitta blifvit till Malmö införd och i sådan händelse i hvad

mån någon öfverträdelse af författningar och tjenstepligter dertill kunde hafva bidragit, började sådan undersökning inför Magistraten den 15 October 1850, dervid, med anledning af de förelagda frågorna: hvilka fartyg och resande från smittad eller misstänkt utländsk ort till Malmö anländt under de 10 nästföregångna dygnen, innan farsoten utbröt och hvilken undersöknings- och karantänsbehandling för dem iakttagits, Magistraten antog cholerafall redan hafva den 3 Augusti inträffat i staden, och undersökningen alltså ansågs böra i detta hänseende omfatta tiden från den 23 Juli till och med den 16 Augusti. Härvid upplystes: att utom ångfartyget Malmö, för hvilkets turer ofvan är redogjordt, ankommit:

den 4 Augusti *ett* fartyg, den 27 Juli afgånget från Hartlepool, och *ett*, den 27 Juli afgånget från Newcastle, det förra utan, det sednare med sundhetspass, hvilka fartyg, oaktadt friskt ombord, af försigtighet underkastats ett dygns observationskarantän;

den 5 Augusti *ett* fartyg, den 3 afgånget från Lübeck, afvisadt till karantänsplats;

den 8 Augusti *ett*, den 30 Juli afgånget från Alloa, underkastadt ett dygns observation;

den 14 Augusti *ett*, den 3 afgånget från England, underkastadt ett dygns observation;

den 15 Augusti samma fartyg, som den 5 förvisats till karantänsplats, men hvilket underlåtit detta och i stället legat dels i öppen sjö, dels för ankare utanför Ystad, hvadan detsamma underkastats 2 dygns rökning och rening.

I afseende på frågan om någon af nämnde fartygs besättning eller passagerare varit i direkt beröring med dem, som först i farsoten insjuknade, har ej heller den legala undersökningen förmått sådant styrka, hvaremot af densamma ytterligare upplyst blifvit, så väl att restauratören Friedrichs i Lübeck aflidne barn haft symtomet diarrhé, som ock att en stark hetta med betydlig sjuklighet, yttrande sig bland annat med diarrhé och rödsot-symtomer hemsökt Lübeck, åtminstone under en veckas tid, innan staden förklarades af cho-

lera smittad; hvarförutan till Konungens Justitiæ-Canzler af vederbörande allmän åklagare, efter slutad undersökning inför Magistraten, blifvit öfverlemnad en af Apothekaren Borg i Ystad meddelad berättelse om hälsotillståndet i Lübeck under hans vistande derstädes från den 23 till den 31 Juli, hufvudsakligen innehållande, att han redan den 24 af trovärdiga personer hört omtalas en stor sjuklighet i staden i synnerhet blandar betsklassen och barn, samt från sitt logis inom en timma sett flera lik i omålade kistor transporteras förbi utan all likbegängelse, hvadan han, på skedd efterfrågan om cholera vore gängse, fått svaret, att man visserligen befarade sådant, men att läkarne ansågo sjukdomen vara rödsot, och skall den gängse sjukdomen, som från den 24 häftigt tilltagit, förnämligast hafva angripit de närmast Traven belägna stadsdelarne, inom hvilka ofvannämnde restauratörs-familj var boende.

År 1834 var Malmö stad ej af cholerafarsoten hemsökt, men Regements-Läkaren och Riddaren Doktor Müllern har, i afseende på väderlekens förhållande då, lemnat den upplysning, att värmen under Juli och Augusti var både starkare och långvarigare än 1850, så att man midt på dagen knappast kunde vistas utom hus, samt att regn föll ytterst sparsamt, hvadan de flesta brunnar uttorkade och tillgång knappast fanns på annat än »skämdt, surt, illaluktande« dricksvatten; i afseende på hälsotillståndet är af samma läkare upplyst, att, som vanligt under heta somrar, äfven 1834 förekommo talrika fall af diarrhé och Puke, och bland dem, i samma, då för tiden vida osundare, qvarter, som choleran år 1850 först hemsökte, äfven några af stor intensitet, af hvilka särdeles *ett* företedde asiatiska cholerans alla symtomer i den grad, att auktoriteternas uppmärksamhet på möjligheten af började farsot måste påkallas. Detta fall, så väl som de öfriga, aflopp dock lyckligt, och oaktadt »atmosferiska och telluriska, för epidemiens uppkomst och utbredande gynnande, förhållanden då voro för mensklig förnimmelse åtminstone de samma, om ej i högre grad för handen än 1850, och inga

särskilta försigtighetsmått vidtogos till förekommande af sjukdomens spridning, blef dock ingen epidemie«.

A) *Oxie härad* *b)* Östra Grevie Socken *).

Till Östra Grevie, beläget 1⅝ mil SSO. från Malmö, hemfördes den 17 Augusti till föräldrahuset, ännu sjuk, hemmansegaredottren Ingrid, som i Malmö omkring den 9 Augusti insjuknat med kräkning, diarrhée och kramp. Vid Provincialläkarens besök den 22 Augusti var hon convalescent. Tvenne barn, Ingrids syskon, hade under tiden haft lindriga magplågor. Huset, 150 alnar aflägset från andra, osnyggt till följe af för långt drifven sparsamhet hos den välbergade egaren, hade sedan Ingrids hemkomst icke varit öppet för främmande personer, men en militär från Malmö uppgifves hafva under någon tid der gjort flera besök, för att betjena den sjuka med af läkare föreskrifna medel och derunder äfven verkställt rökning i huset, hvars ytterligare spärrning enligt författningarne anordnades af Provincial-läkaren i samråd med vederbörande myndighet. Flera sjukdomsfall på stället inträffade ej.

A) *Oxie härad* *c)* Hyllie socken *).

Inom Hyllie församling, belägen ½ mil söder om Malmö, insjuknade den 19 Augusti i utbildad cholera en Murareenka, boende i ett enstaka, mycket osnyggt hus, och afled, oaktadt vid 2:ne besök erhållen vård af Provincial-läkaren, natten till den 21 Augusti.

Denna qvinna hade besökt Malmö den 17 Augusti och uppehållit sig hos sin svåger, som dagen förut i cholera insjuknat. Hon återvände till sitt hem samma dag och började följande dag känna illamående. Gården, der den sjuka vårdades, bebodd af omkring 10 personer, spärrades genast under tillsyn af Sundhetsnämndens Ordförande och begrafnin-

*) Enligt uppgift af Provincial-läkaren Doktor Wieselqvist.

gen verkställdes med de af författningen påbudne stränga försigtighetsmåtten. Flera sjukdomsfall i Hyllie förekommo ej.

A) *Oxie härad* *d)* W. Skräflinge Socken *).

Inom denna Socken, ¼ mil S. O. från Malmö, i byns skolhus, som ligger afsides nära kyrkogården på lågländ mark och, såsom till stor del uppfördt af obrändt tegel, ej är från fukt fritt, insjuknade den 14 September, kl. 3 f. m., husmansdottren Karna, 6 år gammal, i häftig cholera och afled samma dag kl. 5 e. m. 4 timmar efter flickan insjuknade ock modren, till yrket barnmorska och stadd i knappa lefnadsvilkor, af häftiga cholerasymtomer, hvilka dock vid Provincial-läkarens besök samma dag ännu ej stegrats till hopplöshet, och under hans fortsatta vård småningom mildrades, så att hon till hälsan återställdes. Natten till den 23 insjuknade ytterligare ett af de 2:ne qvarlefvande barnen i cholera och tillfrisknade snart.

En i närheten tjenande dräng insjuknade ock den 23 med kräkning och svårt qval i maggropen och var redan den 26, efter erhållen vård af Provincial-läkaren, tillfrisknad.

Både modren och dottren Karna hade den 13 f. m. besökt en i Malmö boende ej cholerasjuk slägtinge och efter hemkomsten under åsterstående del af dagen varit friska.

Skolhuset hade genast blifvit spärradt och fortfarande af spärrningen anbefalldes under Sundhetsnämndens tillsyn. Begrafningen af den döda flickan verkställdes med af författning föreskrifven försigtighet. Den insjuknade drängen hade veterligt ej haft någon beröring med de å stället förut insjuknade eller det spärrade huset.

---

*) Enligt Provincial-läkaren Wieselqvist.

B) *Bara härad.*

a) Bara Socken.

Under Torups gård, belägen 1⅝ mil ostsydost från Malmö, i ett enstaka hus i en skogspark, närmast omgifvet af åkertegar, renligt och snyggt, insjuknade den 10 och afled den 11 Augusti en Husmanshustru i symtomer, som hos Pastorsembetet väckte farhåga för cholera, hvadan ditbeordrade Provincial-läkaren Doktor Wieselqvist, efter den 14 anstäldt förhör med de qvarlefvande, inberättat, att den 50 år gamla qvinnan, som var fattig och sysselsatte sig med plåckandet af bär och deras försäljning i Malmö, der hon sednast den 8 Augusti gjort besök, ehuru ej veterligt i något sjukt hus, den 10 Augusti, kl. 2 f. m., hastigt skall hafva insjuknat med värk i smalbenen, hvarefter följt ett par kräkningar med afgång af mask, ett par lösa uttömningar af naturlig färg, utbredning af värken serdeles till magtrakten och bröstet, oppression på bröstet och slutligen kyla i kroppen och affallet ansigte innan döden den 11, kl. 8 f. m., under full sansning inträdde, att törsten ej skall varit serdeles stark och urinafgången ej bemärkts hämmad; att å det till Bara kyrkogård redan afförda liket endast företagits yttre inspektion, på hvilken ingen visshet om dödsorsaken kunnat grundas, men att Provincial-läkarens öfvertygelse vore det ifrågavarande sjukdom hufvudsakligen borde tillskrifvas hastig afkylning efter stark transpiration och deraf framkallad gallretning och kastning åt inre delar. Icke desto mindre tillstyrktes dock likets ofördröjliga jordfästning. Öfriga befolkningen å Torups gård var och förblef sedan frisk. Innan någon cholerafarsot declarerats utbruten och då anledning ej ansågs vara för hand att detta sjukdomsfall varit cholera, kunde någon spärrningsåtgärd ej ifrågakomma.

Detta sjukdomsfall, som i afgifne rapporter ej till cholera hänförts, förtjenar dock uppmärksamhet, emedan det till tiden sammanträffar med de första sjukdomsfallen i Malmö, innan Läkarne derstädes ännu ens officielt uttalat benämningen cho-

lerin af der gängse sjuklighet, men detsamma likväl af Pastorsembetet befarats vara cholera.

B) *Bara härad b)* Burlöfs Socken *).

Å hemmanet Tågarp, ½ mil NNO. från Malmö, i hygiæniskt hänseende företeende endast den vanliga olägenheten af gödselhögars närbelägenhet intill bostaden, insjuknade den 4 September, kl. 9 f. m., åboen Nils Pehrsson af qval i maggropen och våldsam kramp i armar och ben, hvilken efter frottering och kräkmedel lindrades, så att den sjuke vid Provincial-läkarens besök följande dag redan lemnat sängen och endast led af en lindrig gastricism.

Den sjuke hade den 3 September besökt Malmö, men veterligt ej haft beröring med någon cholerasjuk, och samma dag återvändt hem.

I samma by boende Skräddaren Nils Hansson, som vid den förres hemkomst från Malmö besökte honom, insjuknade ungefärligen vid samma tid med plågor och tryckning i maggropen och häftig diarrhé, hvilken efter begagnadt kräkmedel så lindrats, att patienten äfven den 5 lemnat sängen och endast besvärades af lindrig gastricism. Båda återställdes snart till hälsa och intet nytt sjukdomsfall å stället förekom.

Provincial-läkaren tillstyrkte väl afbrott af gemenskapen med närboende och främmande personer, dock lärer sådant hvarken länge eller noggrannt hafva iakttagits.

Inom Sunnanå by, ¾ mil O. från Malmö, i ett med andra nästan sammanbygdt, lågländt, fuktigt och osnyggt hus, insjuknade fattiga Stattorparen Hans Tufveson den 29 September uti diarrhé, som den 2 Oktober öfvergick i cholera och var han vid Provincial-läkarens besök följande dag något förbättrad samt återställdes sedermera fullkomligt. Den 10 Oktober insjuknade båda 8—9:åriga döttrarne i symtomer af lindrigare cholera, som dock hos den äldsta snart stegrades och

---

*) Enligt uppgift af Provincial-läkaren Doktor Wieselqvist.

medförde dödlig utgång den 13, hvaremot den yngre var till hälsan återställd den 19. Begrafningen af den döda flickan verkställdes enligt författningarne. Den sjuka Torparen hade 8 dagar före insjuknandet besökt Malmö och der försålt potatis. Oaktadt gemenskapen med andra personer under första dygnet af fadrens sjukdom varit obehindrad, tillstyrktes och verkställdes dock husets spärrning från och med den 3 under den tid, som författning stadgar och verkställigheten öfvervakades genom flera besök af Läkare. Intet vidare sjukdomsfall å stället afhördes.

C) *Luggude härad.*

a) Raus Socken och Råå Fiskeläge *).

Fiskeläget ligger 5½ mil norr om Malmö, ½ mil från Helsingborg på en låg, långgrund, strand af Öresund, å torr sandbotten, utan sumpiga omgifningar och öppet för alla vindar, med sunda, snygga boningar, hvilka i allmänhet äro vida bättre än bönders vanliga bostäder. Någon egentlig nöd uppgifves ej hafva vid ifrågavarande tid förefunnits å stället.

Befolkningen å fiskeläget är enligt husförhörslängden uppgifven till 429 af man- och 491 af qvinkön, tillsammans 920 personer. Äfven med inberäkning af de i närheten belägna hus anses dock hela den vid kusten närboende personalen å stället ej ens uppgå till 1000.

I afseende på *väderlekens* förhållande före farsotens utbrott har Provincial-läkaren för hela distriktet uppgifvit en sträng hetta med ljumma nätter under sednare hälften af Juli och större delen af Augusti månader, deremot i September regn med kyliga vindar.

Hälsotillståndet å Råå, hvilket Provincial-läkaren på grund af 30 års erfarenhet uppgifvit såsom i allmänhet godt,

---

*) Enligt uppgifter af Provincial-läkaren och Riddaren Doktor Schagerström, Regements-läkarne Doktorerne Gräbs och Stenkula och tillförordnade Bataljons-läkaren Lindfors samt Pastorsembetet.

har i afseende på dess vanliga förhållande ytterligare af Prosten, Doktor Wieselgren blifvit belyst med uppgiften att å läget dogo under Augusti och September månader 1840 ingen; 1841 ett barn af olyckshändelse; 1843 en person; 1844 tre, deraf 2 barn; 1845 2, deraf en olyckshändelse; 1846 1 80:årig; 1847 4, deraf en olyckshändelse; 1848 3 personer; 1849 2 späda barn; samt att endast 1842, då nervfeber gick, dödligheten under ifrågavarande månader uppgått till 7, bland hvilka dock äfven en olyckshändelse.

Värmen under Juli och Augusti framkallade äfven å Råå, enligt Provincial-läkarens rapport, »den här alltid under värmen herrskande *diarrhoea æstiva*« och för Doktor Grähs vid dess besök å fiskeläget i sednare hälften af September uppgafs likaledes under hettan hafva varit rådande »gastriska oordningar, diarrhéer med och utan koller i tarmarne samt *cholerine*«. Närmast före cholerans utbrott å Råå har Provincial-läkaren uppgifvit att derstädes var »friskt«.

I afseende på frågan om vidtagna *skyddsåtgärder* mot farsoten har Regementsläkaren Doktor Stenkula inberättat: att allmänheten syntes tryggad af de för allmän räkning anordnade karantäns- och bevaknings-åtgärderna. »Denna trygghet, måhända grundad, hvad vår provins angår, på en lycklig erfarenhet sedan förra epidemien och hoppet att äfven nu förskonas, var så stor, att, sedan choleran redan utbrutit i Malmö, kommunikationen med angränsande orter och kuster under flera dagar lemnades obehindrad, så att icke allenast hela Skåne öfversvämmades af flyktande familjer från Malmö, utan äfven en mängd fiskare i synnerhet från Råå efter flera dagars vistande och notoriskt hafd kommunikation med cholerapatienter i Malmö fritt fingo återvända till sina hemvist. Följden häraf visade sig ock snart«.

Då någon fullständig journal öfver sjukdomsfallen ej blifvit af den på stället stationerade Läkaren förd inskränka sig de upplysningar, som om deras *dagliga* förhållanden kunnat vinnas till följande:

	Insjuknade. Af Läkare specificerade.	Insjuknade. Summa enligt Konungens Befallningsh. rapport.	Döde. Af Läkare specificerade.	Döde. Summa enligt Konungens Befallningsh. rapport.
Aug. *18	1		—	
20	1		1	
23	1		1	
24	2		1	
*25	1		—	
26	1		3	
27	3		1	
28	1		—	
29	2		—	
30	1		1	
Sept. *1	1		—	
2	1		—	
4	1		—	
5	2		—	
6	1		2	
7	—		1	
Transport	20		11	
Transport	20	—	11	
Sept. 10				
11	17			
12				
13		42	4	15
14			3	
*15			4	
16		52	1	23
30		57		26
23		58		27
24			1	
27		61		28
30		68		32
Oct. 4		70		33
Summa		70	—	33

Den 19 Oktober förklarades af Konungens Befallningshafvande fiskeläget för cholera fritt.

Sjukdomsfallens förhållande till befolkningen har alltså utgjort 7,6%, dödsfallens 3,8%. Af de insjuknade afledo 47,1%.

Af ofvanuppgifne sjukantal tillhörde 44 manligt och 26 qvinligt *kön*, af de döda voro 19 män och 14 qvinnor.

Under 15 års *ålder* insjuknade 24 och afledo 14.
Inom medelåldern » 32 » » 9.
» ålderdomen » 14 » » 9.

På *sjukhus* vårdades 17 af hvilka 4 afledo.

Under farsotens *duration* af inemot 7 veckor synes culminationen inträffat i 4:de veckan. Flera sjukdomsfall ändade dödligt inom 12 timmar.

Under farsotens gång förekommo *abortivformer* till den talrikhet, att nästan hvarannan person uppgifves hafva klagat öfver underlifslidande.

Liktidigt med farsoten omtalas ett par fall af *nervfeber* hos convalescenter och någon tid efter farsoten angreps fiskeläget jemte kringliggande trakt af en elakartad *skarlakansfeber.*

Den kalla och blåsiga *väderleken* syntes snarare öka än minska sjukdomsfallen.

De flesta, ja nästan alla, personer insjuknade *nattetid.*

Dryckenskap visade synbart inflytande att öka farsotens offer och uppger Bataljons-läkaren Lindfors såsom sjukdomsorsak äfven ansträngningarne under pågående sillfisket, hvarunder folket ofta i flera dagar måste arbeta i våta kläder, hvadan ock 2 döde hemfördes från sjön. Ymnigt förtärande af dåligt svagdricka anses ock af honom hafva vållat insjuknande.

Farsoten, som under första veckan hållit sig ensamt å det öfra läget, angrep sedan äfven det nedra, der den härjade värst. På båda ställena förekommo ofta *inom samma hus och familj* flera sjukdoms- och döds-fall och har, utom de fall, som nedan omnämnas, Doktor Grähs inberättat om nedra läget, att i ett på mycket låg fot hvilande hus, sammanhängande med 2 flyglar, insjuknat en kustvaktare Söderberg, dess hustru och 4 barn samt 2 barn af andra familjer.

Husen, der sjuka funnos, *spärrades* till dess farsoten mera spridt sig, då endast ordet »cholera« skrefs vid ingången, men skall enligt Pastorsembetets uppgift hogen att spärra återvaknat när farsoten började aftaga och »ingenstädes var då en solidare opinion om spärrningens gagn och sjukdomens smittbarhet«. Af tillgränsande socknar cernerades, enligt beslut den 19 Augusti, fiskeläget jemte den utsedda försäljningsplatsen medelst vakter, hvarmed fortfors till dess bevakningen öfvertogs af militär. De hus, som af cholera hemsökts, underkastades utvädring, tvättning och rökning med

chlor, alla cholerasjukas säng- och beklädnads-persedlar sorgfällig tvättning. Alla de, som från Råå passerade spärrningslinien, bland hvilka till en början dagligen Doktor Stenkula, chlorrökades starkt.

Hvad beträffar *sjukvårdens allmänna organisation*, så beordrades Regements-läkaren Doktor Stenkula, boende i Helsingborg, straxt efter de första sjukdomsfallen att dagligen besöka Råå och ordna sjukvården och erhöll den 28 till ständigt å stället boende biträde t. f. Bataljons-läkaren Lindfors och M. P. C. Samberg. Den 25 besöktes stället af Provincial-läkaren, då i samråd med Sundhetsnämden ett ändamålsenligt sjukhus inrättades i folkskolans lokal. Läkare-Sällskapets underrättelse om cholera jemte läkemedel utdelades ock på stället.

Den 6 September inspecterades sjukvårdsanordningarne i Råå af Öfver-Fält-Läkaren och Riddaren Bergholtz, som dit medförde och derstädes till ytterligare biträde qvarlemnade Medicinæ-Candidaten Martin, och den 22 September förnyades inspectionen af Regementsläkaren Doktor Grähs.

Communens kostnader för farsoten äro uppgifne till Banco R:dr 394.

1834 var Råå så väl som hela länet fredadt för cholerafarsoten.

Närmare utredning af första sjukdomsfallen med hänsyn på orsakerna till farsotens uppkomst har lemnats af Provincial-läkaren och Riddaren Doktor Schagerström efter besök å stället den 25 Augusti, af Regementsläkaren Doktor Grähs efter besök den 22 September, och af Regements-läkaren Doktor Stenkula på grund af der ombesörjd sjukvård under första 3 veckorna, och inhemtas häraf följande:

1:o Fiskaren *Sven Andersson*, boende å så kallade Öfra Läget, som är aflägsnast från hafvet, 42 år gammal, begifven på dryckenskap, återkom den 15 Augusti (den 16 enligt Doktor Stenkula) från besök i Malmö frisk och fortfor sådan ännu den 18, då han besökte Ramlösa hälsobrunn, och der deltog i dans, men insjuknade natten till den 19 i häftiga cholerasymtomer, som oaktadt samma dag på förmid-

dagen erhållen vård af Doktor Stenkula, den 20 ändades med döden *). Inom hans familj af 7 personer, insjuknade sedan 3 personer (se nedan N:o 8 o. f.). Huset spärrades genast, »ehuru, yttrar Doktor Stenkula, fruktlösa alla åtgärder i detta hänseende måste blifva, då redan före min ankömst en mängd nyfikne besökt den sjuke och dessutom inemot halfva manliga personalen på läget under tiden hemkommit eller var hemkommande från Malmö«.

2:o Fiskaren *Anders Olsson*, boende å öfra läget, 53 år gammal, genom syphilis och mercurialcurer försvagad, hade länge lidit af diarrhé, hvarunder han äfven besökte Malmö, derifrån han den 19 Augusti återkom med fortfarande diarrhé, som samma dag, enligt Doktor Stenkula den 20, öfvergick till cholera, af hvilken han den 24 dog. Huset spärrades genast och inom detsamma förekom intet vidare cholerafall.

3:o Fiskaren *Jonas Svenssons* 2:åriga *dotter*, äfven å öfra läget boende, insjuknade på morgonen den 23 och dog efter 8 timmar af cholera. Hvarken barnet eller dess anförvandter skola hafva haft någon beröring med de förut insjuknade eller till deras hus hörande personer, men barnets fader var nyss förut från Malmö hemkommen frisk. Huset spärrades och inom detsamma förekom intet vidare sjukdomsfall.

4:o Enkan *Christina Eriksdotter*, omkring 59 år gammal, »vandrande ur hus och i hus«, insjuknade den 24 och afled den 26 i cholera.

5:o Fiskaren *David Johansson* (*Israelsson* enligt Stenkula), 60 år gammal och begifven på starka drycker, insjuknade i cholerasymtomer den 24 Augusti och afled den 26, sedan han föregående dag redan varit så återställd, att han kunnat lemna sängen, men då genom sin vaktare (se N:o 7) förskaffat sig bränvin, hvaraf båda berusade sig.

---

*) Pastor uppger, att Sven Andersson sjelf berättat huru han trotsande vidrört choleralik i Malmö.

6:o Fiskaren *Magnus Andersson*, 43 år gammal, begifven på dryckenskap, broder till den först insjuknade, men ej i samma hus boende, angreps den 25 af cholera och återställdes. Hustru och dotter uppgifvas sedan insjuknade.

7:o Fiskaren *Jöns Eliasson*, 47 år gammal, den först insjuknade å så kallade nedra Läget, som har sankare belägenhet närmare hafvet, hade korrt före insjuknandet besökt Malmö och efter rus (se N:o 5) lagt sig att sofva ute å marken, hvarefter han den 26 Augusti på morgonen insjuknade och samma afton afled i cholera.

8:o Den 27 insjuknade 2:ne, 10 och 16 år gamla, döttrar af Fiskaren Sven Andersson (N:o 1), hvilka båda till hälsan återställdes.

Bland åtskilliga sedan inträffade cholera-sjukdomsfall med lemnad uppgift å personernas namn, förtjena anföras:

Den 29 Augusti *Bengta Nilsdotter*, 42 år gammal, hustru till N:o 1, tillfrisknad.

Den 2 September Fiskaren *Hans Israelsson*, 48 år gammal, broder till N:o 5, död den 6:te.

Den 5 September *Johanna Olsdotter*, 47 år gammal, hustru till den förutnämde, och samma dag deras dotter *Catharina*, 16 år gammal.

Regements-läkaren Doktor Grähs yttrar, uti rapport af den 23 September 1850, såsom resultat af sin undersökning å stället: »af dessa och flera andra facta framgår det således, att somliga personer insjuknat i eller utanföre Malmö på resa till Råå eller efter ankomsten dit, andre åter på sjelfva fiskeläget, utan att man i afseende på dessa kan upptäcka någon föregående kommunikation med eller någon smitta från ankomne sjuke. För ett cholera miasmas utveckling på stället tala utom nyssnämda omständighet äfven följande: 1:o den före epidemiens utbrott herrskande sjukdomskonstitutionen, 2:o den bestämda dispositionen för cholera hos Fiskrarne från Råå, då en sådan deremot icke uppenbarat sig hos Fiskrarne å de andra lägena såsom Barsebäck, Borstahusen, Ålabodarne

m. fl.,

m. fl., hvilka haft och hafva lika mycken gemenskap med Malmö, men till hvilka ställen, så vidt man vet, ännu inga återvändt sjuka i cholera och hvarest icke heller något enda cholerafall yppat sig, 3:o den allmänna benägenheten hos folket för sådana opassligheter, som härflyta från en cholera-miasmatisk luft, hvilken benägenhet äfven här förmärktes«.

Uti svar å en promemoria till Provincial-läkaren Doktor Schagerström yttrar Prosten Doktor Wieselgren den 28 Januari innevande år: »att utom smitta läget skulle vara serskildt osundt, så att deraf 30—40 personers död på dessa månader 1850 skulle låta förklara sig, behöfver stor lärdom för att göras troligt; ty för det sunda förnuftet är det obegripligt. Att en jordsmitta utdunstade ur sandrefveln, *der*, mer än på den öfriga kuststräckan, och det blott under vissa hus, men ej under andra, hör åtminstone till »outredda naturkrafter«. Att under 2 månader 1850 nära dubbelt så många dogo i cholera på Råå, som der dött på samma tid af olyckshändelser och sjukdomar under 9 bland nästföregående 10 åren, utan att man får antaga den sjukdomen på samma sätt smittosam, som koppor, messling, nerffeber och dylikt blifver ej lätt för ett folk att fatta; hvarföre det föreföll *ytterst obegripligt*, att, när kopporna utbröto, det hus enligt lag skulle spärras, der sjukdomen utbrutit, och derutanpå sättas: »här är koppor«, men deremot när den ännu mer dödande choleran börjat härja skulle de angripna husens spärrning bero på fri vilja och derigenom tusendetals hus behöfva spärra sig deremot utan egentlig rätt att göra mer än öppna fiender för den kommande. En tid hördes högljudt begabberi och klander af dylik inconseqvens. Man undrade om ej hädanefter, när någon stal, alla andra än tjufven borde arresteras på det att han ej skulle finna någon att bestjäla«. Uti den 6 Juni innevarande år meddelade upplysningar yttrar Regements-läkaren Doktor Stenkula: »Beträffande cholerans natur såsom contagiös eller icke contagiös sjukdom, så, oaktadt de flesta medicinska auctoriteter på sednare tider uttalat

sig för dess non-contagiositet, kan jag på grund af dess uppträdande på Råå ej annat än förklara mig vara af en fullt motsatt mening, och att jag anser den för miasmatiskt-contagiös. Väl hade här som öfverallt i landet herrskat diarrhéer, kräkning och andra gastriska tillfällen, men dess uppkomst på detta i sig ganska sundt belägna ställe, omedelbart genom från smittad ort hemkommande, är ett factum ej utan sin stora vigt och som ej kan bortresoneras, äfvensom det lilla 2 års gamla barnets, *N:o 3*, smittande genom dess från Malmö direct hemkomne fader väl ej heldre lätteligen kan dragas i tvifvel, fastän denne sjelf ej var synbart sjuk. Jag förklarar mig detta så, att Jonas Svensson, som i Malmö hos cholerapatienter inandats miasmat och deraf verkligen var smittad, men, sjelf en ung och kraftfull man, hade nog lifsenergie att motstå sjukdomens öfvervälde, under smekningen af sitt lilla barn, smittat detta genom sin med miasmat impregnerade andedrägt. Härtill kommer de öfrige medlemmarnes insjuknande i de hus der någon från Malmö återkommen person först insjuknat, t. ex. hos *N:o 1*, hvars hafvande hustru och 2:ne döttrar efter hvarandra insjuknade, så hos *N:o 6*, Hustru och dotter, Hans Israelsson med Hustru och dotter o. s. v. Deremot ansluter jag mig fullkomligen till såväl Londoner- som Christiania-Cholera-Commitéernas åsigter i afseende på ändamålslösheten af alla spärrningar af friska orter, med undantag likväl af karantänerne mot från smittade orter kommande fartyg. En sträng spärrning af de först angripna husen deremot, samt en vaksam sundhetspolis, understödd af tillräckligt antal Läkare till daglig visitation i alla hus för upptäckandet af alla början de sjukdomsfall, samt några dagars observationsafsöndring eller karantän för de ännu friska uti ett smittadt hus, anser jag för det verksammaste medel mot sjukdomens spridande, hvarhelst den först uppträder.«

C) *Luggude härad.* *b)* Helsingborgs Stadsförsamling *).

Å Närlunda, inom ⅛ mil från Helsingborg belägna, då varande Landshöfdingen i länet tillhöriga egendom inträffade enligt rapport af Stads-läkaren, korrt efter egarens afresa till Malmö, som synes hafva skett den 15 eller 16, inom sista 14 dagarna af Augusti, bland 8 af der boende personal, 4 fall af så »*elakartad cholerin*« att Stadsläkaren »som sett flera hundrade cholerasjuka« säger sig »stått nära i begrepp att förklara sjukdomen för epidemisk cholera«. De blefvo emedlertid återställda. Några lokala eller individuella sjukdomsorsaker kunde ej uppdagas. Efter första sjukdomsfallet vidtogs ingen spärrning, men sedan anbefalldes sådan skola ske af ställets personal. Ingen af de sjuka skall hafva haft beröring med smittad ort eller person, ehuru en medelbar beröring med Malmö väl med visshet kan antagas hafva egt rum. Dessa fall, i rapporterna öfver cholerafarsoten icke upptagne, torde dock icke böra här med tystnad förbigås.

Å ett enstaka långt ifrån allmän väg liggande torp å Fredriksdals ägor *), omkring ⅛ mil från staden insjuknade den 11 Oktober Ryktarehustrun Pernilla Svensdotter under potatisupptagning och afled i utbildad cholera oaktadt erhållen läkarevård följande dags middag.

Begrafningen verkställdes enligt författning och huset sumpigt beläget, trångt, osnyggt, fattigt, bebodt af 11 personer, väl genomrökadt, hölls strängt spärradt i 16 dygn; inom detsamma förekom intet vidare sjukdomsfall.

Af ingångne rapporter från Pastorsembetet och läkare är upplyst: att en Murare, Anders Pehrsson, från arbete i Råå vid farsotens utbrott återvändt till sitt hem i Filborna och der blifvit ålagd karantän, att hans svärfader Johannes Carlsson, efter febersjukdom, i slutet af September derstädes aflidit och den 6 October begrafvits, att murarens hustru äfven skall hafva varit sjuk, att en enka Hanna Jansdotter, som skött dessa sjuka, hastigt insjuknat utanföre ryktaretorpet och,

*) Enligt uppgift af Stadsläkaren Doktor Netzler.

der inburen, blifvit lagd på Pernillas säng, innan hon kort derpå transporterades till Filborna, samt att den prest, som besökt Hanna, funnit hennes sjukdom likna de talrika cholerafall, hvilka han å Råå sett, hvaremot läkare skall hafva förklarat henne lidande af gastrisk feber.

C) *Luggude härad* c) Helsingborgs Landtförsamling *).

I ett enstaka hus, Hästhagen eller Fältabacken, omkring ½ mil från Råå och ⅛ mil från Helsingborg, insjuknade den 19 October pigan Thyra Månsdotter i kräkning och diarrhé samt afled, utan erhållen läkarevård, följande dag. Thyra, som ej lärer lidit någon nöd och bebott ett snygt hus, var vid insjuknandet sysselsatt med potatis-upptagning nära det ställe, der ofvannämda Pernilla insjuknat, och skall hon, af presterskapet känd såsom lättfärdig, hafva varit misstänkt för emottagne personer äfven från smittad ort.

Huset spärrades icke, då sjukdomens art ej lärer kunnat säkert bestämmas.

D) *Torna härad.*

Flädie Socken **).

Å Flädie bys egor, i ett enstaka, lågt och mindre luftigt, hus vid hafsstranden, 1¾ mil norr om Malmö insjuknade natten till den 30 Augusti i cholera och afled den 1 September innan läkare hunnit tillkallas, en fattig och svag, men ordentlig husman, Åke Andersson.

Huset, bebodt af enkan och 3 minderåriga barn, fortfor sedan att hållas spärradt, och befanns äfven vid Provincial-läkarens besök den 3 September fortfarande bevakadt; liket, i tillspikad kista, med kalk beströdt, förvaradt i en serskild obebodd stuga, förordnades då skola enligt författning jordas och begagnade säng- och klädespersedlar vederbörligen renas.

*) Enligt uppgift af Stadsläkaren Doktor Netsler.
**) Enligt uppgift af Provincial-läkaren Doktor Wieselqvist.

Husets innevånare voro den 3 friska och något ytterligare sjukdomsfall derstädes inträffade ej.

Hans svåger, en i vestra ändan af Malmö vid Hyregatan boende arbetskarl, hvars hustru natten till den 27 Augusti i cholera insjuknat och fram på dagen å sjukhuset derstädes intagits, begaf sig samma dag med sin 4:åriga dotter till Flädie, dit han på aftonen ankom och der han genast oafklädd lade sig till hvila i Åkes säng, som han dock tillsades lemna, då denne från arbete i byn hemkom. Den besökande, som vid uppstigandet ur sängen haft några kräkningar, hvilka dock troddes härröra af förtärdt bränvin, tillbragte natten på annat ställe i samma rum, men förständigades genom Sundhets-nämden följande morgon att med barnet åter begifva sig till Malmö, hvilket han äfven i sällskap med svärmodren, som bodde i Åkes hus, gjorde, hvarefter detta hus blef cerneradt och bevakadt. På vägen till Malmö utvecklades choleran allt mer hos Åkes svåger, som vid framkomsten å sjukhus intogs och der afled, hvaremot hans förut intagne hustru återställdes. Åke sjelf hade ej på 14 dagar besökt Malmö. Å de sängkläder, som Svågren begagnat, lågo sedan Åkes barn utan olägenhet.

Efter slutad framställning af cholerafarsotens förhållande inom Malmöhus län, torde här lämpligast, med ledning af derom till Kongl. Civil-Departementet ingångne sockenstämmo-protokoller och erhållne uppgifter af vederbörande Sundhets-nämnder och Läkare, böra omnämnas de åtgärder, hvilka i samma län vidtagits till skydd mot farsotens spridande från de angripna ställena.

Med förbigående af allmänt gjorde förberedelser för sjukvård i händelse af behof, samt förfoganden i afseende på sundhetspolisen m. m., hafva:

inom Oxie härad: Sallerups, Fosie, Lockarps, Tygelsjö, Klagstorps, Gessie, Eskilstorps, Ingelstads och Östra Grevie socknar icke uppgifvit sig hafva vidtagit någon spärrning

eller begränsning af kommunikationen med Malmö; Bunkeflods, Hyllie, Görslöfs, Särslöfs och Kärrstorps socknar ansett spärrning ändamålslös, men uppmanat församlings-medlemmarne att endast i högst tvingande fall och *då* varsamt hafva beröring med smittade eller misstänkta orter och personer; Oxie, Bjereshögs, Arie och Hököpinge socknar stadgat viten från 3 R:dr 16 sk. till 10 R:dr Banko, dels för besök å smittad ort dels för emottagande af misstänkte personer;

inom Bara härad: Burlöfs, Lomma, Tottarps och Knöstorps socknar icke uppgifvit några vidtagna åtgärder att hindra kommunikationen med Malmö; Uppåkra, Flackarps, Ljungby och Hyby socknar varnat mot beröring med smittad ort samt kringstrykande personers hysande;

inom Torna härad förtjena Lunds stads skyddsåtgärder i flera hänseenden att något utförligare omnämnas, dels derföre att stadens närbelägenhet till Malmö, (1½ mil) tyckes böra hafva i högre grad blottställt densamma och ett stöd för spärrningsåtgärder alltså synes kunna hämtas deraf, att Lund sluppit cholera, dels derföre att universitetsstadens åtgöranden alltid äro förtjente att företrädesvis fästa uppmärksamhet. Uppå derom framställde särskilta frågor har till svar meddelats *) att så väl under den varma första, som kyligare, sednare hälften af Augusti och i September månad både uti och närmast omkring staden, under i öfrigt godt hälsotillstånd, förekommit flera fall af hvarjehanda gastriska lidanden, deribland ock af *diarrhé, cholerin* och *sporadisk cholera* — ett förhållande, som likväl skall för årstiden, serdeles när den är mycket varm, vara vanligt.

Sedan kommunikationen med Malmö och kringliggande landsort varit dittills oförhindradt begagnad af måhända 100:detals personer dagligen, och flera från Malmö för farsotens skuld bortresande personer passerat Lund, började den 22 Augusti

---

*) Genom utförligt yttrande af Stadsläkaren Doktor Löfdahl efter föregånget samråd med de flesta af stadens Hrr Läkare och med bilagde förhandlingar i stadens Sundhetsnämnd.

spärrning vid stadens norra och södra tullar, och utsträcktes under 2:ne nästföljande dagarne äfven till östra och vestra, samt den 2 September till bevakning af den å hela stadens omkrets mellan tullarna fria och lätta passagen. Spärrningen indrogs den 4 November å alla ställen utom vid norra tullen, der densamma till den 1 December vidhölls.

I afseende på de vid spärrningens handhafvande följda *grunder* är af det den 26 Augusti utfärdade reglementet hufvudsakligen upplyst: att, med undantag för kringboende, ej från närheten af Malmö kommande, känd allmoge, »som med tillförsel af lofgifne förnödenheter till staden anlände«, alla andra, såsom vilkor för vistande i staden, med vederbörliga Sundhetsbetyg skulle styrka sig hafva vistats å frisk ort närmast förutgångne 10 dygn; att de från smittad ort ankommande personer, som för angelägna ärenden behöfde i staden uppehålla sig, skulle på egen bekostnad å dertill utsedt ställe undergå 10 dygns karantän; att genomresande personer af vakt skulle beledsagas genom staden till utom densamma beläget hästombyte och diligencefarten mellan Malmö och Lund upphöra, hvarjemte å allmän sockenstämma den 2 September stadgades *absolut förbud för all varuinförsel* från Malmö, hvilket förbud dock af omständigheternas tvång efterhand lärer i tillämpningen mildrats till 10 dygns karantän. Öfverträdelser voro belagde med viten ända till Banko R:dr 20.

I afseende på framställd fråga om medgifne *undantag* från de stadgade allmänna grunderna för spärrningen har blifvit upplyst, att sådane egt rum endast för postiljoner, dock efter ombytt skjuts utom staden, för de skjutsande till Malmö, hvilka genom betyg styrkte sig ej hafva varit den resande följaktig längre än till början af Malmö östra förstad, och för en enda tjensteman, som i båda städerna Malmö och Lund hade offentliga befattningar.

Med anledning af framställd fråga om spärrningen kunnat *conseqvent genomföras* har vaktchefen, Professoren Ek, till Sundhetsnämndens protokoll yttrat, att, då hufvudsyftemålet antagits vara inflyttningars förhindrande från Malmö,

conseqvensen uti spärrningens genomförande hufvudsakligen måste bedömas från sådant syfte. »För öfrigt, yttrar vaktchefen, är det gifvet att bland en vakthållningspersonal af 700—800 personer (af stadens innevånare) många olikheter skulle förefinnas i uppfattning och tillämpning af gifna stadganden, i stränghet och påpasslighet, samt att det någon gång serdeles om nätterna gick mindre ordentligt till med tillsynen, än önskligt hade varit. Landshöfdinge-embetets kungörelse af den 21 September, hvarigenom de af Sundhetsnämnder på landsbyggden utsatta viten för resor till Malmö, åtminstone efter allmogens uppfattning, upphäfdes, vållade ock ett sådant tillopp af allmoge mot slutet af vakthållningsperioden, att personalen ej förslog till att escortera alla. Vid några sådana tillfällen inträffade äfven att de ankommande med våld bröto igenom bommen. Någon gång körde den, som skulle escorteras, ifrån escorten. En enda, som olofligt insmygt sig, ertappades. För öfrigt voro många rykten om insmygningar i omlopp, men befunnos vid undersökning till aldra största delen ogrundade«. Äfven Sundhetsnämndens Ordförande, Professoren och Riddaren Doktor Bruzelius, har medgifvit omöjligheten af ett fullt conseqvent spärrningens genomförande och antagit såsom sannolikt att många personer genom falska betyg och på annat sätt beredt sig tillfälle att från Malmö inkomma. Ehuru sålunda de personer, som för spärrning såsom skyddsmedel hyst förtroende och dess verkställighet å Communens vägnar öfvervakat, ingalunda hvarken för sig sjelfva eller andra dolt de svårigheter, som vid genomförandet af de antagne grundsatserna ej stått att öfvervinna, och fastän de personer, som om spärrningens nytta varit af aldeles motsatt tanka, ej blott såsom inconseqventa klandrat de grunder, som dervid blifvit följde, utan ock vetat framlägga flera bevis att densamma ofta eluderats, instämma dock alla deruti att denna spärrning i en serdeles märkbar och kännbar grad hämmat trafiken till staden och kan densamma alltså, så länge den var i full verksamhet, utan tvifvel anta-

gas hafva uppfyllt syftemålet af inflyttningars förhindrande från Malmö och kringstrykande personers tillträde till staden.

Ingen cholerasjuk blef vid spärrningslinien anhållen.

Spärrning af en stad, hvars folkmängd vida öfverstiger 6000, efter så stränga grunder, som här stadgats, är ej tänkbar utan pluralitetens förtroende för åtgärdens skyddande kraft. I hvad grad de personer, som utgjorde pluraliteten, kunnat under fruktan för farsoten vara tillgängliga för de åsigter af motsatt syftning, hvilka under öfverläggningarna ingalunda synas hafva saknat kunskapsrika och talentfulla förfäktare, lemnas derhän; säkert synes åtminstone, att humanitetens kraf mera än öfvertygelsens tystat mången opponent mot det stränga spärrningssystemet, äfvensom att vederbörande vaktchefs klokhet och takt vid föreskrifternas tillämpande försonat många med åtgärden. På grund af sin vunna erfarenhet har Sundhetsnämnden i afseende på allmänna omdömet om spärrning yttrat, att den visserligen ej funnit förtroendet för densamma efter dess upphörande minskadt, men dock förnummit den åsigten allt mer göra sig gällande, att sjelfva den smittade orten borde cerneras under iakttagande af sådane mått och steg, hvarigenom densamma blir med lifsmedel tillräckligen försedd och betages skälig anledning till klagan att för andras säkerhet nödgas bära kostnader jemte tyngden af farsoten.

Stadens utgifter för farsoten äro uppgifne till Banko R:dr 454 för spärrningen, 1109 för cholerasjukhus och Läkare i beredskap, 660 för karantäns-inrättning och 154 för tillfälliga omkostnader.

Å landsbyggden inom Torna härad hafva Igellösa och Odarslöfs socknar beslutat spärrning af hus der cholerafall kunde yppas; Hoby, Silfåkra, Refvinge, Hardeberga, Sandby, inställande af besök å smittad ort och afvisande af misstänkte personer; Stäfvie, Lackalänga, S:t Peders, Nöbbelöfs, Håstads och Fjelie socknar samt Lunds landtförsamling stadgat viten för besök å smittad ort och Borreby socken hållit bevakning så

väl å sjökusten vid Löddeköpinge å, som till lands mot Flädie socken, efter der inträffadt sjukdomsfall.

Inom Skytts och Wemmenhögs härader*), som utgöra sydligaste, lågländta, bördiga slätten af Skåne, hade gastriska lidanden med kräkning, diarrhé och stundom cholera-liknande symtomer (ett häftigt fall i Trelleborg med kramp, cyanos, vox cholerica, retentio urinæ &c. den 26 Juli, till hälsa) förekommit under den starka hettan intill den 18 Augusti, då, efter stormar och inträdd kyligare väderlek, hälsotillståndet blef, och under följande 2 månader äfven fortfor, ovanligt godt.

Köpingen Trelleborg med omkring 2500 innevånare fick den 17 Augusti besök af en familj från Malmö och vidtog samma dag spärrning, så väl af det hus, der denna familj mottogs, som af hela köpingen, hvilken till den 1 November fortfor spärrad. Utan undantag och med ytterlig noggrannhet afhölls från inträde hvar och en, som ej styrkte sig hafva vistats 10 sista dygnen å frisk ort eller genomgått karantän, och utsträcktes från den 18 September karantän äfven till varor. Likartad spärrning i afseende på personer från sjuk ort vidtogs äfven af Skanörs och Falsterbo stadsförsamlingar från och med den 27 Augusti till och med den 6 November. Å landsbygden inom dessa härader synas med några få undantag alla socknar hafva, så långt författningarna ansågos det medgifva, sökt hindra kommunikation med smittad ort och smittad eller misstänkt person, dels genom öfverenskommelser och viten, dels genom föreskrifter att hos Sundhetsnämnden söka tillåtelse för resa till den smittade orten, och ehuru väl viten för besök i Malmö af Konungens Befallningshafvande förklarades ogiltiga, lärer deras prohibitiva kraft mångenstädes derigenom ej hafva upphäfts. »Att under sådana förhållanden yttrar Distriktsläkaren, fruktan dels för det juridiska ansvaret, dels för cholerasmitta, på hvars tillvaro ingen tviflade, skulle verka en ofantlig inskränkning i den vanliga gemenskapen med Malmö är lätt förklarligt och pastorater finnas,

*) Enligt uppgift af Distriktsläkaren Doktor Ström.

der man ännu icke kommit till kännedom att mer än en person besökt den fruktade staden och på nästan alla ställen mötte Malmöboar, som begåfvo sig åt landet, stängda dörrar« — — »Ofvannämnde åtgärder visa tydligen, att spärrningar och cerneringar redan från farsotens början egt ett öfvervägande förtroende och nu, sedan deras lyckliga verkningar för orten blifvit kända, torde de i afseende på nyttan icke ega någon motståndare, ehuru mången med ledsnad inser svårigheterna af dem« — Hvarken inom eller på gränsen af distriktet förekom något fall af elakartad cholera.

Inom Ljunits och Herrestads härader, hvilka likasom de förutnämnda tillhöra det bördiga slättlandet och i afseende på väderleken och hälsotillståndet företett samma förhållande, synas likaledes med några undantag alla socknar på sätt och med verkan, som ofvan nämnt är, hafva sökt hindra communicationen med Malmö och utestänga alla misstänkta personer. I Ystad *) rådde både närmast före och under farsotens gång i Malmö en allmän benägenhet för diarrhéer, med ofta förekommande fall af *cholerin.* Staden hölls cernerad från den 18 Augusti till den 18 November, så att, med de undantag, som författningen stadgar, ingen dit insläpptes med mindre betyg om 10 sista dygnens vistande å frisk ort förevisades och fördes resande till utrikes ort under bevakning utom staden till hamnen. Cerneringens consequenta genomförande uppgifves ej hafva mött hinder och förtroendet för densamma i hela orten synes hafva tillvuxit i samma mån, som det flera gånger lyckades att inom den vid Ystad belägna karantänsanstalten begränsa sjukdomen, medförd af resande och fartyg från utrikes ort. Vid spärrningslinien från landsidan anhölls ingen cholerasjuk. Spärringen besörjd af stadens innevånare uppgifves ej hafva vållat samhället någon kostnad.

Inom Färs och Frosta härader *), som räknas till länets

---

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämnden och Stadsläkaren Doktor Walmstedt.

*) Enligt uppgift af Extra Provincial-läkaren Doktor Åberg.

skogsbygd och äro mera couperade och mindre bördiga, har väderleken förhållit sig på samma sätt, som förr uppgifvit är och hälsotillståndet, så väl före som under cholerafarsotens gång i Malmö, varit ovanligt godt utan någon märkbar ökning ens af *diarrhéer*. Med undantag för några få socknar synes i öfrigt inom dessa härader allmänt hafva öfverenskommits, att icke herbergera någon utan vederbörligt sundhetspass, att ej besöka smittad ort, flerstädes vid utsatt vite, samt att spärra hus der person från Malmö inkommit. Förtroendet för spärrning uppgifves bland de bättre lottade hafva varit allmänt, hvaremot den fattigare allmogen var mera benägen att utan åtgärder gå ödets skickelse i möte. Communicationen med Malmö, sålunda betydligt hämmad, var dock ej afbruten; ingen cholerasjuk iakttogs.

Inom Harjagers och Onsjö härader hafva likaledes pluraliteten af socknarna öfverenskommit om besöks inställande å smittad ort, karantän för derifrån ankommande, afvisande af kringstrykande personer, här och der med utsatta viten för öfverträdelser, hvarjemte kustvakterne hade fått ordres att förhindra landsättning för hvarje från smittad ort kommande farkost.

Inom Rönnebergs härad *) var under den starka värmen, med undantag för vanliga sommar-diarrhéer och spridda fall af inhemsk cholera, friskt och fortfor godt hälsotillstånd äfven efter inträdd kyla, dock med spridda fall af *smittkoppor* emellanåt.

I Landskrona stad iakttogs under hettan ett och annat fall af så häftig Puke, att endast bristande cyanos och lycklig utgång syntes skilja den från elakartad cholera, och lindrigare diarrhéer och choleriner fortforo der ända in uti September månad. Sedan Provincial-läkaren genom besök i Malmö den 15 Augusti öfvertygat sig om beskaffenheten af der gängse farsot, blef efter hans återkomst Landskrona den

*) Enligt uppgift af Provincial-läkaren och Riddaren Doktor Schagerström.

17 spärrad, hvarmed fortfors till epidemiens slut och gynnades spärrningens conseqventa genomförande af stadens läge så, att spärrningen anses hafva uppfyllt det dermed afsedda ändamål. Någon cholerasjuk anhölls dock ej vid spärrningslineen.

Inom de flesta socknarna å landet öfverenskoms om noggrann uppmärksamhet till afhållande af främmande och misstänkte personer och å ön Hven beslöts den 22 Augusti vakthållning dag och natt vid alla landningsställen och afvisande af farkoster från smittad eller misstänkt ort.

Hvad slutligen beträffar vidtagne skyddsåtgärder inom de af farsoten icke angripne delar af Luggude härad, så har angående Helsingborgs stad blifvit upplyst *) att under hela Augusti månad hälsotillståndet var »utomordentligt godt«, men att deremot i början af September ofta förekommo *diarrhéer*, hvarjemte många öfverklagade en känsla af spänning och tryckning under bröstet. I slutet af September utbröt i staden *skarlakansfeber*, hvarjemte benägenheten för *diarrhé* åter ökades; i October blef deremot hälsotillståndet godt. Staden hölls spärrad från den 18 Augusti till den 22 December för hvar person, som ej styrkte sig hafva 10 sista dygnen vistats å frisk ort, samt för gång- och sängkläder, som ej undergått rökning; personer från smittad ort egde tillträde till en särskild karantänsinrättning. Efter cholerafarsotens utbrott i det närbelägna Råå fiskeläge blef tullen å dit ledande väg försedd med dubbla bommar på 25 alnars afstånd från hvarandra, så att de ofta till ett antal af 30—40 dagligen ankommande Rååboarna kunde från beröring med stadens innevånare säkrare afhållas, under det deras affärer likväl ombesörjdes. I afseende på möjligheten att conseqvent genomföra spärrningen har uppgifvits, att några ecclesiastika och civila tjenstemän, med åberopande af författning, utan hinder dagligen färdats mellan staden och Råå och endast kunnat underkastas rökning. De reflexioner, som ett dylikt förhål-

*) Genom uppgift af Stadsläkaren och Sundhetsnämndens Ordförande Doktor Netzler.

lande nödvändigt måste framkalla i afseende på smittämnets transporterande hafva enligt uppgift väl väckt betänkligheter rörande spärrningens ändamålsenlighet, men dock icke förmått rubba pluralitetens stora förtroende för densamma. Ingen cholerasjuk anhölls vid spärrningslinien. Communens kostnader för de vidtagne skyddsåtgärderna äro uppgifne till Banco R:dr 1181.

Genast efter cholerafarsotens utbrott å Råå eller den 20 Augusti anordnades af de till fiskläget gränsande socknarne Burslöf (¼ mil), Wälluf, Raus och Helsingborgs landtförsamling en spärrning af den sjuka orten medelst oafbruten vakthållning, dels å alla derifrån ledande vägar, dels å sockne gränserna, dels vid den utsedda försäljningsplatsen, hvarmed fortfors omkring en månad eller till dess, uppå ortens derom framställde begäran, en militärcordon öfvertog spärrningen, då bevakningen af församlingsboarne inskränktes till några få ställen. Visserligen synes af flera uppgifter spärrningen hafva särdeles i början blifvit stundom eluderad oaktadt de för dess öfverträdelse utsatte höga viten, men i det hela omförmäles den dock hafva tillvunnit sig ökadt förtroende i den mån man såg sig fredad och det behöfliga varuutbytet kunde under vederbörlig försigtighet lättas. Någon cholerasjuk blef ej vid spärrningslinien anhållen.

Med undantag för de i en och annan af öfrige närbelägna socknar stadgade viten och förbud mot smittad orts besökande eller misstänkt persons emottagande, synas Häradets öfriga delar hafva lugnats af de omkring Råå vidtagne stränga spärrningsanstalterna.

Uti Tabellverkets redogörelse för 1834 års cholerafarsot uppgifves för Malmöhus län en enda mansperson i September månad i Skanör död af cholera. Flerstädes i länet var då epidemiskt gängse *gastrisk feber*. Likasom under åren 1826 och 1827 under namnen »puken« och »hummersjukan« förekommo äfven flerstädes under hettan 1834 begränsade små epidemier af cholerine, från hvilka patienterne lätt till hälsan återställdes.

2:o) Gottlands län*):

Väderleken å ön var under sednare hälften af Juli och första af Augusti het och qvalmig med ända till 30° C. ihållande värma (»choleraluft« Andrée) till dess, efter ett starkt åskväder med regn och blåst natten till den 18 Augusti, temperaturen hastigt sjönk. Efter derpå följande flera dygns häftig sydvestlig blåst fortfor luften sval, »frisk, klar och ren«, på grund af hvilken förändring Provincial-läkaren yttrar den öfvertygelse: »att choleran icke vidare kunde med luften spridas« hvadan »följaktligen afstängning skyddar för smittan«, hvilket densamma förmodas icke skulle hafva förmått, derest förra luftkonstitutionen fortfarit. September månads första hälft fortfor sval, den sednare blef åter varmare.

Hälsotillståndet å hela ön har uppgifvits under sommaren så godt, att lika fördelaktigt förhållande under flera närmast föregångna år ej egt rum. Endast få spridda fall af *frossa* och *nervfeber* samt ett par af *smittkoppor* förekommo, de förra inom norra, de sednare inom södra delen af ön. Under den starka hettan lära äfven iakttagits få spridda *diarrhéer.*

Blott på 2 skiljda ställen inom öns Norra fögderi hafva förekommit några sjukdomsfall, som till *asiatisk cholera* hänförts, nemligen:

a) i Kappelshamn,

som är *beläget* vid en å nordvestra sidan af ön djupt inträngande hafsvik på kalkgrund, omgifvet af spridda myror å en öfver hafvet föga höjd strand och utgöres af omkring 12 boställer på större och mindre afstånd från hvarandra, fördelade öfver en vidsträckt yta längs åt stranden och de flesta åt landsidan omgifna af odlingar.

---

*) Enligt rapporter af Provincial-läkaren Andrée och meddelanden af M. C. Reuterman.

Innevånarnes antal skall utgöra 50—60 personer, bestående af några handlande, tull- och lotstjenstemän, samt i öfrigt arbetsfolk, lefvande af kalkbränning och arbete vid hamnen, hvaraf de hafva tarflig bergning.

Den 16 Augusti insjuknade hastigt med 4 timmars mellantid 2:ne, 9 och 13 år gamla, döttrar af en Skräddare Lindgren, af hvilka den yngre afled omkring kl. 3, den äldre omkring kl. 7 f. m. den 17, utan erhållen tillsyn af läkare, som ej finnes på stället. T. f. karantänsläkaren Reuterman, som den 18 dit ankom, erhöll den upplysning, att båda barnen haft kräkning och diarrhé och kunde på denna uppgift om sjukdomens natur af honom icke gifvas bestämdt utlåtande, hvaremot Provincial-läkaren, som några dagar efteråt uppger sig af modren och andra personer hafva inhämtat fullständig underrättelse, yttrar »icke minsta tvifvel vara, att de aflidit i alla symtomer af asiatisk cholera«. Emedlertid anbefalldes och verkställdes redan d. 18 husets spärrning och i afseende på begrafningen anordnades, att dervid skulle undvikas folksamling.

Den 22 samma månad kl. 11 f. m. insjuknade och följande morgon klockan half 8 afled utan läkaretillsyn en nära hamnbryggan boende Arbetskarl Andersson. Provincial-läkaren, som från Wisby ej anlände förr än flera timmar efter döden, yttrar: »sedan jag noga undersökt sjukdomssymtomerna och liket, kom jag till full visshet derom att karlen aflidit i asiatisk cholera«.

Den 22 Augusti insjuknade äfven modren till ofvannämde barn och yttrar Provincial-läkaren, efter att hafva besökt henne: »hon ägde cholera symtomer, men hennes puls kunde räknas och de ohjelpliga tecknen hade ännu ej inträdt«. Under vård af ditbeordrade karantänsläkaren Reutermann, som hos henne iakttog diarrhé och mattighet, tillfrisknade hon småningom.

Den 24 Augusti skall äfven en piga i ett till Anderssons bostad närbeläget hus, enligt Provincial-läkarens iakttagelse hafva företett »lindriga förebådande cholerasymtomer», men

men uppgifves af karantänsläkaren vid hans ankomst samma dag på aftonen redan hafva varit återställd.

Utan närmare uppgift om symtomerna äro äfven 2:ne timmermän Alm och Gardell omtalade såsom insjuknade omkring den 24 Augusti och följande dag redan stadde i förbättring.

b) å Länna gård,

omkring ⅛ mil från Slitö hamn å östra sidan af ön och 1½ mil från Kappelshamn, insjuknade den 19 Augusti kl. half 9 f. m. Engelska undersåten Waterstone, 21 år gammal och afled samma dag kl. half 12 e. m. i symtomer, som af karantänsläkaren Ekströmer uppgifvits för cholera. Han var äldsta sonen af en Engelsk familj, som den 4 Augusti till ön ankommit. Någon föregången beröring med cholerasjuk ort eller person är ej känd.

Liket jordades med författningsenlig försigtighet och husets spärrning verkställdes genast.

Något ytterligare sjukomsfall förekom ej.

Samtliga till cholera hänförda dödsfallen å ön utgöra alltså 4, 2 af hvarje kön, 2 inom barnaåldern och 2 inom medelåldern, och kunna dessutom möjligen 2 personer räknas såsom tillfrisknade efter samma sjukdom.

Den *spärrning* af sjuka husen, som förut ägt rum, förändrades den 24 Augusti till smittade orternas cernering af en militärcordon under iakttagande deraf, att brist å lifsförnödenheter m. m. ej kunde uppstå.

Den 10 September förklarades ön fri för cholera.

År 1834 var Gottland för cholerafarsoten fredad.

Resultatet af den *undersökning inför domstol*, hvilken ägt rum i afseende på möjligheten att genom karantänsförfattningarnes öfverträdelse sjukdomen blifvit från Lübeck till Kappelshamn öfverförd, torde bäst inhämtas af följande Kongl. Sundhets-Collegii i ämnet den 4 November 1850 afgifne utlåtande:

»Uti skrifvelse af den 19, ankommen den 23 sistlidne October, har Wisby Rådhusrätt, jemte öfverlemnande af ransakningshandlingarne i målet, rörande Skepparen G. E Westring, tilltalad och häktad för brott emot karantänsförfattningarne, anhållit om Kongl. Sundhets-Collegii utlåtande rörande beskaffenheten af så väl dèn sjukdom, som å Westrings förda fartyg under resan från Lübeck till Kappelshamn de sista dagarne af Juli månad innevarande år uppkommit och angripit 2:ne man af besättningen, af hvilka en uti sjukdomen aflidit, som ock den sjukdom, hvilken, efter Westrings ankomst till orten, å Kappelshamn enligt vederbörande Läkares rapporter förekommit, äfvensom huruvida det är att antaga, att sjukdomen å Kappelshamn varit en följd af genom Westring vid ankomsten dit den 4 Augusti medförd smitta.

Kongl. Collegium har, med hufvudsakligt afseende på föremålet för dess utlåtande, af de härhos återgående handlingarne inhämtat, att Skepparen G. E. Westring, med Slupen Emilia, efter att den 20 sistlidne Juli hafva klarerat och uttagit vederbörligt rent Sundhetspass i Lübeck, derifrån den 22 afseglat till Travemünde, som han den 26 i samma månad lemnat; att han sedermera under resan hvarken med land eller annan seglare haft gemenskap; att af besättningen, som redan under vistandet i Lübeck haft anfall af magplågor, men vid afseglingen från Travemünde varit frisk, Timmermannen Gottlander den 27 och Kocken Hans Friberg den 28 insjuknat med *kräkning* och *diarrhé;* att den förstnämndes illamående fortfarit 2:ne dagar, hvarefter han tillfrisknat; att den sistnämnde äfven haft »*kramp i magen*« och den 31 kl. 6 förmiddagen aflidit under full redighet och att hans lik samma dag klockan half 7 e. m. blifvit i hafvet nedsänkt; att, sedan utanför Halshuk, uppå gifven signal, den 4 Aug. kl. mellan 4 och 5 på morgonen 2:ne lotsar närmat sig fartyget och, efter erhållen uppgift att hälsotillståndet om bord vore godt, men att en man under resan dött af »*slag*«, fartyget af ena Lotsen blifvit till Kappelshamn inlotsadt; att utanför hamnbryggan en kustsergeant vid besök å fartyget likaledes erhållit den upp-

gift, att en man under resan dött af »*slag*«; att fartyget, efter å detsamma anställd tullbevakning, klockan 7 på morgonen införts till hamnbryggan, der samma dag eftermiddagen klockan 7 för både vice och ordinarie Karantänsbefälhafvaren förnyats uppgiften att under resan en man dött af *slag;* att fartyget på grund häraf tillåtits gemenskap med land och att Skepparen korrt efter ankomsten begifvit sig till sina anhöriga i Wisby; att aflidne Kocken Fribergs koj- och gångkläder, hvilka på aftonen samma dag han afled redan blifvit vädrade, den 5 Augusti jemte hans kista afhämtats och hemförts af hans fader och broder till deras, en half mil aflägsna, hem Olarfve i Hangvahrs Socken och der blifvit i fria luften upphängde; att Styrmannen Ekengren 4 à 5 dagar efter ankomsten till Kappelshamn, eller, enligt uppgift i en Läkare-rapport, den 13 Augusti, lemnat en sig tillhörig under resan medförd klädesrock att förses med knappar till en nära hamnen boende skräddare Lindgren, hvilken samma rock sjelf både afhämtat och dagen derpå återlemnat å fartyget; att Karantäns-läkaren N. E. Ekströmer, efter af Konungens Befallningshafvande erhållne ordres att undersöka hälsotillståndet hos besättningen å ifrågavarande fartyg, uti rapport af den 8 Augusti, på grund af erhållne uppgifter att Timmermannen den 27 Juli hastigt insjuknat med kräkning och diarrhé, som fortfarit 2:ne dagar, hvarefter han tillfrisknat, att kocken Hans Friberg hastigt insjuknat Söndagen den 28 i samma månad äfven med diarrhé och kräkningar åtföljde af »häftig kramp i armar och ben«, hvilka symtomer fortfarit till påföljde Tisdags morgon, då han aflidit, utan att hafva förlorat sansningen och sedan kroppen blifvit blå, ansett sig med fullt skäl kunna antaga att Kocken Friberg aflidit af cholera, äfvensom att den tillfrisknade Timmermannen lidit af denna sjukdom i mindre grad; att innehållet af denna rapport, genom af Ekströmer aflagd vittnesed, sedan blifvit bekräftadt; att ofvannämnde Skräddare Lindgrens 2:ne flickebarn, den ena 13 och den andra 9 år gamla, häftigt insjuknat den 16 och aflidit den 17 Augusti, och att Karantäns-läkaren Reu-

terman, efter erhållne ordres, den 18 anställt undersökning i Lindgrens hus, dervid uppgifvits att barnen lidit af kräkning och diarrhé, att de afgångna ämnena varit i hög grad illa-luktande och excrementerna till färgen rödgula samt att kramp saknats, på grund af hvilket förhållande bemälde Läkare ansett sig icke kunna antaga att dessa dödsfall varit af Asiatisk utan af sporadisk cholera (cholera nostras) förorsakade; att Provincial-läkaren André, efter erhållne ordres att undersöka hälsotillståndet i Kappelshamn, uti rapport till Konungens Befallningshafvande den 24 Augusti uppgifvit, att en arbetare Andersson, boende nära hamnbryggan, insjuknat den 22 Augusti klockan 11 förmiddagen, och redan före Provincial-läkarens ankomst aflidit den 23 klockan half 8 förmiddagen, men att undersökning af sjukdomssymtomerne och liket dock gåfve full visshet att han dött i Asiatisk cholera; att ofvannämnde Skräddare Lindgrens hustru, äfven insjuknad, af Provincial-läkaren blifvit besökt och befunnits hafva cholerasymtomer, ehuru »pulsen kunde räknas och de ohjelpliga tecknen ännu ej inträdt«, att en piga, boende några famnar från arbetskarlen Anderssons boning likaledes hade lindriga förebådande cholerasymtomer, hvilken rapports innehåll Provincial-läkaren André sedan med vittnesed besannat; att Karantänsläkaren Reuterman, efter erhållne ordres att begifva sig till Kappelshamn för de sjukas vård, uti rapport till Konungens Befallningshafvande den 25 Augusti uppgifvit 2:ne Timmermän Alm och Gardell såsom insjuknade, men redan förbättrade, och hustru Lindgren likaledes utan lifsfarliga symtomer, samt följande dagen ytterligare rapporterat att hälsotillståndet var tillfredsställande, hustru Lindgren ytterligare förbättrad och ingen ny insjuknad; att Reuterman med ed ej blott fästat innehållet af sina afgifna rapporter utan ock det förhållande, att Arbetskarlen Anderssons lik den 24 Augusti icke företett de af erfarne Läkare uppgifne tecknen af lik efter Asiatisk cholera, äfvensom att, efter hans omdöme, lika litet å Kappelshamn, som annorstädes å orten med undantag af karantänsplatsen under innevarande år någon Asiatisk cho-

lera varit gängse; samt slutligen att upplyst blifvit hurusom till följd af den starka värme, som rådt redan före Westrings ankomst till stället, magplågor med diarrhé och kräkning i Kappelshamn förefallit.

Efter sålunda inhämtad kännedom af hvad genom handlingarne i detta mål upplyst är, får Kongl. Collegium det utlåtande afgifva, att:

1:o beträffande beskaffenheten af den å Skepparen Westrings fartyg, Slupen Emilia, under ifrågavarande resa uppkomne sjukdom hos Kocken Friherg och Timmermannen Gottlander, densamma, på grund af hvad ransakningen derom upplyst, med skäl kan antagas hafva varit cholera i olika grad af häftighet; men att, då hvarken sjukdomssymtomerne af närvarande sakkunnig person blifvit iakttagne, eller liköppning å den aflidne ägt rum, numera ej heller med *laglig* visshet kan afgöras, huruvida denna sjukdom bör hänföras till så kallad Asiatisk cholera eller till den likartade sjukdomsform, som utan antaglig smitta af andra orsaker äfven inom vårt klimat kan uppstå och blifvit benämnd inhemsk cholera;

2:o att, i afseende på beskaffenheten af den sjukdom, som, efter Westrings ankomst till orten, i Kappelshamn visat sig, likaledes saknas en tillräcklig ledning af iakttagelser rörande sjukdomssymtomerne och af liköppningar för att med *laglig* visshet afgöra om densamma bestått af Asiatisk eller inhemsk cholera; och

3:o att under sådant förhållande icke heller, på grund af hvad hittills upplyst blifvit, afgöras kan, om och i hvad mån de i Kappelshamn, efter slupen Emilias ankomst dit, inträffade sjukdoms- och dödsfallen må kunna anses beroende af smitta genom nämnde fartygs besättning.«

Skepparen lärer hafva blifvit ådömd 150 R:dr B:co böter för seglationsbrott.

3:o Blekinge län.

I afseende på *väderlekens* förhållande är upplyst: att under sednare hälften af Juli och första af Augusti rådde stark värma ända till 28° C. dock utan solrök. I sednare hälften af Augusti förekommo starka stormar med regn, hvarunder inträdde en sval höstluft, som fortfor under September.

Om *hälsotillståndet* uppgifva rapporterna, att under den starka värman inom vestra Provincial-läkare-distriktet (Listers och Bräkne härader) samt Carlshamns stad talrikt förekommit gastriska lidanden med benägenhet för *diarrhé*, på sistnämnde ställe »hemsökande nästan en och hvar« och i 4 fall stegrade till »*cholerine*«, med hvilken benämning Stadsläkarne förstå »den lokala form, som framstår med kräkning, diarrhé och kramp utan cyanos eller annat tecken till allmänlidande«. I Gammelstorps församling, närbelägen till Christianstads län, insjuknade den 20 Augusti en inhysesman i kräkning, diarrhé och kramp, så att, för befarad cholera, Provincial-läkarens besök påkallades, då (den 23 Augusti), med anledning af redan inträdd convalescens och sjukdomens sannolika uppkomst af förkylning i vatten, samt frånvaron af all anledning till smitta, några allmänna skyddsåtgärder ej pröfvades nödige. Efter förändringen af väderleken i senare hälften af Augusti upphörde benägenheten för diarrhé och endast i Carlshamns stad förekommo spridda fall af *gastrisk nervös feber*. Från östra Provincial-läkare-distriktet (Medelstads och Östra härader) med Carlskrona stad har ej ens uppgifvits någon ökad benägenhet för kräkning och diarrhé under rötmånaden, med undantag för Carlskrona stad och en vid Ronneby å belägen egendom Carlstorp, der sådan ägt rum, men redan med Augusti månad synes hafva upphört. Deremot voro *smittkoppor* inom denna del af länet under sommaren både extensivt och intensivt i betydligt tilltagande. Under farsotens gång i Ronneby undergick det i länets öfriga delar i allmänhet goda hälsotillståndet ingen förändring.

Den enda af farsoten hemsökta del af länet var den

i Medelstads härad belägna

Ronneby Köping och Socken *).

Köpingen, nästan kringfluten af Ronneby å omkring en half mil från dess utlopp i hafvet, har ett mindre sundt, mellan omgifvande bergshöjder inträngdt, fuktigt *läge,* med flera trånga och osnygga gränder och vid dem belägna talrika af fattigt folk öfverfyllda kojor. Från ån, hvars stränder under närmandet mot hafvet blifva allt mer sidländta och gyttjiga, uppstiga ofta starka dimmor, som enligt uppgift af Med. Cand. Rydberg skola några veckor före cholerans utbrott varit mera besvärande än vanligt. Ett par veckor före farsotens utbrott försiggick äfven muddringsarbete vid åns utlopp, men afbröts sedan af farhåga för dess möjliga olägenheter.

Befolkningen, enligt mantalslängd närmast före farsotens utbrott utgörande 1,726, innesluter en stor fattigpersonal.

Utom de allmänt gällande *försigtighetsmåtten* af sjöledes ankommande personers karantänsbehandling, hölls från den 20 Augusti till cholerans utbrott inom Köpingen ett slags spärrning för resande från Skåne. I afseende på sättet huru denna spärrning genomfördes saknas uppgift, men förtroendet för densamma synes långt ifrån att hafva varit stort och allmänt. Ingen cholerasjuk blef vid spärrningslinien anhållen. Omkring 8 dagar före farsotens utbrott passerade genom Köpingen en liten transport af båtsmän, boende i trakten, och afgångna från Malmö efter cholerans utbrott derstädes. Dessa skola dock före afresan från Malmö genomgått ett slags karantän och, efter att under bevakning hafva passerat städerne Lund och Christianstad, på tredje dygnet anländt till Ronneby, der de på grund af sundhetsbetyg inqvarterades öfver natten. Ingen enda af dem eller deras familjer skall under farsotens gång hafva varit sjuk.

Om än under den starka hettan i första hälften af Augusti lättare magoordningar härstädes såsom i hela landet förekommit, upphörde dock detta förhållande med den svala

---

*) Enligt afgifne berättelser af Provincial-läkaren Doktor Hellman och biträdande Läkaren M. C. Rydberg.

väderlekens inträde i månadens sednare hälft och hälsotillståndet i Köpingen och närmaste trakten deromkring, hvilket i rapport från Köpingens läkare den 14 September förklarades »fullkomligt godt«, fortfor ännu, sedan första cholera-dödsfallet derstädes den 18 September inträffat, att, enligt ditbeordrade Provincial-läkarens rapport af den 20 September, vara »det aldra bästa, så att icke en gång den ringaste cholerin förmärkts«, hvadan ock det förekomna dödsfallet af honom ej kunde förklaras härrörande af annat än sporadisk cholera. Den 20 och 21 inträffade nya sjukdoms- och dödsfall afgjorde dock frågan, så att Köpingen genast förklarades cholerasmittad.

Cholerafarsotens *dagliga* förhållande inom befolkningen så väl i Köpingen, som omgifvande socken ådagalägges af följande tablå, sammandragen af ingångna dagrapporterne:

			Insjuknade		Döde	
			på dag.	Summa för veckan.	på dag.	Summa för veckan.
Septemb.	1:a veckan.	17	1		—	
		18	—		1	
		19	—		—	
		20	1		—	
		21	—		1	
		*22	1		—	
		23	—	3	—	2
	2:a veckan.	24	2		2	
		25	2		—	
		26	—		—	
		27	1		—	
		28	2		2	
		*29	2		2	
		30	2	11	1	7
October.	3:e veckan.	1	4		—	
		2	7		4	
		3	7		3	
		4	9		1	
		5	5		1	
		*6	2		2	
		7	4	38	2	13
Transport			—	52	—	22
Transport			—	52	—	22
October.	4:e veckan.	8	8		1	
		9	7		4	
		10	10		3	
		11	6		2	
		12	3		3	
		*13	3		2	
		14	4	41	1	16
	5:e veckan.	15	—		2	
		16	—		—	
		17	—		—	
		18	1		—	
		19	—		1	
		*20	2		—	
		21	2	5	—	3
		22	—		—	
		23	—	—	2	2
Summa			—	98	—	43*

Den 8 November förklarades Köpingen för cholerafarsoten fri.

* Af rapporterna upplysas minst 10 af de insjuknade och omkring 5 af de döda ej i Köpingen men i dess närhet inom högst en qvart mil hafva varit boende.

På den nära fastlandet belägna ön Saltärna, 1½ mil från Köpingen, insjuknade omkring den 11 October en Fiskare, som den 13 afled, enligt uppgift af inhemsk cholera. Sedermera insjuknade enkan och 3 barn. Alla återställdes utom ett barn, som den 21 Oktober afled.

Alltså angrepos af sjukdomen å detta ställe 5 och afledo 2 personer, men hafva uti de ingångna rapporterna endast 2 af sjukdoms- och ett af dödsfallen upptagits under rubriken *cholera asiatica*, uti hvilken sjukdom officiella rapporten för Ronneby Köping och Socken med Saltärna uppgifver insjuknade 100 och döde 44. Om från denna summa afdragas 12 sjukdoms- och 6 dödsfall, hvilka med säkerhet ej tillhört Köpingens innevånare, så utgör summariska förhållandet af insjuknade och döde, sjukdomsfallens förhållande till befolkningen och dödsfallens till så väl hela befolkningen, som antalet insjuknade för:

	Befolkningens antal.	Insjuknade i Cholera.		Döde af Cholera.		
		Summa.	Procent af hela befolkningen.	Summa.	Procent af hela befolkningen.	Procent af de insjuknade.
Ronneby Köping . . .	1726	88	5,0	38	2,2	43,0

Beträffande farsotens förhållande i afseende på *kön* är upplyst, att af 100 insjuknade, 44 tillhört manligt och 56 qvinligt kön, samt att af 44 döda, 22 tillhört det förstnämda och 22 det sistnämda könet.

Farsotens förhållande i afseende på *ålder* har varit: 7 insjuknade under 15 år, alla döda, 82 insjuknade medelåldrige, deraf 26 döde och 11 insjuknade ålderstigne, alla döda.

På *sjukhus* vårdades 30, af hvilka 12 männer och 18 qvinnor. Af dessa afledo 11 män och 11 qvinnor.

Farsotens hela *duration* utgjorde 5 veckor med culmination först i 4:de veckan, som företer inalles 41 sjukdoms-

och 16 dödsfall, samt maximum insjuknade på dag den 10 Oktober: 10. Med 5:te veckan slutar farsoten plötsligt.

Sjukdomens *häftighet* gick derhän, att döden en och annan gång följde 6 timmar efter insjuknandet.

Freqvensen af *abortivformer*, bestående af diarrhé, koller i buken och andra magoordningar, samt någon gång lindrig kramp, uppgifves under 2:dra till 4:de veckan af farsotens gång hafva varit så stor, att nästan en och hvar deraf i mer eller mindre grad besvärades. I 5:te veckan upphörde äfven dessa lindrigare illamåenden.

Med undantag af cholerans öfvergång till *typhoid-tillstånd* i spridda fall hafva inga utbredda *eftersjukdomar* anmärkts. Dock förefköllo i Köpingen under November månad omkring 10 fall af *typhus*.

Liktidigt med farsoten hafva ej heller andra sjukdomar iagttagits — men afgång af spolmaskar i mer eller mindre ymnighet både öfre och nedre vägen förekom mycket ofta.

Väderleken, som redan flera veckor före farsotens utbrott varit för årstiden ovanligt kylig, fortfor under dess gång lika beskaffad med regn och ofta starka dimmor på mornar och aftnar, ehuru ej sällan dagarne voro i förhållande till årstiden varma, utan annan märkbar inflytelse på farsotens förhållande, än att en eller annan dag inträffande vackert väder syntes öka sjukdomsfallens talrikhet. Den arbetande klassens sysselsättning med potatisskörden under den oblida väderleken uppgifves ock såsom föranledande orsak till flera sjukdomsfall serdeles bland qvinnor.

De flesta sjukdomsfall iagttogos inträffa under *natt*-halfvan af dygnet.

I afseende på menlig inflytelse af *lokala förhållanden* inom Köpingen är upplyst, att farsoten förnämligast hemsökt ett par af de trängsta gatorna (Smedje- och Fogdegatorna), der talrika personer sammanbodde trångt — och på dessa gator mest den ena sidan — nemligen å Fogdegatan den mest bebodda östra och å Smedjegatan den södra, oaktadt båda sidorna der äro lika bebyggde. Sjukdomsfallen i när-

heten af Köpingen förekommo till det mesta i några på stranden af ån lågt belägna usla och i högsta grad osnygga kojor med talrik befolkning. Samma förhållande egde rum å Saltärna. Lågländta, osnygga och trånga bostäder hafva alltså visat den bestämdaste inflytelse på sjukdomsfallen, så väl i afseende på talrikhet, som i synnerhet i afseende på häftighet.

Då farsoten nästan uteslutande härjat inom den fattigaste delen af arbetsklassen, så kan utan tvifvel till osunda bostäders menliga inflytelse läggas de privationer i afseende på föda och kläder m. m., som denna klass är underkastad. Det bland samma klass så talrika bränvins-missbruket har dock äfven bestämdt iagttagits i hög grad främja dess sjuklighet och dödlighet.

Anmärkningsvärd är Provincial-läkaren Hellmans uppgift att ingen, som under sommaren begagnat Ronneby hälsobrun, insjuknade i cholera.

Det förhållandet att ganska ofta flera sjukdoms- och dödsfall inträffade *inom samma hus och familj*, har, enär dessa personer lefde under samma missgynnande hygieniska omständigheter, icke ansetts kunna tjena såsom något bestämdt bevis för farsotens utbredning i dessa fall genom *personlig* beröring — och säger sig en läkare (Rydberg) flera gånger varit ögonvittne dertill, att små barn legat och lekt i samma säng, der far och mor kämpat med döden, utan att hvarken detta förhållande eller bostadens i öfrigt osunda beskaffenhet hos dem framkallat sjukdomen. — Bland läkarepersonalen besvärades visserligen 3 af lindrigare magoordningar, men återställdes snart och af den öfriga, med de sjukas vård och likens transport sysselsatta, personalen har ingen uppgifvits insjuknad. Deremot berättas (Rydberg) att en sjuksköterska 4 serskildta gånger utan ringaste olägenhet för sig utdiade brösten på en i sjukdomens sista stadium liggande qvinna, som kort derpå afled.

Beträffande *sjukvårdens organisation*, så inställde sig på Konungens Befallningshafvandes ordres, Provincial-läkaren Doktor Hellman redan den 18 September i Ronneby, för att

med Köpingens läkare (Kruse) dela sjukvårdsbestyren. Sedan denne sednare den 25 September insjuknat, ankom den 29 Sept efter Konungens Befallningshafvandes förordnande Med. Cand. Kjellgren, som äfven följande dag insjuknade, då af Konungens Befallningshafvande Med. Cand. Rydberg ditbeordrades och ankom den 4 Oktober. Sedan Kjellgren den 2 Oktober och Kruse den 9 åter inträdt i tjenst, afreste Provincial-läkaren samma dag, de öfrige 2:ne ditbeordrade läkarne först efter farsotens slut. Ett sjukhus, anordnadt i Köpingens skolhus, öppnades redan den 24 September och ett annat omkring ¼ mil söder om Köpingen liktidigt dermed, ehuru detta sednare snart blef obehöfligt. Genom Sundhetsnämndens nitiske Ordförande Herr Häradshöfding Gadd drogs försorg bland mycket annat att de vid stranden af ån söder om Köpingen belägna osnygga hus, som i början visade sig vara sjukdomens härd, blefvo genom invånarnes förflyttning i bättre bostäder evacuerade och under tiden vederbörligen renade, hvilken åtgärd synes hafva medfört hastigt afbrott af sjukdomen å dessa ställen. Endast *en* af de sålunda förflyttade personerne insjuknade dagen efter flyttningen och detta utan olägenhet för sitt nya värdfolk. För sundhetspolisen inom Köpingen sparades inga ansträngningar. Hvarje hus besöktes på mornarne af Sundhetsnämndens ledamöter, som genast derefter afgåfvo rapport till Ordförande och Läkare. Den sålunda åt hvarje illamående egnade skyndsamma uppmärksamhet och hjelp uppgifves ock väsentligen hafva bidragit till farsotens hämmande *).

Utom Köpingen utsedda försäljningsplatser funnos väl, men allmogen, som till en början efter farsotens utbrott afhöll sig från besök i Köpingen, dröjde ej länge att dit återvända och kunde då ej förmås att stadna utom densamma,

---

*) Omtankan att vara försedd med och anlita Bangs nervdroppar föranledde stundom missbruk och citeras (Rydberg) ett exempel af en man, som deraf consumerat en halfbutelj under ett par veckors ångest och äfven lyckligen undgick choleran.

så att under farsotens fortgång trafiken inne i Köpingen återställdes till vanligt förhållande, utan att deraf vållades något märkbart farsotens spridande. Skjutsombyten utom Köpingen voro likaledes utsedde af Konungens Befallningshafvande, som utfärdade varning mot oförsigtighet vid besök i Köpingen. För de 3:ne fall, som möjligen skulle kunna hänföras till farsotens spridning på längre distans genom personlig beröring, redogöres nedan.

Köpingens *utgifter* för farsoten, enskildta uppoffringar oberäknade, uppskattas till omkring 666 R:dr 32 sk. B:co.

Undersökning inför domstol rörande farsotens uppkomst har visserligen ej egt rum, men af det förhör, som Konungens Befallningshafvande anställt, jemfördt med hvad af vederbörande läkare blifvit utredt, är i afseende på de första sjukdomsfallen upplyst;

1:o att den först eller den 17 September i cholera insjuknade och följande natt, oaktadt erhållen sorgfällig läkarevård, aflidne Sjömannen Jonas Andersson, 40 år gammal, såsom styrman å Skonerten Wedina afseglat från Malmö den 21 Augusti; att under resan till Arpö karantänsplats varit friskt ombord; att hälsotillståndet äfven varit godt under 11 dygns karantän, derunder alla besättningens gång- och sängkläder blifvit rökade med chlor och vädrade; att Jonas Andersson under resan från Arpö till Ronneby tömt en med halm fylld madrass och deruti inlagt några klädespersedlar, dem han efter hemkomsten till Ronneby den 2 September och afmönstring från fartyget, som snart afseglade, genast upptagit och sedermera dagligen begagnat; att han sedermera deltagit i muddringsarbete vid åns utlopp, och derefter några dagar före insjuknandet biträdt vid reparation af ett fartyg, som i medlet af Augusti från Malmö afgått och utan genomgången karantän den 18 samma månad till Ronneby ankommit, men af hvars besättning ingen varit sjuk; att han i Köpingen bebodde ett snyggt ofvanrum jemte hustru och ett barn, hvilka från sjukdomen blefvo fria; att vid förrättad lik–

öppning å extremiteterna funnits talrika »knölar och knutar« såsom rest af krampen i musklerna, och i öfrigt inga förändringar, som kunde förklara döden af annan orsak än cholera, samt att någon spärrning af huset ej egde rum;

2:o att natten till den 20 i cholerasymtomer insjuknat och natten till den 21 aflidit förre Fiskaren Anders Svenssons 9:åriga sjuka dotter, boende omkring ½ mil söder om Köpingen i en, på stranden af ån belägen, ytterst trång och osnygg koja, samt att likets skyndsamma och författningsenliga begrafning blifvit anbefalld;

3:o att efter 1 à 2 dagars sängliggande under bestämda symtomer af cholera, hvilka dock till en början förtegos, natten till den 22 September aflidit lungsigtiga 50:åriga hustrun till Skeppstimmermannen Sven Svenson, boende på stranden af ån omkring $\frac{1}{16}$ mil söder om Köpingen, i ett mindre 2 våningshus, innehållande 4 usla och osnygga rum och befolkadt af öfver 20 personer af flera familjer, och att hon, antagen död af lungsot och sålunda ej upptagen å rapporten om cholerasjuka, begrofs den 22 å Köpingens kyrkogård;

4:o att natten till den 22 i cholera insjuknat ofvannämnde flickas 30:åriga mycket fattiga fader, Fiskaren Anders Svensson, i hemmet, der hustrun och ett qvarlefvande barn, hvilka för sjukdomen fredats, vistades; att under sorgfällig läkarebehandling först hemma och sedan å sjukhus han blifvit återställd och på sin salighetsed förklarat, att han ej varit i någon beröring med den i Köpingen aflidna sjömannen, det fartyg å hvilket han arbetat, eller någon misstänkt person, och att ingen från hans hus på flera veckor besökt Köpingen, hvarjemte upplyst är att kojan, endast 10 alnar aflägsen från en annan der intet sjukdomsfall inträffade, blifvit spärrad intill dess den sjuka hunnit aflyttas till sjukhus;

5:o att under loppet af den 23 en af Anders Svenssons vårdare anmält sig jemte sin hustru besvärad af lindrig cholerin, som af tjenlig behandling lätt häfdes, så att dessa fall ej som cholera upptagits;

6:o att den 24 på morgonen i hemmet af cholera insjuknat och samma dags eftermiddag å sjukhus aflidit ofvannämde hustrus man, Skeppstimmermannen Sven Svenson, 52 år gammal, af svag kroppskonstitution och fattig men nykter, kamrat med Jonas Andersson vid ofvanomtalade reparationsarbete å ett fartyg, men utan att förut veterligen hafva haft någon beröring med förr insjuknade fiskarefamiljen; att af flere hans barn intet insjuknade, men deremot åtskilliga af de öfrige i huset boende;

7:o att den 24 eftermiddagen insjuknat och efter några timmar samma dag i cholera å sjukhuset aflidit f. d. Sjöartilleristen J. Pettersson, 28 år gammal, boende på en vind i Köpingen i högsta grad af uselhet och liderlighet och att om hans möjliga beröring med föregående sjuka kännedom saknas;

8.o att den 25, under besök i Köpingen, i cholera insjuknat fattiga Timmermanshustrun Bengta Andersdotter, 45 år gammal, boende i samma hus som ofvannämde Sven Svensson; efter vård å sjukhus återställd;

9:o att den 27 i cholera insjuknat och samma dag å sjukhuset i Köpingen aflidit oäkta gossen Carl, boende i stor osnygghet och fattigdom jemte modren i närheten af nyssnämde hus;

10:o att samma dag i cholera insjuknat och följande dag aflidit Timmermannen Sven Pettersson, omkring 40 år gammal, hvilken under sista veckorna af sin lefnad till omåttlighet förtärt bränvin och redan några dagar förut besvärats af magplågor, då han under arbete vid cholerasjukhusets inredning af sjukdomen angreps;

11:o att den 28 insjuknat och samma dag aflidit en i Köpingen boende f. d. väktare J. Magnusson, omkring 50 år gammal, och någorlunda välbehållen, men nästan uteslutande lefvande af bränvin *).

---

*) En liten skiljaktighet mellan dessa uppgifter och dagrapporterna har visserligen ej undfallit uppmärksamheten, men kan af Ref. ej förklaras, om ej, åtminstone till någon del, genom dygnets beräkning från olika timmar.

Sedermera spridde sig farsoten allt mera i Köpingen deremot föga inom socknen.

I afseende på de sjukdomsfall, som inträffat bland aflägsnare boende personer, är upplyst:

1:o att under sista dagarne af September i lindriga cholerasymtomer insjuknat och snart tillfrisknat en Bonde Anders Åkesson, boende i Sörby ¼ mil norr om Köpingen på ett sundt ställe, att han dagarne förut varit i Köpingen, att hans lindriga illamående hvarken föranledt hans upptagande bland antalet cholerasjuka eller någon spärrning af hans bostad, i hvars grannskap intet vidare sjukdomsfall förekommit;

2:o att den 8 Oktober i cholera insjuknat och samma dag aflidit en, på dryckenskap mycket begifven, utfattig fiskare, boende vid Svanvik å hafskusten ½ mil söder om Köpingen, i ett enstaka hus, att han några dagar före insjuknandet varit i Köpingen, men derjemte äfven grundligen förkylt sig; att huset blifvit spärradt och ingen i trakten vidare insjuknat;

3:o att den å ön Saltärna den 13 aflidne Fiskaren Anders Ohlsson ej besökt Ronneby på längre tid, men att hans hustru varit der, ehuru ej i beröring med någon cholerasjuk, den 2 Oktober; att en ledamot af ortens Sundhetsnämd den 6 samtalat med ofvannämde fiskare vid Svanevik och dagen derpå med Anders Ohlsson; att familjen, mycket fattig, bebodde en usel och osnygg koja jemte en annan beslägtad familj, 8 personer i ett rum, att en mindre koja fanns i närheten, att utom rening och rökning af det sjuka huset en spärrning af hela ön från fastlandet väl anordnades, men ej med någon conseqvence kunde upprätthållas (Rydberg), samt att, oaktadt ingen visshet eges att beröringen mellan de å ön befintliga kojorna varit förhindrad, sjukdomen ej spreds.

Ronneby Köping, hvars befolkning år 1834 utgjorde 1,618 personer, hemsöktes då äfven af cholerafarsoten, som

der

der började den 24 September och förklarades slutad den 14 November. Antalet då insjuknade i Köpingen uppgifves till omkring 142, antalet döde till 71; i hela Medelstads härad afledo i cholera 1834 under Sept.—Dec. månader enligt tabellverket 90 personer, deraf 17 under 10 år, 46 emellan 10—50, 27 öfver 50 år.

Med förbigående af de åtgärder, som af allmänna författningar rörande cholerafarsoten varit föranledda i de friska orterna inom länet med hänsigt till sundhetspolis och förberedelser för sjukvård, är i afseende på vidtagne försigtighetsmått till skydd mot landväga smitta upplyst:

att *) å länegränsen mot Skåne vid allmänna vägen den 20 Augusti spärrning blifvit ordnad och intill den 13 November fortsatt medelst vakthållning af borgerskapet i Sölvesborg; att en karantänsinrättning för personer, som inom 10 sista dygnen vistats å sjuk ort, anlagts ¼ mil från nyssnämnda stad, som ej emottog någon person saknande rent sundhetsbetyg; att resande från misstänkt ort efter föregången rökning fått passera en serskild, ej genom staden löpande, väg; att efter cholerans utbrott i Ronneby likartad spärrning d. 19 September anordnats och till den 28 Oktober fortsatts å den väg, som ledde till Ronneby; att ingen cholerasjuk vid spärrningslinierna blifvit anhållen, samt att folket i allmänhet synes haft förtroende för spärrningsåtgärden;

att i staden Carlshamn **) spärrning började den 20 Augusti och vidhölls till den 9 November på det sätt, att vid portarne sattes bommar, vid hvilka ständig vakt hölls, att personer från misstänkt ort der underkastades rökning, från smittad ort karantän, innan de fingo inkomma i staden; att vid spärrningslinien ingen cholerasjuk blifvit anhållen samt att förtroendet för dessa åtgärder i allmänhet varit godt och deras handhafvande conseqvent;

---

*) Enligt uppgift af Provincial-läkaren Doktor Norin.
**) Enligt uppgift af Stadsläkarne Doktorerne Drakenberg och Witt.

att Carlskrona stad *), som under iakttagen sträng spärrning 1834 var från farsoten fredad, börjat spärrning den 20 Augusti och vidhållit densamma till den 13 Januari 1851, under hvilken tid densamma från den 1 September till den 1 December utfördes till lands af 8 personer hvarje dygn af stadens innevånare; att spärrningen, gynnad af stadens läge och med nit handhafd, anses hafva blifvit med möjligaste conseqvence genomförd medelst affordrande af sundhetsbetyg, rökning eller afvisande till serskildt karantänshus efter omständigheterna; att spärrningsåtgärderna, såsom frivilligt beslutade och utförda, måste antagas hafva varit grundade på mertalets förtroende; att ingen cholerasjuk vid spärrningslinien blifvit anhållen, samt att kostnaden, i förening med ett anlagdt sjukhus för 30 sängar, uppgått till omkring 3,000 R:dr B:co;

och slutligen att å öfriga orter inom länet och på landsbyggden, med undantag för vägarne till Hjortsberga och Tvings socknar, der egendomen Johannishus är belägen, inga spärrnings-åtgärder vidtagits, samt att förtroendet för dessa åtgärder bland allmogen varit mycket olika.

År 1834 var enligt tabellverket Östra härad äfven för farsoten fredadt; förhållandet då inom Medelstads härad är ofvan uppgifvet; inom Listers och Bräkne prosteri upptager tabellverket 55, i Carlshamns stad 186 dödsfall, eller hvar 23:dje person. Serskildt mig meddelad uppgift från Carlshamns stad innehåller att farsoten år 1834 der varit gängse från den 5 September till den 29 Oktober och att under tiden 735 personer insjuknat och 196 aflidit i cholera. Tabellverket uppger, att, af de i länet år 1834 döde 331 personerna, 48 varit under 10 år, 176 mellan 10 och 50, samt 107 öfver 50 år; 137 tillhört manligt och 194 qvinligt kön, samt att 2 dödsfall inträffat i Augusti, 188 i

*) Enligt uppgift af tillförordnade Stadsläkaren Doktor Björlingsson.

September, 136 i Oktober, 4 i November och 1 i December månad. Den af Stadsläkarne Drakenberg och Liborius år 1834 om choleran i Carlshamn afgifne och i Svenska Läkare-sällskapets Nya Handlingar intagne rapporten uppger första sjukdomsfallet hafva iakttagits den 31 Augusti å stadens hospital utan ringaste misstanka om ditfört contagium. Trångt sammanboende och osnygghet syntes då i högsta grad gynna sjukdomen och utveckla ett contagium. Öfvergång i typhoid-tillstånd var vanlig, när den utbildade sjukdomen ej plötsligt dödade. Till abortivformernas freqvens kan slutas deraf att nämde Herrar Läkare uppge 1,200 insjuknade innan ännu farsoten fullkomligt afstannat. Väderleken var under farsotens gång mycket ombytligt.

4:o Hallands län:

I afseende på *väderlekens* förhållande är uppgifvet, att efter en tryckande hetta, som varit rådande alltsedan sednare hälften af Juli månad med S. O. vind, den 17 Augusti med V. N. V. storm inträdde regn och kyla, som under återstående del af månaden fortfor. Äfven September månad utmärktes af sval väderlek.

Enligt af Provincial-läkaren Doktor Smitt från Halmstad meddelade meteorologiska observationer var:

i Maj	högsta temperaturen:	+27,	medeltemperaturen: +11,5.
i Juni	»	+26,	» +15,8.
i Juli	»	+30,	» +17,5.
i Aug.	»	+32,	» +14,7.
i Sept.	»	+20,	» +11,5.
i Okt.	»	+17,	» + 6,3.

Från den 14—17 Augusti hade medeltemperaturen utgjort +22,56 C, men sjönk från och med den 18 till och med den 23 till +14,9.

Om *hälsotillståndet* innehålla, rapporterna, att lindrigt gängse smittkoppor inom länets södra delar syntes med den starka värman hafva afstannat, hvaremot under densamma uppstodo diarrhéer, som åtminstone i städerna Halmstad och

Falkenberg voro talrika och på förstnämda stället stundom förenade med kräkning och kramp. Efter den svala väderlekens inträde synas både å landsbyggden och i de mindre städerna benägenheten för diarrhé hafva alldeles upphört och hälsotillståndet under September månad varit godt, hvaremot spridda fall af häftigare diarrhéer ännu i första veckan af nyssnämde månad anmärkts i Halmstad och, efter upphörande under påföljande veckan, åter derstädes började visa sig i månadens 3:dje vecka, någon gång till och med förenade med kräkning och kramp och fortforo enstaka sådana fall ännu under första hälften af Oktober. Spridda fall af *nerv*– och *skarlakans*febrar förekommo sedan så väl i södra som norra delen af länet, der hälsotillståndet i öfrigt under året varit ganska godt intilldess vid årets slut typhösa pneumonier började visa sig.

A) *Faurås härad.*

Falkenbergs Stad *).

En i staden bosatt Sjöman hade med fartyg den 15 Augusti lemnat Malmö och, efter fartygets ankomst till Stensjöhamn den 17, derstädes blifvit den 19 landsatt och derifrån samma dag (enligt officiel rapport af karantänsbefälhafvaren) medförande sina kläder, rest till den 1½ mil aflägsna staden Falkenberg **). Då denna sjöman redan före landsättningen var sjuk af magplågor och hans sjukdom fortfor efter ankomsten till Falkenberg, föranleddes af yppade farhågor infordrande af Stadsläkaren D:r Roths betyg, som innehöll att sjukdomen var enkel gastrisk feber utan symtomer af cholera. Sjömannen tillfrisknade snart och lätt och intet illamående spordes hvarken vid Stensjöhamn eller hos den bonde, som skjutsat. En i samma hus som denna sjöman, dock icke i samma rum boende, 61 år gammal, på drycken-

*) Enligt rapporter af Provincial-läkaren Doktor Smitt.

**) Enligt uppgift af Sundhetsnämdens Ordförande ankom ifrågavarande sjöman till Falkenberg den 18.

skap serdeles begifven man, »som i handelsbodarne vanligen tiggde supar och lefde hufvudsakligen af bränvin och potatis, som han i sin uselhet icke ens gjorde sig besvär att ordentligt koka« och som före sjömannens hemkomst redan skall hafva lidit af diarrhé, för hvilket han ej sökt någon hjelp, angreps den 24 Augusti af kräkning, häftigare uttömningar, kramp, kyla, skrumpen, blånad hud och öfrige symtomer, "som utmärka häftigare anfall så väl af cholera nostras, som asiatica" och afled den 26 Augusti. Vid hans kistläggning och begrafning biträdde bland andra en 30:årig sjöman af stark kroppsbyggnad, men apoplektisk habitus, flitig bränvinssupare, och under sin föregångne lefnad flera gånger häftigt angripen af kräkning, diarrhé och kramp; han bodde i samma hus, som den aflidne, hvilken han under sjukdomen besökt och hade såsom preservativ mot den fruktade choleran dagligen intagit 16—19 supar bränvin. Sedan denna person, lätt klädd, flera timmar i stormigt väder legat på ett tak för att med kikare observera ett i lägervall varande fartyg, insjuknade han den 29 Augusti med kräkning, diarrhé och kramp, dock utan hudblånad, blef genom läkarebehandling försatt i transpiration och förbättrad, men afled hastigt den 1 September. Då Stadsläkarens förklaring, att de båda dödsfallen härrört af en häftigare sporadisk cholera, ej förmådde aflägsna fruktan för utbruten farsot, anställde Landshöfdingen med vederbörandes biträde den 3 September närmare undersökning å stället, hvarefter Provincial-läkaren, alldenstund "1:o den från Malmö ankomne sjömannen, nu fullkomligt frisk, alldeles icke haft några cholerasymtomer, icke hemfört från fartyget sina gång eller sängkläder, som på Stensjö qvarlemnades *) utan att sjukdom der utbrutit; 2:o då, under det han i sitt hem ännu var sängliggande, i sjelfva sjukrummet skedde ett barndop, som bevistades af omkring 20 personer, utan att

*) Jemför ofvan lemnade uppgift från karantänsbefälhafvaren. Stridigheten torde möjligen kunna förklaras så, att en del persedlar qvarlemnats å Stensjö.

någon af alla dessa anfallits af minsta sjuklighet; 3:o då icke någon sjuklighet i staden förefanns, icke ens de förut der gängse diarrhéerna; 4:o då de döda personernas lefnadssätt var fullt tillräckligt, att under hvilka förhållanden som helst åstadkomma vådlig underlifssjukdom utan all tillkomst af smitta utifrån, ytterligare samma dag förklarade de båda dödsfallen hafva förorsakats af cholera nostras sporadica«. Emedlertid hade redan den 26 Augusti spärrning af huset, der sjukdoms- och dödsfallet ägt rum, ombesörjts och dermed fortförs några dagar efter sista dödsfallet. Några vidare misstänkta sjukdomsfall förekommo ej i staden

B) *Fjärås härad**), gränsande till södra ändan af Götheborgs län.

a) Onsala Socken.

Båtskepparen Månsson, den 20 September från Götheborg afseglad och samma dag ankommen till hemorten Onsala, insjuknade den 21 September kl. 11 e. m. i häftig diarrhé med kräkning och kramp och afled oaktadt erhållen vård den 23 September kl. 3 f. m. Mannen uppges hafva under resor till Götheborg hvarje vecka plägat tillbringa nätterna i den öppna båten och hemkom barfotad samma afton han insjuknade.

Den 25 September kl. 3 f. m. insjuknade hustrun i likartade symtomer och afled kl. 3 e. m. samma dag.

Dessa makar, hvilka befunno sig i ganska knappa lefnadsvilkor, bebodde ett enstaka beläget hus jemte 5 andra personer, af hvilka ingen uppgifvits hafva insjuknat. Liken begrofvos skyndsamt och med föreskrifne försigtighetsmått och huset hölls spärradt från den 26 September till den 14 Oktober. Hälsotillståndet i trakten förblef efter dödsfallen lika godt, som det under tiden före dem hade varit.

---

*) Enligt uppgifter af Provincial-läkaren Doktor J. A. Carlsson.

B) *Fjärås härad.* *b)* Lindome Socken.

Vid Anderstorps bomullsspinneri, som är beläget omkring 1½ mil från Götheborg och sysselsätter omkring 250 arbetare, hvilkas hälsotillstånd dels af oafbrutet nattvak hvarannan vecka, dels af annan oordentlighet i lefnadssättet skall synbarligen lida, så att i synnerhet bland den öfvervägande qvinliga personalen bleksot är särdeles allmän, hade under den starka sommarvärmen förekommit många fall af kräkning och diarrhé, hvilka, under cholerafarsotens gång i Götheborg, både i afseende på antal och symtomernas större närmande till likhet med cholera, stegrades, dock blott i ett fall med tillkommen kramp och cyanos, men med lycklig utgång af alla. Närmare uppgift om sjukantalet har ej kunnat erhållas. Arbetspersonalen tillhölls under tiden att iakttaga renlighet och ordentlighet i lefnadssättet, försågs med maggördlar af flanell och erhöll vid första illamående läkemedel, och skyndsam tillsyn af läkare. Kommunikationen med Götheborg, nödig för bomullsbalarnes afhämtning genom formän, ägde rum under hela tiden likasom med kringliggande landsort.

Inom samma socken vid Fogelstén och Skäggerud, 1½ mil från Götheborg, ¼ mil från Anderstorp, insjuknade den 15 Oktober fattighjonet Anders Svensson, 50 år gammal, död den 16;

den 16 Oktober qvinspersonen Maria Olsdotter, tillfrisknad efter 14 dagar;

den 21 Oktober ena sjuksköterskan, 68 år gammal, död den 22 och

den 22 Oktober andra sjuksköterskan, tillfrisknad.

De först insjuknade uppgifvas hafva haft veterlig beröring med Götheborg och Mölndahl korrt före insjuknandet. Alla lefde i fattigdom och dermed så ofta förenad osnygghet och liderlighet.

Inom samma socken vid Hellesåker, 2¼ mil från Götheborg, ¾ mil från Anderstorp, insjuknade den 11 November Smeden Wessberg, 41 år gammal, död den 12.

den 12 November torparen Johansson, 41 år gammal, död den 13;

den 14 November sonen Anders, ¾ år, död den 24;

den 18 November torparens moder, 74 år, död d. 19;

den 21 November hans hustru, 42 år gammal, död den 22; och

den 24 November Enkan Börjesdotter, 81 år gammal, död den 25.

Dessa personer bodde i 2:ne närbelägna stugor, de 5 sistnämde tillsammans i den ena och befunno sig likaledes i fattiga vilkor. Både Wessberg och Johansson, som voro beslägtade, uppgifvas korrt före insjuknandet hafva besökt Götheborg.

Inom samma socken vid Silltorp uppges äfven omkring den 22 November en person, nyligen ankommen från Götheborg, hafva i cholera insjuknat och blifvit till hälsan återställd.

B) *Fjärås härad.* c) Elfsåkers socken.

Inom denna, från Götheborg något aflägsnare socken vid Rågdahl insjuknade den 31 Oktober hustru Andersdotter, 46 år gammal, ordentlig och i goda lefnadsvilkor och afled den 1 November. Om beröring med sjuk ort eller person saknas uppgift.

B) *Fjärås härad.* d) Fjärås Socken.

Inom denna, ännu sydligare belägna socken, uti en liten, af några få spridda ytterst osnygga kojor bestående, by Limmanäs, omkring 3¼ mil från Götheborg, insjuknade den 9 December backstugusittaren Johansson, 43 år, fattig och stor supare, samt afled den 13;

den 15 December hans hustru, 42 år, död den 16; ett af de 3:ne barnen, som legat i samma säng med fadren insjuknade ock, men återställdes. Beröring med sjuk ort eller person är ej säkert känd blott af rykte uppgifven. Byns öfrige innevånare undveko beröring med de sjuka och fredades.

B) *Fjärås härad.* e) Örmevalla Socken.

Inom denna, ännu sydligare belägna, socken å hemmanet Slottet, omkring 4 mil från Götheborg, uti ett enstaka hus och samma rum insjuknade, under sista dagarne af December, 2:ne på starka drycker begifne, i knappa lefnadsvilkor stadde, manspersoner, af hvilka den ena kort förut besökt Götheborg och af sjukdomen i hög grad var angripen; — båda tillfrisknade.

Alla ofvan uppgifne hus, der cholerafall förekommit, spärrades genast och höllos under föreskrifven tid afstängde från beröring med omgifningen och uppger Provincial-läkaren D:r Carlsson: "denna åtgärd har här städse visat sig vara gagnelig, ty utom det spärrade huset har sjukdomen icke kommit, och der den i granskapet yppat sig, har någon varit på smittad ort, så att den mening att sjukdomen icke vore contagiös ingalunda här bekräftat sig, utan hafva de här i choleran döde just varit sådane, som antingen sjelfve varit på smittad ort eller åtminstone, så vidt man kan tro andras uppgifter, haft beröring med sådane. I flertalet fall är jag fullt öfvertygad om sanningen deraf att kommunikation ägt rum".

Sedan 16 dygn förflutit från sista cholerapatientens tillfrisknande, förklarades Hallands län af Konungens Befallningshafvande den 25 Januari innev. år från cholera fritt.

Summariska förhållandet af i cholera insjuknade och döde inom detta län, när, i enlighet med vederbörande myndigheters rapporter, sjukdomsfallen å Anderstorp och dödsfallen i Falkenberg ej tagas i beräkning, utgör alltså: insjuknade 19 och döde 13, allt inom det nordligaste eller Fjärås härad, med tillägg af dödsfallen i Falkenberg, insjuknade 21 och döde 15.

Enligt uppgifter för 20 hafva 11 tillhört manligt och 9 qvinligt *kön*, 14 varit medelåldriga, 4 öfver 60 år och 2 under 15 år.

Alla de sjukas vård har bestridts i *hemmet* under den tillsyn af Provincial-läkaren i länets norra district, hvilken omständigheterna medgifvit.

Om sjukdomsfallen i Falkenberg anses för cholera, skulle farsotens hela *duration* inom länet uppgå till omkring 19 veckor; rättast torde dock vara att i detta hänseendet endast afse förhållandet i länets nordligaste härad, som liktidigt med Götheborg angreps, och uti hvilket farsoten räckt omkring 15 veckor, dock helt och hållet inskränkt till smärre utbrott å skiljda ställen, flera med ganska betydlig intensitet.

I afseende på freqvensen af *abortivformer* saknas för Fjärås härad annan upplysning, än hvad ofvan om hälsotillståndet vid Anderstorp är anfördt, samt Provincial-läkarens rapport att »efter cholerans utbrott i Götheborg allmän klagan öfver plågor i hjertgropen och diarrhéer förspordes«. Inflytelsen af fattigdom, osnygghet och liderlighet på sjukdomens häftighet har varit omisskännelig.

År 1834 var cholerafarsoten inom länet äfven begränsad till nordligaste delen, och uppger tabellverket inom Fjäre och Wiske prosteri döde 102 och särskildt i Kongsbacka stad 31. Af inom länet då döde 133 personer tillhörde 64 manligt och 69 qvinligt kön, 18 åldern under 10 år, 55 mellan 10—50 år och 60 öfver 50 år; dödsfallen förekommo i Juli 1, i Augusti 74, i September 41, i Oktober 14, i November 2 och i December 1.

Med förbigående af de författningsenligt vidtagne åtgärderna med sundhetsnämders organiserande och anstalter för sundhetspolis och sjukvård är, i afseende på frågan om *skyddsmedel* mot landvägen befarad smitta af cholera, upplyst: att hvarken, efter farsotens utbrott i Malmö, å södra länegränsen, eller, efter dess utbrott i Götheborg, å den norra någon spärrningsåtgärd vidtagits, men att allmogen i allmänhet visat farhåga att begifva sig till smittad eller misstänkt ort, hvadan alltså kommunikationen mellan länets norra del och Götheborg i början af farsotens gång å sistnämde ställe var

märkbart minskad snart sagdt alldeles afbruten; att några socknar i S. Halland utöfvat observation på dem, som besökt smittad ort; att i Walda Socken af N. Halland endast åt husbönderne sjelfva medgifvits tillåtelse att besöka Götheborg, men att allmogen i öfriga nordligaste socknarna under farsotens gång visat mindre fruktan för smittad orts besökande, att deremot allmogen omkring Warberg i allmänhet varit för större försigtighet mera benägen;

att i staden Laholm *) spärrning börjat den 29 Augusti och vidhållits till den 25 November medelst vakt af 2 personer bland stadens innevånare vid hvarje tull, att för passage medgifvits endast den frihet, som författning bjuder, att ingen cholerasjuk vid spärrningslinien blifvit anhållen, att förtroendet för spärrningsåtgärden, i början temmeligen godt, sedan mycket minskats, samt att kommunens gemensamma kostnad för spärrningen uppgått till omkring 70 R:dr B:co;

att i Halmstad **) spärrning börjat den 19 Augusti och vidhållits till den 31 December på det sätt, att uti ett, vid stora landsvägen straxt utom stadens så kallade gamla tull utsedt, hus undersökning företogs af de söderifrån kommande resandes pass och sundhetsbetyg, att den resande, som skulle passera längre, under bevakning fördes genom staden, den som i staden ville qvarstanna underkastades observation af 10 dygn från smittad, 5 dygn från misstänkt ort, att samtal mellan resande och stadens innevånare ägde rum vid tullen med iakttagande af behörigt afstånd, att vandrande gesäller och löst folk, som visade särdeles osnygghet, underkastades rökning förr än passage genom staden medgafs, att postiljonerna ej fingo inträde i staden utan aflemnade postväskorne till dertill utsedde personer, och att de postiljoner, som å stället skulle sig uppehålla en eller annan dag, på stadens bekostnad logerades och underhöllos i ett serskildt hus utom staden, att efter farsotens utbrott i Götheborg vakt–

---

*) Enligt uppgift af Stadsläkaren Doktor Flygare.

**) Enligt uppgift af Provincial-läkaren Doktor Smitt.

hållning ytterligare inrättades vid norra och vestra tullarne för de resandes ledsagande genom staden till det förr nämda karantänshuset, att intet undantag behöft göras i dessa förfoganden, att bevakningen, till en början ombesörjd af legd personal, sedan öfvertogs af stadens innevånare sjelfve, att ingen cholerasjuk vid spärrningslinien blifvit anhållen, att förtroendet för spärrningen, särdeles den liktidiga mot sjösidan anordnade, i allmänhet varit godt, men dock mot slutet af handlande och andra personer framkallat knot öfver kostnad och tidspillan, samt att kommunens kostnad för nu vidtagne preventiva åtgärder utgjort omkring 922 R:dr B:co;

att i Falkenberg *) oberäknadt den lokala cernering, som ofvan är omnämd, spärrning vid stadens tullar inrättats i början af September och vidhållits till den 20 December, till en början af legd personal, men efter cholerans utbrott i Götheborg af stadens innevånare efter tur, att skjutsombyte verkställdes utom staden och återvändande skjutsande af resande från smittad ort undergingo rökning, att i ett serskildt karantänshus $\frac{1}{8}$ mil utom staden de personer, (3 under hela tiden) som i staden ville qvarstadna, undergingo observation, att några undantag utom de i författning stadgade ej medgifvits, att ingen cholerasjuk vid spärrningslinien blifvit anhållen, att förtroendet för spärrningen till en början uttalat sig allmänt, men att sedermera tankarne derom blifvit delade, samt att kommunens kostnad uppgått till omkring 266 R:dr B:co;

att i Warberg **) spärrning af staden börjats den 25 Augusti och slutats den 9 December och att Sundhetsnämden derstädes i det längsta försökt dess handhafvande med conseqvence och utan medgifna undantag;

att i Kungsbacka **) spärrning börjats den 26 September och slutats den 23 November under större svårigheter för ett conseqvent handhafvande, att på intetdera stället någon

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämdens Ordförande.
**) Enligt uppgift af Provincial-läkaren Doktor Carlsson.

cholerasjuk vid spärrningslinien blifvit anhållen, att förtroendet för spärrning mot farsoten öfverhufvud taget bland allmogen varit ringa eller intet, bland vissa ståndspersoner öfverdrifvet. Provincial-läkaren i Hallands norra distrikt yttrar: »Jag vet ingén socken med undantag af Walda och Släp, som haft allmännare kommunikation med Götheborg, der icke *någon* varit sjuk, om just ej samma person, som varit inom den smittade ortens område.»

5:o) Götheborgs och Bohus län:

Om *Väderlekens* förhållande är i allmänhet uppgifvet, att under sednare hälften af Juli och första af Augusti månader rådde ovanligt stark vindstilla och värma, från hvilken omkring den 18 Augusti med inträdd storm och nederbörd skedde en hastig öfvergång till en sval hösttemperatur, hvilken åter under sednare hälften af September något höjde sig.

Helsotillståndet, enligt de af vederbörande Provincial-läkare och Stadsläkare före farsotens utbrott afgifne veckorapporter, synes äfven under den starka värman i större delen af länet hafva varit ovanligt godt, hvaremot på vissa ställen, Götheborg, Strömstad, Marstrand, som vanligt under heta somrar, dels lättare, dels svårare *diarrhéer*, dels med, dels utan kräkning voro talrika och på sistnämde stället äfven 5 fall af *cholerin* uppgifvas hafva förekommit, alla dessa dock botade inom 24 timmar. Närmast efter den hastiga temperatur-förändringen yppades på andra ställen Uddevalla, Kongelf spridda fall af diarrhé dels med, dels utan kräkning. Under jemt aftagande ända till fullkomligt upphörande af den benägenhet för diarrhé, som på åtskilliga ställen ägt rum, synes hälsotillståndet under September månad i hela länet ända intill cholerans utbrott hafva varit godt.

A) *Säfvedahls härad.*

a) Götheborgs Stad*).

I afseende på *topografiska* och *hygieniska* förhållanden torde böra anmärkas, att större delen af staden med förstäderna är belägen på en låg och sank uppgrundning i Götha elfs floddal, der denne upptager floddalarna af ett par mindre vattendrag och att andra ligga på sluttningen af bergshöjder, hvilka dels omgifva floddalarna, dels inom desamma här och der höja sig. Staden, genomskuren af flera kanaler, i hvilka genom ett svagt strömdrag mer och mindre vattenväxling äger rum, är vid vestliga stormar blottställd för ett betydligt stigande af elfvens vatten, någon gång till verklig öfversvämning af vissa stadsdelar.

Innevånarnes antal i staden och förstäderna närmast före farsotens utbrott är uppgifvet till 21,407.

Skyddsåtgärder mot sjukdomens införande, utom redan befintliga karantänsanstalten för sjöfarande, ifrågasattes genast efter underrättelsen om farsotens utbrott i Malmö, och beslöts af vederbörande Statsmyndigheter den 19 Augusti att frågan om spärrning skulle i anseende till omöjligheten af dess verkställande förfalla. Då likväl angeläget var, att åtminstone sådana vägfarande, som redan af farsoten kunde hafva blifvit angripne, icke fingo i staden inkomma utan all tillsyn, förordnade Konungens Befallningshafvande den 26 Augusti, att, å lämpliga ställen af de till staden ledande allmänna vägarne, militärposteringar skulle placeras, för att af resande söka upplysning, huruvida de från cholerasmittad ort ankommo, och i sådan händelse bereda Polismyndigheten tillfälle till uppsigt öfver deras hälsotillstånd, samt underlätta

*) Enligt underdånig berättelse till Kongl. Maj:t af Konungens Befallningshafvande; efter Läkaresällskapets hörande afgifven redogörelse af stadens Sundhetsnämnd; berättelser af 2:dre Stadsläkaren Doktor Evert och Regementsläkaren vid Kongl. Götha Artilleri Doktor Brink samt meddelanden af flera Extra läkare.

möjligheten att till sjukhus under vederbörlig försigtighet kunna skyndsamt befordra den resande, som af cholera kunde vara eller blifva angripen. Dessa posteringar, som genast af Sundhetsnämnden i verket sattes, fortforo till farsotens utbrott.

I afseende på *väderlekens* förhållande före farsotens utbrott är af 2:dra Stadsläkaren Doktor Evert meddeladt, att, under den ovanligt starka värman i sednare hälften af Juli och första af Augusti, äfven nätterna varit mycket varma, att temperaturens maximum i Juli observerats +25° C, i Augusti (16 kl. half 9 e. m.) +30°, att nederbörden under hettan varit nästan ingen, närmast före och efter densamma äfven ringa, och att en för orten ovanlig vindstilla rådt, att under sednare hälften af Augusti och första af September temperaturen iakttagits sjunken några gånger till +5° à +6°, samt att barometern under tiden temligen oförändradt hållit sig omkring 26,20 Sv. Dec. tum. Väderlekens förhållande under första 3:ne veckorna af September månad utvisas närmare af följande, i underdånig rapport från Konungens Befallningshafvande meddelade, medeltal af meteorologiska observationer, anställda kl. 6 f. m. och kl. 2 och 9 e. m.:

	Barometer.			Thermometer. Cels.		
	morg.	midd.	afton.	morg.	middag.	afton.
September 1—7 . .	25,65	25,65	25,67	+8,28	+14,64	+9,86
» 8—14 . .	25,92	25,89	25.92	+5,59	+16,36	+9,0
» 15—21 . .	25,81	25,81	25,81	+7,71	+17,50	+9,0

De uppgifter om *hälsotillståndet före* farsotens utbrott, som af 1:ste Stadsläkaren, Professor Schönbeck, i veckorapporter meddelats, innehålla hufvudsakligen: att sjukligheten under sommaren i allmänhet varit ringa, att under veckan från den 28 Augusti till den 4 September, då redan efter den plötsliga väderleksförändringen luften blifvit ovanligt sval, de lättbotliga, ehuru ofta med *kräkning* stundom med *kramp* förenade, *diarrhéer*, hvilka under den starka värman varit myc–

ket talrika, starkt aftogo inom staden, men ännu fortforo inom Carl Johans nästgränsande församling, der förenade med kräkning och någon gång kramp; att dessutom under samma vecka förefallit åtskilliga *gastriska* och *typhösa febrar*, *catarrher* och *kikhosta;* att under följande veckan sjukligheten fortfarit ringa, *diarrhéerna* ytterligare minskats, och till ofvannämde sjukdomar tillkommit några *frossor* och ett par fall af *rödsot;* att under veckan från den 12—18 sjukligheten likaledes fortfarit ringa, med spridda fall af ofvannämda sjukdomar och äfven *skarlakansfeber*, samt att *diarrhéerna* syntes för det mesta hafva upphört; hvarefter den 4:de veckorapporten innehåller: »sedan för 2:ne veckor sedan de förut anmälda *diarrhéerna* upphört, fortfor hälsotillståndet i allmänhet godt, till dess den 20 Sept. en sjöman insjuknade i cholera-liknande symtomer« — — — »för öfrigt fortfar *skarlakansfeber* att sprida sig«. — —

Cholerafarsotens *dagliga förhållande* inom befolkningen i staden och förstäderna, inclusive garnisonen och fängelserna, ådagalägges af följande från Sundhetsnämnden meddelade tahlå:

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	Summa för veckan.	på dag.	Summa för veckan.
Septemb. 1:a veckan.	*22	1		1	
	23	—		—	
	24	5		3	
	25	2		—	
	26	9		1	
	27	4		1	
	28	2	23	2	8
2:a veckan.	*29	8		1	
	30	9		4	
Oct	1	14		8	
	2	20		15	
	3	24		9	
	4	30		10	
	5	29	134	12	59
Transport		—	157	—	67
Transport		—	157	—	67
October. 3:e veckan.	*6	30		22	
	7	30		14	
	8	47		17	
	9	53		20	
	10	55		22	
	11	39		19	
	12	29	283	12	126
4:e veckan.	*13	45		18	
	14	28		18	
	15	35		10	
	16	34		18	
	17	37		20	
	18	50		14	
	19	28	257	10	108
Transport		—	697	—	301

Söndagarne äro utmärkte med tecknet *.

			Insjuknade		döde	
			på dag.	Summa för veckan.	på dag.	Summa för veckan.
Transport			—	697	—	301
Oct.	5:e veckan.	*20	47		15	
		21	30		11	
		22	35		12	
		23	27		7	
		24	38		12	
		25	28		8	
		26	27	232	10	75
	6:e veckan.	*27	17		7	
		28	21		9	
		29	10		7	
		30	19		5	
		31	11		5	
Nov.		1	24		4	
		2	20	122	11	48
	7:e veckan.	*3	16		8	
		4	31		7	
		5	22		9	
		6	21		6	
		7	21		5	
		8	15		9	
		9	14	140	6	50
	8:e veckan.	*10	7		4	
		11	22		4	
		12	17		7	
		13	10		4	
		14	7		4	
		15	7		2	
		16	6	76	3	28
	9:e veckan.	*17	5		2	
		18	5		2	
		19	7		2	
		20	1		—	
		21	5		2	
		22	4		2	
		23	—	27	4	14
Transport			—	1294	—	516

			Insjuknade		Döde.	
			på dag.	Summa för veckan.	på dag.	Summa för veckan.
Transport			—	1294	—	516
Nov.	10:e veckan.	*24	1		—	
		25	3		—	
		26	—		—	
		27	—		2	
		28	—		—	
		29	2		2	
		30	2	8	—	4
Dec.	11:e veckan.	1*	2		1	
		2	—		1	
		3	2		1	
		4	—		—	
		5	1		—	
		6	1		1	
		7	1	7	—	4
	12:e veckan.	*8	1		—	
		9	1		1	
		10	—		1	
		11	—		1	
		12	—		—	
		13	—		—	
		14	—	2	—	3
	13:e veckan.	*15	—		—	
		16	—		—	
		17	—		—	
		18	2		—	
		19	2		2	
		20	—		—	
		21	—	4	—	2
	14:e veckan.	*22	—		—	
		23	—		—	
		24	—		—	
		25	—		—	
		26	—		—	
		27	1		—	
		28	—	1	—	—
Summa			—	1316	—	529

Farsotens *dagliga förhållande* serskildt inom garnisonen utvisas af följande tablå:

			Insjuknade		Döde	
			på dag.	Summa för veckan.	på dag.	Summa för veckan.
Sept.	1:a veckan.	30	2		—	
Oct.		1	—		2	
		2	1		—	
		3	2		—	
		4	1		—	
		5	3		—	
		6	2	11	1	3
	2:a veckan.	7	2		1	
		8	3		—	
		9	3		—	
		10	4		3	
		11	2		—	
		12	1		—	
		13	3	18	2	6
	3:e veckan.	14	1		1	
		15	2		—	
		16	2		1	
		17	—		1	
		18	2		—	
		19	2		—	
		20	6	15	—	3
	4:e veckan.	21	5		2	
		22	4		1	
		23	5		1	
		24	9		2	
		25	5		—	
		26	5		1	
		27	3	36	—	7
Transport			—	80	—	19

			Insjuknade		Döde	
			på dag.	Summa för veckan.	på dag.	Summa för veckan.
Transport			—	80	—	19
Oct.	5:e veckan.	28	3		—	
		29	—		—	
		30	1		—	
		31	1		—	
Nov.		1	1		—	
		2	1	7	—	—
	6:e veckan.	5	2		—	
		6	3		—	
		7	2		—	
		8	5		2	
		9	1		1	
		10	2	15	—	3
		11	2		—	
		12	1		1	
		15	1	4	—	1
		18—24	—		—	
		30	1	1	—	—
December		3	1		—	
		7	1	2	—	—
		11	—	—	1	1
		16—22	—		—	
		26	1		—	
		29	—	1	1	1
Summa			—	110	—	25

Den 4 Januari 1851 förklarades staden för cholera *fri.*

Summariska förhållandet af insjuknade och döde, sjukdomsfallens förhållande till befolkningen och dödsfallens till så väl hela befolkningen, som antalet insjuknade utgöra alltså:

	Befolkningens antal.	Insjuknade i Cholera.		Döde af Cholera.		
		Summa.	Procent af hela befolkningen.	Summa.	Procent af hela befolkningen.	Procent af de insjuknade.
Af Stadens och förstadens civila befolkning . . .	20,717	1,183	5,71	496	2,39	41,92
» Garnisonen med befäl, underbefäl och manskap närvarande . . .	684	110	16,08	25	3,65	22,72
» personalen å straff- och arbets-fängelset för qvinnor	67	23	34,32	8	11,94	34,78
Summa	21,468*	1,316	6,13	529	2,46	40,19

Farsotens förhållande i afseende på *kön* utvisar:

af mankön insjuknade: 742; döde: 311.
af qvinnkön » 574; » 218.

hvilket i procent af sjukantalet utgör en mortalitet af 41,91% för männer, och 37,97% för qvinnor. Dödligheten af de olika könen, jemförd med hvartderas andel i hela befolkningen skall, enligt Konungens Befallningshafvandes underdåniga rapport till Kongl. Maj:t, för staden inclusive Carl Johans församling hafva utgjort 3,03% af den manliga och 1,81% af den qvinliga.

---

*) Detta antal, upptaget enligt meddelade utdrag ur mantalslängderne för 1849, benägen uppgift från Kongl. Götha Artilleri-Regemente och Sundhetsnämndens specifikation af fångpersonalen, öfverstiger med 61 ofvan uppgifne folkmängd, möjligen derföre att fångpersonalen kan vara dubbelt beräknad. Den ringa inflytelsen häraf på procentberäkningen torde dock ej förtjena något afseende, helst väl antagas kan, att den föränderliga befolkningen af främmande vida öfverstigit ifrågavarande skillnad.

Farsotens förhållande i afseende på *ålder* uppgifves hafva varit:

barn (under 15 år) insjuknade 175; döde 91;
medelåldrige » 963; » 334;
ålderstigne » 178; » 104,

hvilket i procent af sjukantalet utgör en mortalitet för första categorien af 52% för den andra af 34,68% för den tredje 58,42%.

Farsotens förhållande i afseende på olika *lefnadsyrken* är uppgifvet som följer:

	Insjuknade.	Döde.
Tjenstemän	13	5
Andre ståndspersoner, som ej äro att räkna till handlande och handtverkare	9	6
Handlande	9	7
Handtverkare	147	53
Fabriksarbetare	48	12
Sjöfarande	59	25
Enskilte tjenare	104	32
Sjukbärare och sjuksköterskor	22	6
Polisbetjenter	3	2
Nattväktare	5	3
Stadssoldater	9	4
Af Garnisonen	110	25
Murare och Kalkslagare	35	19
Sig sjelfve rådande arbetare	674	284
Fattighjon	46	38
Correctionshjon	23	8
Summa	1,316	529

På *sjukhus*, deraf 3 för civila befolkningen, ett för garnisonen och ett för fångpersonalen, hafva inalles vårdats 627 eller 47,64% af hela sjukantalet och aflidit 291 eller 55% af hela antalet i farsoten döde. Mortalitetsprocenten af de i enskildta hus vårdade utgör alltså 34,5%, af de å sjukhus vårdade 46,4%.

Under farsotens *duration*, som uppgått till 14 veckor, uppnåddes culminationen i 3:dje veckan med 283 sjukdoms- och 126 dödsfall och derunder maximum insjuknade på dag den 10 Oktober: 55. Farsotens progressiva sjunkande under

följande veckorna företer endast i 7:de veckan en oregelbundenhet genom sjukdoms- och dödsfallens stegring utöfver den föregående veckan.

Farsotens *intensitet* i afseende på enskildta sjukdomsfalls hastiga förlopp ådagalägges genom förekomna dödsfall inom några timmar efter insjuknandet.

I afseende på freqvensen af *abortivformer* är af Sundhetsnämnden efter Läkare-Sällskapets hörande i allmänhet uppgifvet, att talrika lindrigare illamåenden af äckel, kräkning, diarrhé, magplågor och sendrag, utom de som cholera angifne sjukdomsfallen, under farsotens gång iagttagits, och har dessutom 2:dre Stadsläkaren Doktor Evert, i egenskap af Distriktsläkare inom den tredjedel af egentliga staden, hvarest de flesta fattiga äro boende, (Otterhälleberget) uppgifvit för detta distrikt, att, då antalet cholerasjuke uppgick till 160, icke mindre än 323 för cholera-prodromer eller andra lindrigare illamåenden blifvit behandlade, hvarjemte af biträdande läkare inom 2:ne andra distrikt vitsordats en stor talrikhet af så väl ofvannämde sjukdomssymtomer, som äfven sveda under bröstet och en egen känsla af stelhet och domning i benen. Utom de ofvan såsom cholerasjuke uppgifne hafva 59 af garnisonen i serskild sjuklokal vårdats för cholerin.

Såsom *eftersjukdomar* efter farsoten, oberäknadt talrika sjukdomsfalls öfvergång i typhoid-tillstånd, har hufvudsakligen iakttagits en retlighet i tarmkanalen, som oftast yttrat sig med diarrhé samt kramp. Någon tid efter farsotens slut utbröt en epidemie af *influenza*.

Liktidigt med farsoten iakttogos *gastriska*, *nervösa* och *rheumatiska* febrar, *kikhosta*, *skarlakans*feber samt några fall af *frossa*, hvarjemte *masklidande* hos barn äfven af några antydes ofta hafva förekommit.

Hvad beträffar *väderlekens* inverkan på den redan utbrutna farsoten, så torde här så mycket heldre böra meddelas den i Konungens Befallningshafvandes underdåniga rapport om farsoten upptagna tabell öfver meteorologiska observationer, som sådana saknas för andra af farsoten angripna orter.

Mån.	Dag.	Barom.			Thermom.		
		morg.	midd.	aft.	morg.	midd.	aft.
Sept.	22	25,70	25,72	25,70	+13°00	+15°75	+14°50
	23	25,65	25,62	25,60	+14,00	+18,00	+14,00
	24	25,55	25,54	25,54	+13,00	+14,50	+13,00
	25	25,52	25,52	25,55	+12,00	+16,50	+ 9,00
	26	25,60	25,65	25,72	+10,00	+19,00	+10,00
	27	25,73	25,74	25,70	+11,00	+16,50	+11,00
	28	25,54	25,40	25,32	+10,50	+13,50	+12,00
	29	25,34	25,40	25,42	+11,50	+11,00	+ 8,50
	30	25,39	25,26	25,20	+ 7,00	+13,50	+ 9,50
Octob.	1	25,26	25,37	25,40	+ 9,50	+15,00	+ 6,00
	2	25,38	25,40	25,42	+11,50	+15,00	+10,50
	3	25,50	25,58	25,63	+12,00	+14,00	+ 9,00
	4	25,63	25,64	25,64	+ 9,50	+14,00	+ 9,50
	5	25,57	25,54	25,50	+ 8,00	+14,50	+ 8,00
	6	25,46	25,38	25,42	+11,00	+14,00	+10,50
	7	25,38	25,32	25,23	+ 9,00	+13,50	+12,50
	8	25,17	25,10	25,22	+11,50	+11,00	+12,00
	9	25,16	25,20	25,27	+11,00	+14,00	+10,00
	10	25,33	25,35	25,37	+ 8,00	+ 9,50	+ 6,00
	11	25,45	25,53	25,68	+ 3,00	+ 8,00	+ 4,00
	12	25,76	25,78	25,79	+ 1,00	+ 5,00	+ 1,25
	13	25,72	25,67	25,57	+ 1,00	+ 7,00	+ 0,00
	14	25,36	25,26	25,17	+ 2,00	+12,00	+10,00
	15	24,97	25,15	25,23	+ 8,00	+ 8,00	+ 4,00
	16	25,36	25,34	25,30	+ 6,00	+ 7,00	+ 9,50
	17	25,37	25,34	25,31	+ 9,00	+10,50	+10,00
	18	25,32	25,40	25,52	+ 4,50	+ 6,50	— 0,50
	19	25,38	25,39	25,42	+ 2,50	+ 8,00	+ 3,00
	20	25,43	25,46	25,52	+ 0,50	+ 6,00	+ 3,00
	21	25,59	25,73	25,80	+ 0,75	+ 3,50	— 1,00
	22	25,82	25,70	25,61	— 1,50	+ 2,00	+ 1,50
	23	25,43	25,41	25,45	+ 2,00	+ 5,00	+ 1,00
	24	25,48	25,50	25,52	+ 1,50	+ 4,50	+ 0,50
	25	25,48	25,54	25,34	— 0,00	+ 5,50	+ 3,50
	26	25,36	25,37	25,44	+ 9,50	+ 2,50	+ 3,00
	27	25,46	25,47	25,46	+ 2,50	+ 4,50	+ 3,00
	28	25,36	25,33	25,31	+ 1,50	+ 6,00	+ 6,00
	29	25,30	25,35	25,37	+ 5,50	+10,00	+ 6,25
	30	25,37	25,37	25,36	+ 2,50	+ 8,00	+ 6,00
	31	25,27	25,28	25,36	+ 6,00	+ 7,50	+ 6,00
Nov.	1	25,47	25,53	25,53	— 0,00	+ 6,50	+ 2,50
	2	25,40	25,33	25,27	+ 8,50	+ 9,50	+ 9,75
	3	25,28	25,44	25,56	+ 8,75	+10,00	+ 9,00
	4	25,40	24,98	24,96	+ 9,00	+ 9,50	+ 8,00
	5	24,96	25,02	24,98	+ 7,00	+ 8,00	+ 6,75
	6	25,02	25,06	25,10	+ 6,00	+ 7,50	+ 7,50
	7	25,34	25,45	25,35	+ 6,50	+ 8,00	+ 8,50
	8	25,03	24,92	24,78	+ 8,00	+ 7,00	+ 8,50
	9	25,22	25,45	25,64	+ 6,50	+ 6,75	+ 3,00

Nov.	10	25,56	25,30	25,24	+ 0°50	+1°50	+7°50
	11	25,21	25,28	25,32	+ 7,00	+5,00	+1,25
	12	25,33	25,45	25,48	+ 3,50	+1,50	+4,50
	13	25,23	25,16	25,22	+ 1,00	+3,00	—1,00
	14	25,42	25,55	25,63	— 3,00	+1,00	+3,00
	15	25,66	25,72	25,78	— 6,00	+1,00	—3,00
	16	25,84	25,82	25,75	— 8,00	+0,75	—2,00
	17	25,58	25,58	25,62	— 3,50	+1,50	—1,50
	18	25,62	25,56	25,49	— 5,00	—1,00	—3,00
	19	25,40	25,36	25,28	— 2,50	—1,50	—3,00
	20	25,19	25,17	25,20	— 0,00	+0,50	+1,00
	21	25,25	25,28	25,34	— 0,00	+0,75	—2,25
	22	25,45	25,53	25,56	— 2,50	—3,00	—2,50
	23	25,50	25,40	25,24	— 0,50	+1,50	+2,50
	24	25,16	25,15	24,90	+ 6,00	+6,50	+6,75
	25	24,75	24,72	24,77	+ 7,50	+7,00	+7,00
	26	24,76	24,89	25,04	+ 6,75	+6,75	+4,00
	27	25,32	25,42	25,48	— 0,00	+3,00	—2,00
	28	25,62	25,78	25,98	— 5,00	—1,00	—6,50
	29	26,07	26,11	26,08	— 5,00	+2,25	+1,00
	30	26,02	26,07	25,99	— 1,00	+2,25	—3,00
Decemb.	1	25,99	26,04	26,10	— 5,00	—0,50	—1,50
	2	26,12	26,11	26,05	— 1,50	+1,75	+1,25
	3	25,94	25,88	25,83	+ 2,00	+2,50	+3,50
	4	25,78	25,75	25,72	+ 3,50	+3,50	+2,00
	5	25,72	25,82	25,97	+ 3,00	+4,00	+3,50
	6	25,99	25,93	25,85	+ 3,00	+4,00	+6,00
	7	25,77	25,80	25,80	+ 4,00	+5,50	+2,00
	8	25,73	25,67	25,68	+ 1,00	+6,00	+3,00
	9	25,86	25,97	26,01	— 0,00	+2,00	—1,50
	10	25,89	25,82	25,78	+ 2,50	+4,00	+3,50
	11	25,69	25,60	25,56	+ 2,50	+3,50	+5,50
	12	25,45	25,42	25,37	+ 4,00	+6,50	+6,50
	13	25,33	25,44	25,52	+ 5,00	+6,00	+3,50
	14	25,43	25,34	25,28	+ 4,50	+5,50	+6,00
	15	24,99	24,94	24,87	+ 4,00	+5,50	+3,50
	16	24,68	24,63	24,60	+ 3,50	+4,00	+5,50
	17	24,58	24,56	24,68	+ 4,50	+6,00	+5,00
	18	24,79	24,86	24,97	— 0,00	+2,00	+1,25
	19	25,17	25,23	25,33	— 7,00	—1,75	—6,50
	20	25,52	25,62	25,75	— 9,00	—4,00	—8,00
	21	25,82	25,82	25,67	—10,00	—3,50	+1,50
	22	25,75	25,85	25,94	+ 2,50	+3,50	+3,00
	23	25,88	25,86	25,80	+ 4,50	+6,00	+6,50
	24	25,70	25,66	25,64	+ 6,00	+7,00	+6,00
	25	25,37	25,08	25,20	+ 4,00	+2,50	+3,00
	26	25,40	25,50	25,54	+ 2,50	+3,00	+4,00
	27	25,55	25,43	25,28	+ 3,00	+6,00	+7,00
	28	25,21	25,15	25,07	+ 5,00	+5,50	+3,50

I afsende på väderlekens förhållande i öfrigt är af Konungens Befallningshafvande uppgifvet, att dagarne närmast före far-

sotens utbrott varit klara, att den 22 September fallit regn, att ingen nederbörd ägde rum under farsotens 3:ne första veckor, att den 23 Oktober fallit snö, att mulna, dimmiga, regniga och klara dagar sedan afvexlat intill den 10 November, då åter snöfall ägde rum, samt att samma väderlekens växling fortfarit intill medlet af December.

Efter beräkning af medeltalen för temperaturen, utgörande för första veckan af farsoten +13,3°, för andra +10,8°, för tredje +9,3°, för fjerde +6,0°, för femte +2,1°, för sjette +5,6°, för sjunde +7,9°, för åttende +0,5°, för nionde —1,0°, o. s. v. har Konungens Befallningshafvande fästat uppmärksamheten på den med medeltemperaturens stigande sammanträffande och ofvan anmärkta oregelbundenheten i farsotens fallande, under hvilket 7:e veckan företer en betydlig stegring. I öfrigt hafva, enligt läkarnes iakttagelser, storm och kyla snarare ökat än minskat farsotens intensitet.

I afseende på den *tid å dygnet*, då de flesta sjukdomsfall inträffat, har insjuknande emellan midnatt och kl. 6 f. m. tyckts förekomma oftare än vid andra tider.

Att *lokala förhållanden* på farsoten utöfvat inflytelse är af iakttagelserna på det bestämdaste ådagalagdt. Ehuru sjukdomsfall visserligen förekommit temligen allmänt spridda inom så väl staden, som förstäderna, herrskade dock farsoten inom sjelfva staden jemförelsevis i ringa grad mot i förstäderna, och i stadens södra del ringare än i dess öfriga, så att i den emellan östra och vestra hamnkanalerna belägna delen af södra stadshalfvan nästan intet fall förekom, under det i samma hälft af staden omkring sluttningen af stora Otterhälleberget sjukligheten, som ofvan antydt är, var betydlig, och omkring nio tiondedelar af de inom sydvestra delen af staden insjuknade uppgifvas (Strömbäck) hafva varit på berget och dess sluttning boende. Tidigt utbröt sjukdomen inom den i norra stadshalfvan belägna fattigbaracken med 380 innevånare, af hvilka enligt Konungens Befallningshafvandes underdåniga rapport 43 insjuknade och 35 afledo. Förstaden Haga, till större delen sankt belägen vid foten af

berg och genomskuren af stora öppna afloppsdiken, hade det ojemförligt största sjukantalet och mortaliteten derstädes utgjorde 142. I östra förstäderna timade de flesta sjukdomsfallen å sankt belägna ställen. De i hamnen liggande fartygen och synnerligast de i kanalerna förlagda mindre skutor hemsöktes svårt. Vid sidan af dessa bevis för menliga inflytelsen af boståders sanka och fuktiga läge böra dock ej förbises de talrika exemplen der, af hus med lika ofördelaktigt läge, det ena förskonades, under det ett bredvid liggande förhärjades. Nära intill Nattmansheden i östra förstaden, der farsoten skördade talrika offer, ligger sankt och fuktigt Allmänna Barnhuset, der icke ett enda sjukdomsfall förekom. Länshäktet, inneslutande 70—90 sammanpackade menniskor af samhällets drägg, med en sank och osund belägenhet, företedde ej heller något sjukdomsfall. När jemväl i öfvervägande tages, att de delar af staden *) och förstäderna, Haga, Redbergslid, som af farsoten svårast blifvit hemsökta, tillika äro företrädesvis eller uteslutande bebodde af den fattigaste klassen, framträda med hufvudsaklig vigt såsom för farsoten gynnsamma de lefnadsförhållanden, under hvilka de fattige sig i allmänhet befinna, nemligen trångt sammanboende, bristande håg eller förmåga att underhålla snygghet, mer eller mindre saknad af sund och tillräcklig föda, passande beklädnad m. m., samt stora frestelser till oordentlighet, serdeles starka dryckers missbruk. Dessa omständigheter, flera eller färre, hafva ock på det ovedersägligaste iakttagits främja farsotens utbredning och häftighet, så att de fattigare folkklasserna här som annorstädes nästan uteslutande af farsoten hemsökts, och detta desto mera, ju mera deras lefnadsförhållanden närmade sig de ofvan uppgifna. I förstaden Haga anföres exemplet af ett hus, så kallade »femkanten«, innehållande 30—40 boningslägenheter med stundom 15—20 personer sammanträngda i en enda af dem, der 56 personer

---

*) Otterhälleberget, dit all *uselhet* i både moraliskt och physiskt afseende tagit sin tillflykt (Strömbeck).

insjuknade i cholera och 30 afledo. Några andra dock mindre upprörande fall omtalas äfven i andra förstäder. Det förhållandet, att personer, som varit begifna på liderlighet och serdeles bränvins missbruk, häftigast angripits af farsoten, har visserligen äfven i Götheborg bekräftats, likväl företrädesvis under farsotens början, hvaremot under dess fortgång ordentligt lefvande och starka personer ej heller skonades. Bland orsakerna till farsotens svårare härjningar inom arbetsklassen har Konungens Befallningshafvande äfven fästat uppmärksamheten på erfarenhetsrönet att så kallad förkylning, för hvilken denna klass af flera skäl är mest blottstäld, ofta tydligen synes framkallat sjukdomens utbrott.

Det ej sällan iakttagna förhållandet af flere personers insjuknande och död inom *samma familj och hus* har under ofvan uppgifne lokala och individuella omständigheter ansetts kunna finna sin förklaring äfven utom personliga beröringens inflytelse. Hvad beträffar denna inflytelse på de personer, som vid sjukvård och liktransporter biträdt, har Sundhetsnämnden bestämdt uppgifvit, att ifrågavarande personer icke varit i någon högre grad för cholera blottställde. (Se i öfrigt farsotens förhållande i afseende på yrken pag. 132). Af 14 vid Garnisonens cholerasjukhus successivt anställde sjukvaktare insjuknade och afledo i cholera 2. Af 2:ne der anställde sköterskor hade en 3:ne gånger anfall af kräkning, diarrhé och kramp, men återställdes.

I afseende på *allmänna organisationen* af hälso- och sjukvården är af vederbörande upplyst, att staden med förstäder indelades i 8 distrikter med en Sundhetsbyrå inom hvarje; att hvarje byrå, försedd med en föreståndare, en läkare, biträden af så kallade tillsyningsmän samt nödigt antal af sjuksköterskor och bärare, medikamentförråd, säng och beklädnadspersedlar, samt penningar till utdelning åt de behöfvande, ombesörjde dagliga besök inom alla hus i distriktet för tillsyn öfver Sundhetspolisen och tidigt uppdagande af sjukdomsfall, att dock detta sednare ändamålet på långt när ej vanns i samma mån, som det förstnämde; att af Läkare-

sällskapet särskild uppmaning till allmänheten utfärdades rörande vigten att vid första illamående serdeles af diarrhé söka hjelp; att genom den enskildta välgörenheten, utom ofvannämnde bidrag till Sundhetsbyråerne, äfven daglig utdelning af sund föda medelst soppkokningsanstalter samt ved m. m. till de fattiga frikostigt ombesörjdes; att 3:ne cholerasjukhus, ett i Masthugget, under öfverinseende af Doktor H. J. Carlsson, som från trycket utgifvit sina iakttagelser om farsoten, ett inom staden under öfverinseende af Doktorerne Lang och Forsenius, och ett vid Redbergslid under inseende af Med. Ph. Cand. Hallström inrättades. Såsom vilkor för likens jordfästning måste hvarje sådant vara åtföljdt af läkareattest.

Till Konungens Befallningshafvandes disposition, dels för staden, dels för länet ställdes följande extra läkare, Medicinæ Doktorerne Drakenberg, Engström, Strandberg, M. C. Tranæus, Rossander, Engelbrecht, Osbahr, Mag. Åberg, M. P. C. Stangenberg, Sandelin, Brydolf, v. Sydow, Hoffberg, Gullstrand, Berlin, Petré, Danelius, Strömbäck, Hallström, Granberg, Berggren, Ryding, Malm, Benzow, Willman, Holmberg, N. Kjellberg, C. Kjellberg, Gavin och Leyer.

Någon *spärrning* af enskildta hus, der sjuka funnos, ägde ej rum.

Under första veckorna af farsotens gång märktes en betydlig minskning i antalet besökande resande och landtfolk, och hvad de förstnämda beträffar, fortforo de högst få under hela farsoten, hvaremot, sedan de olagliga hinder för besök i Götheborg, hvilka till smittas undvikande blifvit lagde af en del kommuner, blifvit undanröjde, det besökande landtfolkets mängd under större delen af farsoten ej märktes minskad.

Stadens *utgifter* för farsoten, enskildta uppoffringar oberäknade, äro uppgifne till circa 31,000 R:dr Banco.

Den *undersökning rörande de första sjukdomsfallen* med hänsigt till farsotens uppkomst, hvilken af Konungens Befallningshafvande blifvit anställd, jemförd med de af Sundhets-Nämnden och läkarne meddelade iagttagelser, upplyser:

1:o att den 20 September i cholerasymtomer insjuknat en sjöman *Herman Thorberntsson*, som med båten Amiralen den 5 September afgått från Carlstad, i hvilken stad likasom å de orter, med hvilka under resan någon beröring kunnat ega rum, cholerasjukdom ej var gängse, att han, efter ankomsten till Götheborg den 18, icke skall hafva besökt något annat i hamnen liggande fartyg innan han insjuknade om bord å båten, som låg vid s. k. Gamla varfvet i Carl Johans församling, hvilken utgör en omedelbar fortsättning af vestra förstaden, att han, sjöledes transporterad till det i norra stadshalfvan belägna s. k. Sahlgrenska sjukhuset, derstädes blifvit till hälsan återställd och den 28 September frisk derifrån utskrifven; sjukdomen, som af vederbörande läkare icke genast såsom epidemiskt cholerafall rapporterades, och sålunda ej är upptagen i ofvan lemnade numeriska redogörelse för farsoten, har sedermera af 3:ne läkare intygats böra till sådan categorie hänföras;

2:o att den 22 September kl. 8 f. m. i cholera insjuknat och s. d. kl. 5 e. m. å sjukhus i Majorna aflidit en, inom Carl Johans församling boende, och för ordentligt lefnadssätt känd, Skoarbetare *Olof Petter Forsman*, hvilken under sista veckan af sin lifstid haft tillfälligt arbete på olika ställen af stadens hamnar med lossning af fartyg, af hvilka dock intet anländt från smittad eller misstänkt ort eller om bord haft någon sjuk af cholera, samt att under följande dagar i samma hus inträffat ytterligare 2 dödsfall;

3:o att d. 22 September kl. 1 e. m. i cholera insjuknat och kl. 9' e. m. aflidit en, från länshäktet, efter genomgånget vatten- och bröd-straff, den 16 September utkommen, arbetskarl *Hans Hansson*, 36 år gammal, boende omkring $\frac{1}{8}$ mil från förenämnde skoarbetare, uti ett vid gamla Masthuggstullen öfver ett afloppsdike sankt beläget hus;

4:o att den 24 September i samma hus i cholera insjuknat och aflidit flickan *Ida Jung*, 5 år gammal, dotter af en nyligen ankommen bondfamilj, som skulle emigrera till America — samt att sedermera 3:ne barn af samma familj

afledo och 2 i huset boende andra personer insjuknade, men till hälsan återställdes.

5:o att samma dag ombord å fartyget, liggande vid mekaniska verkstaden inom staden, i cholera insjuknat och å Sahlgrenska sjukhuset på aftonen aflidit en Norrsk Skeppare *Ole Olssen*, hvilken med sitt förande fartyg, briggen Familien, och 6 mans besättning den 31 Augusti afgått från Hartlepool och, medförande rent sundhetspass, efter de i Karantänsförfattningarne föreskrifne försigtighetsmått till Götheborg anländt den 14 Sept., utan att vid noggrannaste förhör och undersökning utredas kunnat att fartyget med smittad ort eller annat smittadt fartyg haft någon beröring, eller om bord haft någon sjuk innan skepparen insjuknade;

6:o att samma dag ombord å en båt vid barlastkajen i lindrigare cholera insjuknat och följande dagen blifvit afförd till cholerasjukhus, der han den 28 afled, en båtskeppare *Johan Gillholm*, omkring 50 år gammal;

7:o att samma dag på stadens mudderverk, liggande i elfven ett stycke utanföre det i mom. 5 nämnda fartyg, bland derstädes natt och dag vistande arbetspersonalen, insjuknat arbetarne *Johan Johansson*, 26 år, *Cornelius Svensson*, 28 år och *Olof Arvidsson* 29 år, af hvilka den förstnämnde afled d. 28, de 2:ne andra till hälsan återställdes;

8:o att den 25 September å samma mudderverk ytterligare insjuknat en arbetare *Petter Emanuelsson*, 26 år gammal, sedermera tillfrisknad — hvarefter arbetsstyrkan upplöstes och hemförlofvades.

Äfven inom Garnisonen utbröt farsoten den 30 September hos 2:ne på skiljda ställen utom kasernen boende personer och den 2 Oktober inom kasernen.

Sundhetsnämnden har med fullt skäl fästat uppmärksamheten på det för de första sjukdomsfallen gemensamma förhållandet, att personerna haft sin vistelse dels å Götha elf dels i dess närmaste grannskap, och har ytterligare meddelat, att de noggrannaste efterforskningar ej ens lemnat sken af misstanka, att de af farsoten först angripna haft någon

gemenskap med smittad eller misstänkt ort och person, äfvensom upplyst blifvit, att å Sahlgrenska sjukhuset, der 5 af de först insjuknade intogos, och 4 af dem i allmänna sjukrum sköttes, dock bland öfriga sjuk- och betjeningspersonalen icke visat sig någon sjuklighet af cholera.

Uppå af Konungens Befallningshafvande till ortens läkarekorps framställd fråga huruvida sjukdomen må antagas i Götheborg hafva uppkommit genom transport från smittad ort eller alstrats af naturförhållanden på stället, hafva 2:ne läkare yttrat sig för den förra åsigten, men flertalet förenat sig om den sednare.

Götheborg, som under heta somrar ofta är besvärad af inhemsk cholerin, känd under namnet »puken«, var den ort, som af cholerafarsoten år 1834 först inom landet hemsöktes och räckte densamma då från den 30 Julii till inuti Oktober månad, under hvilken tid culminationen uppnåddes omkring den 18 och 19 Aug., och enligt Tabellverket 1709 eller hvar 11:te person af hela befolkningen afled, deraf 202 under 10 år, 854 mellan 10—50 år, 653 öfver 50 år, 775 af manligt och 934 af qvinligt *kön*. De i Svenska Läkare-Sällskapets Nya Handlingar Bd. 1 om denna farsot af åtskilliga läkare meddelade upplysningar ådagalägga, att dess intensitet var vida större än den sist öfverstående farsoten, så att personer af alla lefnadsvilkor angrepos och hastigt bortrycktes, och att med inberäkning af abortivformerna omkring $\frac{1}{1}\frac{8}{0}$:delar af hela befolkningen kan sägas deraf hafva haft känning i mer och mindre grad. I farsoten 1834 insjuknade af Götha Artilleri-Regemente, inclusive 2 Officerare och 3 Under-Officerare, 147 personer, af hvilka alla Officerarne och Under-Officerarne samt 55 bland gemenskapen afledo.

A) *Säfvedahls härad.* *b*) Carl Johans församling *) eller så kallade Majorna, som genom vestra förstaden Masthugget utgör en omedelbar fortsättning af staden Götheborg,

---

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämnden och meddelande af Bataljons-Läkaren Doktor von Betzen, som inom församlingen är boende.

är *belägen* dels på platåen, dels vid sluttningen och foten af de höga berg, som å södra sidan omsluta Götha elfs floddal före utloppet i hafvet.

Innevånarnes antal utgjorde enligt 1849 års mantalslängd, mankön: 2840, qvinkön: 3688 eller tillsammans 6528.

I afseende på *hälsotillståndet* före farsotens utbrott är ofvan redan anmärkt, att den benägenhet för *cholerin*, som af den starka värman i sednare hälften af Juli och första af Augusti alstrades, var starkare här än inom staden, äfven som att likartade sjukdomsfall ännu efter inträdd svalare väderlek en längre tid här fortforo. Dock hade denna sjukdomsdisposition nästan fullkomligt upphört korrt före farsotens utbrott, då med undantag för några få fall af gastriska febrar hälsotillståndet i öfrigt var godt.

Inga speciella åtgärder till *skydd* mot smitta af cholera hade inom församlingen vidtagits.

Farsotens *dagliga förhållande* var följande:

			Insjuknade		Döde	
			på dag.	Summa för veckan.	på dag.	Summa för veckan.
Sept.	1:sta veckan.	*22	1		1	
		23	—		—	
		24	1		—	
		25	1		1	
		26	2		—	
		27	—		3	
		28	1	6	1	6
	2:dra veckan.	*29	5		2	
		30	7		2	
Oct.		1	—		1	
		2	—		—	
		3	1		—	
		4	1		—	
		5	2	16	1	6
Transport			—	22	—	12

			Insjuknade		Döde	
			på dag.	Summa för veckan.	på dag.	Summa för veckan.
Transport			—	22	—	12
Oct.	3:dje veckan.	*6	4		1	
		7	8		5	
		8	6		2	
		9	4		3	
		10	12		6	
		11	10		3	
		12	13	57	5	25
	4:de veckan.	*13	11		2	
		14	4		2	
		15	10		7	
		16	7		4	
		17	3		3	
		18	8		—	
		19	9	52	3	21
Transport			—	131	—	58

			Insjuknade		Döde	
			på dag.	Summa för veckan.	på dag.	Summa för veckan.
		Transport	—	131	—	58
Oct.	5:te veckan.	*20	4		2	
		21	5		1	
		22	7		3	
		23	4		1	
		24	6		2	
		25	4		2	
		26	1	31	1	12
	6:te veckan.	*27	1		1	
		28	5		2	
		29	3		2	
		30	8		6	
		31	5		2	
Nov.		1	6		4	
		2	8	36	2	19
	7:e veckan.	*3	4		5	
		4	2		1	
		5	3		—	
		6	2		1	
		7	6		5	
		8	2		3	
		9	3	22	—	15
		Transport	—	220	—	104

			Insjuknade		Döde	
			på dag.	Summa för veckan.	på dag.	Summa för veckan.
		Transport	—	220	—	104
Nov.	8:e veckan.	*10	3		—	
		11	2		4	
		12	3		1	
		13	3		1	
		14	5		—	
		15	3		2	
		16	4	23	—	8
	9:e veckan.	*17	2		—	
		18	2		—	
		19	5		—	
		20	1		—	
		21	2		—	
		22	—		1	
		23	—	12	—	1
	10:e veckan.	*24	1		—	
		25	—		—	
		26	—		—	
		27	—		—	
		28	2		1	
		29	—		—	
		30	—	3	—	1
Dec.		1	1		—	
		2	—	1	1	1
		Summa	—	259	—	115*)

Summariska förhållandet af insjuknade och döde, sjukdomsfallens förhållande till befolkningen och dödsfallens till så väl hela befolkningen som antalet insjuknade utgöra alltså:

Befolkningens antal.	Insjuknade i Cholera.		Döde i Cholera.		
	Summa.	Procent af hela befolkningen.	Summa.	Procent af hela befolkningen.	Procent af insjuknade.
6528	259	3,96	115	1,76	44,4

*) Några smärre skiljaktigheter för dag och vecka, hvilka förefinnas mellan denna, på Doctor von Betzens anteckningar grundade, dagredogörelse och den af Sundhetsnämnden lemnade och hvilka på slutsummorna ej inverka, torde kunna förklaras af rapportdygnets olika beräkning o. d.

Farsotens förhållande i afseende på *kön* är endast för de döda uppgifvet så att af dem 61 tillhört manligt och 54 qvinligt kön. Anmärkningsvärdt är det förhållande att från

d. 20—27 Oct. dogo 12 qvinnor, ingen man.
20—30 » » 20 » 3 män.
Oct. 30— 6 Nov. » ingen qvinna, 15 »
» 30—10 » » 1 » 21 »

Farsotens förhållande i afseende på *ålder*, likaledes uppgifvet endast för de döda, har varit: barn (under 15 år): 24, medelåldrige: 73, ålderstigne (55—75 år) 18.

Farsotens förhållande i afseende på *lefnadsyrke* är likaledes endast för de aflidna uppgifvet, som följer: handtverkare 9, artillerist 1, sjömän 4, timmermän 7, arbetskarlar 17, ogifte tjenstehjon 15, barn 23, hustrur 14, enkor 12, fattighjon 9, lösa qvinspersoner 4.

På 2:ne *sjukhus* hafva inalles vårdats 118 eller 45,5% af hela sjukantalet och aflidit 72 eller 62,6% af hela antalet i farsoten döde.

Mortalitetsprocenten af de i enskildte hus vårdade utgör alltså 30,49%, af de å sjukhus vårdade 61,01%.

Under farsotens *duration* af 11 veckor uppnåddes culminationen, likasom i Götheborg, under 3:dje veckan med 57 sjukdoms- och 25 dödsfall, och derunder maximum insjuknade på dag den 12 October: 13. Likasom i Götheborg den 7:e veckan så företer här den 6:e i afseende på farsotens progressiva sjunkande en anomal stegring.

I afseende på sjukdomsfallens *intensitet* hafva äfven här iagttagits flera med dödlig utgång inom några timmar.

Abortivformernas frequens har uppgifvits stor, och bland dem allmännast en obehaglig känsla af tyngd och tryckning under bröstet.

Under farsotens gång skola endast några få *gastriskt nervösa* febrar hafva förekommit, intilldess densamma redan passerat sin culmination, hvarefter samtidigt med densamma började uppträda *Skarlakans*feber, *Halsflusser* och *Ansigts-*

ros, hvilka sjukdomar äfven efter farsotens slut fortforo rådande hela vintren.

I afseende på *väderleksinflytelsen* på farsoten, har stormig, regnig och kall väderlek synts öka sjukdomsfallens mängd.

De flesta sjukdomsfall hafva uppstått på *eftermiddagen* och *under natten*.

Osunda bostäder, nöd, osnygghet och begifvenhet på starka drycker hafva visat omisskännelig inflytelse på sjukdomens utbredning och häftighet.

Farsoten, som den 22 September utbröt i så kallade Hästhagen, förekom den 25 vid så kallade Kusttorget, spridde sig den 26 inom fattigsjukhuset, den 27 i så kallade Gröna gatan, den 28 till så kallade Fyrkanten, den 29 till Majberget, den 6 Oktober till Djurgården, den 8 till Stigbergshusen, den 16 till Masthuggsbergen, och inträffade ofta flera sjukdoms- och dödsfall *inom samma hus* och *familj*, särdeles (Engelbreckt) inom samma rum. Att de personer, som vid sjukvård och liktransporter biträdt, i någon högre grad för sjukdomen varit blottställde, är af Sundhets-Nämnden bestämdt förnekadt.

I afseende på *sjukvårdens organisation* är upplyst, att intill den 4 Oktober fattigsjukhuset begagnats för de cholerasjuke, hvarefter församlingen i Skolhuset anordnade ett rymligt och väl inrättadt cholerasjukhus, och att till biträde åt ställets 2:e läkare, efter behof extra läkarne (M. C. Rossander, M. C. Engelbrecht, M. P. C. Brydolf, Petré, Gullstrand) varit derstädes till tjenstgöring beordrade.

Spärrningar af enskildte hus hafva ej ifrågakommit, och Sundhetsnämnden har uttalat sig sakna förtroende för dem såsom skyddsmedel. Deremot egnades all omsorg åt förbättring af de fattiges belägenhet och sundhetspolisens handhafvande, medelst dagliga visitationer af Sundhetsnämnden. Af den personal, till omkring 40, som dagligen å sjukhus var i beröring med de sjuka, insjuknade och afled i cholera blott en sköterska, 58 år gammal.

I afseende på de 19 första sjukdomsfallen, har Doktor von Betzen, som med ett undantag skött dem alla, ur sin journal meddelat:

1:o att den 22 September i cholera insjuknat en i Polis-Kommissarien Anderssons hus i Hästhagen boende 23-årig arbetskarl H. O. Forsman, hvilken, afförd till fattigsjukhuset, derstädes samma dag afled *);

2:o att den 24 September i cholera insjuknat hans i samma hus boende, 26 år gamla fästeqvinna Lovisa Forssén, hvilken, afförd till fattigsjukhuset, derstädes afled den 25 September;

3:o att den 25 September i cholera insjuknat en hos Smeden Nilsson vid Kusttorget boende 65 år gammal enka, S. Möller, död i hemmet den 27 September;

4:o att den 26 September å fattigsjukhuset för lamhet intagna arbetskarlen G. Bergström, 58 år gammal, derstädes fått cholera och dött den 27;

5:o att samma dag i cholera insjuknat en broder till ofvannämnda Lovisa Forssén, arbetskarlen C. Forssén, boende i samma hus, hvilken, afförd till fattigsjukhuset, derstädes afled den 27 September;

6:o att den 28 September i cholera insjuknat en Fru Barckman från så kallade Fyrkanten, samma dag död i hemmet;

7:o att den 29 September insjuknat en timmerman, Börje Christensson från Fyrkanten, 35 år gammal, samma dag afförd till fattigsjukhuset och der samma dag död;

8:o att den 29 September i cholera insjuknat och på fattigsjukhuset samma och följande dagar aflidit 3 för andra sjukdomar intagne personer, samt att ytterligare 2 sjukdomsfall inträffat bland sådana patienter, till och med den 3 Oktober;

---

*) Se ofvan pag. 140, N:o 2; förnamnens olikhet såsom utan tvifvel beroende af en felagtig uppgift, motsäga ej personens identitet.

9:o att bland andra den 30 September insjuknat en gesäll hos ofvannämnda smed, och en son af Polis-Kommissarien Andersson, båda till hälsan återställde.

År 1834 inträffade inom Carl Johans församling, å ett skeppsvarf den 26 Juli, första cholerafallet i Sverige: en timmerman Ryberg, som under arbete insjuknade, hembars till Majberget och samma dag der afled. Efter honom afled följande dag hustrun, och dagen derpå en fosterdotter, och den 30 var redan farsoten i full gång med yttersta häftighet och utan någon skilnad mellan yttre lefnadsvilkor. Bland dåvavarande folkmängden uppgående till inemot 6000, bortrycktes öfver 550 personer, på en dag den 6 Augusti, 50.

A) *Säfvedahls härad.* c) Kongl. Maj:ts Flottas Station å Nya Varfvet *)

belägen $\frac{3}{4}$ mil vestligt från Götheborg nära utloppet af Götha elf, och omkring $\frac{1}{10}$ mil aflägset från vestra ändan af Majorna. De välbygda boningshusen ligga på en bergsluttning öppet för hafsvindarna.

Befolkningen närmast före farsotens utbrott utgjorde 689 personer.

I afseende på *hälsotillståndet* före cholerans utbrott har Sundhetsnämnden upplyst, att under den starka hettan äfvensom någon tid efter temperaturförändringen i Augusti månad magplågor varit gängse.

Behofvet af daglig kommunikation med Götheborg och dess förstäder, uppgifves hafva utgjort hinder för åtgärder till *skydd* mot farsotens införande.

---

*) Enligt uppgift å Sundhetsnämndens vägnar af dess Ordförande C. von Diederichs.

Sjukdomens *dagliga* förhållande upplyses af följande tabell:

		Insjuknade.	Döde.			Insjuknade.	Döde.
Oktober	3	1	—		Transport	14	5
	4	—	1	Oktober	26	1	—
	5	1	1		28	2	—
	10	2	—		29	3	—
	11	3	—		31	1	1
	16	1	1	November	6	—	1
	17	1	—		11	1	—
	21	—	1		12	1	—
	22	4	1		13	2	—
	24	1	—		18	1	—
	Transport	14	5		Summa	26	7

Summariska förhållandet af insjuknade och döde, sjukdomsfallens förhållande till befolkningen, och dödsfallens till så väl hela befolkningen, som antalet insjuknade, utgöra alltså:

Befolkningens antal.	Insjuknade i Cholera.		Döde i Cholera.		
	Summa.	Procent af befolkningen.	Summa.	Procent af befolkningen.	Procent af insjuknade.
689	26	3,77	7	1,0	27

Farsotens förhållande i afseende på *kön* har varit: männer: insjuknade 16, döde 5; qvinnor: insjuknade 8, döde 2.

Förhållandet i afseende på *ålder* har varit: medelåldrige intill 50 år: insjuknade 18, döde 4; ålderstigne: insjuknade 8, döde 3.

På *sjukhus* voro intagne 16, af hvilka 7 afledo — af de 10 utom sjukhus vårdade afled alltså ingen.

Farsotens *duration* å stället uppgår ej ens till 7 veckor.

Flera sjukdomsfall uppgifvas hafva medfört döden inom dagen.

Utom de lindrigare cholerafall, hvilka att sluta af den ringare mortaliteten torde i ofvan uppgifne sjukantalet hafva ingått, omtalas *abortivformer* hafva varit talrika.

Hvarken under eller närmast efter farsoten hafva andra sjukdomar iakttagits.

Vid regnig och dimmig väderlek förekommo de flesta sjukdomsfallen, och insjuknandet inträffade oftast nattetid.

Den allestädes gjorda iakttagelsen om menlig inflytelse af osunda bostäder, nöd, begifvenhet på starka drycker och dylikt uppgifves äfven här hafva bekräftats och sjukdomen varit begränsad inom vissa hus, der oftast flera personer inom hvarje insjuknade. De personer, som biträdt vid sjukvården och handterat liken, förmälas ock af Sundhetsnämnden hafva i högre grad för sjukdomen varit blottställde och synes af rapporterna till Konungens Befallningshafvande att en sjuksköterska aflidit.

I afseende på *sjukvårdens organisation* är upplyst, att redan före farsotens utbrott en afsides liggande och ändamålsenlig kasernbyggnad blifvit till sjukhus ordnad, och utdelning af bäskt bränvin till kronans manskap ombesörjd. Till biträde åt den inom Majorna boende Bataljons-läkaren anställdes vid stationen en Extra sjukhusläkare (Strandberg).

Det hus der första sjukdomsfallet inträffade spärrades, men spärrningen kunde i anseende till behöfligheten af kommunikation ej genomföras.

Hvad beträffar närmare *utredning af de första sjukdomsfallen*, så har Sundhetsnämnden upplyst:

1:o att den 3 October i cholera insjuknat och följande dag aflidit en Båtsman Klarin, som från besök i Götheborg återkom öfverlastad, och skall han enligt uppgift af Bataljonsläkaren Doktor von Betzen, som skött honom, några dagar förut hemkommit från sjömätningsförrättning i skärgården samt Läkaren veterligt ej med smittad person haft beröring;

2:o att den 5 Oktober i cholera insjuknat och s. d. aflidit en Kronosnickaremästare Olsson, äfven känd såsom mindre nykter och boende med familj i samma hus, der

Klarin varit inqvarterad, men att i detta hus ingen mer blifvit angripen, och synes Sundhetsnämnden å stället benägen att på grund af dessa förhållanden antaga sjukdomen genom smitta meddelad.

År 1834 hemsöktes äfven Nya Varfvet af cholerafarsoten, hvarom Öfverfältläkaren och Riddaren Jedeur uti ofvan åberopade band af Svenska Läkare-Sällskapets Nya Handlingar meddelat några upplysningar, enligt hvilka farsoten synes då hafva börjat den 30 Juli och hade intill Augusti månads slut, bland en befolkning af omkring 450 personer, 107 intagits å sjukhus och 63 aflidit i cholera, samt i öfrigt nästan en och hvar i mer eller mindre grad haft underlifsplågor. Nämnde läkare omtalar ock hurusom, då den så kallade puken under heta sommaren 1826 var gängse i Götheborg och dess omgifning, å flottans sjukhus å en enda natt intogos 40 sjuka, och bland den lägre folkklassen inom Carl Johans församling dylika patienter stundeligen anmäldes, af hvilka åtskilliga, dock till ett ganska inskränkt antal, under fullkomliga cholerasymtomer inom 12—24 timmar afledo och vid obduktion företedde enahanda förhållanden med dem som 1834 funnos. Sjukligheten och dödligheten 1834 synes dock hafva varit större än denna läkares rapport upptager, enär af nuvarande Sundhetsnämnd efter granskning af sjukhusräkenskaper och pastorsarchivet blifvit upplyst, att under hela farsoten 1834 å sjukhus intagits 153 och aflidit 50, samt att utom sjukhusen dött 26 *).

*) Såsom uttryck af opinionen på stället torde ej böra förbigås hvad Sundhetsnämnden ytterligare officielt meddelat till svar å den framställda frågan: om och i hvad grad Nya varfvet af cholera hemsöktes år 1834? att allmänna tanken å stället vore, att farsoten ifrågavarande år ditförts "af en arbetskarl Isak Svensson, efter förrättadt arbete om bord å ett skepp, hvilket under Kapten Löfgrens befäl hemkommit från Batavia och der mistat flera man af sin besättning i cholerafarsoten". "Nämde arbetskarl,

A) *Säfvedahls härad.* d) Partilleds Socken *),
belägen omkring 1 mil öster om Götheborg.

I afseende på *väderleken* och *hälsotilllståndet* före farsotens utbrott uppgifves af Sundhetsnämnden att fuktigt och ombytligt väder varit rådande och magplågor gängse, dock utan närmare bestämmelse af tiden.

Oberäknadt den af tillsyningsmän inom serskildte distrikter utöfvade kontroll öfver ordning och snygghet, uppmanades äfven församlingsboarna af Sundhetsnämnden att så vidt möjligt undvika alla större samqväm och gemenskap med smittad ort, hvaremot *spärrning* ansågs outförbar och saknade allt stöd af förtroende.

Sjukdomen började den 4 Oktober, då Stadssoldaten Petter Svensson, som under tjenstgöring vid ett cholerasjukhus i Götheborg skall hafva blifvit beordrad att från Socknen inkalla en permitterad Stadssoldat, på torpet Uddared insjuknade och efter förflyttning till sitt åboende torp i Utby, följande dag afled.

Samma dag insjuknade ock hans dotter Johanna Larsson, gift med en torpare under Utby och boende omkring en half mil från fadrens bostad, samt afled den 6 i choleran. Hon uppgifves af läkaren icke hafva haft veterlig beröring med någon cholerasjuk. Om öfrige sjukdomsfallen saknas detaljerad underrättelse, med undantag af ett meddelande af läkaren att i samma torp under Utby äfven i cholera aflidit en f. d. Artillerist, som var stark drinkare och efter rus insjuknat.

---

som hitkom den 31 Juli (jemför ofvannämde Läkares uppgift) afyttrade härstädes bomull och tobak, som han tillbytt eller tillhandlat sig ombord och som skolat ligga tillsammans med en afliden mans orena linnekläder. Man anser detta så mycket troligare, som Secund-löjtnant W:s maka genast efter att af honom hafva inköpt bomull insjuknade och dog, äfvensom att de af manskapet, som af honom skola tillhandlat sig tobak lära undergått samma öde. Samma natt afled äfven arbetskarlen".

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande Herr Schmiett och Extra läkaren M. L. Tranæus.

Hela antalet i cholera insjuknade uppgifves till 7, af hvilka 4 afledo, 2 af hvarje kön, 3 inom medelåldern och en ålderstigen.

Med undantag för en, på båt under resa från Götheborg, insjuknad och på sjukhus i Götheborg sedan afliden, vårdades de sjuke inom egna hem.

Under farsotens gång uppgifves *abortivformernas* freqvens hafva varit betydlig; af andra sjukdomar förekommo några gastriska febrar.

Inflytelsen på sjukdomen af osunda bostäder, nöd och begifvenhet på starka drycker har ej heller här blifvit vederlagd.

Sjukdomen, begränsad inom ett enda af Socknens sundhetsdistrikter, uppgifves af Sundhetsnämnden hafva förekommit endast hos personer, som med Götheborg haft beröring, men dock ej mer än *ett* sjukdomsfall i samma hus, (se läkarens uppgift ofvan), och utan menlig inflytelse för dem, som vid sjukvård och liktransporter biträdt.

Spärrning af de sjuka husen egde ej rum, men gemenskapen med dem undveks i möjligaste grad, hvarjemte de genom rökning och andra medel renades. Af läkaren är uppgifvet att gemenskapen med Utby tegelbruk, der sjukdomsfallen förekommo, var vid högt vite förbuden.

I afseende på *sjukvårdens organisation* är meddeladt, att Sundhetsnämndens ledamöter voro med medikamenter försedde och hade till biträde sjuksköterskor, samt att å 2:ne större fabriker serskildta sjuklokaler höllos i beredskap. Den speciella sjukvården leddes af ditbeordrade M. Licent. Tranæus, som den 5 October till stället anlände.

Socknen var af farsoten hemsökt i Augusti månad 1834, då omkring 50 personer uppgifvas insjuknade och 40 döde.

A) *Säfvedahls härad.* e) Örgryte Socken*), på östra sidan gränsande omedelbart intill stadens område.

Väderleken före farsotens utbrott uppgifves ombytlig och magplågor gängse.

Spärrningsåtgärder till skydd mot farsoten hafva af Sundhetsnämnden ansetts ej allenast ändamålslösa utan ock skadliga, samt alltså ej vidtagits.

Uppgift för hvarje dag å antalet insjuknade har ej blifvit meddelad, men af förteckning å de döda jemte till Konungens Befallningshafvande afgifne rapporter synes, att första dödsfallet inträffade den 7 October, att t. o. m. den 20 October insjuknat 50 och aflidit 11, att intill den 3 November insjuknat 139, dött 19, från den 3—9 November insjuknat 21, dött 2; från den 9—16 November insjuknat 32, dött 3, och att sista dödsfallet ägt rum den 30 December. Under hela tiden förmäler Sundhetsnämnden 218 personer insjuknade och 32 döda, (utgörande endast 14,6% mortalitet), af hvilka sednare 18 tillhört manligt och 14 qvinligt kön, 6 barnåldern, 21 medelåldern och 5 ålderdomen.

De döde hafva nästan utan undantag tillhört den mindre bemedlade arbetsklassen.

Alla de sjuka vårdades i sina bostäder, dem de med lätthet att erhålla hjelp föredrogo framför sjukhus.

Vid öfvervägande af den ringa mortaliteten i förhållande till antalet insjuknade synes tydligt, att bland cholerasjuke upptagits talrika personer lidande af lindrigare illamåenden och kan alltså häraf slutas till *abortivformernas* freqvens.

Under och närmast *efter* farsoten hafva inga andra sjukdomar uppgifvits gängse.

Osunda bostäder och nöd hafva tydligen inverkat på sjukdomens utbredning och häftighet, missbruk af starka drycker serdeles genom under rus ådragen förkylning.

Sjukdomsfall i öfvervägande antal någon viss tid å dygnet hafva icke iakttagits.

---

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande J. Claesson.

Ehuru farsoten var spridd inom hela socknen märktes dock ofta inom samma hus och familj talrikare sjukdoms- och dödsfall. Så omtalas t. ex. i rapport till Konungens Befallningshafvande 8 sjukdomsfall redan före den 14 October vid Almedahls fabrik.

Hvarken större samqväm eller biträde vid sjukvård och liktransporter hafva enligt Sundhetsnämnden iakttagits utöfva inflytelse till sjukdomens utbredning.

Spärrning af de sjuka husen har såsom ändamålslös ej ifrågakommit.

I afseende på *sjukvårdens organisation* har meddelats, att socknen blifvit i smärre distrikt fördelad med åliggande för ordningsmännen att, biträdde af skjuksköterskor och försedde med läkemedel, noggrant handhafva sundhetspolis och skyndsamt lemna erforderlig hjelp åt de sjuka; att hvar och en, som dertill hade råd, förpligtats att för familj och arbetspersonal vara försedd med läkemedel, fabrikerna att hålla sjukrum i beredskap, att för de fattigare ytterligare tillhandahållits läkemedel o. s. v. och kan på räkning af dessa kloka åtgärder utan tvifvel skrifvas det lyckliga mortalitets-resultatet. Extra läkare, M. P. C. Kjellberg, var stationerad inom den tätast bebyggda delen af Socknen.

Närmare uppgift om de första sjukdomsfallen har ej blifvit meddelad, men af förteckningen å de döda synes den 7 October å Böö egendom hafva aflidit 76:åriga fattighjonet Maria Andersson, den 11 October å Almedahls fabrik 14:åriga arbeterskan Jansdotter, den 13 och 15 s. m. å Böö 2:ne drängar, den 18 och 20 s. m. i Krokslätt 3:ne personer.

Liktidigt med Götheborg var socknen 1834 af cholera-farsoten angripen och uppgifvas omkring 100 personer då hafva aflidit. Sundhetsnämnden upplyser äfven att då begagnats sjukhus, en åtgärd hvars ändamålsenlighet betviflas.

A) *Säfvedahls härad.* *f*) Landvetters Socken *), belägen omkring 2 mil öster om Götheborg.

Väderleken före farsotens utbrott är af Sundhetsnämnden uppgifven ostadig, fuktig och töcknig — magplågor gängse, dock utan att tiden närmare blifvit bestämd.

Till *skydd* mot farsoten vidtogs ingen spärrning, men resor till smittad ort utom i högsta nödfall förbödos af Sundhetsnämnden, oagtadt dess Ordförande uttalat en af flera nämndens ledamöter delad öfvertygelse, att spärrning af orter ej kan hindra farsotens spridande, såsom beroende af luften; »ty vädret blås hvart det vill«.

Sjukdomen synes börjad den 24 October, då en torpare Erik Olsson vid Snåkered, som den 23 besökt Götheborg, i cholera insjuknade och den 25 afled. I ett annat hus insjuknade den 15 November ett barn, dotter af en stadssoldat Hallberg och afled den 16, sistnämnde dag insjuknade och den 17 afled en yngre syster; den 23 November insjuknade och följande dag afled den tredje yngre systern. I samma hus insjuknade och tillfrisknade dessutom 2 personer. Föregången gemenskap med smittad ort eller person har ej kunnat utrönas af Sundhetsnämnden. I ett tredje hus hafva äfven uppgifvits 2:ne sjukdomsfall med lycklig utgång.

Summariska förhållandet är alltså 8 insjuknade, 2 af manligt och 6 af qvinligt kön, de förra medelåldriga, de sednare under 15 år, samt 4 döde, 1 af manligt och 3 af qvinligt kön, alla i hemmet.

Abortivformer uppgifvas hafva varit talrika under tiden af farsotens gång i granskapet, andra sjukdomar deremot icke förekommit hvarken under eller närmast efter farsoten.

Osunda bostäder, nöd och osnygghet synas hafva utöfvat menliga inflytelser likasom dryckenskap.

---

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande och Församlingens Pastor S. Lindbohm.

Sjukdomen var, som ofvan nämndt är, begränsad inom 3 hus, hvilkas belägenhet ej är uppgifven, i det ena med *ett*, i det andra med *två*, i det tredje med *fem* sjukdomsfall.

Större samqväm voro under farsoten inställde; kyrkorna vädrades och beströddes med granris och de personer, som vid sjukvården biträdde, uppgifvas ej i någon högre grad hafva varit blottställde.

Spärrning af de sjuka husen ägde ej rum, men så vidt möjligt skiljdes de friska från de sjuka.

Hvad beträffar *sjukvårdens organisation*, så voro vederbörande uppsyningsmän ålagde, att handhafva sundhetspolisen; författningsenliga föreskrifter rörande behandlingen af de sjuka och döda meddelade och medikamenter anskaffade m. m.

Liktidigt med Götheborg hemsöktes Socken år 1834 af farsoten, då omkring 300 personer insjuknade och 141 dogo och gjordes då iakttagelsen att drinkare företrädesvis angrepos, äfvensom att i hus, der osnygghet rådde, äfven de personer, som med sjukvården voro sysselsatta, angrepos, hvaremot snygghet skyddade dem.

B) *Askims härad*,

beläget söder och vester om Götheborg.

a) Styrsö Församling *):

bestående af flera öar i skärgården, omkring 3 mil från Götheborg. Befolkningen är i allmänhet talrikt sammanträngd inom bostäderna.

Väderleken ombytlig, stundom varm, stundom kylig med regn och storm.

---

*) Uppgifterna meddelade å Sundhetsnämndens vägnar af Kyrkoherden P. Olén och jemförde med några meddelanden af ditbeordrade läkaren.

Ehuru till *skydd* mot farsoten befolkningen på nästan hvarje ö till en början beslutat att från smittade ställen afhålla sig, kunde sådant beslut ej genomföras i anseende till nästan dagliga behofvet af födoämnen från Götheborg.

Farsotens *dagliga* förhållande synes af följande tablå:

		Insjuknade.	Döde.	
September	28	1	—	på Donsö.
October	3	1	1	
	6	2	1	
	8	1	2	
	9	1	1	
	11	1	1	
	13	1	2	
November	3	1	—	på Styrsö.
	5	—	1	
Summa		9	9	

Härtill böra dock ytterligare läggas 5 insjuknade å icke uppgifna dagar, hvilka under läkarevård blifvit återställde och alla voro medelåldrige män.

Af de döde tillhörde 6 manligt och 3 qvinligt *kön*, 6 medelåldern och 3 ålderdomen. Alla vårdades inom hemmet.

Under farsotens gång i trakten förekommo å alla öarne *abortivformer* allmänt, och uppgifves sjuklighet bland barn varit gängse *efter* farsoten.

De sjukas bostäder skola icke hafva varit för någon osundhet anmärkningsvärda och deras lefnadssätt med ett undantag ordentligt. De flesta sjukdomsfallen inträffade vid midnatt. Fyra af de döde bebodde samma hus och till samma familj hörde ytterligare 3 bland dem.

Spärrning af husen, såsom saknande allt förtroende å orten, ägde ej rum. Bland gästerna å en begrafning, så väl som bland den vid sjukvården biträdande personalen uppges ingen hafva sjuknat. Emedlertid upplysa rapporterne till

Konungens Befallningshafvande att fruktan för farsoten var så stor, att kommunikationen mellan öarne af sig sjelf afstadnade och sjuksköterskor måste från Götheborg legas.

Utom föreskrifter om sundhetspolisens handhafvande, utdelades tryckt regime och en Läkare, M. P. C. Gullstrand, var under sednare hälften af October till öarne beordrad.

Första sjukdomsfallet var en dräng, Olof Svensson, 31 år gammal, som, efter besök i Götheborg 2:ne dygn förut, insjuknade den 28 September och af hvars omgifning ingen skall hafva insjuknat;

Andra sjukdomsfallet en 82:årig Fiskare Johan Andersson, hvars hustru några dagar förut varit i Götheborg. Det enda sjukdomsfallet å Styrsö var en för dryckenskap känd man, som, efter genomgången 9 dygns karantän vid Känsö, straxt efter afseglingen derifrån den 2 November och innan beröring ägt rum med person från smittad eller misstänkt ort, insjuknade den 3 November å öppna båten, som på resa till Falkenberg under storm och regn ankrat utanför Styrsö. Han afled den 5 i *tydliga cholerasymtomer*.

Donsö var 1834 förskonadt för cholera, men å de kringliggande till församlingen hörande öarne afledo då under Augusti och September månader 71 personer.

B) *Askims härad.* *b*) Askims Socken *), belägen vid hafskusten midt emot föregående Socken, knappt en mil från Götheborg.

Väderleken, omväxlande med regn och blåst, vållade genom ådragne förkylningar flera diarrhéer.

Såsom *försigtighetsmått* mot farsotens införande hade öfverenskommits, att så litet som möjligt göra utfarter från hemmet, serdeles till smittad ort, ej hysa kringstrykande personer och vid vite under farsotens gång ej afhemta spillning från smittad ort.

---

*) Uppgifterna meddelade å Sundhetsnämndens vägnar af Ordföranden J. A. Jönsson.

Farsotens *dagliga* förhållande är uppgifvet som följer:

		Insjuknade.	Döde.
October	3	2	—
	4	1	—
	5	3	—
	7	4	—
	8	6	1
	10	5	1
	12	5	—
	13	1	—
	14	4	—
	15	2	—
	16	2	—
	17	1	—
	18	3	—
	20	2	—
	Transport	41	2
	Transport	41	2
October	23	2	—
	24	1	—
	28	4	1
	29	2	—
November	3	3	1
	4	4	2
	5	1	—
	7	1	—
	8	2	1
	9	2	1
	16	2	1
	20	1	—
	26	2	1
	Summa	68	10

De 3:ne sista dödsfallen sägas dock vållade af feber.

Af de insjuknade hafva, utom 10 barn, hvilkas kön ej är uppgifvet, de öfriga alla varit inom medelåldern; 28 tillhört manligt och 30 qvinligt *kön*, och alla vårdats i hemmet.

Det faller lätt i ögonen och är dessutom af den läkare, som inom pastoratet under farsoten var stationerad, M. D. Drakenberg i Mölndal, vitsordadt, att bland ofvan uppgifne sjukantal mängden ej kan hafva haft utbildad cholera, utan lidit af *abortivformer* och till dessas talrikhet kan slutas af uppgift om ytterligare 27 personer, hvilka af lindrigare symtomer skola varit angripne.

Under farsotens gång skola *andra sjukdomar* ej förefallit men spridda febrar och halsflusser yppats efter epidemien.

Osunda födoämnen sägas hafva främjat sjukdomen, som mest höll sig inom vissa byalag, hus och familjer, så att endast 4 enstaka sjukdomsfall inträffade i hus der flera personer sammanbodde.

De

De flesta uppges insjuknade under första hälften af natten.

Såsom bevis mot faran af *beröring* med de sjuka anför Ordföranden sin erfarenhet att utan olägenhet hafva besökt dem nästan alla.

I stället för *spärrning* af de sjukas hus, en åtgärd, som saknade stöd af förtroende, voro grannarne ålagde att lemna all erforderlig hjelp.

Sjukvården bestreds dels genom dagliga besök af Sundhetsnämndens ledamöter inom rotarne, dervid å sundhetspolisens handhafvande skulle fästas största uppmärksamhet, dels genom läkemedel gifna af Ordföranden vid besök hos de flesta sjuka efter inhämtade upplysningar af läkare.

Första sjukdomsfallet uppges hafva varit hemmansegaren O. Börjesson, som den 3 October insjuknade efter att hafva besökt Masthugget; i öfrigt anses sjukdomen ej genom smitta hafva meddelats, då personer, som under loppet af 2 till 3 veckor ej kunnat för sådan blottställa sig, likväl angripits.

I hvad grad socknen 1834 varit af cholera angripen har ej kunnat upplysas.

B) *Askims härad.* c) Frölunda Socken *),

belägen likaledes vid hafskusten, gränsande intill Carl Johans Församling.

Väderleken oftast töcknig och regnig, lindriga magplågor talrika.

Till *skydd* mot farsoten hade församlingsboarne varnats för smittade orters besökande och oordentligt lefnadssätt.

Första sjukdomsfallet uppgifves hafva varit en roddkarl, J. A. Bengtsson, som efter 8 dagars föregången febersjukdom, den 15 October fick cholera och inom 12 timmar afled.

*) Enligt uppgifter af J. A. Brandtman, Klockare, Orgelnist och Ordförande i Sundhetsnämnden.

Den 10 November insjuknade Bonden Magnus Cornelius-son i Bua och afled, oaktadt erhållen läkarevård, följande dag; han hade dagen före insjuknandet varit i Götheborg och derifrån hemkommit genomvåt och berusad.

Samma dag insjuknade, som det vill synas å samma ställe, som första sjukdomsfallet, hemmadottern A. M. Bengtsdotter och återställdes till hälsa efter några dagar.

Den 15 November insjuknade hemmasonen August Andersson i Åkered och tillfrisknade om några dagar;

Den 16 December insjuknade å Engås Fru Wetterberg likaledes tillfrisknad.

Af 5 insjuknade, bland hvilka 3 mans- och 2 qvinspersoner, alla inom medelåldern, afledo alltså 2 männer. Alla vårdades i hemmet.

Lindriga *abortivformer* uppges under farsotens gång hafva varit mycket allmänna, men hvarken under eller närmast efter densamma andra sjukdomar.

Af de spridda sjukdomsfallen förekom aldrig mer än ett inom samma hus.

Spärrning af de sjuka husen skedde ej, »men, der någon sjuk befanns, ville ingen frisk sig infinna knappast till den sjukes nödiga vårdande«.

1834 skall endast ett dödsfall af cholera ägt rum inom socknen och detta på samma ställe, der nu första dödsfallet timade.

B) *Askims härad.* *d*) Kollereds Socken *),

inom häradet sydligast, aflägsnast från Götheborg.

Endast 2:ne dödsfall: Anders Andersson, 57 år, och Hampus Jacobsson 49 år, båda i October månad å Sagered, äro omtalade och skola 1834 i Augusti 7 personer å samma ställe i cholera dött.

*) Enligt uppgift å Sundhetsnämndens vägnar af C. J. Sundler, Ordförande.

B) *Askims härad.* e) Fessbergs Socken*),

och derinom, $\frac{5}{8}$ mil från Götheborg aflägsna, *Mölndahls* by, belägen i en, mellan berg trångt innesluten, dal på ömse sidor om ett vattenfall, hvars drifkraft är till det yttersta tagen i anspråk af talrika qvarnar och fabriker af mångfaldiga slag.

Befolkningen, som till en ganska stor del utgöres af fabriksarbetare, hvilka i allmänhet ej sakna god arbetsförtjent, utgjorde före farsotens utbrott 1,217 personer, oberäknade minst 250 tillfällige arbetare från främmande orter, hvilka efter första dödsfallet genast aflägsnade sig.

Under den starka sommarhettan hade magplågor och särdeles *diarrhé* ofta inom byn förekommit. Omkring 6 veckor före farsotens utbrott rådde mest dimmig, regnig och kall *väderlek.*

Den dagliga lifliga kommunikationen med Götheborg fortfor hela tiden oafbruten utan tanka på *spärrning.*

Farsotens *dagliga* förhållande synes af följande tablå:

		Insjuknade.	Döde.			Insjuknade.	Döde.
October	*6	1	—		Transport	14	4
	19	1	—	November	9	1	—
	*20	1	—		*10	1	2
	21	—	1		11	1	—
	*27	1	—		13	1	—
	28	1	1		14	1	—
	29	3	—		16	1	2
	30	1	—		*17	1	—
November	1	—	1		19	3	1
	2	1	—		20	2	—
	*3	1	—		21	1	2
	4	—	1		23	1	—
	5	1	—		*24	3	—
	7	2	—		25	6	—
	Transport	14	4		Transport	37	11

*) Enligt uppgift af i Mölndahl stationerade M. D. Drakenberg och å Sundhetsnämndens vägnar af dess Ordförande A. Norén.

		Insjuknade.	Döde.
	Transport	37	11
November	27	1	1
	28	4	—
	29	—	1
	30	2	1
December	*1	1	—
	2	2	2
	Transport	47	16

		Insjuknade.	Döde.
	Transport	47	16
December	3	1	—
	4	—	2
	11	2	—
	20	1	—
	21	—	1
	25	1	—
	26	1	—
	Summa	53	19

* Betecknar Söndagar.

Denna dagredogörelse lemnad af Doktor Drakenberg skiljer sig i afseende på några dödsdagar från den af Sundhetsnämnden lemnade.

Med *ett* undantag tillhöra alla ofvan uppgifne sjukdomsfallen Mölndahls by.

Summariska förhållandet i afseende på *kön* utgör: af mankön insjuknade 39, döde 10, (enligt Sundhetsnämnden 9); af qvinkön insjuknade 14, döde 9, (enligt Sundhetsnämnden 10).

Summariska förhållandet i afseende på *ålder* utgör: barn (inom 15 år) insjuknade 12, döde 5, (enligt Sundhetsnämnden 4), medelåldrige: insjuknade 38, döde 11, (enligt Sundhetsnämnden 10), ålderstigne insjuknade 3, alla döde, (enligt Sundhetsnämnden 5).

Endast 5 sjuka, af hvilka 4 afledo, vårdades å *sjukhuset*, som genom 3 dödsfall under farsotens början förlorade förtroendet.

Abortivformer förekommo redan från October månads början och efter hand så allmänt, att enligt Doktor Drakenberg i medeltal 6—10 anmäldes dagligen, bestående af lindriga frossbrytningar med efterföljande oro (»spräck«) i hela kroppen, svindel, susning för öronen, äckel, kräkning, ondt under bröstet, diarrhé och sendrag, och iakttogs i dessa

symtomer en växel så, att till omkring den 5 November mest förekommo congestioner åt hufvudet jemte diarrhé, från den 5—16 November nästan uteslutande diarrhé, sista hälften af November cardialgiska krämpor förherrskande, med December åter diarrhé intill den 10, då dessa abortivformer ej vidare afhördes. Genom abortivformernas beräkning företer Sundhetsnämndens rapport till Konungens Befallningshafvande intill den 26 October, då läkaren ankom, icke mindre än 37 sjukdomsfall med blott 1 dödsfall.

Farsotens *duration* utgör 11 veckor. Dödlig utgång af cholerafall inom 8—10 timmar förekom.

Liktidigt med farsoten anmärktes spridda *gastriskt nervösa febrar* och *lunginflammationer*, i December *catarrher*.

Af *väderleksförändring* märktes ingen inflytelse.

Då sjukdomsfallen uppgå endast till 4,3%, dödsfallen endast till 1,5% af en befolkning, som till så stor del är underkastad fabriksarbetets olägenheter och bland hvilken bränvinsmissbruket ingalunda är sällsynt, och alla de sjuka tillhört arbetsklassen, så hafva de vanliga predisponerande orsakerna här ej utöfvat serdeles stor inflytelse. Bränvinsmissbruk jemte blottställande för förkylning bidrogo dock bestämdt att öka symtomernas häftighet.

Lördagar, Söndagar och Måndagar uppgifvas hafva företett flesta sjukdomsfallen; ökad benägenhet för insjuknande under någon viss tid af dygnet har deremot ej bemärkts.

Farsoten, allmänt utbredd inom byn, uppträdde, enligt Doktor Drakenberg, inom 23 hus med blott enstaka sjukdomsfall; bland de öfriga 30 hemsökte husen förekommo inom 3 *två*, inom 4 *tre* och inom 3 *fyra* sjukdomsfall i hvarje hus. Större samqväm undvekos under farsoten; ingen af de med sjukvård och liktransport sysselsatta personerna angreps.

Spärrning af husen, der sjukdomsfall förekommit, blef, såsom ändamålslös ansedd, aldrig ifrågasatt och anmärker i detta hänseende Sundhetsnämnden, hurusom, oaktadt en daglig kommunikation med Götheborg af 60—70 arbetare,

hvilka i staden hämta sina lifsförnödenheter, farsoten i Mölndahl ej utbröt förr än inemot 3 veckor sednare än i Götheborg. Bland den talrika personal, som dagligen besörjer varutransporter mellan Götheborg och Mölndahl, förekom ej heller något utbildadt cholerafall, men väl spridda abortivformer.

Genom Sundhetsnämndens föranstaltande ägde byn tillgång på skyndsam hjelp medelst sjukbetjening och läkemedel samt ett sjukhus med 16 sängar, och redan den 26 October blef serskild läkare, Doktor Drakenberg, af Konungens Befallningshafvande stationerad i byn.

I afseende på de *första* sjukdomsfallen är af Doktor Drakenberg uppgifvet:

1:o att den 6 October insjuknat i symtomer, som under följande dagarna utbildats till cholera och den 18 åter tillfrisknat en ogift timmerarbetare, *Helgeson*, 38 år gammal, något begifven på supande, hvilken, boende jemte 4—5 andra i ett trångt rum i en jordhydda, hvarken sedan midsommartiden skall varit i Götheborg eller med cholerasjuk haft någon beröring;

2:o att den 19 October i cholera insjuknat och den 31 s. m. tillfrisknat en ogift Sockerbruksarbetare *Andersson*, 35 år gammal, ordentlig, hvilken, boende jemte 9 familjer i ett slags arbetarekassern, sednast den 2 October besökt Götheborg och med den i byn först insjuknade ej haft beröring, men af underrättelsen om hans sjukdom erfarit oro; att i samma hus insjuknat den 20 October *en*, den 30 *en* och den 16 November *en* person;

3:o att den 20 October i cholera insjuknat och följande dag aflidit en hustru *Sjöberg*, 29 år gammal, mycket begifven på supande, boende i samma hus, som första cholerafallet;

4:o att den 27 October i cholera insjuknat permitterade Soldaten *Rapp*, 40 år gammal, hvilken, jemte 2 kamrater boende å en vind, ej på flera veckor besökt Götheborg, men samma dag han insjuknade efter en vandring till Fäss-

bergs prestgård förplägat sig å en krog; ingen mer sjuk i huset.

Samma läkare har äfven upplyst, att den 28 October, jemte ett nytt sjukdomsfall i Mölndahl, *en* person å Toltorp, *en* å Lagklarebäcks och *två* å Gunnebo herregårdar insjuknat, hvilka ställen alla ligga omkring ⅛ mil från Mölndahl, samt att de 2 å Gunnebo under åkerarbete liktidigt insjuknade drängarne, i anledning af husbondens stränga förbud, på lång tid hvarken besökt Götheborg eller Mölndahl, äfvensom att å Gunnebo intet vidare sjukdomsfall inträffat.

Då cholerafarsoten år 1834 från den 3 Augusti till den 16 September härjade inom Fässbergs Socken, skola 130 personer, de flesta tillhörande Mölndahls by, hafva bortryckts.

C) *Östra Hisings Härad,*

endast genom Götha elf skiljdt från Götheborg.

a) Lundby Socken *).

Väderleken närmast före farsoten dimmig och regnig; flera personer då plågade af väderspänningar.

Ingen *spärrning* ägde rum och fri kommunikation med Götheborg var ingen förmenad och dagligen begagnad.

Den 7 October inträffade första dödsfallet af cholera, Drängen Niklas Andersson, 41 år gammal, dagen förut från Götheborg hemkommen; den 12 October det andra i Lundby; den 9 December det sista.

Under November och December månader till Konungens Befallningshafvande afgifne veckorapporter upptaga:

November	3—9,	insjuknade	7,	döde	3.
»	16,	»	4,	»	1.
»	23,	»	1,	»	—
»	30,	»	3,	»	2.
December	1—3,	»	3,	»	2.

---

*) Uppgifterna efter Sundhetsnämnds hörande meddelade af dess Ordförande J. F. Eriksson.

Summan insjuknade utgjorde 22, af hvilka 14 man- och 8 qvinnkön; summan döde: 9, af hvilka 5 män och 4 qvinnor, ett barn, 3 medelåldrige och 5 ålderstigne; alla vårdade i enskildte hus.

Lindriga *abortivformer* förekommo hos åtskilliga personer och efter farsotens slut utbröt *influenza*.

Menlig inflytelse af osunda bostäder, osnygghet, nöd och starka dryckers missbruk röjdes tydligt.

Endast inom *ett* hus inträffade nästan liktidigt 3:ne sjukdomsfall, i öfrigt bodde de sjuka i längre skiljda hus. Större samqväm ägde ej rum, och endast en äldre sjuksköterska insjuknade och afled.

Spärrning af de sjuka husen, saknande förtroende, ifrågakom ej.

Så vidt Sundhetsnämnden fått sig bekant hade icke någon före insjuknandet haft beröring med smittad ort; då likväl färder till Götheborg, dess förstäder och Majorna, för försäljning och inköp af lifsförnödenheter dagligen ägt rum, »så synes vara att förmoda det sjukdomen från nämnde ställen blifvit införd«.

Sjukvården besörjdes af på stället stationerad Extra läkare *M. P. C. Willman*, hvars tjenstgöring äfven omfattade närbelägna socknar.

1834 skördade choleran i Juli och Augusti månader 39 män och 34 qvinnor, tillsammans 73 personer.

C) *Östra Hisings härad.* *b*) Tufve socken *).

Väderleken kylig med nattfroster.

Till *skydd* mot farsoten uppmanades församlingsboarne, att vid resor till Götheborg vara försigtige, och ej ingå i hus, der sjukdom spordes.

*) Enligt uppgift å Sundhetsnämnds vägnar af dess Ordförande, Carl Olsson.

Endast 2:ne personer, en man och en qvinna, uppges insjuknade och döde, mannen den 8:de och qvinnan den 18 November, båda medelåldriga, grannar i samma by, och utan veterlig gemenskap med smittad ort eller person.

Abortivformer fåtaliga, och inga andra sjukdomar under och efter farsoten gängse.

Större samqväm voro förbudne; *spärrning* af de sjuka husen skedde ej.

Sjukvårdsomtankan synes ej hafva varit utsträckt längre än till »choleradroppars« anskaffande i de flesta hus.

1834 i Augusti afledo inom socknen i cholera 3 qvins- och 1 mansperson i samma by, der farsoten nu förekom.

D) *Westra Hisings härad,*

utgörande norra och vestra delarne af Hisingön.

a) Backa socken *).

Magplågor obetydligt gängse före farsoten.

Spärrning till förebyggande af farsoten ansågs omöjlig och ändamålslös, enär ingen dag förgick, då ej någon sockenbo hade oundgänglig gemenskap med Götheborg.

Den 10 Oktober insjuknade och afled en arbetskarl, Svensson, vid ett tegelbruk, och kort efter å samma ställe en annan arbetskarl, Skott, hvilken efter några dagar äfven dog. Båda voro öfver 50 år och ingendera hade veterligt varit å smittad ort.

På 2:ne andra skiljda ställen insjuknade och tillfrisknade 1 man och 1 qvinna, om hvilka närmare uppgift ej meddelats.

Af 4 insjuknade afledo alltså 2.

Något slags allmännare illamående synes ej egt rum — och efter farsoten iagttogos blott några fall af feber.

---

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande, Niklas Nilsson.

Någon fara för de vid sjukvården biträdande har ej iagttagits.

Med läkemedel synes man hafva allmänt försett sig.

1834 började farsoten i socknen kring medlet af Augusti och insjuknade då öfver 100, af hvilka 36 dogo.

D) *Westra Hisings härad.* *b*) Säfve socken*).

Väderleken töcknig och regnig — någon tid före farsoten lindriga magkrämpor hos flera personer.

Ingen *spärrning* ägde rum, enär förtroende för sådan ej fanns.

11 personer, 3 män och 8 qvinnor uppgifvas insjuknade, och af dem 5, 1 man och 4 qvinnor, döde, hvilka, med undantag af en ålderstigen qvinna, tillhörde medelåldern. Alla vårdades i hemmet. Af en rapport till Konungens Befallningshafvande den 29 Oktober från Sundhetsnämndens Ordförande synes första sjukdomsfallet hafva inträffat den 12 Oktober, en medelålders bonde, insjuknad dagen efter hemkomst från Götheborg, och omförmäler denna rapport redan 8 insjuknade.

Lindriga *abortivformer* förmärktes hos åtskilliga och efter choleran uppträdde *Influenza.*

Menlig inflytelse af osunda bostäder, osnygghet, nöd och supande förmärktes tydligt.

Med *ett* undantag, der 3 personer i samma hus sjuknade, förekommo de andra fallen i spridda hus.

Läkemedel voro hos Sundhetsnämndens ledamöter i beredskap.

Första dödsfallet inträffade den 23 Oktober, då efter ett par dagars sjukdom afled medelåldriga hustru Jönsson, hvars man förut vistats i Götheborg;

---

*) Enligt uppgift å Sundhetsnämnds vägnar af dess Ordförande, Andreas Olsson.

andra dödsfallet den 29 Oktober, en medelåldrig båtsmans-hustru, som veterligen ej haft gemenskap med Götheborg;

tredje dödsfallet den 17 November, en annan båtsmans svärmoder, öfver 60 år gammal, insjuknad den 15:e;

fjerde dödsfallet den 19 November svärsonen, båtsmannen, medelåldrig, insjuknad den 18:e;

femte dödsfallet samma dag, en medelåldrig qvinsperson, efter blott några timmars sjukdom, alla tre boende i samma hus. Båtsmannen, likbärare i socknen, hade ej blott gjort sin tjenst såsom sådan, utan ock i Götheborg besökt cholerasjukhus »för att visa att smitta ej tog på honom«. Torpet öfvergafs genast efter dödsfallen af enkan och barnen, som, stadde i yttersta nöd, inhystes i en annan stuga och ehuru sjuka och usla, undgingo de dock cholera.

Säfve pastorat, bestående af Säfve, Backa och Björlanda socknar, hemsöktes år 1834, från den 3 Augusti till den 12 September, af cholerafarsoten, under hvilken tid 107 män och 102 qvinnor eller tillsammans 219 personer uppges insjuknade, samt 39 män och 34 qvinnor, eller tillsammans 73 personer döde.

Häradets andra pastorat Thorslanda, der intet förtroende för spärrningsåtgärder fanns, och som alltså med Götheborg underhöll daglig kommunikation, skall, enligt Sundhetsnämndens uppgift, ej haft någon cholerasjuk, men å Björkön, Öckerö socken, timade under 2:a veckan af November 2 hastiga dödsfall: bonden Gudmundson, 50 år, och gossen Johnsson, 4 år gammal, hvilka af ditbeordrade läkaren, M. P. C. Holmberg, efter beskrifning förklarats vara cholera.

Enligt uppgift från Thorslanda socken af Sundhetsnämndens Ordförande, H. Hising, afledo i cholera 1834 inom sock-

nen, från den 7 Augusti till den 7 September, 23 personer — från Öckerö socken, af Sundhetsnämndens Ordförande, H. J. Bohman, afledo i cholera 1834 inom socknen, under Augusti och September månader, omkring 76 personer.

E) *Inlands Södra härad,*

långs vestra stranden af Götha och Nordre elfvar.

a) Thorsby socken *).

Väderleken före farsotens utbrott uppgifves blåsig och regnig — men *hälsotillståndet* godt, utom gängse magplågor.

Åtgärder mot smitta vidtogos ej »då, enligt Sundhetsnämndens uppgift, hela menighetens tanke är, att intet griper längre omkring än Gud vill, och att spärrning sålunda är förgäfves«.

De förekomna sjukdomsfallen äro uppgifna som följer:

1:o en Skeppare *Johan Svensson*, som, efter sjöresa på Venern, insjuknat om bord den 26 September, och från Götheborg sjuk hemförd, afled den 27 September, omkring 30 år gammal;

2:o bonddottren *Anna M. Johansdotter* å Lilla Röd, som efter besök i Götheborg, och efter att derstädes, enligt läkarens rapport till Konungens Befallningshafvande, hafva natten efter en i cholera död slägtinge, legat å dess sängkläder, i blåst och regn barfotad färdades hem den 3 November och under vägen insjuknade i diarrhé, samt efter hemkomsten afled den 6, 24 år gammal;

3:o flickans morfader *Jöns Hero*, omkring 80 år, sedan 3 år sängliggande af ålderdomssvaghet, fick efter flickans hemkomst diarrhé och kräkning, samt afled den 8 November;

4:o mormodren *Anna*, likaledes omkring 81 år och af ålderdom sängliggande, insjuknade i samma symtomer och

---

*) Enligt uppgift å Sundhetsnämndens vägnar af dess Ordförande J. U. Blomdahl, samt af Läkaren M. C. Ossbahr.

afled den 10 November; endast denna patient sågs ännu lefvande af läkare, som verificerat cholerasymtomerne.

5:o Enklingen *Andreas Bengtsson*, öfver 70 år gammal, hvilken vid flickan Johansdotters sjuksäng läst för henne, insjuknade den 8 November och afled natten till den 11.

6:o den 9 November insjuknade, efter förkylning, å annat ställe och utan veterlig gemenskap med Lilla Röd, en Artilleristhustru *Britta*, efter att några (9 enligt läkarerapport) dagar förut hafva haft besök af sin i Götheborg boende man, hvilken ej haft cholera — tillfrisknade under tillsyn af läkare, som ansåg sjukdomen vara verklig cholera.

7:o samma dag insjuknade, utan medgifven gemenskap med de förutnämnda, men efter föregånget bränvinsmissbruk, en 43-årig backstugusittare, som under läkarevård återställdes.

Af 7 insjuknade tillhörde alltså 4 manligt och 3 qvinligt *kön*, 4 medelåldern och 3 ålderdomen; af 5 döda voro 3 män och 2 qvinnor, 2 medelåldrige och 3 ålderstigne *).

De sjuka vårdades i hemmet.

Lindriga magplågor, kräkning och diarrhé voro under November månad temligen allmänt gängse inom socknen, deremot förekommo då och sedan inga andra hetsiga sjukdomar.

Någon inflytelse af osunda bostäder, liderlighet och dylikt var ej tillfälle att iagttaga, tvärtom voro personerna å Lilla Röd ordentlige och välmående.

Väderleken under hela farsoten blåsig och kall.

De flesta sjukdomsfallen inträffade på aftnarne och inom samma gård; i öfrigt uppgifvas de, som vid sjukvården bi–

---

*) Sundhetsnämndens rapport. upptager hvarken de under mom. 3 och 4 omnämnde, hvilka ansetts döde af ålderdomssvaghet, eller de under mom. 6 och 7 anförde, innehåller deremot ett i Götheborg timadt sjukdoms- och dödsfall af en i socknen bosatt Skeppare.

trädt, ej hafva i någon högre grad för farsoten varit blottställde. Oagtadt vitesförbud, hölls stor begrafning efter några lik, dock utan anmärkt olägenhet.

Enligt läkarens rapport skall *spärrning* af det hus, der farsoten egentligen härjade, hafva försökts, men icke med ordning kunnat verkställas i brist på förtroende.

Genom Sundhetsnämnden anskaffades medikamenter, och genom Konungens Befallningshafvande äfven läkarebiträde, M. C. Ossbahr.

1834 var socknen äfven af cholera angripen, då i Augusti månad omkring 19 personer dogo.

E) *Inlands Södra härad.* *b*) Kungelfs stad *).

belägen vid Götha elfs delning i 2 större grenar, nära foten af ett högt berg, 2 mil norr om Götheborg.

Innevånarnes antal år 1845: 816.

Spärrningsåtgärder till farsotens utestängande vidtogos ej, då desamma förmodades ej kunna strängt genomföras och alltså ej heller leda till ändamålet.

Hälsotillståndet, som af den starka värman i Augusti månad lidit, så att *diarrhéer* med och utan *kräkning* varit gångbara och ännu under första dagarne af September förekommo, återställdes redan före medlet af denna månad till ovanlig godhet, så att intill månadens slut inga andra sjukdomar anmärkts, än ett par fall af lindriga diarrhéer. Under första veckan af Oktober insjuknade deremot 7 personer i svårare diarrhéer, hvarpå den 7 Oktober följde första sjukdomsfallet med dödlig utgång.

---

*) Enligt uppgifter från Stadens Magistrat och Läkare.

Sjukdomens *dagliga förhållande* synes af följande från Sundhetsnämnden meddelade tablå:

		Insjuknade och sedan tillfriskuade.	Döde.			Insjuknade och sedan tillfriskuade.	Döde.
Oktober	7	1	—		Transport	5	5
	8	1	1	November	30	1	—
	10	1	—	December	1	—	1
	11	—	1		2	2	—
	13	2	—		4	1	1
	14	—	2		7	1	—
	17	—	1		8	—	1
Transport		5	5		Summa	10	8

Summa Summarum . . 18.

Af de insjuknade tillhörde 16 manligt, 2 qvinligt *kön*, 1 barnåldern, 11 medelåldern, 6 ålderdomen. Af de döde tillhörde 7 manligt, 1 qvinligt kön, 5 medelåldren och 3 ålderdomen.

Endast en vårdades å *sjukhus.*

Abortivformer förekommo allmänt under farsotens gång, mot hvars slut *nervfebrar* yppades; — efter farsotens slut *Influenza.*

Väderleken så väl närmast före, som under farsoten merendels dimmig.

Osunda bostäder, osnygghet, nöd och begifvenhet på starka drycker, särdeles när derjemte förkylning ådrogs, visade betydlig inverkan på utbredning och häftighet af sjukdomen, som var inskränkt till 2:ne skiljda ställen inom staden, der inom *en* familj både man och hustru afledo, inom en annan endast mannen afled, men 2:ne ytterligare sjukdomsfall förekommo. Bland likbärare sjuknade och afled endast en på dryckenskap begifven mansperson.

För Sundhetspolisens handhafvande sörjdes på möjligast bästa sätt, sjukhus fanns i beredskap.

Första sjukdomsfallet den 7 Oktober, med dödlig utgång följande dag, var en sjötullsvaktmästare *Ahnström* om–

kring 30 år gammal, samma dag hemkommen, efter att ett par mil från staden hafva tjenstgjort vid lossning af ett från Aaarhus ankommet, med råg lastadt fartyg, å hvilket, sedan det passerat Götheborg, en man af besättningen under lossningen insjuknat af cholera; A. som var i hög grad begifven på dryckenskap, och med knapp proviant tillbragt flera nätter i en lada, tros hafva der förkylt sig; (se vidare om från detta fartyg spridd cholera längre fram under Torpe härad, Vesterlanda).

Andra sjukdomsfallet den 8 Oktober, en färgeman Ohlsson, 40 år gammal, insjuknade äfven efter förkylning och dog i typhus den 17 Oktober.

Tredje fallet den 10 Oktober, en arbetskarl Andersson, omkring 45 år, hade biträdt vid Ahnströms sjuksäng och likets kistläggning, afled den 11 Oktober.

Fjerde fallet den 14 Oktober, samma dag död, en dräng Olsson, omkring 40 år, säges icke hafva haft beröring med smittad person.

Femte fallet, död den 14 Oktober, en sjöman Johansson, 30 år, hvilken utan vård legat sjuk flera dagar om skeppsbord, men ej haft veterlig beröring med sjuk person.

Sedan efter dessa fall hälsotillståndet under återstående del af October och hela November månad varit godt insjuknade:

den 30 Nov. och afled följande dag (med blodkräkning) en Sjötullsvaktmästare Nilsson, omkring 55 år gammal, hvilken, efter att hafva fallit i vatten, försummat ombyte af kläder och i stället förtärt mycket spirituosa;

dennes enka och f. d. Sjötullsvaktmästaren Petersson, hvilka vid Nilssons sjuksäng biträdt, insjuknade båda den 2 December, och afledo den sednare den 4:de den förra den 8 December.

1834 var farsoten under slutet af Augusti och början af September svårare, så att, enligt Magistratens uppgift

18—20 personer bortrycktes. Tabellverket upptager för ifrågavarande år blott 13 af cholera döde eller hvar 62 person af befolkningen.

E) *Inlands Södra härad.* c) Karreby socken *).

Vanlig *höstväderlek.* Inga åtgärder mot smitta vidtagne, då »allmogen tror hvarken contagium eller miasma kunna bita på en menniska, som står i Försynens hägn«, och »skulle anse spärrningen, t. ex. af angränsande städer med största missnöje, emedan deras trafik derigenom skulle komma till korta«. — Götheborg och Kungelf besöktes alltså dagligen af personer från socknen.

Sundhetsnämnden har endast uppgifvit: att första dödsfallet inträffade den 11 Oktober, sista den 30 Oktober: att 11 personer insjuknat, deraf 3 medelåldrige och af manligt kön, och 3 ålderstigne af qvinligt kön, eller sammanräknadt 6 aflidit, samt att de döda varit en torpare, hans fader (undantagsman, ej boende i samma hus), dennes hustru och dessas dotter — en bonde och en bondenka; att farsoten sålunda varit begränsad till 3 ställen, bland hvilka å ett 3 personer dött.

Sjukhus fanns ej. Sjukdomsfallens *intensitet* skall hafva varit så betydlig, att ingen uthärdade öfver 12 timmar.

Under farsoten voro magplågor och *diarrhé* gängse, äfvensom spridda *gastriska febrar.*

I strid med Sundhetsnämnden har läkaren uppgifvit, att de insjuknade bebott usla stugor och jordkulor i hög grad af osnygghet, och varit begifna på dryckenskap, äfvensom ock att de alla korrt före insjuknandet haft beröring dels med smittade orter dels med förr insjuknade; på den med de sjukas vård sysselsatta personalen skall deremot ej märkts någon menlig verkan. Af folksamlingar till de vanliga husförhören

*) Enligt uppgifter af Sundhetsnämndens Ordförande Carl Carlsson och öfrige ledamöter, samt af tjenstgörande läkaren M. C. Ossbahr.

spriddes ej heller farsoten. I hvarje af de 6 rotarne uppges hafva varit tillgång till medicamenter, och 2 till de sjukas vård utsedde manspersoner, hvarförutan till häradet beordrad läkare, M. C. Ossbahr, lemnade tillsyn åt de sjuke.

1834 i Augusti månad var socknen af cholera angripen då 18 personer insjuknade och 13 dogo.

E) *Inlands Södra härad.* *d*) Ytterby socken *)

Väderleken ostadig, *hälsotillståndet* hela hösten före farsoten ovanligt godt.

Till *skydd* mot smitta uppmanades sockenboarne, att så litet som möjligt besöka sjuk ort, en uppmaning, som, enligt läkarens uppgift, icke hindrade daglig gemenskap med Götheborg, så mycket mindre som allmogen ej hade förtroende för spärrningar. Regulier sådan kommunikation ägde ock rum mellan Götheborg och den i socknen belägna egendomen Kastellgården, till hvilken farsoten egentligen var inskränkt, men genom vederbörandes försorg anställdes här dagliga rökningar med tjära och dylikt. Att om inträffande illamående göra skyndsam anmälan inskärptes äfven.

Af läkaren har för de sjuke lemnats följande redogörelse, grundad dels på honom meddelad berättelse, dels på egna iagttagelser å stället:

den 15 Oktober insjuknade i kräkning och diarrhé, å Kastellgården, drängen Eklund, samma dag från Götheborg hemkommen; tillfrisknade efter ett par dagar;

samma dag på aftonen insjuknade i enahanda symtomer, egendomens förvaltare, som besökt den sjuka drängen; tillfrisknade äfven om ett par dagar;

samma dag på aftonen insjuknade i lika symtomer en mamsell, som med oekonomien derstädes hade befattning och

---

*) Enligt meddelande af Sundhetsnämndens ledamot O. Brusewitz, Kronolänsman Hammarstrand, samt Läkaren M. C. Ossbahr.

äfven besökt den sjuka drängen; tillfrisknade, men mycket långsamt;

den 17 Oktober insjuknade å ett torp under herregården, hustru Anna Rasmusdotter, och

den 19 Oktober å ett annat torp, hustru Anna Jonasdotter, utan att någon gemenskap af dessa 2 personer med sjelfva gården, sedan den 15 Oktober, kunnat spåras; båda tillfrisknade;

den 22 December insjuknade å ett annat torp, Porten, en fattig hustru, Christina Mathiasdotter, 62 år gammal, hvilken bevisligen ej med smittad person haft gemenskap; afled den 24 December;

den 25 December insjuknade å samma ställe den nyss vordne enklingen, 67 år gammal; sedan han kl. 5 på Juldagsmorgon med barnen druckit kaffe och derpå gått ur stugan, och kl. 8 ännu ej återkommit, eftersöktes han af barnen och fanns i ett uthus liggande öfver hustruns lik, der han sade sig hafva svimmat, och sedan fått choleriska uttömningar med kramp, afled före kl. 11 f. m.;

den 27 December insjuknade sonen, torparen Olof Johnsson, begifven på dryckenskap, tillfrisknade, fick recidiv den 1 Januari 1851, och återställdes för andra gången, ehuru långsamt;

den 27 December insjuknade äfven i kräkning och diarrhé, samt återställdes sedan, ett i grannstugan boende 3-årigt barn, hvars föräldrar biträdt vid de sjukas vård å Porten;

den 28 December insjuknade å samma torp Porten, pigan Anna, 34 år gammal, hvilken biträdt vid de förras sjukvård och efter 8 dagar återställdes;

samma dag insjuknade slutligen å ett annat torp under samma herrgård, en Soldathustru, som ej haft beröring med någon från förenämnde torp, men under julhelgen rundeligt förplägat sig — återställdes till hälsan.

Det sålunda uppgifna antalet insjuknade utgör 11, 4 af manligt, 7 af qvinligt *kön*, en inom *barnåldern*, 6 inom me-

delåldern och 4 ålderstigne, till hvilka de båda döda, en af hvarje kön, äfven hörde.

Sjukhus begagnades ej.

Magplågor och diarrhé förekommo talrikt under hela den tid forsoten var gängse, andra sjukdomar deremot ej. *Efter* choleran förekommo flera fall af *gastrisk nervfeber*.

Der de första 5 sjukdomsfallen inträffade, fanns allt hvad önskas kunde af beqvämlighet, snygghet och lefnadsförnödenheter; hvad de sednare sjukdoms- och dödsfallen beträffar, så hade boställerne högt och luftigt läge och personernas lefnadssätt, med de antydde undantagen, var ej utmärkt för någon liderlighet eller osnygghet.

Såsom ofvan nämndt är, voro de flesta sjukdomsfallen begränsade till Kastellgården och personer, som med hvarandra hade beröring; emedlertid säger Sundhetsnämnden sig icke hafva förmärkt någon ökad fara för dem, som vid sjukvården biträdt.

Spärrning af de sjuka husen vidtogs väl ej, men gemenskapen hindrades dock i möjlig mån, hvarjemte rökning flitigt användes flera gånger om dagen.

Sundhetsnämndens nit för ordning och snygghet hade för de sjukas vård ytterligare stöd och hjelp så väl af Stadsläkaren i Kungelf, som den till häradet beordrade Extra läkaren M. C. Ossbahr.

Socknen var af cholera angripen år 1834 utan att upplysas kunnat huru många då insjuknade och afledo.

F) *Inlands Norra härad.*

a) Solberga socken *).

Väderleken en tid före farsotens utbrott regnig. — Ingen *spärrning* ägde rum i anseende till svårigheten att sådan verkställa.

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande L. Andersson.

Sjukdomen började den 10 Oktober å Löfön i Skärgården, dit från Götheborg hemkom, redan illamående, en båtskeppare, hvilken väl tillfrisknade, men hvars hustru och moder efter några dagar insjuknade och afledo. »Från denna ö spridde sig farsoten till en annan benämnd Brattön och sedan till fasta landet.« — enligt Pastors uppgift genom den person, som förfärdigat likkistorna åt de först döda.

Hela antalet insjuknade är uppgifvet till 14.

Endast för de 6 döda är upplyst, att 2 af dem tillhört manligt, och 4 qvinligt *kön*, 2 medel*åldren* och 4 ålderdomen.

Alla sjuka vårdades i hemmet

Så väl närmast före farsotens utbrott, som under dess gång, skola flera personer hafva besvärats af kräkning, diarrhé, magplågor, sendrag m. m.

Efter farsotens slut uppgifvas bröstsjukdomar och *nervfebrar* hafva iagttagits.

Osunda bostäder och fattigdom syntes öka dödligheten, och de insjuknade tillhörde nästan uteslutande torpare, backstugusittare och fiskare.

Farsoten, spridd till flera skiljda ställen, angrep dock med ett undantag, ej mer än en person inom hvarje hus, och skonade de personer, som vid sjukvården biträdde.

Af Sundhetsnämnden voro inom hvarje rote utsedde sköterskor och tillsyningsmän samt läkemedel utdelade m. m.; af Konungens Befallningshafvande läkare beordrad att besöka orten, Ph. Mag. Åberg.

Socknen var 1834 af farsoten angripen, men om antalet insjuknade och döde, har uppgift ej lemnats.

F) *Inlands Norra härad.* *b*) Spekeruds socken *).

Hälsotillståndet före farsotens utbrott godt.

Spärrning förklarad vara en »galenskap«.

---

*) Enligt uppgift af Kronolänsman Hollander.

Den 10 Oktober hemkom från arbete å ett Sockerbruk i Götheborg, en för ordentlighet välkänd inhysesman, Andersson, som korrt derefter insjuknade och den 16 Oktober afled, 40 år gammal. Snart insjuknade äfven hustrun, men återställdes.

Utom det hus och rum, der dessa makar bodde, förekom intet sjukdomsfall af cholera, men lindriga *abortivformer* uppges hafva hos flere personer förmärkts, andra sjukdomar deremot icke, hvarken under eller närmast efter farsoten.

Församlingen synes ej hafva varit hågad att organisera något slags kommunal hälso- och sjukvård, hvadan ock Kronolänsmannen uppger sig hafva med biträde af sitt folk, skött de sjuka och kistlagt den döda, och detta utan ringaste mehn för hälsan.

Socknen skall 1834 ej af choleran hafva varit hemsökt.

F) *Inlands Norra härad.* c) Ucklums socken *).

Väderleken ombytlig, merendels regnig och dimmig; *hälsotillståndet* före farsoten godt.

Tankarna om *spärrning* hafva varit delade; dess företagande hindrades af för många mötande svårigheter.

Förhållandet med de sjuke är uppgifvet som följer: »Första sjukdomsfallet inträffade å Svenshögen i slutet af Oktober, då en 50-årig arbetskarl, Nils Magnusson, hemkom från säteriet Ström, der flera personer redan dött af cholera (se nedan: Torpe härad, Hjertums socken). Nils tillfrisknade, men tyckes likväl hafva meddelat smittan åt husets öfriga innevånare, emedan 4 personer insjuknade, af hvilka hustrun Malena, 23 år gammal, och pigan Helena, 53 år, afledo. En närboende 28-årig hustru Maria, som vårdat dessa, insjuknade och dog om några dagar. Dennas fader Henrik Rasmusson, som vårdat henne, dog några dagar derefter, 54 år gammal. En arbetskarl, som vistats i huset, sjuknade

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande Joh. Pehrsson.

och dog några dagar derefter på ett, 1 mil aflägset ställe, hvarest ytterligare en torpare insjuknade och samma dag afled«.

Antalet insjuknade utgör alltså 9, alla medelåldrige, antalet döde 6, 3 af manligt och 3 af qvinligt kön. Alla vårdades i hemmet.

Äckel, kräkning, diarrhé, spänning i buken öfverklagades af mångfaldiga personer.

Någon tid efter farsotens upphörande yppades *Skarlakansfeber*.

Stället, der första sjukdomsfallen inträffade, skall hafva varit lågt beläget vid en insjö och osnyggt. Endast de personer, som med de sjuka haft beröring, angrepos, hvartill dock Sundhetsnämnden anser ansträngning och otjenlig diet hafva bidragit.

Spärrning af de sjuka husen ägde ej rum. Af folksamlingar till ting och bröllopp, som under tiden höllos, märktes ingen olägenhet.

Utom af Sundhetsnämnden meddelade råd, upplysningar och uppmaningar till snygghet, utdelade medicamenter m. m., var af Konungens Befallningshafvande läkare, Ph. M. Åberg, beordrad att i trakten lemna läkare-tillsyn.

1834 hemsöktes en annan, neml. södra delen af socknen och skola då 21 personer insjuknat och 17 dött af cholera.

G) *Torpe härad,*

en smal landsträcka längs vestra stranden af Götha elf.

a) Hjertums socken *).

Folkmängden omkring 3500.

Väderleken och *hälsotillståndet* goda. Inga magplågor såsom farsotens förelöpare afhördes. Anmärkt är att vid stränderna af elfven under farsotens gång förmärktes ligga död fisk.

---

*) Enligt meddelande af Ordföranden i Sundhetsnämnden Prosten P. A. Delin.

Genast efter erhållen underrättelse om farsotens utbrott i Götheborg utverkade Sundhetsnämnden genom Konungens Befallningshafvande förbud för sjöfarande å Götha elf från Götheborg att landstiga tidigare än 2 dagar sedan nämnde stad lemnats. Det olämpliga och gagnlösa af förbudet insågs dock snart, hvadan det upphäfdes.

Farsotens *dagliga* förhållande var som följer:

		Insjuknade.	Döde.			Insjuknade.	Döde.
					Transport	39	20
October	1	2	—	October	22	1	—
	2	—	1		23	2	1
	4	2	1		24	—	2
	5	1	—		28	2	—
	*6	—	1		29	4	—
	7	2	—		30	2	2
	9	—	1		31	—	1
	10	2	—	November	2	1	—
	11	5	1		4	3	—
	12	3	—		5	2	1
	*13	3	4		6	—	2
	14	—	1		9	3	—
	16	3	1		*10	1	1
	17	2	2		11	—	1
	18	3	—		*24	2	—
	19	6	2		26	—	1
	*20	3	4	December	4	1	—
	21	2	1		5	1	1
	Transport	39	20		Summa	64	33

Söndagarne äro utmärkte med tecknet *.

Af 64 insjuknade hafva 39 tillhört manligt och 25 qvinligt *kön*, 10 barn*åldern*, 33 medelåldern och 21 ålderdomen. Af 33 döda hafva 23 tillhört manligt och 10 qvinligt kön, 2 barndomen, 21 medelåldern och 10 ålderdomen.

Serskildte sjukhus voro ej inrättade.

Abortivformer förekommo talrikt, i öfrigt under farsotens gång inga andra hetsiga sjukdomar; *efter* farsoten flera fall af *gastrisk nervfeber* och ett par af *Smittkoppor*.

Farsoten var hufvudsakligen begränsad till 2:ne ställen vid Götha elf nemligen inom arbetspersonalen vid Ströms Kanal och herregård, inom hvilken redan 10 voro döde den 19 October, samt ett Skeppsvarf, Graveröd, der, bland de å hvarje ställe talrika sjukdomsfallen, äfven är anmärkt, att intensiteten af sjukdomen syntes aftaga med dess utbredning.

Här, som annorstädes, synes den icke lagstadde arbetarens lefnadssätt hafva för farsoten varit gynnsamt, vare sig genom oordentlighet eller trångt sammanboende och dylikt.

Gudstjenster och husförhör i friska hus märktes icke till farsotens spridning bidraga; de personer, som vid sjukvården och serdeles vid liktransporterne biträdt, hafva deremot iakttagits vara i högre grad för cholera blottställde.

De flesta sjukdomsfall inträffade *nattetid.*

Spärrningar af de sjuka husen ansågos ändamålslösa och vidtogos derföre ej, oaktadt spärrningssystemet ej saknade försvarare.

Utom Sundhetsnämndens nitiska förfoganden med utdelade föreskrifter och läkemedel m. m., egnades åt de sjuke vård af på Lilla Edet å andra sidan af Götha elf boende Bataljonsläkaren Doktor Boustedt, med periodiskt biträde af ditbeordrade Extra läkarne Mag. Åberg och M. C. Martin.

I afseende på första sjukdomsfallen är uppgifvet: »En 27:årig Sjöman, Carl Olsson, från Dahlsland om bord å Slupen Novo Conto, kommande från Götheborg, dog den 2 October vid Graveröds varf. Dennes Skeppare, Johannes Kristensson, hemma i Ifvarlund, Vesterlanda socken, återvände från Graveröd dit, sjuknade och dog den 6 Oktober. Smittan utbredde sig genast här. Jag (Sundhetsnämndens Ordförande) säger med flit *smittan.*«

Om förhållandet 1834, se följande eller Vesterlanda socken.

G) *Torpe härad.* *b*) Vesterlanda socken *).

Väderlek och *hälsotillstånd* före farsotens utbrott i allmänhet goda, inga magplågor gängse.

Om vidtagne *skyddsåtgärder* gäller samma som för Hjertums Socken.

Farsotens *dagliga* förhållande var som följer:

		Insjuknade.	Döde.			Insjuknade.	Döde.
October	4	3	—		Transport	24	14
	5	6	—	October	18	2	—
	6	—	2		20	—	2
	7	2	3		23	2	—
	8	—	2		25	—	1
	9	5	—		26	4	—
	10	3	1		27	—	1
	11	—	3		28	3	1
	12	2	—		29	4	—
	13	1	2		30	2	2
	14	—	1				
	17	2	—	November	1	1	—
	Transport	24	14		Summa	42	21

Af 42 insjuknade tillhörde 23 manligt och 19 qvinligt *kön*, 7 barnåldern, 22 medelåldern och 13 ålderdomen; af 21 döde tillhörde 12 manligt, 9 qvinligt *kön*, 4 barnåldern, 10 medelåldern och 7 ålderdomen.

Inga serskildta sjukhus voro inrättade.

Abortivformer förekommo talrikt under farsotens gång, i öfrigt blott ett par lunginflammationer; efter farsoten spridda fall af *gastrisk nervfeber*.

Farsoten var hufvudsakligen begränsad till 3:ne vid Götha elf belägna ställen »der densamma liksom nedkastade bomber spridde förödelse omkring sig« och gäller i öfrigt för denna socken hvad om den föregående är anfördt rörande sjukdomsfallens intensitet, lefnadssätts inflytelse m. m.

*) Enligt meddelande af Sundhetsnämndens Ordförande Prosten Delin, samt Extra Läkaren Mag. Åberg.

I afseende på första sjukdomsfallen är uppgifvet: »35 år gamla Skepparen Olof Berndtsson från Fiskebäckskil, Galeasen Didrik, kommande med laddning af råg från Aarhuus, landade sjuk, efter att hafva passerat Götheborg, vid Thorskogs bruk (beläget nära invid Götha elf) den 5 Oktober. Redan den 7 var både han och en annan man af besättningen döda af cholera. Färgemannen vid Thorskogs stenkar, der Skepparen lagt till, sjuknade genast och dog, hvarefter *smittan* här utbredde sig«. (Se vidare om från detta fartyg spridd cholera: Kungelfs stad pag. 176).

Af den Extra läkare, Mag. Åberg, som den 19 October besökte socknen, är uppgifvet, att, sedan sjuka från fartyget vid Thorskogs sågverk blifvit landsatte, 8 personer af arbetspersonalen derstädes insjuknat och 4 aflidit, äfvensom att dessa arbetare befunno sig i tjenande klassens vanliga hygieniska förhållanden under en ordentlig och omtänksam husbonde.

I afseende på cholerafarsotens förhållande inom Hjertums pastorat, bestående af 2:ne nyssnämnda socknarna, under året 1834, har af Prosten *Delin,* som äfven då var Sundhetsnämndens Ordförande, meddelats en den 16 Mars 1835, i frågor och svar, uppsatt berättelse, hvilken så mycket hellre här förtjenar anföras, som bristande underrättelser om nämnde års farsot i hög grad öka värdet af de notiser om densamma, hvilka numera kunna vinnas. Antalet i cholera insjuknade utgjorde då 271, deraf 131 afledo; af de insjuknade voro 147 män, 124 qvinnor; 45 under 10 år, 31 emellan 10—20 år, 132 emellan 20—50 år, 63 öfver 50 år; af de döde 75 män, 56 qvinnor; 29 under 10 år, 8 mellan 10—20 år, 57 mellan 20—50, 37 öfver 50 år.

Frågan: huru sjukdomen inom orten yppats, om den från annan ort blifvit förd eller utan sådan känd anledning visat sig? har besvarats: »sjukdomen hitfördes med Båtskepparen Westerberg och dess båtkarl från Kärra i Ahle härad,

hvilka, kommande från Götheborg direkte, den 31 Juli lade i land å Götha elfs strand vid Svenserud i Westerlanda Socken och dogo samma dag, hvarefter smitttan genast visade sig i granskapet«.

Frågan: om flera inom samma hus i allmänhet insjuknat har besvarats med: *ja*, äfvensom dervid iakttagits, att sjukdomens intensitet var sarkast hos de först och svagast hos de sist insjuknade.

I afseende på frågan om sjukdomens intensitet har det svar lemnats »att de som omedelbart af choleran bortrycktes, dogo inom 4—10 vanligast omkring 18 timmar efter utbrottet och sällan uthärdade öfver 30 timmar, derest sjukdomen ej öfvergick i typhus, som vanligen inom 1—3 veckor slutade dödligt«.

I afseende på frågan: om andra sjukdomar liktidigt med choleran voro gängse har svaret lemnats nekande med undantag för några fall af *skarlakansfeber* bland barn.

Beträffande epidemiens duration har den upplysning lemnats: att första dödsfallet inträffade den 31 Juli, det sista den 28 December och sista sjukdomsfallet det 30 samma månad, och tillägges derjemte, att intensiteten var störst under sista veckan af Augusti och att, utom det uppgifna antalet 271, alla lidande af paralytisk cholera, fullt ut hälften af Pastoratets personal varit mer eller mindre angripen af cholerin, mot hvilken vanliga medel i första stadium visade välgörande verkan.

Efter den här ofvan lemnade skildringen af cholerafarsotens förhållande inom de härader af Götheborgs och Bohus län (Westra Hisings, Inlands Södra och Torpe, hvilka å vestra sidan begränsa Götha elf, vore önskligt att äfven kunna upplysa förhållandet af farsoten å sjelfva elfvens segelled, motsvarande den ifrågavande strandlängden, så mycket helldre, som berättelser i allmänna ordalag omtala att hela besättningar å fartyg der skola hafva dött. Några hithörande fall äro

redan ofvan omtalade och saknas i öfrigt underrättelse om förhållandet utom vid kanalstationerne.

Af vederbörande Kamererare och Slussinspektor vid Ströms kanal i Hjertums socken gent emot Lilla Edet, 5 mil norr om Götheborg, är upplyst att från och med den 20 September, då första sjukdomsfallet i Götheborg inträffade, intill och med den 29 October, då ett stycke norr om Götheborg vid elfven inrättades en prejningsanstalt för cholerasjuke sjöfarandes återförvisande till Götheborg, 570 fartyg passerat kanalen, deraf 273 från Götheborg uppgående och 297 nedgående, samt att från sistnämnde dag och intill årets slut ytterligare passerat 104 uppgående och 161 nedgående fartyg.

Såsom *cholerasjuke,* vårdade af läkare under passerandet af kanalen vid Ström, hafva uppgifvits:

den 1 October Skepparen T. Berndtsson, å Galeasen Charlotta uppgående, den 28 September afgången från Götheborg;

samma dag Hustru Strömberg, uppgående, den 29 September afgången från Götheborg;

den 5 October en Båtsman af Roslags Compagnie, N:o 62, uppgående jemte en kommendering å ångfartyget Polhem. (Se vidare Elfsborgs län, Trollhätte kanal och Brinkebergs kulle);

den 8 October, Sjömannen J. Andersson, nedgående;

samma dag Sjömannen P. Andersson, nedgående;

den 16 October Sjömannen L. Johansson, nedgående;

samma dag Sjömannen A. Olsson, nedgående; alla å olika fartyg.

Såsom *döde* om bord å fartyg vid Ströms kanal hafva uppgifvits, alla uppgående;

den 2 October Sjömannen C. Olsson;

den 4 October, Sjömannen A. Andersson, } å samma
den 6 October, Sjömannen J. Christensson, } fartyg;

samma dag Skepparehustrun Rutgersson;

den 7 October Sjömannen O. Berntsson;

samma dag Skepparen A. Pettersson;

den 19 October Sjömannen E. Nilsson;

den 30 October Sjömannen E. Månsson;

den 5 November Sjömannen J. Anderssen;
den 26 November Sjömannen N. Strandberg;

Å ångfartyget Hertha, som bogserar fartyg å Götha elf emellan Götheborg, Ströms kanal, Trollhättan och Wenersborg, inträffade dessutom bland besättningen, bestående af 6 man, den 10 October *två*, den 11 *ett*, den 16 *ett* och den 17 *ett* sjukdomsfall, af hvilka blott *ett*, eldaren, medförde död.

Alltså hafva från Ströms kanal uppgifvits in alles 22 insjuknade af cholera, bland hvilka 11 aflidit; alla de insjuknade utan tvifvel tillhörande *medelåldern* och blott 2 af qvinligt *kön.*

Vid den ofvan nämnda prejningsanstalten norr om Götheborg, vid så kallade färgestaden, anhöllos omkring 150 fartyg, men ingen cholerasjuk uppdagades, enär kännedomen att sådana ej fingo medföras föranledde deras aflemnande före afgång från Götheborg.

H) *Fräkne härad,*

beläget vid hafskusten;

Ljungs Socken *).

Väderleken i intet märkbart hänseende afvikande från vanliga förhållandet.

Till farsotens *utestängande* stadgades den 7 October ett vite af 6 R:dr 32 sk. för den, som, kommande från smittad ort utan sundhets- eller karantänsbevis, försökte inlränga i något hus, så väl som för den, hvilken sådan person emottog, öfver hvilket stadgande Sundetsnämndens ledamöter skulle noggrannt vaka, hvarförutan alla större samqväm förbjödos. Då socknen serdeles för afsättning af skogseffecter har liflig sjökommunikation med Götheborg, fästades på hemkommande sjöfarande en serdeles uppmärksamhet, dels medelst förhind-

*) Enligt meddelande af Sundhetsnämndens Ordförande Bergius.

rande från landstigning, dels medelst qvarhållande inom hus i 10 dygn.

En arbetskarl, den 7 kommande från Götheborgstrakten, hvilken å ett torp Roshult inom socknen fick nattläger, insjuknade och afled derstädes, i cholerasymtomer inom 12 timmar den 8 October, oaktadt erhållna läkemedel. Dessutom skola på spridda ställen 3 sjukomsfall med lycklig utgång hafva inträffat, deribland den 19 October en, samma dag från Götheborg till Dyrhufvud hemkommen, sjöman, och en piga i samma hus.

Under hösten uppgifves befolkningen inom socknen nästan allmänt hafva varit besvärad af magplågor, äckel, sömnlöshet, mindre ofta af kräkning och sendrag.

Andra sjukdomar förmärktes hvarken under eller efter farsoten.

Alla de, som af cholera skola hafva varit angripne, voro kända för oordentlighet och dryckenskap.

I afseende på *spärrningar* yttras: »att de äro lätta att upprätthålla, der fullt allvar brukas och en kraftig polis utan betydlig kostnad kan tillitas, och då folket inom orten hade den fasta öfvertygelsen, att sjukdomen vore personligen smittosam och erfarenheten påtagligen visade sådant derigenom att flera unga, friska, starka karlar, som besökte sina anförvandter, hvilka voro stadde på seglation från Götheborg å Götha elf, hastigt insjuknade och aldrig mera återkommo, så var naturligt att lydnad följde på fruktan«. Torpet der dödsfallet inträffat blef ock strängt bevakadt och begrafningen författningsenligt verkställd; sammaledes de andra husen der sjuka förekommo. Äfven 5 hus, dit personer från smittad ort ankommit, uppgifvas hafva blifvit bevakade.

I afseende på *sjukvårdens organisation* var sörjdt för sjukhus med utredning, utdelning af läkemedel m. m.

1834 förekommmo här blott några få cholerafall deraf endast ett med dödlig utgång och detta på samma ställe som nu.

1) *Tjörns härad,**)

bestående af liknämniga ön i skärgården med flera smärre holmar.

Väderleken från farsotens utbrott stormig och regnig; *hälsotillståndet* före densamma godt.

På åtskilliga ställen å kusten voro uppsyningsmän tillsatte för att till Marstrands karantänsplats afvisa personer från smittad ort. På Sundhetsnämndens begäran erhöll dock kommunen i medlet af November tillstånd att sjelf å 3:ne platser ombesörja karantänsbevakning af de öns innevånare, som från smittad ort hemkommo. Vid samma tid utbröt dock farsoten.

Det *dagliga* förhållandet af sjukdoms- och dödsfallen är af läkaren uppgifvet som följer:

		Insjuknade.	Döde.			Insjuknade.	Döde.
November	16	1	—		Transport	30	16
	18	2	—	December	5	3	—
	22	2	—		6	5	—
	24	1	—		7	3	—
	25	—	3		8	1	1
	27	1	—		10	1	1
	28	1	2		11	—	1
	30	2	—		13	1	—
December	1	4	2		15	3	—
	2	5	2		19	3	1
	3	5	3		22	—	1
	4	6	4		25	1	—
	Transport	30	16		Summa	51	21

En befintlig skiljaktighet i afseende på insjuknings- och dödsdagar emellan denna och Sundhetsnämndens uppgift kan bero af tiden då anmälan skett.

---

*) Enligt uppgifter å Sundhetsnämndens vägnar af dess Ordförande Länsmannen Andersson, samt af ditbeordrade Läkaren M. C. Ossbahr.

Af de 51 insjuknade tillhörde 28 manligt och 23 qvinligt *kön*, 8 barn*åldern*, 33 medelåldern och 10 ålderdomen; Af de 21 döda tillhörde 10 manligt, 11 qvinligt kön, 14 medelåldern och 7 ålderdomen.

Bristande lämplig lokal förhindrade inrättande af sjukhus.

De 12 första sjukdomsfallen inträffade i Stenkyrka socken, der inalles 37 sjukdoms- och 17 dödsfall timade. Uti en till Stenkyrka gränsande gård af Walla socken inträffade första sjukdomsfallet den 2 December och här insjuknade 4 af hvilka ingen afled. Uti Klöfvedahls socken inträffade första sjukdomsfallet den 3 December; 10 insjuknade och 4 afledo.

Lindrigare magplågor och diarrhé voro gängse äfven inom gårdar, der inga utbildade cholerafall förekommo; andra sjukdomar förmärktes deremot ej hvarken under eller efter farsoten.

Läkaren anser sig med allt skäl kunna antaga, att de i hög grad osunda och osnygga bostäderna, jemte ett omåttligt förtärande af bränvin orsakat den våldsamhet, som sjukdomen under de första dagarne af December visade inom endast några få familler; sedermera hemsöktes enligt Sundhetsnämnden både bättre och sämre ställen.

De flesta sjukdomsfall syntes börja på eftermiddagen och före *midnatten*.

Döden inträffade ofta inom 10 timmar.

Farsoten var inom Klöfvedahls socken begränsad till Staffansholmen och inom de 2 andra socknarne blott till en ganska trång krets af Stenkyrka socken, samt en granngård af Walla socken.

Uti Åseby, der sjukdomen först utbröt, insjuknade de flesta och räddades endast 3, och på samma sätt i öfriga gårdar förekommo de flesta sjukdomsfallen inom samma hus och familj. Läkaren yttrar sin öfvertygelse vara »att de många sjukdoms- och dödsfallen i Åseby förorsakades deraf att 3 familjer, som förut bebott hvar sin stuga, efter första cholerafallet sammanträngde sig uti en stuga, hvarest barn och äldre, sjuka och friska lågo om hvarandra i högsta grad af osnygg-

het; dessutom skockade sig hit dessas slägtingar från närgränsande gårdar, af hvilka flera, insjuknade och hemförde af de sina, tycktes blifva orsaken till sjukdomens uppträdande i en annan gård. Vidare yttrar sig läkaren: »som räddslan för sjukdomen bland folket på Tjörn steg till en onaturlig grad, var det mig i början omöjligt att få någon ordentlig skötsel åt de sjuka, annan än den de kunde erhålla af sina närmaste anförvandter, emedlertid lyckades mig slutligen öfvertala några qvinnor och karlar att biträda vid vården af de sjuka och af dessa, hvilka voro temmeligen nyktra och snygga, insjuknade den oförtrutnaste och raskaste sköterskan, Anna Olsdotter, och ty värr! dog hon ock.«

Sundhetsnämnden uppger sig ej hafva något förtroende för *spärrning* af de sjuka husen. Läkaren yttrar: »Vid min ankomst till Tjörn (den 30 November) föranstaltade jag genast om påbud af Sundhetsnämnden, att de friska och sjuka ej skulle få ligga tillsammans i en stuga. Detta efterföljdes dock ej, och någon åtgärd att framtvinga lydnad vidtogs ej. Den gamla seden på Tjörn att tillställa stora begrafningar och ofta $\frac{1}{2}$—1 mil bära sina döda på bår till kyrkogården kunde med aldra största svårighet förhindras. De första dagarne af mitt vistande på Tjörn stängdes väl för mig dörrarne till de friska husen, och ingen fanns, som ville skjutsa mig till de sjuka, men att bevista begrafningar der bränvin med deruti upplöst Campher i öfverflöd vankades, drogs ej i ringaste betänkande.« Detta förhållande blef dock efter några dagar bättre genom medverkan af Sundhetsnämndens nitiska Ordförande m. fl.

För *sjukvårdens ordnande* synes ock verksamhet först hafva inträdt efter läkarens ankomst. Den 4 December fick M. C. Ossbahr biträde af Candidaten Holmberg.

I afseende på den detaljerade redogörelsen för de första sjukdomsfallen, har Sundhetsnämndens Ordförande uppgifvit att ingen af de sjuka eller döda besökt smittad ort korrt förut, samt att af de 100-tals personer från häradet, hvilka besökte Götheborg, under det choleran der rasade, ingen varit

sjuk. Läkaren uppger: »enligt de upplysningar jag på Tjörn inhämtade, för hvilkas tillförlitlighet jag dock ej kan ansvara, skall *Rutger Jonasson*, en son till *Jonas Pehrsson* i Åseby, hafva i början af November (6:e) varit i Götheborg och derstädes köpt åtskilliga klädespersedlar, som lära tillhört i cholera aflidna personer. Dessa kläder inlade Rutger Jonasson i ett knyte och, sedan han utan karantäns undergående kommit hem till Åseby, nedlade han hela knytet uti en fållbänk, hvarest han lät det förblifva orördt 8 à 10 dagar. En dag, då en mängd grannar och slägtingar voro samlade i Åseby, för att afsluta sädeströsken, framtog Rutger byltet under förklarande: »att det nu legat så länge, att det ej kunde smitta,« och utböd de inlagda kläderna till salu. Flera af de närvarande hade då profvat bundtröjor o. d. Dagen derpå eller den 16 November insjuknade 76-åriga arbetskarlen *Jacob Christiansson*, som stadnat qvar i Åseby sedan gårdagen. Derefter insjuknade, den ena efter den andra, alla de, som den 15 November varit i Åseby, »deribland namngifne:

den 18, hustru Rasmusdotter, död den 25, 62 år gammal;

den 22, bonden Mathias Pettersson, död den 25, 41 år gammal;

samma dag Berndt Olsson, död den 3 December, 28 år gammal;

den 27, hustru Anna Jonasdotter, död den 28, 43 år gammal;

den 28, hustru Inger Petersdotter, död den 3 December, 20 år gammal;

den 30 November, hustru Annika Jonasdotter, död den 4 December, 37 år gammal.

Den på Staffansholmen i Klöfvedahls socken den 3 December först insjuknade 39-årige fiskaren, Johannes Fredriksson, som den 4 afled, hade dagen före döden hemkommit från ett par dagars fiske å sjön under storm och regn, derunder han beständigt varit våt; hans 18-årige son Anders insjuknade och dog samma dag; efter dem insjuknade hustrun. I afseende på tiden då insjuknandet egt rum, afviker i några

fall rapporten af Sundhetsnämndens Ordförande från hvad här ofvan enligt läkaren är uppgifvet *).

---

*) Följande berättelse, på begäran skrifteligen meddelad Ref., har synts honom så egnad att gifva en åskådlig bild af både de för cholerans utbredning gynnsamma förhållanden, hvilka lyckligtvis i samma grad torde få räknas till sällsyntheter inom vårt land, och de svårigheter, med hvilka sjukvården under cholerafarsot å landsbygden har att kämpa, att dess meddelande här ej bordt undvikas:

»Enligt Herr Medicinal-Rådets till mig yttrade önskan, får jag i största korthet meddela några upplysningar angående min tjenstgöring uti Tjörns Pastorat under cholera-farsotens bärjande derstädes sistlidne November och December, särdeles med afseende å de förhållanden, under hvilka de personer lefde, som af sjukdomen företrädesvis angrepos. Af Landshöfdinge-Embetet i Götheborg förordnad att förestå sjukvården inom Inlands Södra Härad och Tjörns Pastorat, och härjemte vara Läkare vid Marstrands Karantänsplats, var det för mig omöjligt, att kunna medhinna visitation af hela detta distrikt, bälst jag, till följe af serskild ordres från Konungens Befallningshafvande, var ålagd, att hvarje vecka genomresa socknarne i Inlands Södra Härad, hvarest choleran på åtskilliga ställen var gängse. Jag var således i fullkomlig okunnighet om, att choleran utbrutit på Tjörn, till dess en Tjör-bondes berättelse kom mig att befara det farsoten äfven kommit dit, hvilket föranledde mig att genast ditresa. Den 30 November på aftonen anlände jag till Tjörn, och efter att bos Prosten Ekström och Kommissarien Andersson blifvit förvissad om, att choleran redan skördat flera offer, började jag sent på samma afton kringresa till de sjuka. — Den första gård, som af mig besöktes, var »Åseby Hage«, hvarest äfven sjukdomen allraförst utbröt. — Genomvåt af ett oupphörligt hällregn anlände jag till Åseby omkring kl. 1 på natten; och är det till en början en trogen skildring af hvad här mötte mig, som jag torde få meddela. Fullkomligt obekant med trakten, skulle jag fåfängt försökt spåra någon bostad uti det djupa mörker, som omgaf mig, så vida ej ett doft mumlande, blandadt med gråt och qvidande, hade vändt min uppmärksambet åt ett håll, hvarest jag slutligen upptäckte ett flämtande ljusskem. Efter detta ljus styrde jag mina steg och lyckades att trefva mig fram till dörren af den stuga, från hvilken klagoljuden kommo. Vid dörrens öppnande mötte mig ett moln af stinkande dunster,

1834 hemsöktes af choleran intet af de nu nämnda ställen, hvaremot farsoten då rasade förfärligt på fiskeläget Klädesholmen, som äfven tillhör Tjörns pastorat.

---

som till en början helt och hållet dolde tillståndet inuti rummet, men sedan dörren en stund varit öppen blef jag vittne till en scen, som ännu med lifliga färger står för mina ögon. Framför mina fötter lågo på golfvet 6 à 7 barn, hvilka ej ägde annat än smutsig, söndersmulad halm att ligga på, sjuka och friska om hvarandra, och uti britser omkring väggarne lågo 5 äldre personer af hvilka 2 redan voro lik, och de öfriga 3 döende; dessutom suto och stodo kring spiseln 7 à 8 äldre och yngre personer, somliga af dessa angripna af farsoten, andra öfverlastade af Kamferts-bränvin, som de till orimliga qvantiteter förtärde. På de uppmaningar jag gjorde de friska, att hjelpa mig med de sjukas vård, erhöll jag att börja med intet svar, men då jag med enträgenhet fortfor att kalla dem till hjelp möttes jag med otidigheter och hotelser. Sedan jag således förgäfves försökt att med goda ord bringa dem till eftertanka och uppfyllande af deras pligter, återstod mig intet annat, än att genom handgriplig tillrättavisning tysta munnen på den största skrikhalsen, och härigenom, om möjligt, söka vinna mera gehör åt mina ord. På detta sätt lyckades jag ock slutligen få de arma barnen upp ur den ohyggliga smuts, hvaruti de lågo, samt få de döda utburna i ett kallrum, och för öfrigt all den hjelp till de sjukas vård, som jag möjligen af fulla personer egde att påräkna. Visserligen hade jag medikamenter med mig, men huru stor förhoppning kunde jag väl ega, att *ensam*, som jag var, kunna uträtta något godt bland dessa eländiga menniskor, som ansågo läkarevård onyttig och öfverflödig, och endast satte sin lit och sitt hopp till bränvinsflaskan, samt för öfrigt lefde uti en smuts och orenlighet, för hvilken ord felas mig. Väl hade genom Kommissarien Anderssons försorg en och annan sjukvaktare erhållits, men de få som dittills kunnat öfvertalas härtill, voro sysselsatta på andra håll och således föga utsigt för mig, att se mina föreskrifter fullgjorda, sedan jag väl rest min väg. Emedlertid åtog sig en ung hustru, hvars man var *en* af de döde, samt en 70-årig gubbe, att tillse, det de sjuka blefvo vårdade, till dess jag kunde hinna få skicka dem sjukvaktare från annat håll. Att likväl ej mina åtgöranden vid Åseby kröntes af någon särdeles framgång, bör väl ej förefalla särdeles besynnerligt; men, ehuru ingen af de äldre personerna, som vid

K) *Qville härad,*

Qville socken.*)

belägen vid hafskusten.

Väderleken före farsotens utbrott ostadig och fuktig; inga magplågor eller annan sjuklighet gängse.

min ankomst dit funnos i rummet, undslapp farsoten och bland dessa endast 4 återställdes till hälsan, dog deremot intet af de barn, hvilka lågo i namnlös orenlighet, i bokstaflig mening öfversköljda af de sjukas uttömningar. Detta för de små barnen lyckliga resultat kan väl ej gerna tillskrifvas annat än den omständigheten, att dessa med mera noggrannhet kunde vårdas enligt de föreskrifter jag lemnade, då deremot de äldre ej satte förtroende till läkares vård och således med största svårighet kunde förmås begagna de medel, som jag föreskref, utan endast, så länge de dertill egde förmåga, hällde i sig bränvin, hvaruti Kamfert var upplöst.

Från Åseby reste jag till andra ställen, fann nästan öfverallt osnygghet och fylleri der, hvarest farsoten hade inträngt, samt derjemte liknöjdhet och sådan panisk fruktan för smitta, att mången dörr stängdes, så snart de endast sågo mig nalkas. Att här relatera alla ohyggliga, hemska scener, jag blef vittne till under de första dagarne af mitt vistande på Tjörn vore alltför vidlyftigt och vill jag derföre blott, såsom ett exempel på den fruktan, som folket i allmänhet på Tjörn hyste för choleran, omnämna en händelse, vid tanken hvarpå jag ännu i dag ovillkorligen genomilas af rysningar. Sedan jag hela Måndagen den 2 December oafbrutet besökt cholerasjuka var jag sent om natten på väg hem till min bostad, då från sidan af vägen klagande ljud, blandade med gråt och jämmerrop nå mina öron. Hindrad af det djupaste mörker, att skönja något föremål på ett stegs afstånd, trefvar jag mig fram, vägledd af jämmerropen, till dess jag slutligen stöter mot en vägg. Inkommen i förstugan upptänder jag ljus i en lykta, hvilken erfarenheten från de föregående nätterna hade lärt mig ständigt medföra, och inträder derefter genom en öppen dörr uti ett rum, hvarifrån klagan hördes. Hittills hade under vårdandet af cholerasjuke, fast förtröstan till Försynen uppehållit mitt mod och mina krafter; men vid den scen, som här framställde sig för mina blickar, nödgas jag erkänna, började så väl förtröstan, som mod svigta. Ej nog, att uti en af smuts öfverhöljd brits på ena sidan af rummet jag

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande C. Unger och M. C. Benzow.

Till *skydd* mot farsotens inträngande förordnades genast efter utbrottet i Götheborg »uppsyningsmän, Sundhetsnämnden

---

såg en mansperson ligga död, och att på en annan lika osnygg hviloplats en medelålders qvinna, jämrande och qvidande vred sig under de plågor, som sjukdomen förorsakade henne, ej nog, att på det ohyggligt smutsiga golfvet ett barn under gråt och skrik marterades af farsoten, hvilken äfven angripet detta, och att ett annat barn vid den sjuka qvinnans säng (om några ohyflade bräder, fastslagna vid väggen, *så* kunna benämnas) skälfvande af köld och hunger uppgaf höga klagorop; utan för att öka de fasor och det elände, som sjukdomen i och för sig sjelf medförer, var rummet snarare att likna vid ett uselt lider, än vid en menniskoboning. Genom de sönderslagna fönsterrutorna inrusade köld och regn, och *intet* fanns, att *skyla* eller *värma* de sjuka med. *Ingen ved, ingen bränntorf* och *intet vatten*, utan saknad och hrist af *allt*, utom elände, nöd och sjukdom. Af qvinnan får jag veta, att den döda var hennes man och att han insjuknat samma dag på morgonen och dött på aftonen, då hon sjelf jemte barnet insjuknat. Sjelf hade hon ej kunnat anmäla förhållandet hos Kommissarien Andersson, hvarest jag bodde, och förgäfves hade hon hoppats få någon hjelp af grannarna, emedan ingen af dessa vågat nalkas stugan, ej heller tillåtit henne eller barnen, att på dagen komma in till någon af dem. Under det jag var sysselsatt med de båda sjukas vård, får jag höra buller från fönstret, och vid en blick jag kastar dit, varseblir jag 3:ne ansigten, som utanför stugan voro tryckta mot fönstret, och stirrade på hvad som föregick derinom. Jag sprang då ut i dörren, för att bedja någon af dessa hjelpa mig anskaffa ved och vatten, men i stället för svar på mina tillrop ser jag 3:ne skuggor skyndsamt ila bort. Jag ropar då på min skjutsgosse, — erhöll intet svar, hvarför jag framgår till kärran, och finner honom ligga der sanslös. Ej kunde jag låta honom ligga qvar på kärran i regn och storm, utan måste inbära honom uti stugan, hvarest förut var sådant öfverflöd på elände. Jag lyckades snart återkalla honom till sans, och förde honom då till en grannstuga, der jag slutligen, sedan jag måst använda både böner och hotelser, fick ett bud, som gick till en annan gård i grannskapet, och kallade en sjukvaktare, som der fanns, till min hjelp. Enligt den berättelse, som skjutsgossen sedan gjorde mig, hade han äfven varit framme och tittat in genom fönstret, men blifvit så förskräckt öfver det han såg inuti rummet, att han med möda förmådde släpa sig fram till kärran, der han nedföll. Måhända skulle man med full visshet kunna

till biträde vid bevakning af sjökusten samt alla farbara vägar för hindrande af misstänkte personers beröring med församlingsboarne utan föregången undersökning och deraf möjligen följande Karantän, spärrning af hus, der sådan person inkommit m. m.« Enligt meddelande af M. C. Benzow skola företrädesvis invånarne i Fjellbacka fiskeläge hafva haft gemenskap med smittad ort och efter hemkomsten, när sådan blef Sundhetsnämnden bekant, underkastats jemte medförde varor chlorrökning och isolering i serskildt hus.

Den 17 November insjuknade i Hamn, vid ett smalt sund gent emot Hamburgön, bonden A. Olsson, och afled natten till den 18, 50 år gammal;

den 18 insjuknade hustrun och afled den 19, 48 år gammal;

den 19—21 insjuknade ytterligare 6 af de i huset befintliga 7 barnen, 2 personer i en grannstuga och en fiskarehustru å Hamburgön, hvilken den 20 afled, 46 år gammal;

Hela sjukantalet utgjorde alltså 11, 5 af manligt och 6 af qvinligt *kön*, 2 yngre barn och 9 medelåldrige, — 3 medelåldrige, 1 af manligt och 2 af qvinligt kön afledo. Alla vårdades i hemmet.

---

antaga, att de flesta på Tjörn, som angrepos af choleran, insjuknade i likhet med denne gosse af förskräckelse, sedan de förut varit vittne till de plågor och det elände, hvaraf de sjuka omgåfvos. Tack vare den vård och skötsel, som de båda sjuka uti den utblottade stugan, sedermera genom Ordförandens i Sundhetsnämnden, Kommissarien Anderssons omsorg erhöllo, ty de återställdes båda två till hälsan.

Många, om ej *lika* ohyggliga händelser skulle jag från dessa dagar kunna berätta, men det sagda kan redan vara nog, för att visa, huru förfärligt det elände, som choleran förorsakar, kan bli der, hvarest *fylleri*, *liknöjdhet* och *osnygghet* herrskar; och det fordrades de mäst energiska bemödanden å Sundhetsnämndens sida, för att på Tjörn afhjelpa och sätta en gräns för det ohyggliga elände, som der under de första dagarne var rådande. Dessa bemödanden kröntes ock rätt snart med framgång, och buro god frukt, ty i samma mån som folket vinnlade sig om snygghet och nykterhet, samt vårdade de sjuka, i samma mån afstannade ock farsoten. Stockholm i Junii 1851.

Georg Ossbahr.«

Utom dessa sjukdomsfall var hälsotillståndet i hela häradet godt.

I de 3 hus, hörande till 2 granngårdar, der sjukdomsfallen inträffade, rådde enligt Sundhetsnämndens uppgift, snygghet, välstånd och ordentligt lefnadssätt. M. C. Benzow har deremot ansett den först insjuknade familjen rättare böra hänföras till klassen af fattige. Insjuknandet egde rum oftast på eftermiddagen. Ingen af dem, som vid begrafning biträdt, angreps af sjukdomen.

De sjuka husen *spärrades*, och blef denna spärrning strängt genomförd med stöd af förtroende till dess skyddande förmåga.

Sundhetsnämnden anser sjukdomen troligen hafva uppkommit genom smitta af sjöfarande, utan att derom lemna närmare upplysning, men enligt rapport till Kongl. Karantäns-Kommissionen i Götheborg från Befälhafvaren vid Öddö hade 3:ne båtkarlar från Venersborg landvägen hemkommit till Hamburgssund, hvarefter sjukdomen der genast utbröt.

I afseende på *sjukvårdsorganisationen* hade Sundhetsnämnden i god tid vidtagit åtgärder för sundhetspolisens upprätthållande och tillgång på medicamenter i hvarje hushåll jemte föreskrifter för användandet, samt till läkare en Hr Göhle, som förr skall skött cholerasjuke, hvarjemte af Konungens Befallningshafvande var beordrad M. C. Benzow, som vid ankomsten från Götheborg, den 14 November, äfven underkastades 2 dygns observations-karantän.

År 1834 var socknen ej af cholera angripen.

Hvad beträffar vidtagne åtgärder till skydd mot farsotens inträngande i öfriga delar af länet, så är i afseende på den inom Inlands södra härad å en holme i skärgården belägna staden:

Marstrand af Magistraten upplyst, att genast efter erhållen underrättelse om farsotens utbrott i Götheborg beslutats

en spärrning af staden, så att ingen från smittad ort sjöledes kommande person skulle få tillträde förr än efter författningsenligt bestämd tid eller genomgången karantän; spärrningen, från den 27 September i verket satt medelst dels militärpostering, dels civil bevakning af stadens innevånare och vidhållen »till dess kunnigt blef att choleran åtminstone i det närmaste upphört i Götheborg och på Tjörn,« anses dock icke kunna vitsordas såsom conseqvent genomförd, då landväga kommunikationen med smittade orter öfver Tjufkihl och Lycke socken var fri och obehindrad, på grund af hvilket förhållande äfven meningarne om spärrningens ändamålsenlighet varit delade, dock med öfvervigt för dess fortfarande; samma åtgärder, som för personer, skola äfven för varor hafva vidtagits; ingen cholerasjuk blef vid spärrningslinien anhållen. Enligt tabellverket afledo i cholera år 1834 i Marstrand 78 personer, eller hvar 12 innevånare.

Från ön Oroust är af Kronofogden upplyst, att genom Sundhetsnämndens föranstaltande spärrning vid de allmänna öfverfartsställena från medlet af November till jultiden egt rum, men att den, i anseende till möjligheten af landstigning rundt omkring ön, icke kunnat strängt genomföras och derföre icke heller tillvunnit sig allmänt förtroende, samt att ingen cholerasjuk vid spärrningslinien blifvit anhållen. Inom hela Oroust och Tjörns Prosteri, afledo i cholera år 1834, enligt Tabellverket 520 personer, bland en befolkning af 21271.

Beträffande Sunnarvikens fögderi, innefattande Sotenäs, Sörbygdens, Tunge, Stångenäs och Lane härader, samt i det sistnämnda belägna Uddevalla stad, är, hvad denna stad angår af Magistraten upplyst, att spärrning den 26 September å södra vägen från Götheborg, $\frac{1}{8}$ mil utom staden, anordnades medelst militärbevakning och bom öfver landsvägen jemte Karantänshus; att, en vaktbåt stationerades i hamnen för fartygs undersökning; att, efter farsotens utbrott i Venersborg, samma slags spärrning anordnades vid stadens östra tull; att spärrningen fortfarit till den 3 Januari 1851; att oagtadt möjligaste noggrannhet vid spärrningens genomförande

dock icke kunnat förekommas att en och annan person olofligen inkommit; att ingen cholerasjuk vid spärrningslinien blifvit anhållen; att spärrningen, hvars medverkan till samhällets skydd icke anses kunna skäligen förnekas, dock icke bör tillskrifvas sådan verkan i vidsträcktare mån, än att dels tillfällena till gemenskap minskats, dels åtskilliga individers, särdeles qvinnors, farhågor derigenom lugnats, hvaremot mera hufvudsakligt till stadens befrielse anses hafva bidragit en väl ordnad sundhetspolis och fattigvård; — samt slutligen att kommunens kostnader för förberedelser och skyddsåtgärder öfverstigit B:co R:dr 2000. År 1834 afledo i Uddevalla stad af cholera, enligt tabellverket, 260 personer eller hvar 13:de innevånare.

Vid Lysekihls i Stångenäs härad å hafskusten belägne köping anordnades likaledes, korrt efter cholerans utbrott i Götheborg, en spärrning, som till följe af gynnsamma lokalförhållanden, enligt Kronofogdens yttrande, bordt kunna strängt genomföras, utan att likväl tros att så skett; »åtgärden fortfor emedlertid ehuru af sig sjelf allt mer och mer försvagad till omkring medlet af November«. Inom de kommuner, som innefatta eller tillgränsa skärgårdarne, hölls äfven å de mera besökta landningsställena bevakning för att hindra otillbörlig landstigning. Ingen cholerasjuk anhölls vid dessa spärrningslinier. Till lands ägde deremot i öfriga delar af nämnda härader ingen spärrning rum, hvaremot inom de flesta kommuner öfverenskommits att spärra det hus, der möjligen cholera kunde förekomma.

Hvad slutligen beträffar länets nordligaste fögderi Norrvikens, innefattande Qville, Tanums, Bullarens och Wätte härader med inom det sistnämda belägna staden Strömstad, så har stadens Magistrat upplyst, att stadens innevånare beslutat och verkställt spärrning vid båda tullarna från den 28 September till den 16 December, men att läget hindrat dess stränga genomförande; att flertalet måste antagas för åtgärden hafva hyst förtroende, samt att vid spärrningslinien ingen cholerasjuk anhållits. År 1834 afledo i Strömstad af

cholera, enligt tabellverket, 64 personer eller hvar 22:dra af innevånarne. Inom Tanums socken spärrades Grebbestad och bevakning hölls vid öfrige landningsställen af allmogen, som häraf hoppades skydd; ingen cholerasjuk anhölls. Inom Lurs socken och landsbyggden i Wätte härad hade Sundhetsnämndens ledamöter gemensamt uppdrag att hafva uppsigt på alla från andra orter ankommande personer och tillbakavisa eller i spärradt hus förlägga den, som från smittad ort ankom, hvilket äfven med en person skedde, utan att sjukdom hos honom utbröt.

För hela länet uppger tabellverket år 1834 döde af cholera: 4650 från och med Juli till och med December månader, deraf å landsbyggden ensamt 2526. Då uti 1850 års epidemi inom länet i cholera insjuknat 2288 och aflidit 884, så har alltså sista farsotens dödlighet utgjort föga mer än femtedelen af den, som 1834 ägde rum. Af de år 1834 döde tillhörde 2273 manligt och 2377 qvinligt *kön;* 81 åldern under 1 år, 223 mellan 1—3 år, 145 mellan 3—5, 278 mellan 5—10, 532 mellan 10—25, 1774 mellan 25—50 och 1617 åldern öfver 50 år. Farsoten uppnådde hastigt sin culmination i Augusti månad under hvilken ej mindre än 3944 personer afledo.

6:o Elfsborgs län.

Om *väderlekens* förhållande i länet kan af ingångne rapporter hämtas visshet att, i öfverensstämmelse med hvad i hela landet i öfrigt ägt rum, sednare hälften af Juli och första af Augusti månader varit utmärkte af en stark hetta, hvilken omkring den 18 Augusti plötsligt efterföljts af en för årstiden ovanlig kyla, hvarefter under September månad varma och kalla dagar ofta afväxlat med ej obetydlig nederbörd.

Beträffande *hälsotillståndet*, hvars allmänna förhållande ofvan, pag. 43 och 44, är angifvet, så bekräfta de, under

September månad från länets samtlige i tjenst varande civile läkare, ingångne rapporter, att den benägenhet för diarrhé, här och der med lindrig rödsot, hvilken under och närmast efter den starka värman förefunnits, med September månad starkt och hastigt aftagit, så att under denna månads sednare hälft helsotillståndet i hela länet var godt, med förekommande af endast få sporadiska fall af *gastrisk feber*, *catarrhala* och *rheumatiska* lidanden. Dels liktidigt med cholerafarsoten, dels efter densamma, voro dock *smittkoppor* flerstädes i länet gängse. I staden Borås och omkringliggande trakt synes ock en benägenhet för diarrhé i lindrig grad visat sig under October månad — likaså både i October och November månader inom Bjerke härad; hvarifrån i öfrigt anmärkes såsom ovanligt, att under hela hösten icke förekommit något fall af gastrik feber.

A) *Flundre härad*,

a) Fuxerna Socken och Lilla Edet *).

Socknen, i vester till omkring en half mils längd begränsad af Götha elf, i öster af en hög skogbeväxt bergsträcka, har ett temligen högt och ganska sundt *läge*. Vid det vattenfall af omkring 8½ fots höjd, som Götha elf här bildar, gent emot Hjertums socken och Ströms kanalstation ligger rymligt och sundt det köpingslika Lilla Edet, bebodt af några ståndspersoner och jordbrukare, men till större delen af handtverkare, sågverks- och andre arbetare.

Befolkningen i hela socknen närmast före farsoten uppskattas till 1150, af hvilka omkring 900 tillhörde Lilla Edet.

Väderleken under September månad var i hög grad ombytlig ofta på samma dag med regn, dimma, mulen och

---

*) Enligt utförlig berättelse af Bataljonsläkaren vid Bohusläns Kongl. Regemente Doktor Boustedt, som till största delen ensam besörjt sjukvården inom både Flundre och, å andra sidan af Götha elf belägne, Torpe härad.

klar himmel, växlande nordliga och sydliga vindar, de sednare dock i det hela öfvervägande och temperaturen varierande mellan +3° och +19° C.; den 29 September åska med hagel.

Hälsotillståndet å orten, i allmänhet godt, var äfven före farsoten sådant, dock förekom då *diarrhé* med benägenhet för kräkning, näst före och vid cholerans utbrott äfven fall af *cholerin*, bland hvilka ett den 27 September hos en person, som med smittad ort ej haft någon beröring.

Åtgärder till *skydd* mot farsotens införande från Götheborg vidtogos ej.

Farsotens *dagliga* förhållande inom socknen upplyses af följande tablå:

			Insjuknade		Döde	
			på dag.	Summa för veckan.	på dag.	Summa för veckan.
Sept.	1:a veckan.	28	1		—	
		*29	1		1	
		30	1		—	
Oct.		1	—		—	
		2	—		—	
		3	1		—	
		4	—	4	—	1
	2:a veckan.	5	1		—	
		*6	—		1	
		7	2		—	
		8	—		1	
		9	2		1	
		10	4		1	
		11	3	12	1	5
	3:e veckan.	12	—		—	
		*13	3		3	
		14	4		—	
		15	1		1	
		16	5		—	
		17	2		1	
		18	—	15	—	5
Transport			—	31	—	11
Transport			—	31	—	11
Oct.	4:e veckan.	19	2		1	
		*20	1		1	
		21	4		2	
		22	2		—	
		23	—		1	
		24	1		—	
		25	1	11	2	7
	5:e veckan.	26	1		1	
		*27	1		—	
		28	1		—	
		29	3		—	
		30	—		2	
		31	5		1	
Nov.		1	3	14	1	5
	6:e veckan.	2	6		2	
		*3	5		—	
		4	5		1	
		5	3		3	
		6	5		1	
		7	5		3	
		8	4	33	6	16
Transport			—	89	—	39

		Insjuknade på dag.	Insjuknade Summa för veckan.	Döde på dag.	Döde Summa för veckan.
	Transport	—	89	—	39
Nov. 7:e veckan.	9	2		1	
	*10	7		1	
	11	2		1	
	12	—		1	
	13	—		—	
	14	4		—	
	15	2	17	1	5
8:e veckan.	16	3		1	
	*17	3		2	
	18	2		—	
	19	4		2	
	20	—		—	
	21	—		—	
	22	1	13	—	5
	Transport	—	119	—	49

		Insjuknade på dag.	Insjuknade Summa för veckan.	Döde på dag.	Döde Summa för veckan.
	Transport	—	119	—	49
Nov. 9:e veckan.	23	1		1	
	*24	—		—	
	25	—		—	
	26	—		—	
	27	—		—	
	28	1		—	
	29	—	2	—	1
	30	—	—	1	1
	Summa	—	121	—	51

Den 14 December tillfrisknade den sista i cholera insjuknade.

Af ofvanstående sjukantal tillhörde 107 med 46 dödsfall Lilla Edet, 14 med 5 dödsfall öfriga delar af socknen.

Summariska förhållandet af insjuknade och döde, sjukdomsfallens förhållande till befolkningen och dödsfallens till så väl hela befolkningen, som antalet insjuknade utgöra alltså för:

	Befolkningens antal.	Insjuknade i Cholera. Summa.	Insjuknade i Cholera. Procent af hela befolkningen.	Döde i Cholera. Summa.	Döde i Cholera. Procent af hela befolkningen.	Döde i Cholera. Procent af insjuknade.
Lilla Edet	900	107	11,88	46	5,1	42,9

Af de insjuknade tillhörde 66 manligt, 55 qvinligt, af de döde 28 manligt och 23 qvinligt *kön*.

Under 15 års *ålder* insjuknade 22 och afledo 10, mellan 15 och 50 år insjuknade 72 och afledo 21, mellan 50 och 80 år insjuknade 27 och afledo 20.

I afseende på *lefnadsyrket* synes pluraliteten hafva tillhört den arbetande klassen.

Alla vårdades i hemmet, då *sjukhus* i anseende till motviljan att skiljas från anhöriga och den med transporten förenade tidsutdrägten ej blefvo inrättade.

Under farsotens *duration* af något öfver 9 veckor uppnåddes under oregelbundet stigande culminationen i sjukantal och dödlighet först i 6:te veckan med 33 insjuknade och 16 döde, och derunder högsta dödligheten på dag, den 8 November, 6, hvaremot högsta antalet på dag insjuknade ej förekom förr än i 7:de veckan, den 10 November: 7.

Sjukdomsfallens *häftighet* gick stundom derhän, att döden följde inom 6—7 timmar, vanligast räckte dock sjukdomen 12—48 timmar, och lärer vid jemförelse med sjukdomsfallens intensitet å Råå fiskeläge M. C. Martin, som å båda ställen tjenstgjort, funnit densamma här i allmänhet hafva varit vida större. Fyra fall af sjukdomens recidiverande äro ock omtalade. Öfvergång i typhoid-tillstånd föreföll ofta. Vanligast föregicks utbrottet af en eller annan dags diarrhé, endast i de svåraste fallen, då kramp var det öfvervägande symtomet, anföll sjukdomen plötsligt utan förebud.

Abortivformer uppgifvas väl hafva förekommit dock synes deras freqvens ej hafva varit serdeles stor; flera personer med habituelt trög stolgång fingo, så länge farsoten herrskade, naturlig afföring, hvilken åter efter farsotens slut blef som förut beskaffad.

Under farsoten iakttogos bland hetsiga sjukdomar endast ett fall af *Påssjuka*, närmast *efter* densamma *rheumatismer*. På våren innevarande år utbröt *influenza*.

För bedömmandet af *väderlekens* möjliga *inflytelse* på den utbrutna farsoten har lemnats den upplysning, att under första tredjedelen af October himlen var jemnt mulen med

dimma, regn och herrskande sydlig vind samt temperaturen varierande mellan +2° och +15°; att under derpå följande veckor med öfvervägande nordlig vind temperaturen sjunkit till frost under nätterna, men +11° under dagarna; att den 20 till ¼ alns djup fallit snö, som qvarlegat till den 28; att under första tredjedelen af November väderleken åter blifvit dimmig och regnig, samt slutligen att under återstoden af denna månad temperaturen hållit sig vid —1° à —6° med nordlig vind; och vill läkaren af dessa iakttagelser, jemförde med dagliga antalet insjuknade och döde, draga den slutsatts, att »choleran till intensitet och utbredning kan antagas hafva varit lindrigare under klar och ren luft, samt då marken varit frusen eller snöbetäckt«.

Under farsotens gång tyckte sig många finna att dricksvattnet ur de på orten befintliga goda källorna hade någon bismak, som åter efter farsoten försvann. Bland husdjuren förmärktes under farsoten ingen sjuklighet, men en för årstiden ovanlig mängd af smärre insekter har anmärkts; deremot minskning af skator och gråsparf. Likaledes är anfördt det förhållande, att epidemiens intensitet å ömse sidor af Götha elf synes hafva växlat så att, då den i Fuxerna socken var häftig, densamma i Hjertums socken var lindrig och tvertom.

De flesta sjukdomsfallen började under tiden från solens nedgång till dess uppgång; de som insjuknade på dagen angrepos vanligen häftigare.

Osunda och trånga bostäder, nöd och begifvenhet på starka drycker hade synbart inflytande på sjukdomens utbredning och häftighet. De flesta sjukdomsfallens inträffande på Lördagar, Söndagar och Måndagar vill Läkaren tillskrifva det förhållande att arbetarne om Lördagarne erhålla sin aflöning och då merendels förpläga sig mer än vanligt.

Med hänsigt till möjlig *inflytelse af personlig beröring* vid sjukdomens spridande är upplyst, att farsoten å Lilla Edet väl var allmännare utbredd, men dock så att den under

några dagar angrep en trakt och andra dagar flyttade sig till en annan; att inom samma hus och familj, der ett cholerafall inträffat, ofta, om ej oftast, flera personer insjuknade; att af de vid sjukvården biträdande 4 äldre sjuksköterskorna 2:ne efter längre tids ansträngningar angrepos af sjukdomen i lindrig grad; samt att genom begrafningarne ingen smitta märkts spridd; och synes läkaren, efter öfvervägande af skälen för och mot sjukdomens utbredning genom personlig beröring eller de sjukes effekter, vilja lemna frågan oafgjord.

Ehuru *spärrning* af sjuka husen och orten i anseende till dermed förenade svårigheter och bristande allmänt förtroende ej ifrågakom, yttrar dock läkaren sin öfvertygelse vara, att i tid vidtagen och strängt genomförd spärrning af smittad ort sannolikt skulle hos många vinna förtroende, om dermed förenade olägenheter kunde förminskas. Såsom preservativ, utom invärtes bruk af tjärvatten, begagnades rökning med tjära och aflossande af svaga krutskott inne uti boningsrummen och uti några hus, der detta sistnämnda dagligen verkställdes, insjuknade ingen.

Hvad beträffar sjukvårdens *allmänna organisation*, så sköttes de sjuka i egna hem af Bataljonsläkaren Doktor Boustedt, ensam till den 11 November, då han af ditbeordrade M. C. Martin erhöll biträde och voro i öfrigt genom Sundhetsnämnden anskaffade sjuksköterskor m. m.

Den utredning, som lemnats öfver de första sjukdomsfallen, upplyser:

1:o att bondesonen och båtkarlen, Samuel Andersson, 26 år gammal och mindre ordentlig i sitt lefnadssätt, till sin bostad i Fuxerna by $\frac{1}{12}$ mil söder om Lilla Edet, den 28 September, kl. 3 f. m., sjöledes från Götheborg hemkommen, oaktadt redan lidande af diarrhé, bevistat marknaden å Lilla Edet samma dag, och kl. 6 e. m. i cholera insjuknat, samt, oaktadt samma afton erhållen läkarevård, aflidit den 29 September, kl. 6 f. m.; att, ehuru begrafningen ej verkställdes förr än 2 October och emot förbud bevistades af flera personer, dock ingen af de i huset boende

eller vid begrafningen närvarande sedermera insjuknat, samt att det andra och sista sjukdomsfallet af cholera i samma by ej inträffat förr än den 11 November;

2:o att Båtskepparen Carl Pettersson, 31 år gammal, liktidigt och i sällskap med ofvannämde sjöledes från Götheborg hemkommen till sin bostad å Lilla Edet, efter att likaledes hafva bevistat marknaden, den 29 September på aftonen insjuknat i lindrigare cholera, derifrån han under läkarevård återställdes till hälsa den 3 October, och skall enligt hans uppgift hvarken han sjelf eller Samuel Andersson under vistandet i Götheborg haft beröring med sjuk eller misstänkt person, hvaremot Carl Pettersson under sednare vistande i Götheborg den 21 December uppger sig haft förnyadt anfall af cholera;

3:o att en tjenstgosse, Anders Johansson, 10 år gammal, hvilken äfven bevistat marknaden å Lilla Edet, utan veterlig beröring med de förutnämnde, efter återkomsten till sitt ½ mil derifrån aflägsna hemvist, den 30 September i cholera insjuknat och den 3 October till hälsan blifvit återställd;

4:o att å Lilla Edet den 3 October i cholera insjuknat och från efterföljande typhus sedermera blifvit återställd en Båtskeppare Gudmund Månsson, 46 år gammal, och ordentlig i sitt lefnadssätt, hvilken den 27 September från Götheborg sjöledes afgått, passerat Ströms kanal förbi Lilla Edet upp till Åkerström, ¼ mil nedom Trollhättan, och derifrån till Lilla Edet återvändt, utan att hafva varit i beröring med någon cholerasjuk;

5:o att den 5 October å Lilla Edet insjuknat och följande dag i cholera aflidit en arbetskarl, Erik Andersson, 34 år gammal, ordentlig i lefnadssätt, men fattig och trångt boende, samt att han, under föregånget plöjningsarbete, ej skall med smittad person haft beröring;

6:o att den 7 October insjuknat och följande dag i cholera aflidit en Snickare och murarearbetare, A. Carlsson,

66 år gammal, oordentlig i lefnadssätt, utan veterlig beröring med sjuk person;

7:o att den 7 October i cholera insjuknat en Sågbruksarbetare, M. Olsson, 39 år gammal, ordentlig i lefnadssätt, hvilken den 6 October, straxt efter ofvannämnde Erik Anderssons död, gjort ett korrt besök i hans närbelägna bostad; samt

8:o att den 9 October, kl. 11 f. m., insjuknat och samma dag, kl. half 6 e. m., i cholera aflidit en Sågbruksarbetare, J. Johansson, 22 år gammal, hvilken, ehuru med räddsla och obenägenhet, den 8 vid svågerns, ofvannämde Erik Anderssons, begrafning en korrt stund ingått i dess bostad för att emottaga någon förtäring.

Fuxerna socken, som vid 1834 års början räknade en folkmängd af 1093 personer, var samma år under Augusti och September månader af cholerafarsoten hemsökt, då 74 personer insjuknade och 43 afledo, hvaraf alltså synes att den sista epidemien haft större utbredning.

A) *Flundre härad.* *b*) Åsbräcka Socken *).

Väderleken uppgifves hafva varit »vacker och frisk«, *hälsotillståndet* »synnerligen godt« och inga magplågor före farsoten gängse.

Ingen *spärrning* ägde rum hvarken före eller under farsoten, då förtroende för sådan ej fanns, hvaremot genom Sundhetsnämnden vidtagits andra förberedande åtgärder medelst utdelning af medikamenter, regime m. m. Särskildt uttryckte Sundhetsnämnden en önskan att af Konungens Befallningshafvande måtte tillåtas ett »mycket högt vite« för alla slags samqväm i synnerhet å gästgifvaregårdar och lönnkrogar.

---

*) Enligt uppgifter af Doktor Boustedt efter kommunikation med Sundhetsnämndens Ordförande och församlingens Kyrkoherde.

Sjukdomens *dagliga förhållande* är uppgifvet som följer:

		Insjuknade.	Döde.
Nov.	9—14	2	1
	14—15	2	1
	15—16	4	1
	16—17	—	2
	17—18	1	2
	19—20	—	1
	Summa	9	8

Af de insjuknade tillhörde 5 manligt, 4 qvinligt *kön*, 4 *åldern* under 15 år, 4 medelåldern och 1 åldern öfver 50 år; af de döde 5 manligt, 3 qvinligt *kön;* 4 första, 3 andra och 1 tredje åldersklassen.

Alla vårdades i *hemmet* och alla sjukdomsfallen förekommo i *ett och samma hus* i Fråstads by.

Lindriga *abortivformer* uppgifvas väl hafva under farsoten förekommit, deremot inga andra sjukdomar.

Någon inflytelse af nöd eller osund bostad har ej synts verka till sjukdomens framkallande.

Den från Lilla Edet begagnade sjuksköterskan insjuknade och dog i choleran, men bland byns öfrige hushåll, som skiftevis lemnade biträde vid sjukvården, insjuknade ingen.

I afseende på första sjukdomsfallet är meddeladt:

att gifta Statdrängen P. Andersson, 39 år gammal och begifven på starka drycker, några dagar före insjuknandet vistats i Tösslanda by af Fuxerna socken hos sin broder Bonden A. Andersson under det denne var af choleran angripen och i huset dessutom förekommo 5 sjukdomsfall, samt 3 personer derstädes i cholera afledo. Peter Anderssons sjukdom började äfven under detta vistande hos brodren; af hans

familj bortrycktes, efter hans hemkomst, alla utom hustrun, oaktadt af M. C. Martin erhållen läkarevård.

Socknen var 1834 fri för cholera.

A) *Flundre härad.* c) Fors Socken *).

I afseende på *väderlek*, *hälsotillstånd*, *skyddsåtgärder* och *sjukvårdens organisation* gäller till alla delar det samma, som om föregående socken.

Sjukdomens *dagliga* förhållande är uppgifvet som följer:

	Insjuknade.	Döde.
November 28	3	—
29	1	1
30	1	1
Summa	5	2

Af de insjuknade tillhörde 2 manligt och 3 qvinligt *kön*, en barn*åldern*, 3 medelåldern och 1 ålderdomen; af de döde 1 manligt och 1 qvinligt kön, 1 medelåldern och 1 ålderdomen.

Alla de sjuke vårdades i det enda hus, torpet Gena under Fors by, der alla sjukdomsfallen förekommo. De personer, icke tillhörande den sjuka familjen, hvilka med dess vård sysselsattes, angrepos ej af sjukdomen.

Beträffande första sjukdomsfallet är meddeladt:

att en på dryckenskap begifven Skomakare, O. Olofsson, 35 år gammal, insjuknat å ett ställe, der han med sjuk eller misstänkt person ej haft veterlig beröring, men att,

*) Enligt uppgifter af Doktor Bonstedt efter kommunikation med Sundhetsnämndens Ordförande och församlingens Kyrkoherde.

sedan han sjuk hemförts, hans mor och broder insjuknat och aflidit, hvaremot han sjelf tillfrisknat.

Fors socken var 1834 af cholerafarsoten svårt hemsökt så att 50 personer insjuknade och 34 afledo.

Utom ofvannämde 3 socknar innefattar Häradets enda pastorat 2:ne andra, nu från farsoten skonade, socknar nemligen Romeleds, der 1834 i cholera insjuknade 30 och afledo 20, och Upphärads, der samma år insjuknade 14 och afledo 8 personer.

B) *Väne härad*,

belägct å ömse sidor om Götha elfs början från Wenern.

a) Gärdheims Socken och Trollhättan *).

Socknen sträckande sig utom östra stranden af Götha elf, har icke osundt läge. Vid de här befintliga stora vattenfallen i Götha elf bilda flera fabriksanläggningar m. m., det köpingslika Trollhättan, genom hvilket medelst slussar och kanal kommunikationen är förmedlad mellan de ofvan och nedan vattenfallen belägne delarne af stora segelleden å Götha elf. Trollhättan ligger omkring 8 mil norr om Götheborg och 3 mil norr om Lilla Edet.

Befolkningen å Trollhättan samt dertill gränsande på ¼ mils afstånd belägna så kallade Stafvereds mosse, de enda af farsoten hemsökta ställena, uppskattas till omkring 1400; å det egentliga Trollhättan till 980. Genom nitisk kommunalstyrelse är å Trollhättan snygghet och ordning sorgfälligt öfvervakad; å Stafvereds mosse deremot mindre.

I afseende på *väderleken* närmast före farsoten hafva inga stora temperatur-växlingar, blott oftare vindskiften, an-

---

*) Enligt uppgift af Läkaren å Trollhättan, Doktor Rinman.

märkts jemte mycken fuktighet, och *hälsotillståndet*, som med undantag för stundom förekommande vårfrossor i allmänhet är fördelaktigt, var äfven intill farsotens utbrott godt, endast med ett par fall af magplågor och diarrhé komne till läkarens kunskap.

Redan vid farsotens utbrott i Malmö sökte Sundhetsnämnden å Trollhättan utverka, att, i händelse af sjukdomens spridande till Götheborg, uppgående fartyg skulle förvägras tillstånd att passera slussarne vid Lilla Edet med mindre rena sundhetspass medfördes. Innan denna fråga hann afgöras, hade farsoten redan gjort för stora framsteg. Den 2 October beslöt Sundhetsnämnden å Trollhättan vid vite af 20 R:dr B:co förbud mot all gemenskap mellan land och passerande sjöfarande från Åkersvass nedom Trollhättan till Stallbacka kanal ofvanom, med beredt tillfälle dock för kanalumgäldernas liqviderande under försigtighetsmått. Detta försök att hindra kommunikation torde dock å en kanalsträcka af omkring $\frac{3}{8}$ mil genom en mycket befolkad trakt kunna antagas hafva mött oöfvervinneliga hinder. Dessutom måste Trollhättan den 6 October emottaga en med Ångfartyget Polhem förd båtsmans-transport (se Ströms kanal pag. 189, Trollhätte kanal och Brinkebergs kulle längre fram), bland hvilken sjukdoms- och dödsfall redan förekommit och den 9 och följande dagar ytterligare flera inträffade.

Farsotens *dagliga* förhållande upplyses af följande tablå:

			Insjuknade		Döde	
			på dag.	Summa för veckan.	på dag.	Summa för veckan.
Oct.	1:sta veckan.	1	1		—	
		2	—		—	
		3	1		1	
		4	—		—	
		5	1		—	
		*6	—		1	
		7	1	4	1	3
Transport			—	4	—	3

			Insjuknade		Döde	
			på dag.	Summa för veckan.	på dag.	Summa. för veckan.
Transport			—	4	—	3
Oct.	2:dra veckan.	8	1		—	
		9	1		—	
		10	1		1	
		11	1		—	
		12	3		—	
		*13	4		—	
		14	3	14	4	5
Transport			—	18	—	8

			Insjuknade		Döde	
			på dag.	Summa för veckan.	på dag.	Summa för veckan.
		Transport	—	18	—	8
Oct.	3:dje veckan.	15	3		4	
		16	2		1	
		17	8		3	
		18	4		2	
		19	2		4	
		*20	2		1	
		21	4	25	2	17
	4:de veckan.	22	6		2	
		23	4		3	
		24	1		1	
		25	4		1	
		26	3		2	
		*27	1		—	
		28	4	23	—	9
	5:e veckan.	29	2		—	
		30	2		1	
		31	5		1	
Nov		1	1		3	
		2	1		—	
		*3	2		1	
		4	1	14	—	6
		Transport	—	80	—	40

			Insjuknade		Döde	
			på dag.	Summa för veckan.	på dag.	Summa för veckan.
		Transport	—	80	—	40
Nov.	6:e veckan.	5	2		1	
		6	1		—	
		7	2		1	
		8	2		—	
		9	—		—	
		*10	2		—	
		11	1	10	1	3
		15	1		—	
		16	2	3	—	—
		22	1	1	—	—
		28	1		—	
		29	1	2	—	—
		Summa	—	96	6	43

Den 9 December förklarades genom Konungens Befallningshafvandes Kungörelse Gärdhems Socken med Trollhättan fria för cholera.

Af ofvanstående sjukantal tillhörde 65 med 26 dödsfall egentliga Trollhättan, och 31 med 17 dödsfall ett närbeläget ställe kalladt Stafvereds mosse, uti denna sednare summa dock äfven inberäknade 2 sjukdomsfall i en något aflägsen del af socknen.

I förhållande till befolkningen hafva alltså nära 7 % insjuknat och något öfver 3 % aflidit. Mortalitets-procenten af de insjuknade: 44,8 %. Å egentliga Trollhättan insjuknade

6,6% och afledo 2,6 % af befolkningen, så att, oaktadt större och tätare sammanboende personal, hälsovårds-omtankan derstädes lönats med lyckligare resultat.

Farsotens förhållande i afseende på *kön* var å Trollhättan: insjuknade af manligt kön: 28, döde 10; insjuknade af qvinligt kön: 37, döde 16; å Stafvereds mosse: insjuknade af manligt kön 16, döde 10; insjuknade af qvinligt kön 15, döde 7.

Farsotens förhållande i afseende på *ålder* var å Trollhättan: under 15 år insjuknade 13, döde 4; från 15—20 år insjuknade: 42, döde 15; från 50 till 80 år insjuknade: 10, döde 7; å Stafvereds mosse: under 15 år insjuknade: 7, döde 3; från 15—50 år insjuknade: 14, döde 5; från 50—80 år insjuknade: 10, döde 9.

Å Stafvereds mosse fanns intet *sjukhus*. Vid Trollhättan fanns väl ett litet sjukhus, som i skiljda rum kunde emottaga 5 à 6 sjuka och lika många convalescenter, och intogos der under farsotens första 3 veckor 13 sjuka, af hvilka endast 3 tillfrisknade. Sedan sjukdomens intensitet inom sjukhuset så stegrats, att på ett dygn (den 26 October) hela sjukpersonalen, 5, aflidit, stängdes huset.

Under farsotens *duration* af 8—9 veckor uppnåddes, under hastigt stigande, culminationen i 3:dje veckan med 25 sjukdoms- och 17 dödsfall, samt derunder maximum insjuknade på dag den 17 October: 8 personer, och gäller detta farsotens allmänna förhållande äfven hvarje särskildt af de 2:ne angripna ställena.

Sjukdomsfallens *häftighet* var under första veckorna ganska stor.

Såsom cholerafall äro i ofvan lemnade redogörelse upptagne endast de, uti hvilka sjukdomens hufvudsakliga symtomer liktidigt och i högre grad varit utbildade, hvaremot af *abortivformer* lidit vida öfver 200 personer.

Under farsoten förekommo inga andra hetsiga sjukdomar, men af kroniska sjukdomar och ålderdomssvaghet afledo flera personer; *efter* farsotens slut iakttogos endast ett par fall af

gastrisk feber intill dess på våren innevarande år *influenza* började.

Minst $\frac{3}{4}$:delar af sjukdomsfallen uppgifvas hafva börjat *nattetiden.*

Osunda och trånga bostäder, nöd, begifvenhet på starka drycker och dylikt utöfvade synbar inflytelse att öka sjukdomsfallen och deras häftighet och uppgifves att, oaktadt sjukdomen å båda de angripna orterna var spridd inom alla rotar, dock inom sådana hushåll, der flera personer voro sammanpackade i ett eller 2 små osnygga rum, oftast *flera* sjukdomsfall skola hafva inträffat, hvaremot inom bättre lottade hus med goda lefnadsförhållanden, snygghet, måttlighet och försigtighet vid minsta illamående, ganska ofta förekommo blott enstaka sjukdomsfall. »Såsom exempel på cholerans transportabilitet och dess intensiva miasma serdeles i osnygga och dåliga bostäder« anföres huru »2:ne gamla personer, man och hustru, boende öfver $\frac{1}{8}$ mil från Stafvereds mosse och hvilka bevisligen ej haft beröring med cholerasmittad person[1], insjuknade begge nästan på en gång och dogo mycket hastigt. En 30:årig qvinna, som vårdat dem, insjuknade efter 2 dagar i sin bostad, men tillfrisknade småningom, då deremot hennes gamla föräldrar häftigt angrepos och afledo inom ett dygn. En 6:årig gosse, som vistats i samma rum, som dessa och hos dem varit inackorderad, måste nu hemskickas till sin far, som bodde i en usel koja å Stafvereds mosse. Samma dygn gossen hemkom insjuknade han svårt och dog, intagen i ett närgränsande hus; genast efter honom insjuknade i detta sednare hus en piga, hvilken snart afled och derpå 2 barn, hvilka tillfrisknade«. »Ibland qvinnor, hvilka gjorde tjenst som sjuksköterskor i enskilda, sämre, osnygga hus, förekommo flera dödsfall; likbärarne voro deremot fredade«.

Spärrning af de sjuka husen ägde ej rum å Trollhättan, hvaremot, sedan anläggning af karantänsanstalt omkring $\frac{1}{8}$ mil nedom Trollhättan vid Åkersjö blifvit beslutad och då ovisst var huruvida det första sjukdomsfallet i ett hus å Stafvereds mosse borde till cholera hänföras eller ej, spärrning af detta

hus medelst 2 utställde vakter verkställdes. I allmänhet var hogen för isolering ringa, helst spärrningen i oeconomiskt hänseende hotade med för stora förluster.

Hvad beträffar sjukvårdens *allmänna organisation*, så voro af Sundhetsnämnden å Trollhättan alla erforderliga åtgärder för sundhetspolis m. m. vidtagne; läkarevården besörjdes af ställets läkare med sedermera erhållet biträde af M. P. C. Nerén och Könsberg. Serskild uppmärksamhet egnades åt tidig vård för sjukdomens förebud och kröntes sådan äfven med utmärkt framgång.

Trollhätte kommuns *utgifter* för farsoten, besörjde till hälften af kanalbolaget, till hälften af ställets förmögnare innevånare, äro uppgifne till 550 R:dr B:co.

I afseende på de *första sjukdomsfallen* är upplyst:

1:o att å Stafvereds mosse den 1 October i diarrhé och kräkning insjuknat en sjuklig arbetskarls-hustru, Cajsa Ambjörnsson, 54 år gammal, boende jemte man, 2 barn och en gammal syster i ett litet lågt rum af en dålig byggnad; att hon följande dag företett utbildade cholerasymtomer och den 7 October aflidit i typhus; att hon med sjöfolk ej haft beröring, om ej medelbarligen genom mannen, som flitigt besökte en krog, der sådan gemenskap lätt kunnat försiggå;

2:o att hennes man, 54 år gammal, natten till den 3 October i cholera insjuknat och efter några timmar aflidit;

3:o att i samma hus den 5, 7 och 8 October insjuknat den 66:åriga gamla systren, en 14:årig son och en 22:årig dotter, af hvilka blott den sistnämda tillfrisknade;

4:o att under följande dagarne 2:ne af de här begagnade sjuksköterskorna likaledes insjuknade och afledo; hvarefter den 12 October 2 cholerafall visade sig i nästgränsande hus, då äfven förut vidtagna cerneringen upphäfdes;

5:o att å Trollhättan den 9 October i cholera insjuknat och den 15 i typhus aflidit Mechanicus Liedström, 36 år gammal, boende sundt nära sitt egande jernfactori; han hade redan en längre tid lidit af svag digestion och på sednaste dagarne af diarrhé, som försummats; hvarjemte uppgifvet är

att han möjligen haft beröring med en gosse, som blifvit landsatt från ett fartyg; samt

6:o att å Trollhättan den 10 October insjuknat en Sågare, Selander, 56 år gammal, hvilken ej haft veterlig beröring med sjuk person och som sedan tillfrisknade.

År 1834 skall, enligt uppgift af nu varande Läkaren å stället, cholerafarsoten å Trollhättan börjat den 10 Augusti och fortfarit till den 22 September, under hvilken tid 66 män och 63 qvinnor eller tillsamman 129 personer uppges insjuknade, af hvilka 20 män och 14 qvinnor eller tillsammans 34 skola dött. Dock lära bland insjuknade då hafva räknats många med lindrigare illamåenden. I rapport af den 12 Augusti 1834 yttrar då varande Provincial-läkaren Doktor Örtenblad: »Vid min förra resa till Trollhättan, den 7 dennes, fann jag 2:ne af sjöfolket angripne af sjukdomen. Då jag den 10 återkom dit, var den ena af dem convalescent och den andra hemfördes till Oroust; men nya sjukdomsfall hade inträffat. Tvénne karlar hörande till bolagets arbetare hade insjuknat dagen förut och voro nu redan döde. På det i hast inrättade sjukhuset lågo 2 sjömän — en annan af sjöfolket hade redan genomgått sjukdomen. Många sjukdomsfall anmäldes under mitt vistande på Trollhättan« och synes häraf med skäl kunna slutas att sjukdomen likasom under sista farsoten tidigare förekommit bland de å Götha elf trafikerande sjömännen än bland landtfolket.

Af Kamereraren vid Trollhätte kanalverk är meddeladt, att från och med den 20 September till och med den 29 October 562 fartyg passerat Trollhätte slussar, deraf 276 uppgående och 286 nedgående, samt att från sistnämnde dag och intill årets slut ytterligare passerat 120 uppgående och 127 nedgående fartyg.

I afseende på å dessa fartyg förekomne sjukdomsfall har Doktor Rinman uppgifvit sig hafva, dels före öppnandet af karantäns-inrättningen vid Åkersjö, dels efter dess indragning, behandlat 12 sjuka, af hvilka 9 dött, alla inom medelåldern, och är i afseende på å dessa fartyg förekomne dödsfall af Slussverkets Kamererare ytterligare upplyst:

att den 3 October, å Slupen Georg, aflidit en Båtsman, samma dag insjuknad mellan Ström och Åkersvass;

att den 5 October aflidit 2 Båtsmän, samma dag insjuknade under och korrt efter passerandet af Åkerström;

att den 9 October i samma dag öppnade Karantäns-anstalten vid Åkersjö intagits och följande dag aflidit 2 Sjömän från fartyget Charlotta (se ofvan pag. 189) och en Skeppare från annat fartyg, hvilken frisk ankommit, men efter 4 timmars sjukdom afled;

att den 14, 16 och 19 å Karantänssjukhuset aflidit 5 Kronobåtsmän från transporten med Polhem (se ofvan Ströms kanal pag. 189. Summan å detta karantäns-sjukhus intagne och döde se pag. 30);

att den 17 October å ångfartyget Westergöthland, ankommet från Wenersborg, aflidit en samma dag insjuknad Matros;

att den 18 October å galeasen Aron från samma ställe aflidit en Sjöman;

att den 25, 26 och 27 October å 3 skiljda fartyg, kommande dels från Götheborg, dels från Wenersborg, 3 Sjömän insjuknat och till sjukhus afförts;

samt slutligen att den 31 October å ångfartyget Carl IX från Wenersborg insjuknat en Sjöman, som äfven till sjukhus afförts.

In alles uppgifves, af Kamereraren, bland sjöfarande döde vid Trollhättans slussar och kanal: 17 personer och bland dem 8 å karantänssjukhuset, hvarjemte tilläggesatt från stationen veterligen ej afgick något fartyg med sjuk ombord, så mycket angelägnare, som af erfarenhet inhämtats, att de friska undandrogo sig all vård om de insjuknade.

Läkaren vid karantänssjukhuset, Könsberg, har äfven uppgifvit att hos de flesta ombord å de i karantän förlagde fartygen förekommo mer och mindre lindriga *abortivformer*.

B) *Väne härad.* *b*) Wenersborgs landförsamling (Wassända och Gustaf Adolfs eller Naglums Socknar *).

Väderleken och *hälsotillståndet* före farsotens utbrott upgifvas hafva varit goda. *Hinder för beröring* med de sjöfarande å kanalen (s. k. Carls graf) synas väl hafva varit afsedda, men osäkert är i hvad mån de verkställts och lyckats.

Farsotens *dagliga* förhållande är uppgifvet som följer:

		Insjuknade.	Döde.			Insjuknade.	Döde.
October	8	} 4	—		Transport	14	7
	9		1	November	6	—	1
	10	1	1		7	1	—
	11	—	1		10	2	1
	12	1	—		11	1	2
	13	1	1		12	1	—
	14	2	1		14	1	—
	15	4	—		15	—	1
	16	—	2		16	1	—
November	4	1	—		18	—	1
	Transport	14	7		Summa	21	13

Uti ofvanstående sjukantal äro intagne ett par af de å kanalen vid Brinkebergs kulle timade dödsfallen, (se nedan).

Till manligt *kön* hörde 12 insjuknade, 7 döde.
» qvinligt *kön* » 9 » 6 »
» barn*åldern* » 3 » 1 »
» medelåldern » 11 » 6 »
» ålderdomen » 7 » 6 »

Alla vårdades i *hemmet*.

*) Enligt uppgift af Provincial-läkaren Doktor C. F. Kjellberg.

Abortivformer uppges hafva varit allmänna å orten, andra sjukdomar under och efter farsoten deremot ej iakttagits.

Osunda bostäder, nöd och dryckenskap visade tydlig gynnsam inflytelse till sjukdomens utbredning.

De flesta insjuknade på *aftonen* och under *natten.*

Sjukdomen var utom fartygen begränsad inom några få hus, der vanligen flera personer efter hvarandra insjuknade. Serdeles var detta förhållandet vid Brinkebergskulle, der i samma hus under loppet af några veckor nästan hvarenda person af det icke fåtaliga hushållet besvärades antingen af utbildad cholera eller abortivformer. Tvenne sjuksköterskor afledo.

Spärrning vidtogs ej, men umgänget med de smittade husen förbjöds.

Sjukvården besörjdes af i Wenersborg stationerade Provincial-läkaren med sedermera erhållet biträde af Extra läkaren M. P. C. Lundberg.

I afseende på de första sjukdoms- och dödsfallen är upplyst:

1:o att vid Brinkebergskulle den 8 Oktober insjuknat och följande dags morgon, oaktadt läkarevård, i utbildad cholera aflidit en i bergliga vilkor stadd, 34 år gammal, hustru till Slussvaktaren derstädes Ahlbom, hvilken mångfaldiga gånger varit ombord å de från Götheborg kommande fartygen;

2:o att den 10 i cholera insjuknat, men sedan efter erhållen vård tillfrisknat, en i samma hus boende hustru Lindqvist;

3:o att samma dag på aftonen insjuknat och den 11 i cholera aflidit en 47 år gammal, supig, Slussdräng, Munter, vid Åkerström, hvilken ofta varit ombord å de passerande fartygen.

Om öfrige sjukdoms- och dödsfallen är endast meddeladt: att Slussdrängen Ahlboms moder äfven aflidit; att en fattig, 44 år gammal, Bonde, Olof Eriksson i Båberg, efter

sonens

sonens hemkomst från Götheborg, den 10 November insjuknat och följande dag aflidit af cholera; samt att en gammal Sågarbetare från Trollhättan på vägen från Wenersborg insjuknat den 17 November och, till vård upptagen å ett enskildt sjukhus vid Onsjö i Gustaf Adolfs Socken, der aflidit följande dag.

Att Wassända pastorat år 1834 af cholera varit hemsökt kan tagas för afgjordt, ehur sjukdomen, så vidt upplysas kunnat, ej då förekommit å samma ställen, som nu.

Af kanalverkets Kamererare är meddeladt, att från och med den 20 September till och med den 29 October 564 fartyg passerat Brinkebergskulles kanalstation, deraf 296 från Götheborg uppgående och 268 nedgående, samt att från sistnämde dag intill årets slut ytterligare passerat 79 uppgående och 134 nedgående fartyg.

I afseende på å dessa fartyg vid Brinkebergskulle och Gropbron förekomne sjukdoms- och dödsfall af cholera är upplyst att:

1:o Ångfartyget Polhem, (se ofvan pag. 189 och 222), ankommet natten till den 6 October, medfört en död och en insjuknad och att af detta fartyg lossats diverse effekter och aflemnats passagerare, förnämligast bestående af en transport Kronobåtsmän, hvilka beordrats att söka inträde uti en utanföre Wenersborg för resande inrättad observations-karantän, men, sedan de afvisats derifrån, åter s. d. nödgats begifva sig till Trollhättan, hvars Sundhetsnämnd måste bereda rum så snart möjligt var; (se Trollhättan pag. 216 och Trollhätte kanal pag. 222).

2:o att den 9 October å uppgående Jakten Lovisa Amalia insjuknat 2 personer, af hvilka en aflidit den 11; (upptagen inom Wenersborgs landförsamling);

3:o att samma dag å ett, några dagar förut från Wermland till Gropbron, samtidigt med Polhem, anländt fartyg

insjuknat en man, som efter erhållen läkarevård till en början förbättrats, men om hvilken dock kändt blifvit att han under fartygets fortsatta resa nedåt Götha elf infallit i typhus och sannolikt aflidit;

4:o att den 13 Oktober å nedgående Galeasen Cornobia aflidit en man;

5:o att den 21 October å Galeasen Johan aflidit en person (upptagen inom Wenersborgs landförsamling);

6:o att, efter föregången varulossning i Wenersborg, natten till den 13 November insjuknat och inom 12 timmar aflidit en person å Slupen Neptunus, kommen från Jönköping.

Utom dessa under kanalpassagen anmärkte 8 sjukdomsfall, af hvilka 5 ändats med döden, insjuknade och afledo flera personer å den emellan Kanalen och Wenersborg belägna sjön Wassbotten, om hvilka uppgifter äro lemnade nedan under Wenersborg.

B) *Wäne härad.* c) Tunhems Socken *).

Före farsoten uppgifves *väderleken* hafva varit vacker och *hälsotillståndet* godt.

Sjukdomsförhållandet är på följande sätt uppgifvet:

1:o den 9 October afled efter 2 dagars sjukdom »som förklarades vara cholera« ett fattighjon, Drängen Olaus Andersson, 27 år gammal (P. M. besvarad genom Provincial-läkarens försorg); om denna persons beröring med andra saknas uppgift:

2:o natten till den 10 November insjuknade och följande natt afled i utbildad cholera en Soldathustru Greta Jansdotter, 32 år gammal (Nerén);

3:o den 11 November insjuknade hennes äldsta barn jemte hennes piga, hvilka båda sedan återställdes, (Nerén);

4:o den 17 November insjuknade hennes 5:åriga son, död den 21 i choleratyphus, (Nerén);

---

*) Enligt uppgift af Provincial-läkaren D:r Kjellberg och rapporter af der stationerade Extra Läkaren M. P. C. Nerén.

5:o natten till den 1 December en Soldathustru Anna Larsdotter, 45 år gammal, och korrt efter 2 hennes barn; hustrun, som korrt före insjuknandet tros varit i Wenersborg, afled inom 20 timmar, men barnen återställdes, (Nerén).

Af 8 insjuknade tillhörde 4 barn*åldern* och 4 medelåldern, af de 4 döda 2 manligt och 2 qvinligt *kön*, en barnåldern och 3 medelåldern.

Alla vårdades i hemmet.

Abortivformer af farsoten uppgifvas hafva talrikt förekommit — andra sjukdomar deremot icke.

Sjukdomen, egentligen begränsad inom 2 familjer, angrep i hvarje flera personer, men någon ökad fara för de vid sjukvården biträdande »kunde ej bemärkas«.

Husen *spärrades*, och uppges denna spärrning hafva med »någorlunda« stränghet blifvit handhafd, ehur »den aldrig å orten fann något förtroende«.

Sjukvården besöjdes af Provincial-läkaren med biträde af inom socknen stationerad Extra Läkare.

I afseende på förhållandet 1834 är uppgifvet att då »veterligen ej fanns cholera på dessa ställen«.

B) *Wäne härad.* *d*) Wenersborg *).

Staden, *belägen* på en i Wenern utskjutande landtunga, är öppen för den lifligaste vädervexling, gynnad af de raka och breda gatorna, hvilkas snygghet dock skall lemna åtskilligt att önska. Den fattigare delen af befolkningen, som skall vara mycket begifven på dryckenskap, är ock trångt och mindre sundt boende. Den lifliga trafiken af sjöfarande går tätt invid staden.

Innevånarnes antal närmast före farsoten uppgifves till 3000.

*) Enligt uppgifter och rapporter af Stadsläkaren Doktor Molin och Sundhetsnämnden.

I afseende på *väderleken* är uppgifvet, att den under September månad var regnig och blåsig efter under rötmånaden föregången stark hetta.

Om *hälsotillståndet* före farsotens utbrott har Stadsläkaren rapporterat den 13 September: »hälsotillståndet inom staden är för närvarande godt. Den disposition för diarrhé (stundom förenad med kräkning och kramp), som var allmänt rådande under sednare hälften af Augusti månad, har helt och hållet försvunnit«; den 23 September: »hälsotillståndet inom staden har under förflutna veckan varit öfverhufvud godt. Ett och annat fall af kolik har väl förekommit dock utan diarrhé och kräkning. Några fall af *ansigtsros,* ett af *lunginflammation* och ett af *gastrisk feber* är allt hvad i öfrigt försports i sjukdomsväg«; den 1 October: »hälsotillståndet inom staden är fortfarande godt. Hvad som i sjukdomsväg timat under veckan inskränker sig till några obetydliga gastriska och catarrhala affectioner«; den 8 October: »sjukdomslynnet inom staden har sedan sednaste rapporten betydligt förändrats. Den disposition för diarrhé, som förefanns under och efter rötmånaden, är äfven nu allmänt rådande. Anfallen hafva väl i allmänhet varit lindriga och snart öfvergående, men stundom hafva de ock varit förenade med svåra kolikplågor och kräkningar. Kolikplågor utan kräkning och diarrhé förekomma äfven«.

Stadens innevånare beslutade den 28 September vissa *säkerhets-* och *skyddsreglor,* hvilkas öfverträdande belades med vite af B:co R:dr 20 och som hufvudsakligen innehålla, i afseende på landväga resande: att endast allmän landsväg finge begagnas, resande från smittad eller misstänkt ort inom 10 dygn skulle färdas antingen förbi staden å omväg eller genom staden under betäckning, den som i staden önskade qvarstadna undergå observation, lösdrifvare och dylike afvisas, formän med varor från Götheborg stadna å anvisade ställen utom staden och der under tillsyn aflasta, hvarjemte hysande af misstänkt person var förbudet, likasom all beröring med sjöfarande från smittad eller misstänkt ort — i

afseende på sjöfarande: urlastning under bevakning vid så kallade Gropbron ⅛ mil söder om staden för alla, från Götheborg kommande till Wenersborg bestämda, varor, förbud mot beröring med land under passagen från Gropbron genom Wassbacken ut i Wenern och förbindelse att under tiden föra signal å half topp, dock med beredt tillfälle att, efter tillkännagifvande, erhålla proviant och sjukvård för inträffande behof och så vidare.

Farsotens *dagliga förhållande* var följande;

Månad	Vecka	Dag	Insjuknade på dag.	Insjuknade Summa för veckan.	Döde på dag.	Döde Summa för veckan.
Oct.	1:a veckan.	10	5		2	
		11	2		2	
		12	3		1	
		*13	5		2	
		14	5		4	
		15	3		2	
		16	3	26	—	13
	2:a veckan.	17	4		4	
		18	5		3	
		19	2		—	
		*20	1		1	
		21	4		2	
		22	—		2	
		23	2	18	1	13
	3:e veckan.	24	1		1	
		25	2		—	
		26	1		1	
		*27	6		1	
		28	5		4	
		29	4		2	
		30	2	21	4	13
	4:e veckan.	31	6		—	
Nov.		1	5		1	
		2	2		2	
		*3	2		—	
		4	1		1	
		5	2		1	
		6	1	19	1	6
Transport			—	84	—	45

Månad	Vecka	Dag	Insjuknade på dag.	Insjuknade Summa för veckan.	Döde på dag.	Döde Summa för veckan.
Transport			—	84	—	45
Nov.	5:e veckan.	7	3		1	
		8	—		—	
		9	5		1	
		*10	5		4	
		11	2		—	
		12	1		—	
		13	1	17	1	7
	6:e veckan.	14	2		3	
		15	1		1	
		16	2		1	
		*17	1		—	
		18	—		2	
		19	2		—	
		20	—	8	1	8
	7:e o. 8:e veck.	21	2		—	
		22	—		1	
		23	—		1	
		24 } 30 }	—		—	
Dec.		3	1	3	—	2
Summa			—	112	—	62

Den 9 December förklarades genom Kungörelse af Konungens Befallningshafvande staden för cholera fri.

I ofvanstående antal äro upptagne af stadens innevånare insjuknade 91, döde 50; af personer å stadens område och från främmande orter insjuknade 9, döde 6; och af sjömän, från fartyg intagne å stadens sjukhus 12, af hvilka 6 dött. Dessutom äro, Sundhetsnämnden veterligt, under första veckorna af farsoten om bord å ankomna fartyg insjuknade och döde 8 sjömän; hvarjemte enligt rapport af Provincial-läkaren Doktor Kjellberg å Wenersborgs länsfängelse från och med den 13 till och med den 23 October insjuknade 12 fångar af manligt och en af qvinligt kön, af hvilka förstnämda 4 afledo, samt en Bonde, som, ditkommen att besöka sin son, äfven der fick cholera och dog.

Sjukantalet för Wenersborgs stad kan alltså uppskattas till omkring 3,3 % af innevånarnes antal, dödligheten till 1,8%; dödligheten bland de insjuknade, sjömännen oberäknade, till 56 %.

För 120 insjuknade är uppgifvet att 68 tillhört manligt och 52 qvinligt *kön*. För 71 döda är likaledes uppgifvet att 44 tillhört manligt och 27 qvinligt *kön*.

Farsotens förhållande i afseende på *ålder*, inclusive länsfängelset, har varit: barn insjuknade: 19, 11 af manligt och 8 af qvinligt *kön*, döde 10; medelåldrige insjuknade: 91, 57 af manligt, 34 af qvinligt kön, döde 46; ålderstigne insjuknade 23, 12 af manligt, 11 af qvinligt kön, döde 20.

Länets ålderstigne Höfdinge, Sandelhjelm, föll tidigt ett offer för farsoten; i öfrigt är uppgifvet att bland insjuknade karlarna 22 varit sjömän, 19 daglönare, 2 garfveriarbetare, 2 skjutsgossar, de öfriga af olika *yrken*.

Å *cholerasjukhuset* vårdades 57 och afledo 29 eller 50,8 %.

Under farsotens *duration* af omkring 8 veckor förekommer redan i den första maximum insjuknade på vecka: 26, hvaremot maximum insjuknade på dag: 6 finnes först i 3:dje och 4:de veckorna.

Sjukdomsfallens *intensitet* företedde äfven här exempel af förlopp inom några timmar.

Abortivformer uppgifvas hafva förekommit allmänt och många af ganska betänklig beskaffenhet, ehuru de ej i rapporterna öfver utbildad cholera upptagits; hvarjemte hos några personer, som på besök kommit till staden, äfven iakttagits inverkan af farsoten medelst sendrag, diarrhé och dylikt. Inom länshäktet, der hälsotillståndet intill den 13 October varit fullkomligt godt, fanns under påföljande vecka knappast någon enda fri för magplågor och diarrhé.

Under farsoten iakttogos inga andra hetsiga sjukdomar, men närmast *efter* densamma framträdde åter, lika som före dess utbrott, en ovanlig benägenhet för *ansigtsros* jemte spridda *gastriska* och *rheumatiska* febrar, deremot förekommo inga *frossor*.

De flesta insjuknade sent på aftonen och under *förmidnatten*.

Trånga och osnygga bostäder, opassande och otillräcklig föda och klädsel verkade tydligen gynnsamt på farsotens utbredning och häftighet; af stadens kända drinkare saknades deremot få efter farsotens slut.

Inom den af fattigare folkklassen bebodda och osnyggaste delen af staden, der farsoten nästan uteslutande skördade sina offer, hemsöktes företrädesvis enskildta, trångt bebodda och sumpigt belägna hus, hvarest inom *samma familj* oftast förekommo flera sjukdoms- och dödsfall. Ingen af läkarne insjuknade; en sköterska insjuknade och tillfrisknade, en likbärare afled i cholera. Inom häktet voro de biträdande lika med öfriga personalen plågade af diarrhé.

De 3 första cholerapatienternas bostäder *spärrades*, men åtgärden kunde ej genomföras i anseende till dermed förknippade svårigheter och sjukdomens hastiga spridande, och tilllägger Stadsläkaren: »man tror att spärrning fullständigt utförd, skulle kunna skydda mot farsoten, men anser numera ett sådant utförande inuti landet omöjligt och kommer sannolikt ej att vidare härstädes dermed experimentera«.

I afseende på hälso- och sjukvårdens *allmänna organisation* under farsoten är meddeladt bland annat, att flera

barn från sina trångbodda, fattiga föräldrar, genom Sundhetsnämndens försorg, förflyttades i rymligare och sundare lokaler samt der bespisades, att soppkokningsanstalt inrättades och utdelning af strumpor och trädskor åt de behöfvande ombesörjdes, samt att skärpt tillsyn öfver allmänna sundhetspolisen inom hus äfven anbefalldes. Sjukhuset, något aflägset, torrt och luftigt beläget, hade i passande rum plats för 15 sängar och betjenades af 4 sköterskor och 8 bärare. Till biträde åt stadens läkare anställdes M. C. Mossberg.

Stadens kostnader för farsoten äro uppgifne till B:co R:dr 3000.

I afseende på de *första sjukdomsfallen* har blifvit utredt, att, sedan å Ångfartyget Polhem, vid den ⅛ mil söder om staden utsedda lossningsplatsen Gropbron, Kronobåtsmannen N:o 62 Manros, den 6 October i cholera aflidit (se Ströms kanal pag. 189 och Trollhätte kanal pag. 222):

1:o den 10 October i cholera insjuknat och följande dag i sitt hem aflidit en nykter och i goda oeconomiska omständigheter stadd arbetskarl, Olaus Isaksson, 35 år gammal, hvilken, vid ofvannämda lastageplats boende, hade biträdt vid ångfartygens lossning;

2:o att samma dag i cholera insjuknat, men sedan tillfrisknat, en fattig, osnygg och för dryckenskap misstänkt Tunnbindarehustru, Renberg, 44 år gammal, boende vid samma lastageplats;

3:o att samma dag i cholera insjuknat och, den 11 October å stadens cholerasjukhus intagen, derstädes samma dag aflidit en Murare, Karlsson, 35 år gammal, hvilken, ehuru han bevisligen korrt förut varit i Götheborg, dock, under föregifvande att komma från sitt hem, blifvit i staden insläppt;

4:o att den 11 October insjuknat och samma dag å sjukhuset i Wenersborg aflidit af cholera, en Timmerman, O. Johansson, 26 år gammal, från Trollhättan, vid farsotens utbrott sysselsatt med skeppsbyggeri vid ofvannämde lastageplats;

5:o att den 11 October insjuknat och den 13 i cholera dött en Sjöman, Sven Andersson, 25 år gammal, om bord å fartyg från Götheborg;

6:o att den 12 October i cholera insjuknat och dött en Skeppare, B. Larsson, 34 år gammal, ombord å annat fartyg från Götheborg;

7:o att samma dag i cholera insjuknat och dött en Sjöman, A. Olsson, 25 år gammal, ombord å annat fartyg från Götheborg;

8:o att samma dag insjuknat och den 13 October i cholera dött en Skeppare, A. J. Andersson, 30 år gammal, ombord å annat fartyg från Götheborg;

9:o att den 13 October inom staden i cholera insjuknat och i sitt hem den 15 October aflidit en på starka drycker begifven arbetare, B. Pettersson, 31 år gammal, »hvilken sades hemligen haft gemenskap med de på sjön liggande smittade fartygen« och tillägger Stadsläkaren: »man synes häraf äga skäl att antaga farsoten vara hit öfverförd från Götheborg. En omständighet anser jag mig böra omnämna, som tyckes visa att choleran ej, åtminstone ännu, kan sjelfständigt uppträda såsom farsot, utan att det för dess utbrott behöfves en från annan ort kommande angripen person, nemligen att alldeles samma sjukdomslynne, som nu närmast föregick farsotens utbrott här, (se ofvan rapporten den 8 October pag. 228), äfven fanns under sednare hälften af Augusti, men då upphörde utan vidare följder«.

Inom länshäktet insjuknade den 13 October, kl 7 e. m. en 50:årig, i högsta grad uttärd fånge och inom en timma derefter hans enda kamrat i rummet, en stark 44:årig man, hvilka båda troligen på lång tid ej haft beröring med annan person än Vaktmästaren, men den ofvan under N:o 9 upptagne cholerapatienten bodde i trakten af häktet.

År 1834 bemsöktes staden af cholera från den 5 Augusti till den 15 September, då, enligt nuvarande Stadslä-

karens uppgift, 402 (enligt 1834 upprättadt sammandrag 408) personer skola insjuknat och 141 aflidit. Tabellverket uppger blott 138 döde eller hvar 18:de innevånare; af hvilka 65 tillhört manligt och 73 qvinligt kön; 26 åldren under 10 år, 64 åldren mellan 10—50 och 48 åldren öfver 50 år. De först insjuknade uppgifvas af då varande Provincial-läkaren Doktor Örtenblad hafva varit: den 5 Augusti en Torpare å ett landtställe nära staden, död; natten till den 6, 4 karlar tillhörande en arbetskommendering vid Stallbacka kanal, af hvilka 2 afledo; den 8 en Skeppare samt i staden en piga, och fördes dessa sjuka till Lazarettet i staden. Sjukdomens uppkomst och utbredning genom smitta bestrides, (se Svenska Läkare-Sällskapets Nya Handlingar Bd. I pag. 73), hvaremot uppgifves, att å de af choleran angripna orterna nattetid förmärkts en egen vidrig lukt, äfvensom att sjukdomen först angripit de i stadens periferi sumpigt belägna och af fattigaste klassen bebodda husen. Af den med de sjukas vård sysselsatta personalen insjuknade då en och annan, men afled ingen.

B) *Wäne härad.* e) Åsaka Socken *).

Före farsoten uppgifves *väderleken* varit vacker och *hälsotillståndet* godt.

I afseende på sjukdomsförhållandet är upplyst att:

den 19 December i cholera aflidit en 45 år gammal Backstugusittare, Anders Linnarsson;

den 23 hans hustru, Inga Lena, 33 år gammal;

den 24 dottren Johanna, 5 år gammal; sonen Johannes, 7 år gammal; och sonen Andreas, 1 år gammal.

Den till stället beordrade Läkaren uppger att, samtidigt med dödsfallen å detta torpet, Råbäcken, en medelålders man

---

*) Enligt från vederbörande meddelade underrättelser genom Provincial-läkaren Doktor Kjellberg, och rapport af ditbeordrade Extra Läkaren Könsberg.

i ett nästgränsande torp i cholera insjuknat, hvilken sannolikt äfven aflidit, då samma läkares rapport uppger 6 döda.

Af de insjuknade och döda hafva alltså 4 tillhört manligt och 2 qvinligt *kön;* 3 barn*åldern* och 3 medelåldren.

I öfrigt innehåller vederbörandes svar å framställda frågor endast den uppgift, att förhållandet varit i allo lika med hvad för Tunhems socken ofvan pag. 226 uppgifvet är.

C) *Skepplanda eller Ale härad.*

a) Skepplanda Socken *).

Väderlek och *hälsotillstånd* före farsotens utbrott berättas hafva varit goda och inga magplågor då gängse.

Några *åtgärder till hindrande* af den lifliga kommunikationen med Götheborg äro icke uppgifne och Extra Provincial-läkaren Doktor Varenius omtalar i en rapport till Konungens Befallningshafvande af den 10 Oktober huru allmogen, lockad af berättelserna om de å alla lifsförnödenheter stegrade priserna i Götheborg, oafbrutet reser dit.

Hvarken redogörelse öfver farsotens *dagliga* förhållande eller öfver antalet i socknen insjuknade har erhållits, men ur kyrkoboken har meddelats utdrag öfver de inom socknen af cholera döde, utgörande från den 4 October till den 18 November 11 personer, af hvilka 5 tillhört manligt och 6 qvinligt *kön,* en barn*åldern,* 4 medelåldern och 6 ålderdomen. Såsom af cholera döde i Götheborg uppgifvas dessutom 5 sockneboar. Alla de sjuka synas hafva vårdats i hemmet.

Under farsotens gång uppgifvas *abortivformer* af densamma äfven hafva talrikt förekommit, andra sjukdomar deremot icke hvarken under eller närmast efter den samma varit gängse.

---

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämndens Ordförande C. L. Norberg, ankommen den 17 Juli såsom svar å den till Konungens Befallningshafvande i Januari månad innevarande år afsända, för Socknen bestämda, Promemoria.

De af farsoten angripna personerna skola icke varit på dryckenskap begifna eller nödlidande.

De flesta uppges insjuknade emellan kl. 4—11 e. m.

»I det hus, der sjukdomen utbröt, fingo nästan alla mer och mindre känning af densamma, men närmast boende grannar voro friska«. Oftast insjuknade alltså inom samma *hus och familj* flera personer och synes af utdrag ur kyrkoboken 4 dödsfall egt rum i Grönnäs Vestergården och 5 i Skår Norgården. Äfven de personer, som vid sjukvård och liktransporter biträdt, förmälas hafva i högre grad varit för farsoten blottställde.

Spärrning af de sjuka husen har, såsom saknande stöd af förtroende, ej begagnats, och uppger Sundhetsnämnden att från hvarje by folk dagligen varit i Götheborg.

Sjukvården ombesörjdes af Extra Provincial-läkaren i Alingsås district Doktor Varenius med biträde af tillförordnade Bataljonsläkaren Mobeck.

En rapport till Konungens Befallningshafvande från förstnämnde läkare, daterad den 10 Oktober, upplyser i afseende på *första sjukdomsfallen* följande: »Söndagen den 29 September begaf sig Bonden Anders Johansson i Grönnäs till Götheborg för att hemföra sin son Anders, som der var på arbete. Följande dag återkommo de båda till hemmet.

Den 1 Oktober på morgonen insjuknade sonen Anders i diarrhé, kräkning och lindrig kramp«.

»Natten emellan den 3 och 4 samma månad sjuknade fadren i diarrhé, kramp och allmän yttre iskallhet, åtföljde af invärtes brånad och hufvudverk samt afled den 4 kl. 2 e. m.«

»Hans yngre son, Hans, som bevistat fadrens begrafning, sjuknade den 6 kl. 2 e. m. och dog den 7 kl 9 e. m. Hans sjukdom liknade i allo fadrens med tillägg af kräkningar. Båda blefvo blåa öfver hela kroppen innan de dogo. Genom diarrhéet och kräkningarne hade från alla 3 uttömts en vätska lik skuret vatten«.

Efter segelleden å Götha elf inom socknens område skall icke något choleradödsfall hafva inträffat.

År 1834 hemsöktes socknen svårare af cholerafarsoten, men närmare uppgift om graden har ej kunnat erhållas.

C) *Skepplanda Härad.* *b*) Hålanda Socken *).

Väderleken före farsotens utbrott uppgifves hafva varit kall och ostadig med omväxlande regn, blåst och dimma, sällan klar luft.

Någon tid före farsoten i Augusti och September sägas magplågor och diarrhé hafva förekommit.

Inga åtgärder till *skydd* mot smitta vidtogos.

Alla sjukdomsfallen, till antalet 5 och dödligt ändade, förekommo emellan den 6 och 14 Oktober, och tillhörde 3 manligt och 2 qvinligt *kön,* en barn*åldern,* 3 medelåldern och 1 den högre åldern samt vårdades alla i hemmet.

3 personer uppgifvas dessutom hafva lidit af *cholerin,* hvarförutan »under tiden väl här och der, dock ej i förhållande till folkmängden talrikt, förspordes lindrigare magplågor«, men inga andra sjukdomar.

De 2, ett par stenkast från hvarandra åtskiljda, hus, der farsoten förekom, voro hvarken i afseende på osund belägenhet, osnygghet eller innevånarnes bergning och lefnadssätt ofördelaktigt kände.

De personer, som biträdde vid sjukvården och handterade liken, uppgifvas hafva förblifvit friske.

Då socknens innevånare »icke trodde att spärrning kunde ofelbart skydda mot farsoten, så egde sådan ej rum, dock

---

*) Enligt uppgift å Sundhetsnämndens vägnar af dess Ordförande A. C. Enebohm, ankommen den 5 Augusti såsom svar å den i Januari månad innevarande år till Konungens Befallningshafvande afsända, för socknen bestämda, Promemoria.

afhöllo sig de, som icke voro nödvändiga för sjukvården, från besök i de af farsoten angripna husen«.

Sjukvården besörjdes af samma läkare, som i föregående socken.

I afseende på sjukdomsfallen är närmare upplyst:

att hemmasonen Anders Jonasson i Torpa, 24 år gammal, som hela sommaren uppehållit sig såsom timmerman i Götheborg och derstädes redan skall hafva haft ett choleraanfall, från hvilket han blifvit återställd, den 5 Oktober derifrån hemkommit och påföljande dag åter i häftig cholera insjuknat och den 9 aflidit;

att sistnämnde dag i cholera insjuknat och den 11 aflidit hans moder, Elin Andersdotter, omkring 52 år gammal;

att sistnämnde dag insjuknat och efter några timmar i cholera aflidit en omkring 50 år gammal hustru, Brita Hansdotter, i ett nästgränsande hus, hvilket med de förr insjuknade ej haft minsta gemenskap, helst hustru Brita varit så rädd för cholera, att hon, innestängd i en kammare, ej tillåtit någon komma in till sig;

att den 12 insjuknat och följande dag i cholera aflidit sistnämda hustrus 5:åriga son;

samt slutligen att den 13 insjuknat och den 14 i cholera aflidit den först insjuknades fader, Jonas Andersson, omkring 60 år gammal, och tillägger Sundhetsnämnden »det synes visserligen, som den först insjuknade personen fört sjukdomen med sig till socknen«.

1834 uppgifvas blott 2 personer inom socknen döde och detta i Augusti månad och å helt andra ställen än der nu dödsfallen timade.

C) *Skepplanda Härad.* c) S:t Peders Socken *).

En rapport af den 3 December 1850 från biträdande Läkaren Mobeck upptager döde i cholera inom socknen: 2 medelåldrige manspersoner och en medelåldrig qvinna, och synas dessa dödsfall hafva timat i November månad.

Efter besök i Gamla Lödese har Extra Provincial-läkaren Varenius den 10 Oktober till Konungens Befallningshafvande rapporterat: »att vid Bohusländska stranden gent emot då låg ett fartyg med svart flagg, lossande råg vid Thorskogs brygga, att af besättningen en man aflidit och 2 voro sjuka i cholera, att Kronolänsmannen i distriktet hållit undersökning rörande tillståndet om bord och att Sundhetsnämndens Ordförande i Gamla Lödese, hvilken förbjudit all gemenskap mellan Westgötha och Bohusländska stränderna, utsatt vakt utefter den förra, för att gifva gehör åt förbudet«. (Se om detta fartyg ofvan pag. 176, 187).

Att äfven denna socken af cholera hemsökts år 1834 är högst troligt, fastän underrättelse derom saknas.

Uti rapport af den 3 December 1850 uppger biträdande läkaren Mobeck för Skepplanda pastorat, innefattande, utom de 3:ne ofvannämnda socknarna, äfven Sköfde och Tunge socknar, antalet insjuknade i cholera till 37, af hvilka 18 aflidit. Då anledning saknas att något sjukdomsfall inträffat i Tunge och, att sluta af rapporter, i Sköfde endast förekommit ett eller annat cholerinfall, så böra ofvan meddelade Sundhetsnämndens uppgifter i afseende på antalet insjuknade härefter completteras.

---

*) Då ännu den 10 Augusti svar ej erhållits å den för socknen afsedda Promemoria, som till Konungens Befallningshafvande i Januari afsändes, har den sedan flera veckor afbrutna tryckningen ej ansetts böra längre under måhända fruktlös väntan uppehållas.

D) *Marks Härad.*

Tostared Socken *).

Provincial-läkaren Doktor Elmlunds rapport till Kongl. Sundhets-Collegium af den 19 Oktober 1850 innehåller:

»Enkan Petronella Rask vid Tostareds stom, 50 år gammal, hade, åtföljd af en 16:årig dotter, den 10 dennes på aftonen gående hemkommit från Götheborg, der hon uppehållit sig en half dag. Straxt efter hemkomsten insjuknade enkan och dog efter ett dygns förlopp; sjukdoms-symtomerne bestodo i allmänt illamående, håll och stygn, frysningar med omvexlande feberhetta, diarrhé, hvilken upphörde mot morgonen och efterträddes af kräkning och kramp i armar och ben. Ordföranden i Tostareds sockens Sundhetsnämnd, Justus Barman, hade lemnat henne biträde och gifvit vanliga cholera-läkemedel. Den döda kroppen var begrafven påföljande dag i en särskild för choleralik invigd plats. Hennes dotter, som ensam bebor huset, har icke känt något illamående utan befinner sig fullkomligt väl; varande helsotillståndet i öfrigt inom hela socknen tillfredsställande.

Huruvida dödsfallet i Tostared var föranledt af cholera, kan icke bestämdt afgöras, då likets obduction, i händelse den varit anbefalld, icke låter sig göra, i anseende till omöjligheten att få biträde vid likets upptagning.«

E) *Sundahls Härad.*

a) Frendefors Socken **).

Väderleken före farsoten berättas hafva från blid öfvergått till kylig med regn och snö. *Hälsotillståndet* godt dock med ett och annat fall af *diarrhé.*

---

*) Å den genom Konungens Befallningshafvande till Provincial-läkaren aflemnade Promemoria för socknen har väl svarats, att inom socknen ingen cholera förekommit, likväl anser jag fullständigheten hafva fordrat meddelandet af ofvanstående.

**) Enligt uppgift af Provincial-läkaren Doktor C. F. Kjellberg och M. C. Waldenström.

Efter farsotens utbrott i Wenersborg uppmanades väl folket att från denna stad afhålla sig, hvilket dock i ansende till omedelbart granskap och behof ej anses hafva blifvit åtlydt.

De uppgifter om farsotens *dagliga* förhållande, hvilka stått att vinna, inskränka sig till följande:

		Insjuknade.	Döde.
Oct.	14	6	1
	16		1
	17		1
	20		3
November	23	1	1
Dec.	2—5	3	1
	6—8	3	3
	9—12	2	—
	13—15	1	2
	16—20	1	1

Summan insjuknade, för Provincial-läkaren uppgifven till 23, är af M. C. Waldenström sannolikare upptagen till 25, af hvilka 15 tillhört manligt och 10 qvinligt *kön.* *Summan döde*, för Provincial-läkaren uppgifven till 11, 5 af manligt och 6 af qvinligt *kön*, 2 i barn*åldern,* 5 i medelåldern, 4 i ålderdomen, är af M. C. Waldenström upptagen till 12, 6 af hvarje kön och 6 medelåldrige, men Provincial-läkaren uppger sig veta, att minst 14 personer, till bostad uppgifne, dött af cholera eller choleratyphus, deribland 3 barn och 7 medelåldriga.

Alla de sjuka vårdades i *hemmet.*

Äckel, olust, mattighet, diarrhé och i synnerhet afgång af mask från barn förekommo mycket ofta under farsotens gång.

Liktidigt med och närmast *efter* farsoten förekommo flera fall af *gastrisk nervfeber* så väl i Sundahls som ock i Nordahls nästgränsande, från cholera fria, härad.

Omkring fyra femtedelar af de insjuknade bebodde usla kojor och voro fattige, en och annan äfven begifven på supande, hvilket i allmänhet under farsoten ökades genom föreställning om bränvinets skyddande förmåga; ett annat preservativ söktes i tobaksrökande, som äfven af qvinnorna anlitades.

Farsoten var i allmänhet begränsad inom några hus, oftast med flera sjukdomsfall i hvarje; (å torp under Starkebo och å Stigen 3—4 dödsfall).

Folket visade i allmänhet ingen rädsla att bispringa de sjuka och endast lindrigare illamåenden iagttogos hos en och annan, som vid sjukvården biträdt.

Då pluraliteten var emot *spärrning*, egde någon sådan ej rum.

Sjukvården besörjdes af i Wenersborg stationerade M. C. Waldenström.

I afseende på de *första sjukdomsfallen* är upplyst att:

1:o) den 14 Oktober i cholera aflidit en 44:årig torpare, Johan Fogelgren, i Starkebo, omkring $\frac{3}{8}$ mil från Wenersborg;

2:o) att den 17 Oktober aflidit en Skräddare Frändins hustru, 54 år gammal; och

3:o den 20 Oktober hennes man, 45 år gammal, boende $\frac{1}{2}$ mil från Wenersborg, skolande dessa 3 personer dagligen hafva besökt Wenersborg samt möjligen äfven haft beröring med sjuka fartygen och uppgifva läkarne ytterligare, att utrönt blifvit det de flesta, om ej alla, insjuknade förut haft beröring med smittad ort eller person.

År 1834 hemsöktes socknen från den 20 Augusti till den 23 September af cholerafarsoten, under hvilken tid 30 personer afledo, 5 inom barnåldern, 19 inom medelåldern och 6 ålderstigne.

E) *Sundahls Härad.* *b*) Ryrs Socken *).

En Soldat af Wahlbo compagnie N:o 157 Palm, som i Wenersborg tjenstgjort vid bevakning under Oktober månad, hemkom derifrån illamående, insjuknade den 27 i cholera och afled, oaktadt erhållen läkarevård, den 28 samma månad. Skyndsam begrafning verkställdes — om några vidtagna spärrnings- eller reningsåtgärder förmäles intet, men ingen i huset insjuknade. Uppgifter i öfrigt äro ej meddelade.

E) *Sundahls härad.* *c*) Gestads Socken **).

I afseende på *hälsotillståndet* är uppgifvet, att före farsotens utbrott magplågor ej voro ovanliga.

Varningar gåfvos för beröring med Wenersborg.

Om sjukdomsförhållandet är följande berättelse lemnad:

Soldaten Trapp, 35 år gammal, begifven på dryckenskap, återvände den 10 December från besök i Wenersborg till sitt hem och begaf sig följande dag till sin granne i Sikhall, der han vid middagstiden insjuknade och vid midnatt afled.

Den 14 insjuknade och den 15 afled en 63:årig enka, Maja Lundblad i Åsteboberg, ¼ mil från Sikhall. »Hon var en lönnkrögerska och i hennes stuga fördes ett oordentligt lefverne.«

Den 16 insjuknade och följande dag afled en halft år gammal gosse, Nils Lundblad, å närbelägna hemmanet Berg, dit en person från Åsteboberg begifvit sig.

Den 17 insjuknade och den 18 afled en 72:årig hustru, fattighjonet Sara Lidman i Åsteboberg, hvilken vårdats af sin 78:åriga man, som den 18 insjuknade och den 19 dog.

---

*) Enligt vederbörande Sundhetsnämnds och läkares rapporter under farsotens gång.

**) Enligt uppgifter af vederbörande till Provincial-läkaren Doktor Kjellberg och af Extra Läkaren M. C. Waldenström.

Natten till 19 sjuknade och afled ofvannämnde Maja Lundblads 27 år gamla och på dryckenskap begifna son, Carl, boende i en stuga helt nära modrens. Enkan skickade följande dag efter en försupen 50:årig Snickare Nygren, för att erhålla en likkista; denne sjuknade genast, då hon förskräckt tog sitt 2:åriga barn på armen, stängde stugan och begaf sig till sina föräldrar i Sikhall. »När grannarna följande dag uppbröto dörren, låg Snickaren på golfvet död och stelfrusen.«

Slutligen insjuknade omkring den 23 December och afled den 1 Jan. en 27:årig hustru Brita Cajsa Andersdotter i Åsteboberg.

En dräng i Sikhall och ett fruntimmer vid Myran, äfven i choleralika symtomer insjuknade och tillfrisknade, äro ej bland de cholerasjuka upptagne; hvadan alltså *summan insjuknade* och *döde* utföres med 8, af hvilka 5 tillhört manligt och 3 qvinligt *kön*, 1 barn*åldern*, 4 medelåldern och 3 ålderdomen.

Hvarken liktidigt med eller efter dessa sjukdomsfall förekom i socknen något annat slags sjuklighet.

De sjuka uppgifvas hafva bebott hjelpliga hus och till större delen befunnit sig i bergliga vilkor, men 3 voro som drinkare kände.

Sjukdomen förekom endast i några få till en del hvarandra närbelägna hus och i 2 af dem 2 sjukdomsfall i hvarje.

För *spärrning* uppges intet förtroende hafva funnits, men de friska fruktade och skydde i allmänhet gemenskapen med de sjuka och ett par af de hus, der dödsfall inträffat, skola fått stå öde flera månader.

År 1834 uppges socknen i Augusti och September hafva varit af cholera hemsökt, då 10 personer skola aflidit.

F) *Kullings Härad.*

a) Hemsjö Socken *).

Väderleken berättas hafva varit god, äfvenså *hälsotillståndet* — utom att några magplågor försports.

»Pastoratets innevånare åtvarnades att afhålla sig från smittad ort vid påföljd att ej komma i beröring med andra personer i hembygden, i händelse någon besökte smittad ort, inom 10 dygn.«

Sundhetsnämnden uppger blott att 2 medelåldriga personer i cholera insjuknat, af hvilka en dött, samt att »båda dessa sjukdomsfall voro följd af beröring med smittad ort.« Provincial-läkarens rapporter till Konungens Befallningshafvande om företagne embetsresor upplysa närmare, att å soldatbostället under V. Boda inhyses boende gifta mannen, Lars Andersson, den 13 Oktober från arbete i Götheborg hemkommen, den 16 insjuknat i diarrhé, som snart åtföljdes af andra symtomer och vid läkarens besök den 18 öfvergått i utbildad cholera, från hvilken han dock sedan blef till hälsan återställd.

Af Konungens Befallningshafvandes rapport till Kongl. Sundhets-Collegium vill synas att den döda varit en qvinna.

Under farsotens gång i orten skola inom socknen hvarken några lindrigare cholerin-liknande krämpor eller andra sjukdomar förekommit.

Om de insjuknades lefnadsförhållanden har uppgift ej meddelats, men hvarken bland de personer, som tillhört deras hus och familj, eller bland deras vårdare säges någon sjuklighet förmärkts.

Husen der sjukdomsfallen timade uppgifvas hafva blifvit spärrade, oaktadt *spärrning* säges å orten sakna förtroende och ej med stränghet kunna genomföras.

År 1834 uppges socknen hafva af cholera varit svårt hemsökt.

---

*) Enligt uppgift å Sundhetsnämndens vägnar af dess Ordförande Liedberg, ankommen den 17 Juli såsom svar å Promemoria, afsänd till Konungens Befallningshafvande i Januari månad.

F) *Kullings Härad.* b) Horla Socken *).

Väderlek och *hälsotillstånd* förmälas hafva varit goda och magplågor veterligen ej gängse inom pastoratet.

»Jemte varning till Pastoratets innevånare att, så långt görligt vore, undvika resor till smittad ort öfverenskoms och beslöts vid vite för öfverträdelser: tillämnad resa till smittad ort skulle anmälas hos närmaste uppsyningsman, hvilken det ålåg att med tillhjelp af närmast kringboende vaka öfver den återkomne och under 10 dagar afhålla honom från friske och friske från honom, likväl med undantag i vissa fall; kringstrykande och vägfarande personer utan sundhetspass fingo ej hysas, så vidt ej kändt vore, att dessa under 10 dagar befunnit sig å frisk ort; sup- och dansgillen voro förbudne.«

Enda uppgifna sjukdomsfallet är hemmansegaren Lars Johansson i Elofsgården, 32 år gammal, arbetsam, ordentlig och nykter, hvilken den 5 November afrest till Götheborg, följande dag derifrån återvändt och den 7 hemkommit samt den 12 på morgonen insjuknat i diarrhé med kräkning och vid Provincial-läkarens besök korrt derpå företedde utbildad cholera men under vård i hemmet tillfrisknade.

Hvarken *abortivformer* af cholera eller andra sjukdomar skola under tiden i pastoratet hafva förekommit.

Spärrning af huset vidtogs enligt ofvan meddelade beslut — och yttras i afseende på spärrningar att de å orten äro omöjlige att strängt genomföra men »att de för sinnenas lugnande dock anses nödige. Kanhända skulle de ock uppfylla sitt ändamål, om den smittade orten spärrades. Alla anstalter till spärrning blifva för oss onyttiga, så länge den smittade staden ifrån den stund smittan der utbrutit gör sina portar vidare och söker göra den tron gällande att choleran redan upphört, då den som värst grasserar.«

Socknen skall 1834 varit för cholera fri.

*) Enligt uppgift af Sundhetsnämnden genom dess Ordförande v. Pastor Wideman och flera medlemmar, ankommen den 17 Juli.

F) *Kullings Härad.* c) Ödenäs Socken.

På den för socknen bestämda Promemoria har svar ej erhållits, men Extra Provincial-läkarens rapport till Konungens Befallningshafvande af den 21 November omtalar att i socknen den 18 November på e. m. inträffat ett dödsfall, föranledt, såsom det uppges, af en sjukdom lik cholera.

G) *Wahlbo Härad.*

Väderleken uppgifves under hösten hafva varit mycket ombytlig och ingen ovanlig sjuklighet hafva förmärkts, dock förekommo ej sällan lindrigare magplågor.

a) Ödeborgs Socken.

En vandrande gesäll har enligt Sundhetsnämndens rapport till Konungens Befallningshafvande den 17 Oktober aflidit i cholera å hemmanet Kusered, i öfrigt är inom socknen intet sjukdomsfall af cholera bekant.

Huruvida socknen 1834 af farsoten var hemsökt är äfven okändt.

b) Ferglanda Socken.

Den inom ofvannämnda socken döda gesällen transporterades till kyrkan att begrafvas med biträde af en inom denna socken under Stigen boende torpare, i hvars hus ingen af cholera sedan angreps, men detta hus, der utom torparen äfven ett annat hushåll bodde, hölls sedan i 5 dygn spärradt. Dock yttrar å Sundhetsnämndens vägnar dess Ordförande, Rydingsvärd, att tankarna om spärrningens nytta äro i orten mycket delade och anses den samma nära nog omöjlig att genomföra i anseende till ortens glesa befolkning och brist på bevakningspersonal.

Af Konungens befallningshafvandes rapporter synas väl cholerafall uppgifna äfven inom Ferglanda socken och M. C.

Waldenström, som å orten ombesörjde sjukvården, har äfven inberättat att den 2 November insjuknat egaren af gården Ed och efter honom hustru och barn i lindriga cholerasymtomer, hvilka dock snart blifvit häfde, äfvensom att de skulle blifvit smittade af en från Wenersborg ankommen vandrande gesäll, men då Sundhetsnämnden å stället förklarat intet cholerafall hafva inom socknen förekommit, så uteslutas de ofvannämnda sjukdomsfallen ur beräkning.

I Augusti eller September månad 1834 skola i socknen af cholera dött en äldre mans- och 2 äldre qvinspersoner.

H) *Tössbo Härad.*

Åmåls stad*)

Staden har ett godt och sundt *läge* vid en vik af Wenern och är sällan af någon svårare farsot hemsökt.

Befolkningen, enligt 1850 års mantalslängd utgörande 1297, »består till det mesta dels af förmögna dels af bergade personer och är hela samhället kändt för ett tarfligt och sparsamt lefnadssätt utan yppighet och flärd. Fattiga och orkeslösa vårdas med verklig omsorg. På godt drickesvatten är under ingen årstid brist.«

Om *väderlekens* förhållande före farsotens utbrott är upplyst, att temperaturen så väl i slutet af Augusti som under September månad mycket varierade, dock så, att nätter, aftnar och mornar i allmänhet voro oproportionerligt kalla mot dagarna, då stundom vid middagstiden rådde stark värma. Nätterna voro ofta dimmiga; nederbörden, med undantag för några dagars starka regnfall, ej betydlig. Vestliga och sydvestliga vindar rådande, ofta med starka och ihållande stormar. Lika som förhållandet skall hafva varit år

*) Enligt utförlig berättelse om farsoten af Provincial-läkaren Herr Doktor Segerstedt.

1834, har Doktor Segerstedt anmärkt under epidemien försvinnandet af Sparfvar, Skator, Kråkor och Fiskmåsar.

I afseende på *hälsotillståndet* har Doktor Segerstedt i veckorapport den 12 September förklarat detsamma så väl i staden, som hela distriktet, ganska godt, med bifogad upplysning att 3:ne dödsfall, till en del efter symtomerna diarrhé och kräkning, timade under nästförutgångne 3 veckor, härrört dels af kroniskt lidande, dels af lung- och tarminflammation; i rapport af den 19 September omförmäles fortfarande »fullkomligt godt« hälsotillstånd, dock med 2 lindriga fall af kräkning och diarrhé; i rapport den 26 September: samma goda hälsotillstånd och endast ett fall af halsfluss; den 29 September samma tillstånd, likaså den 3 Oktober, då rapporten tillika omtalar, att ångfartyget Arvika, på resa från Götheborg till Arvika, den 1 Oktober till staden anländt och att, enligt Sundhetsnämndens beslut, ingen af besättningen tillåtits gå i land och ingen obehörig att gå ombord, men att, sedan besättningen vid anställd läkarebesigtning befunnits frisk, fartyget fått aflemna från Götheborg medfördt fraktgods och handelsvaror, behöflige för afsättningen vid i Åmål pågående marknad. Rapporten den 10 Oktober innehåller, att hälsotillståndet fortfarande varit och vore »ganska godt« med en enda bröstsjuk i staden, och att ehuru de med ångfartyget Arvika från Götheborg medförda och den 1 Oktober lossade varorne förmodeligen till största delen voro utsålda, likväl ej försports, att någon smitta deraf uppkommit och är samma rapport bilagdt ett, samma dag uppsatt och af Provincial-läkaren Doktor Segerstedt, Vågskrifvaren Thorin, Vågmästaren Larsson och Handlanden *C. Frölander* undertecknadt, protokoll, hållet å jernvågskontoret i Åmål vid förhör med Skepparen Lars Andersson och hans besättning, hufvudsakligen innehållande: att nämnde Skeppare med tomma däckade båten Nordstjernan, en matros och 2:ne gossar, alla friska, den 28 September afgått från Götheborg; att den 4 Oktober vid Vassbotten nära Wenersborg i kräkning och diarrhé med afgång af otaliga maskar, dock utan anmärkt

kramp eller blånad, insjuknat 14:åriga gossen Bernhard Johansson, att läkare vid passerandet af Wenersborg skall, enligt Skepparens utsago, till den sjuke yttrat: »du ser stygg ut du« och föreskrifvit gossens behandling med varma krus och kamfertsdroppar, men författningsenligt ej kunnat villfara önskan om hans intagande å stadens cholerasjukhus; att, sedan resan alltså blifvit fortsatt, efter fartygets ankomst till Åmåls redd den 7 på aftonen, då det för storm nödgades göra fast vid den yttersta Duc d'alben, den sjuke, då så svag att rediga svar ej kunde erhållas, tidigt följande dags morgon erhållit besök af Doktor Segerstedt, som ej funnit sjukdomen vara cholera, men dock föreskrifvit, att fartyget borde lägga sig å utsedd afskiljd platts ⅛ mil från staden, samt att gossen den 8 emellan kl. 2 och 3 e. m. aflidit och i stadens kyrkogård i tysthet blifvit nedsatt och fortfor öfriga besättningen å båten ännu den 10 frisk. Rapporten den 18 Oktober, som omtalar första fallet af »asiatisk cholera«, innehåller ock att hälsotillståndet i öfrigt inom staden och districtet var godt.

I berättelse meddelad *efter* farsotens slut uppger Läkaren sig hafva erfarit, att flera personer än här ofvan nämndt är före cholerans utbrott haft magplågor, dem de för läkaren ej angifvit.

Utom tidigt vidtagna förberedande åtgärder för sjukvård och en skärpt sundhetspolis öfverenskoms med hänsigt till *skydd mot* farsoten om noggrann uppsigt öfver hälsotillståndet hos resande och kringvandrande personer och å deras herbergen, äfvensom att fartyg från smittad eller misstänkt ort skulle i afseende på hälsotillståndet undersökas före beröring med staden och vid förhanden varande anledning förläggas till utsedd aflägsen plats. (Obs. nedan förhållandet med ångfartyget Arvika den 13 Oktober.

Farsotens *dagliga* förhållande är uppgifvet som följer:

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	Summa för veckan.	på dag.	Summa för veckan.
Oct. 1:sta veckan.	17	1		1	
	18	1		—	
	19	2		—	
	*20	5		2	
	21	7		—	
	22	9		1	
	23	4	29	1	5
2:dra veckan.	24	—		—	
	25	7		1	
	26	1		—	
	*27	—		—	
	28	6		—	
	29	5	19	1	2
Transport		—	48	—	7

		Insjuknade		Döde	
		på dag.	Summa för veckan.	på dag.	Summa. för veckan.
Transport		—	48	—	7
Nov. 4:de veckan.	7	3		—	
	8	1		—	
	9	1		2	
	*10	1		—	
	13	2	8	—	2
	16	—	—	3	3
6:te veckan.	23	1		—	
	25	1	2	—	—
Summa		—	58	—	12

Den 9 December förklarades staden af Konungens Befallningshafvande för cholera fri.

Således hafva omkring 4,4% af stadens innevånare varit af farsoten angripna och endast 0,92% för densamma fallit offer. Mortaliteten af de insjuknade utgör ej mer än 20,6%.

Af de insjuknade tillhörde 28 manligt *kön,* af hvilka 3 afledo och 30 qvinligt *kön* af hvilka 9 afledo.

Af *åldern* under	10 år	insjuknade	5	och	afledo	4.
mellan	10—20 år	»	6	»	»	1.
»	20—30 år	»	14	»	»	—
»	30—40 år	»	14	»	»	1.
»	40—50 år	»	9	»	»	4.
öfver	50 år	»	10	»	»	2.

I afseende på *lefnadsyrket* angrep farsoten bland manliga befolkningen: 1 civil embetsman, stadens Borgmästare, död; 5 af handelsklassen, bland hvilka en död, 7 gesäller och lärlingar och 8 arbetskarlar och drängar af hvilka ingen afled; bland qvinliga befolkningen 5 gifta af ståndspersons- och borgareklassen, af

hvilka en afled, 6 ogifta af samma klasser, bland hvilka likaledes 1 dog, 7 gifta af arbets- och tjenstefolk, af hvilka 2 dogo, 8 ogifta af samma klass, bland hvilka äfven 2 dogo, samt 5 barn tillhörande arbetsklassen, bland hvilka 4 afledo.

I enskildta hus vårdades 49 och afledo 9, på *sjukhus* 9 af hvilka 3 dogo.

Under farsotens *duration* af 6 veckor förekom likasom i Wenersborg maximum af insjuknade och döda under 1:a veckan och maximum insjuknade på dag den 20 Oktober: 9, deremot hade 3:dje veckan hvarken sjukdoms eller dödsfall och 5:te veckan endast 3 dödsfall på en dag.

Af *abortivformer*, deribland utom magplågor äfven omtalas sendrag och svettning serdeles under nätterna, var freqvensen betydlig och serdeles under första veckan då hvar 12:te—15:te person antas deraf hafva lidit.

Under farsoten utbröto så väl i staden, som å landsbyggden *smittkoppor* hos flera personer.

Efter farsoten fortfor länge benägenhet för diarrhé. Under innevarande års vår utbredde sig i staden, och hela trakten en häftig *influenza*.

Som af ofvanstående redan kan slutas, synas här hvarken osunda bostäder, nöd eller begifvenhet på starka drycker och dylikt hafva egt något tillfälle att å sjukdomen visa inflytelse; med hänsigt hvartill dock ej får förbises, att 4 af de aflidne voro såsom drinkare kända.

Öfvervägande antalet sjukdomsfall inträffade mot aftonen och *natten*.

Sjukdomen synes hafva haft förkärlek för vissa gator så att på *en*, der första sjukdomsfallet inträffade, sedan 13 personer insjuknade, å en annan gata 15 personer. 6 af sjukdomsfallen i 4:de veckan inträffade efter hvarandra i ett hus, der 22 personer bodde och en del af dem trångt; på den gata, der detta hus låg, förekommo ock de återstående sjukdomsfallen under farsotens gång. Utom möjliga inflytelsen af större närbelägenhet till sjön och genom vinterkylan försvårad luftväxel i rummen och renhållning af gatorne hafva

några orsaker till ofvan uppgifne förhållanden ej kunnat uppdagas.

Alla större samqväm voro strängt förbudne.

Endast 2 sjuksköterskor insjuknade och afledo i cholera; en händelse, då mor och syster måste utsuga brösten hos en cholerasjuk qvinna, medförde för dem ingen olägenhet.

Någon *spärrning* af de sjukas bostäder ifrågakom ej och yttrar läkaren: »ehuru meningarna om nyttan af spärrningar ännu äro delade, har likväl här å orten förtroendet för de samma mer och mer minskats«.

I följd af de spärrningsåtgärder och med höga viten förenade förbud att besöka staden, hvilka af Sundhetsnämnderna i åtskilliga tillgränsande församlingar vidtogos, minskades trafiken i staden märkbart i synnerhet under farsotens början, ehuru från andra församlingar, som ej spärrat sig, tilloppet af allmoge fortfor. Jern- och plankkörseln från kringliggande bruk fortgick dagligen. Veterligt har ingen af de besökande blifvit af cholera angripen.

Hvad beträffar *sjukvårdens allmänna organisation,* så var stadgadt, att från sjuka i enskildta hus främmande personer så vidt möjligt skulle afhållas, sjukhus med serskild inhägnad och 10 fullständigt utredde sängar iordningsatt, vid sjukhuset efterhand anställda 6 sköterskor, hvilka äfven för enskildte husens behof användes. Till biträde åt Doktor Segerstedt var redan före farsotens utbrott anställd Bataljonsläkaren Doktor Ekelund och tillkom den 27 Oktober M. P. C. Haak. Af Provincial-läkaren var utfärdad en tryckt regime för de sjukas behandling och af serskildt utsedde Rotmästare för hvarje qvarter gjordes 2 gånger om dagen husbesök för tillsyn öfver ordningen och tidigt uppdagande af sjukdomens förebud och anses denna åtgärd i väsentlig mån hafva minskat mortaliteten.

Stadens *kostnad* för farsoten är uppgifven till Banco R:dr 518.

I afseende på *första sjukdomsfallen* är följande närmare utredning lemnad:

1:mo Efter att ett par dagar hafva lidit af diarrhé, för hvilket begagnats endast stora qvantiteter bäska droppar, och dessemellan ymnig dryck af cognac och vatten, hade den 17 Oktober f. d. Handlanden *C. Frölander*, 34 år gammal och af stark fetlagd kroppsbyggnad, boende i ett snyggt rum på nedra botten uti ett, nära den genomflytande ån beläget, hus, tidigt på morgonen begifvit sig ut på Wenern för laxfiske, hvarunder snart tillkommo kräkningar, som så afmattade honom, att han måste transporteras i land och företedde han vid ankomsten till sitt hem, kl. half till 2 e. m., fullt utbildad cholera, af hvilken han, oaktadt skyndsamt läkarebiträde, afled samma dag, kl. 5 e. m. Från bostaden aflägsnades alla obehöriga, chlorrökning anställdes och begrafningen skedde följande dags afton med vederbörlig försigtighet. I afseende på gängse rykten att Frölander genom personlig beröring ådragit sig smitta — rykten, hvilka inom staden skola anses grundlösa — har Doktor Segerstedt, rörande Frölanders närvaro vid det förhör, som ofvan pag. 249 är, enligt dervid förda protokollet, omtaladt, upplyst att förhöret räckt endast ungefärligen 20 minuter och att af öfrige personer, som protokollet undertecknat, ingen insjuknat. Då ångfartyget Arvika, kommande från Wenersborg, den 13 Oktober besökte Åmål och landsatte passagerare, som företedde så lydande sundhetsbetyg: »att Wenersborgs stad, hvarifrån — — nu begifva sig till Åmål, är fri från cholera och all annan farsot, intygar; Wenersborg den 12 Oktober 1850. C. A. Carlsson, Ordförande i Wenersborgs Sundhetsnämnd *), skall å samma fartyg ej hafva funnits någon sjuk, men deremot en stor mängd Fryksdalsboar, deribland flera väl förplägade, som från Wenersborg återvände till Wermland, och af hvilka åtskilliga sedan i cholera sjuknade **), och uppger Doktor Segerstedt, att hvarken han sjelf eller någon annan af de personer, som ifrågavarande dag besökt detta fartyg, derstädes eller ens å

*) Se ofvan Wenersborg, pag. 232.
**) Se nedan Wermland, Fryksdahls härad, Ö. Emterviks socken.

bryggan hade varseblifvit *Frölander.* Att Frölander under fisket samma dag han insjuknade skulle med fartyg å Wenern haft gemenskap är bestridt af de personer, hvilka befunno sig så väl i hans sällskap, som i närheten af det ställe, der han sig uppehöll.

2:o den 18 Oktober insjuknade i cholerin och återställdes sedan en 23:årig kopparslagarelärling Löf, boende i helt annat qvarter än Frölander, uti ett, af många personer bebodt, hus, der en handelsbod äfven finnes; ingen mer insjuknade i detta hus. Om Löfs beröringar före insjuknandet saknas uppgift.

3:o den 19 Oktober på aftonen insjuknade, efter föregången förkylning, och afled i cholera följande dags morgon en 6:årig son af Handskmakaren Fogelström, boende snyggt å samma gata som N:o 1, närmare nedåt sjön; i huset, bebodt af flera personer, förekom intet vidare sjukdomsfall.

4:o den 20 Oktober insjuknade och samma dag, kl. 5 e. m., afled i cholera stadens Borgmästare M. Ödman, 57 år gammal, boende, i annan trakt än första sjukdomsfallet, uti en vid ån belägen större egendom. Han hade omkring ett år varit sjuklig af frossa och underlifslidanden och dagarna före cholerafallet haft diarrhé; af i samma hus boende insjuknade sedan 3 personer, af de besökande ingen.

5:o samma dag insjuknade i cholera och återställdes sedan arbetskarlen Löf, 52 år gammal, boende i en trång men snygg stuga nära sjöstranden å samma gata som Frölander, i hvars sällskap Löf varit å laxfisket den 17 och vid hvars skötsel han då äfven biträdt, hvarefter han hela tiden lidit af diarrhé.

6:o den 21 Oktober insjuknade i cholera och tillfrisknade småningom en nära 2:årig dotter af Garfvaren Coillander boende snyggt nära Löfs bostad.

7:o samma dag insjuknade i cholera och återställdes sedan en Skräddaregesäll Eriksson, 26 år gammal, boende jemte 3 lärgossar i närheten af Borgmästarens egendom i ett stort rum; i samma gård insjuknade ingen mer.

8:o vid samma tid insjuknade och tillfriknade sedan Häradsskrifvaren Bergendahls Fru, boende aflägset från både Borgmästarens och Frölanders hem. I huset funnos 2 handelsbodar och bodde öfver 20 personer, af hvilken ingen mer insjuknade.

9:o den 22 Oktober insjuknade och följande dag afled i cholera ofvannämnde arbetskarl Löfs hustru, 48 år gammal, och kort efter insjuknade äfven deras piga, hvilken dock återställdes.

Då staden 1834 af cholerafarsoten hemsöktes utbröt sjukdomen den 17 Augusti och var den 29 September slut, under hvilken tid, då läkarevården äfven af Doktor Segerstedt bestriddes, insjuknade 91 och afledo 43, med 2 undantag alla tillhörande den fattigaste arbetsklassen. Tabellverket upptager i cholera döde 41 eller hvar 34:de innevånare. Af de insjuknade tillhörde 39 manligt och 52 qvinligt kön, af de döde 16 manligt och 27 qvinligt kön. 7 insjuknade och 5 döda voro under 10 år, 60 insjuknade och 27 döde mellan 10—50 år, och 24 insjuknade med 11 döda öfver 50 år.

Abortivformer uppges då äfven hafva varit mycket talrika. Den först insjuknade en 71:årig enka uppges »efter aldranoggrannaste efterforskning ej hafva haft minsta gemenskap med någon cholerasjuk eller någon, som medelbarligen till henne kunnat öfverföra den supponerade smittan«.

I) *Åhs Härad.*

Möne Socken *).

Väderleken före farsotens utbrott var kylig och regnig.

Under och efter sommarhettan synas magplågor och diarrhé hafva förekommit, men redan före cholerans utbrott

*) Enligt uppgifter af Provincial-läkaren Doktor Elmlund och Extra Läkaren Mag. Åberg.

upphört, hvaremot *smittkoppor* både före, under och efter cholerafarsoten voro gängse.

Ortens aflägsenhet från de af choleran angripne ställena synes hafva lugnat farhågorna för farsoten, dock uppges att Sockenstämmobeslut fattats om undvikande af beröring med smittad ort.

Farsotens *dagliga* förhållande var följande:

		Insjuknade.	Döde.			Insjuknade.	Döde.
November	11	1	—		ransport	11	3
	20	1	—	November	28	—	1
	22	1	—		30	1	—
	23	3	1				
	24	2	—	December	3	1	—
	25	1	—		4	1	—
	26	1	2		5	2	—
	27	1	—		6	2	—
	Transport	11	3		Summa	18	4

Af de insjuknade tillhörde 12 (Elmlund), 10 (Åberg) manligt, 6 (Elmlund), 8 (Åberg) qvinligt *kön*, af de döda 2 hvarje serskildt kön.

Under 15 år voro 8, (4 Åberg) medelåldrige 4 (9 Åberg), ålderstigne 6 (5 Åberg), dödsfallen tillhörde, med 2 inom hvarje, de båda sistnämnde åldersklasserna.

Alla de sjuka vårdades i *hemmet.*

Abortivformer uppges hafva talrikt förekommit och bland dem äro af Mag. Åberg serskildt omnämnde congestioner till hufvudet såsom mycket vanliga och ehuru hotande dock oftast lätt botade. Det fördelaktiga mortalitetsresultatet under vanligen ogynnsamma förhållanden för sjukvård å landsbyggden synes gifva anledning att bland ofvanstående sjukantal äfven räknats fall, som å andra ställen ej upptagits, — hvilket förhållande äfven af Mag. Åberg anmärkts. Ännu ett par

veckor efter upphörandet af utbildade cholerafall förekommo talrika cholerinfall ofta 4—5 om dagen.

Utom svåra *smittkoppor*, dock aldrig i samma hus som cholera, förekommo under farsoten endast några få *gastriska febrar*, deremot inga frossor. Åtskilliga cholerafall öfvergingo i typhus.

Då folket, ehur fattigt, dock i allmänhet har sunda boningar och iakttager snygghet och måttlighet, synes farsoten ej af brister i dessa hänseenden härstädes hafva hämtat annan näring än af fattigdomens nödtvungna försakelser. Det af Magister Åberg flitigt understödda bruket att minst en gång dagligen förtära varm föda eller dryck i stället för att, såsom annorstädes oftast bland de fattige sker, söka vederqvickelse i bränvin, uppges af honom hafva ej blott förekommit sjukdomens utbrott, utan stundom synts framför allt främja dess lyckliga utgång.

Sjukdomen förekom hufvudsakligen inom vissa gårdar och hus i Trälunda och Torkelstorp, »men genom besök i dessa från andra mera aflägse gårdar flyttades den ut, så att man ej kan säga att hela orten var cholerasmittad, utan höll farsoten sig inom en periferi, hvars diameter var en liten half mil«. — »2 à 3 insjuknade vanligen i samma hus, sannolikt en följd af den nära beröring, som vården om den först insjuknade förutsatte.« — »Af de 4, som dogo, hade den ene efter hand biträdt den andre«. (Åberg). Från allmänna gudstjensten och Sundhetsnämndens sammanträden afhöllo sig enligt tillsägelse alla personer från sjukt ställe.

Spärrning af de sjukes bostäder egde ej rum, men af rotemästarne afhöllos från dem, så vidt möjligt, alla främmande personer, och synas tankarne om spärrnings nytta varit delade, då Provincial-läkaren uppger, att den ej haft förtroende, Mag. Åberg deremot att »en stor pluralitet trodde på dess nytta och nödvändighet«.

Sedan Provincial-läkaren den 27—29 November lemnat de sjuka biträde, öfvertogs deras vård af till stället beordrade Mag. Åberg, som qvarstannade till farsotens slut.

Beträffande de *första sjukdoms och dödsfallen* är upplyst att:

1:o Bondesonen Gustaf Johansson i Trälunda, omkring 25 år gammal och vän af starka drycker, den 9 November hemkommen från Götheborg, der han enligt uppgift skulle hafva åtkommit en rock, som befarats hafva tillhört en cholerasjuk, efter föregången diarrhé den 11 insjuknat i cholera och sedermera tillfrisknat; att

2:o fadren, Johannes Andersson, den 20 November och kort derefter modren och 2 yngre syskon insjuknat med symtomer, som af Provincial-läkaren Doktor Elmlund vid besök å stället bekräftats vara epidemisk cholera;

3:o Torparehustrun Maria Andersdotter, efter 2:ne dagars biträde, såsom de förras sjuksköterska, insjuknat med enahanda symtomer och, afförd till sitt närbelägna hem Johannelund, derstädes aflidit den 26;

4:o f. d. Soldaten Winbergs hustru, Annicka, omkring 60 år, hvilken under ett par dygn som sköterska biträdt hustrun Maria, den 24 i häftig cholera insjuknat och efter 2 dygn aflidit;

5:o den sistnämndes man omkring 70 år gammal, korrt före hustruns död insjuknat och inom 2 dygn i cholera aflidit;

6:o Soldaten Blad, de sistnämndas son, omkring 30 år gammal, hvilken, efter att hafva ombestyrt föräldrarnes kistläggning m. m. begifvit sig hem till sitt temligen långt aflägsna torp under hemmanet Torkelstorp, derstädes i cholera insjuknat den 27 och aflidit den 28; då Provincial-läkaren genom anställd besigtning å liket ytterligare uppgifver sig hafva blifvit styrkt i afseende på farsotens natur af cholera;

7:o sistnämnde Soldats hustru, ett deras barn och en gammal man, som brukade besöka deras hus, likaledes korrt derefter i cholera insjuknat.

1834 var socknen fri för cholera.

K) *Redvägs Härad.*

a) Timmelheds Socken *).

Väderleken under hela November månad var ombytlig dock med öfvervägande kyla ända till —8° C. och föga nederbörd.

Hälsotillståndet inom denna församling är, med undantag för ett och annat fall af lindriga magplågor före cholerans utbrott, uppgifvet godt. Flera veckor förut skola deremot inom andra socknar i trakten varit gängse diarrhéer, stundom med kräkning men utan kramp, äfvensom i några socknar *smittkoppor* och *gastrisk feber* förekommo hela sista qvartalet af året.

Inga åtgärder att hindra personlig beröring med smittad ort uppgifvas vidtagne.

Den 22 eller 23 November insjuknade Hemmansbrukaren Johannes Andersson, 36 år gammal, å sitt hemman Lena Nolgården i »symtomer af utbildad cholera« och tillfrisknade efter några dagar. Dagen före insjuknandet var han, som ofta sysselsatte sig med forslande af varor, från Götheborg hemkommen med ett lass handelsvaror och uppges äfven (Marin) misstänkt att hafva köpt kläder efter cholerasjuka.

Den 29 insjuknade i cholera och afled efter 48 timmars sjukdom hustrun, Kathrina Svensdotter, 34 år gammal, och berättas hon skola hafva uppackat de köpta kläderna.

Samma dag under natten insjuknade med symtomer, som af Provincial-läkaren constaterats såsom »asiatisk cholera«, svärmodern, 70 år gammal och ett årsgammalt dibarn, hvilka båda äfven afledo följande dag.

Den 2 December insjuknade i utbildad cholera 11:åriga dottren Maja, samt en 24:årig piga i huset. Flickan afled den 6 December, pigan återställdes.

---

*) Enligt uppgifter af Procincial-läkaren Heinrici och M. C. Marin.

I en annan gård å andra sidan om vägen skall äfven en 20:årig hustru, Sophia Johansdotter, den 2 December i cholera insjuknat och sedan blifvit till hälsan återställd.

Af ofvanstående 7 insjuknade tillhörde alltså 2 manligt och 5 qvinligt *kön*, 2 barn*åldern*, 4 medelåldern och en ålderdomen; af de 4 döda, en manligt och 3 qvinligt kön, 2 barnåldern, 1 medelåldern och 1 ålderdomen.

Alla vårdades i *hemmet*, och hos de flesta utbröt sjukdomen *nattetiden*.

Af till stället beordrade läkaren är uppgifvet att i Lena by i öfrigt var friskt. Deremot har Provincial-läkaren omnämnt att under tiden i kringliggande socknar lindriga magplågor med diarrhé och stundom kräkning förekommit, äfvensom att uti en från Lena ½ mil aflägsen by i medlet af December förekommit flera fall af *gastrisk nervfeber*, ofta började med diarrhé och kräkning.

Af de 2:ne hus, der alla sjukdomsfallen inträffade, uppges det ena, der 6 sjuknade och 4 afledo, hafva varit litet, lågt, mörkt och ej serdeles renligt, personerna dock, med undantag för mannen, nycktra. Den i 2:dra huset insjuknade uppges ej med de förr sjuka haft någon beröring. Af dem, som vid sjukvården biträdt, blefvo hvarken husets dräng eller ett par slägtingar sjuka.

Det hus, der de första insjuknade, spärrades genast på det sätt, att å stugan skrefs »cholera«, vakt utsattes och all gemenskap med densamma vid vite förbjöds och anses det stora byalagets fruktan för sjukdom hafva medfört önskad isolering, helst ingen utan på minst 30 alnars afstånd vågade tala vid någon person från detta hus. Dessutom anställdes flitig chlorrökning. Det andra huset spärrades deremot ej. Vid Ulricæhamns marknad den 6 December lära besökande från byn ej kunnat afhållas och ingen olägenhet deraf uppstått.

Sjukvården besörjdes af i Ulricæhamn boende Provincial-läkaren biträdd af Extra Läkaren Marin.

1834 uppges socknen ej hafva varit af cholera hemsökt.

K) *Redvägs Härad.* b) Dalums Socken *).

Väderleken som i föregående socken.

Hälsotillståndet godt.

Inga åtgärder till skydd mot smitta vidtagne.

Den 27 November på morgonen insjuknade en 70:årig enka, Sara Blix, boende å ett torp, Hamburg, i symtomer af »utbildad cholera«. Hon hade den 24 s. m., ¼ mil från sitt hem, biträdt vid tvättning och svepning af 4 choleralik å Trälunda gård i Möne Socken af Åhs härad (se pag. 259) och den 27 på morgonen derifrån begifvit sig hem.

Samma dag mot aftonen insjuknade i »enahanda symtomer« hennes, i en närbelägen torpstuga boende, sonhustru, Johanna Andersdotter, 30 år gammal, efter att på dagen hafva vårdat gumman. Båda tillfrisknade och i socknen afhördes ingen vidare sjuklighet.

Torpstugorna, ej serdeles stora, men temmeligen rena, belägna uti tjocka skogen ¼ mil från annan bostad, ansågos dels af sitt läge, dels af folkets fruktan för beröring tillräckligt isolerade. Mannen som vårdade den sist insjuknade behöll sig frisk. De sjuka besöktes den 1 December af Provincial-läkaren, som lät anställa rökning med chlor m. m.

1834 förekom i socknen ingen cholera.

Den 20 Januari 1851 förklarades genom Konungens Befallningshafvandes Kungörelse Elfsborgs län fritt från cholera.

Från de af cholerafarsoten förskonade delarna af detta län är i afseende på skyddsåtgärder mot sjukdomens spridande och förtroende för slika åtgärder af Extra Provincial-läkaren i Ulricæhamns district upplyst, att den inom Redvägs

*) Enligt uppgift af Provincial-läkaren Heinrici.

härad belägna staden Ulricæhamn varit spärrad medelst läst bom och utsatte vakter från och med den 10 Oktober till och med den 16 December, utan att likväl, enligt Provincial-läkarens uppgift, säkert antagas kan det icke en eller annan person från sjuk ort möjligen kan hafva obemärkt inkommit och har samma Provincial-läkare äfven yttrat sig hafva »stort skäl att betvifla det spärrningar såsom skyddsmedel mot cholera skulle i orten tillvunnit sig allmänt förtroende »enär de synas honom« hufvudsakligen hafva tillkommit för att i allmänhet lugna sinnena hos den bättre klassen och söka från vissa rädda personer bortjaga fruktan«. Någon cholerasjuk blef ej vid spärrningslinien anhållen. Stadens kostnader för spärrningen äro uppgifne till B:co R:dr 430.

Af tabellverket inhämtas att Ulricæhamn äfven 1834 var för cholera fredad.

Inom ifrågavarande Provincial-läkare-district, Kinds och Redvägs härader, eller vid dess gränser, skall någon vidare spärrningsåtgärd ej hafva egt rum, ehuru på ett och annat ställe å landsbygden sådan skall varit ifrågasatt, men ansetts icke kunna genomföras, helst befolkningen till så stor del sysselsätter sig med handel. Men undantag för de få inom Redvägs härad förekomne ofvan pag. 260 och följande omnämnde cholerafallen synes, att dömma af läkarens veckorapporter, hälsotillståndet inom districtet hafva varit godt under cholerafarsotens gång i omgifvande landsort.

Af Provincial-läkaren i Borås district är upplyst, att staden Borås hållits spärrad från den 29 Augusti till den 23 December medelst bevakning och fällbommar vid infartsvägarne samt utom staden tillgänglig karantänsanstalt för varor, resande och vandrande personer. I afseende på den stränghet, hvarmed spärrningen kunnat handhafvas, har Provincialläkaren väl uppgifvit, att densamma med största noggrannhet verkställts, Regementsläkaren Svedmark deremot trott sig ega skäl att dervid anmärka flera inconseqvenser.

Kostnaden för stadens spärrning är uppgifven till B:co R:dr 2177.

»Inom staden var till en början opinionen för spärrningar ganska ifrig, men förlorade sig snart och väckte slutligen harm och ovilja i anseende till åtföljande besvärligheter, olägenheter och kostnad«.

Ingen cholerasjuk anhölls vid spärrningslinien.

År 1834 hemsöktes Borås af cholera från den 9 Augusti till den 26 September, under hvilken tid 169 der insjuknade och 49 afledo. I afseende på denna stad har Provincial-läkaren Doktor Elmlund, som äfven då derstädes var i tjenst, uppgifvit att farsotens utbrott föregicks under den starka hettan af allmän benägenhet för diarrhé och kräkning, att de först insjuknade varit sysselsatte med upptagande af några från det cholerasmittade Götheborg nyss ankomne handelsvaror och att vid de cholerafall, som sedermera det ena efter det andra inträffade å kringliggande landsbygd, de som först insjuknade alltid varit personer, som nyss anländt från Götheborg, men att till sjukdomsutbrottet dock alltid någon tillfällighetsorsak såsom dietfel, förkylning, häftig sinnesrörelse eller öfverdrifven kraftansträngning gifvit anledning.

Inom districtets 4 härader, Ås, Wedens, Bollebygds och Marks, blefvo endast inom det sistnämnde vid åtskilliga byar spärrningsanstalter vidtagna medelst förbommar och bevakning vid landsvägarne. De började i medlet af September, slutade inom en månads förlopp och blefvo med föga stränghet handhafde och säges opinionen på landet i allmänhet icke hafva varit för spärrningar.

Beträffande hälsotillståndet inom detta district är upplyst, att de under Augusti månad der gängse diarrhéer med flera fall af cholerin under September månad minskades till nästan fullkomligt upphörande, men under sednare hälften af October åter ökades och i spridda fall förenades med kramp, hvilket förhållande med November månad åter upphörde. Under tiden förekommo ock några fall, som väckte farhåga

för utbruten cholera, nemligen en dräng inom Seglora socken, återställd till hälsan, en person i Eriksbergs socken afliden, m. fl., hvilka dock vid undersökning af Provincial-läkaren ej ansågos hafva varit cholera. Anmärkningsvärd är ock följande Provincial-läkarens uppgift: »inom Bollebygds härad, hvars innebyggare nästan dagligen besökte Götheborg, under det cholera-epidemien der var gängse, fanns ingen, som besvärades af cholerin; men nästan en och hvar ibland dem klagade öfver tyngd i hufvudet, sömnaktighet och fallenhet för svindel, hvilket förhållande fortfor ifrån början af October ända mot slutet af November«.

Hvad beträffar slutligen Alingsås Provincial-läkare-district, som närmast tillgränsar de af farsoten svårast hemsökta delarna af Götheborgs län och der äfven, enligt ofvan lemnade redogörelse, cholerafall förekommit inom 2 härader, så har ännu, den 14 Augusti, Extra Provincial-läkarens berättelse ej inkommit, men kändt är dock att staden Alingsås hålits spärrad intill den 3 December sistlidet år. Inom det föga öfver ½ mil från Götheborg aflägsna sydligaste Wättle härad inträffade, enligt en rapport till Konungens Befallningshafvande, under i öfrigt allmänt godt hälsotillstånd, att en dräng inom Angereds socken den 11 November insjuknade i choleralika symtomer och följande dag afled. Då liket redan följande dag under alla försigtighetsmått blifvit jordadt, så kunde af läkaren, som först efteråt erhöll underrättelse, sjukdomens art ej bestämmas. Såsom svar å den med anledning häraf vederbörande tillställde Promemoria har af Sundhetsnämndens Ordförande, J. A. Rossing, den 5 Augusti meddelats, att äfven uti Bergjums socken den 11 October inträffat ett hastigt dödsfall af en 23:årig man, men att dessa dödsfall ansågos ej hafva härrört af cholerafarsoten. Utom förberedelser för möjligen behöflig sjukvård vidtogos inga åtgärder inom ifrågavarande socknar att hindra personlig beröring med sjuk ort och yttras att »om spärrning här i socknarne äfven hade varit påbuden, skulle den ej kunnat åstadkommas, ej en gång med flera hundrade mans militärbiträde, utom der någon för enskild del ville

och kunde afsöndra sig från andra, hvarå ett enda exempel gafs här i Angereds socken och hvilket uthärdades, så länge sjukdomen grasserade i Götheborg«. Flera exempel anföras af sockneboar, som besökt sjuka slägtingar i Götheborg utan ringaste olägenhet för sig och de sina. Anmärkningsvärd kan vara iakttagelsen att masksjukdom skall visat sig ovanligt talrikt i socknarne under sistlidet års höst och vinter.

Sundhetsnämnden har ej fått kännedom om några sjukdoms- och dödsfall å Götha elf, så långt densamma passerar Angereds socken.

Vederbörande Länsstyrelses åsigt om de i länet af communerna vidtagne åtgärder att hindra beröring med sjuk ort, torde äfven här böra omnämnas sådan den uti allmän Kungörelse af den 16 October blifvit meddelad: »Till min kunskap har kommit, att inom en eller annan kommun beslut skola vara tagne derom, att vid höga viten alldeles förbjuda kommunens innevånare att besöka stad, köping eller annan ort der cholera-sjukdomen visat sig eller utbrutit; men som hvarje så beskaffadt beslut uppenbarligen strider emot gällande författningars bokstaf och mening samt tillika upphäfver en ibland menniskokärlekens mest oafvisliga pligter, enär sådane beslut, liktidigt fattade och verkställde af alla kommuner, som tillgränsa misstänkt eller smittad ort, ofelbart skulle derstädes vålla i början brist på lednadsförnödenheter och i längden hungersnöd; alltså, jemte det vederbörande myndigheter uppmanas att genast hos mig anmäla om och hvarest beslut och åtgärder af ifrågavarande innehåll eller syftning blifvit antingen af församlingar eller af deras Sundhetsnämnder vidtagne, — anser jag mig böra nu förklara samme beslut ogiltige och derutinnan stadgade viten utan kraft.

P. Sandelhjelm.

I afseende på cholerafarsotens förhållande inom detta district år 1834 uppger tabellverket i Alingsås i Augusti och September månader döde 68 eller hvar 17:de innevå-

nare, deraf 32 af manligt och 36 af qvinligt kön, 10 under 10 år, 31 mellan 10—50 och 27 öfver 50 år. Enligt utdrag ur kyrkoboken afledo från den 10 Augusti till den 12 September i Angereds socken 27 personer, de flesta medelåldriga och i Bergjums socken från den 11 Augusti till den 26 October 77 personer, de flesta likaledes medelåldriga.

Hvad beträffar förhållandet i hela länet under 1834 års farsot, så uppger Tabellverket från Juli—December månad i cholera döde 1511, af hvilka 773 tillhört manligt och 738 qvinligt kön. Om åldern hos dessa saknas deremot tillförlitlig uppgift. De notiser om 1834 års cholerafarsot i länet, hvilka äro förvarade i Svenska Läkare-Sällskapets Nya Handlingar, Band. 1, angifva de insjuknade till 3800 och de döde till 1479, deraf på landsbygden ensamt insjuknade 2852 och döde 1178.

Då år 1850 endast omkring 595 personer i länet i cholera insjuknat och 290 aflidit, så har alltså den sista farsoten varit betydligt skonsammare.

7:o Calmare län.

I afseende på *Väderleken* synes samma starka värma, som i föregående län, äfven inom detta och under samma tid hafva varit rådande samt i sednare hälften af Augusti hastigt afbrutits af en för årstiden ovanligt kall, regnig och blåsig väderlek, hvilken fortfor inuti September månad, då temperaturen återvände till den för årstiden vanliga.

Om *hälsotillståndet* upplysa ingångna rapporter att under sednare tiden af den starka värman, så väl som under återstående del af Augusti månad, förekom flerstädes inom länet gängse *diarrhé* och *kräkning*, på ett och annat ställe med *cholerin*fall (i Calmar under sista veckan af Augusti flera häftiga fall jemte kramp); inom Tjusts Härader med mera benägenhet att öfvergå till *rödsot*. Redan under första veckorna af September upphörde enligt veckorapporterna helt och hållet denna sjukdomsdisposition i hela länet med undan-

tag för Tjusts Provincial-läkare-district, der densamma först under sednare hälften af månaden försvann — och Döderhults Provincial-läkare-district, der diarrhéer fortforo jemte talrika *gastriska febrar* längs kuststräckan, dock i betydligt aftagande, under månadens sednaste veckor. Med October månads inträde var hälsotillståndet i hela länet godt, med undantag för en sedan flera månader fortgående lindrig epidemi af *smittkoppor* och spridda fall af *frossor*, serdeles i kustlandet.

På Öland var hälsotillståndet under hela tiden ovanligt godt.

Stranda Härad.

Döderhults Socken och *Döderhultsviks* Köping*),

belägen å Östersjökusten vid en hafsvik af ¼ mils längd å ömse sidor om denna viks landtända, som är så grund, att vid lågt vattenstånd den gyttjiga bottnen än betäckes af blott ett eller annat tums högt vatten än helt och hållet blottas. Köpingen, bygd dels på klippor, dels i trånga dälder, saknar stenläggning af gatorna, hvilka alltså vid regnväder blifva gyttjiga och dessutom af utkastad orenlighet, afträdes-innehåll och fritt kringvandrande svinkreatur i hög grad förorenas. Härtill kommer olägenhet af bristande sunda bostäder för arbetande klassen, som genom inflyttning betydligt förökas, hvadan alltså ofta 2 à 3 hushåll sammanbo i ett litet trångt rum. Köpingen idkar betydlig handel och skeppsbyggnad.

Till *skydd mot smitta* voro, utom de af Karantäns-författningarne föreskrifne, inga åtgärder vidtagne.

Köpingens *befolkning*, enligt mantalslängd utgörande 1400 personer, förstärkes sommartiden med hundradetals in-

---

*) Enligt utförlig berättelse af Provincial-läkaren Doktor Darin och meddelanden af ditbeordrade Doktorerne Frykman, Ellmin, M. P. C. Thyselius och Ljunggren.

flyttande arbetare från aflägsnare orter, och kan sålunda vid farsotens utbrott skattas till minst 1600.

Väderleken under rötmånaden och serdeles första hälften af Augusti var utmärkt af stark hetta med torka och vindstilla. På dygnet den 17—18 Augusti inträffade förändring af temperaturen så att den från +25° C. vid middagstiden den 17 fallit till +18° vid samma tid den 18, hvarefter den alltmer, serdeles i slutet af månaden och början af September, sjönk under blåst och oftare regn.

Hvad beträffar *hälsotillståndet*, så voro från början af Augusti inom hela Döderhultsviks Provincial-läkare-district *diarrhéer*, dels med, dels utan kräkning mycket allmänna, och deribland förekommo, dock ej i Köpingen, ett par fall af *cholera nostras;* under sednare hälften af Augusti upphörde diarrhéerna att vara åtföljda af kräkning, men fortforo dock; från början af September blefvo *gastriska febrar,* kuststräckans vanliga plågoris, serdeles efter heta somrar, gängse. Provincial-läkarens veckorappport till och med den 9 September innehåller: »inom hela kuststräckan af districtet äro *gastriska febrar* samt *diarrhéer* allmänt gångbara, inom öfriga delar är hälsotillståndet fullkomligt godt med undantag af sparsamt förekommande fall af *smittkoppor*« — veckorapporten till och med den 16 September: »*gastriska febrar* och *diarrhéer* fortfarande gångbara inom kuststräckan, spridda fall af *smittkoppor*« — veckorapporten till och med den 23 September: »*gastriska febrar* och *diarrhéer* fortfarande, sjukdomsfreqvensen dock betydligt mindre, spridda fall af *smittkoppor*« — veckorapporten till och med den 30 September: »*gastriska febrar* mindre allmänna, spridda fall af *smittkoppor* och *frossor*, de sednare endast vid kusten; *diarrhéerna* hafva upphört« — veckorapporten till och med den 7 October på morgonen: »mindre allmänt *gastriska febrar, frossor* och *smittkoppor*« — före rapportens afgång blef dock Provincial-läkaren underrättad om ett timadt choleralikt dödsfall. Inom Köpingen hade febrarne upphört en vecka före farsotens utbrott.

Farsotens *dagliga* förhållande synes af följande tablå:

A) Döderhultsviks Köping.

			Insjuknade		Döde	
			på dag.	Summa för veckan.	på dag.	Summa för veckan.
Oct.	1:a veckan.	5	1		—	
		*6	1		1	
		7	1		1	
		8	1		—	
		9	1		1	
		10	2		2	
		11	1	8	—	5
	2:a veckan.	12	2		1	
		*13	—		1	
		14	3		1	
		15	5		3	
		16	3		3	
		17	3		1	
		18	4	20	1	11
	3:e veckan.	19	3		1	
		*20	4		—	
		21	4		1	
		22	3		3	
		23	3		1	
		24	5		1	
		25	—	22	1	8
	4:e veckan.	26	1		1	
		*27	2		2	
		28	1		1	
		29	5		1	
		30	4		1	
		31	2		2	
Nov.		1	3	18	3	11
Transport			—	68	—	35
Transport			—	68	—	35
Nov.	5:e veckan.	2	5		1	
		*3	5		2	
		4	2		1	
		5	4		1	
		6	—		—	
		7	—		—	
		8	1	17	—	5
	6:e veckan.	9	1		2	
		*10	1		—	
		11	1		—	
		12	2		—	
		13	1		1	
		14	—		1	
		15	2	8	2	6
	7:de veckan.	16	—		—	
		*17	—		2	
		18	2	2	—	2
Summa			—	95	—	48

B) Döderhults Socken utom Köpingen.

		Insjuknade på dag.	Insjuknade Summa för veckan.	Döde på dag.	Döde Summa för veckan.
Nov.	1	1	—	—	—
	7	1	—	—	—
	10	1	—	—	—
	11	—	—	1	—
Summa		—	3	—	1
S:a S:marum		—	98	—	49

Den 5 December förklarades af Konungens Befallningshafvande Socknen och Köpingen för Cholera fria, dock förekom den 10 inom Köpingen ett fall af cholera, som öfvergick i typhoid-tillstånd.

Summariska förhållandet: 95 sjuka och 48 döde *inom* Köpingen, utvisar alltså att af utbildad cholera angripits omkring 6 % och dödats omkring 3 % af befolkningen, samt af de insjuknade aflidit 50,5 %.

Farsotens förhållande i det hela i afseende på *kön* har varit: *mankön* insjuknade: 42, döde 22; *qvinkön* insjuknade: 56, döde 27.

Med hänseende till *åldern* har förhållandet varit:

barn under 15 år	insjuknade:	28,	döde	15.
medelåldrige	»	62,	»	27.
ålderstigne	»	8,	»	7.

I enskildte hus vårdades 68, af hvilka 37 eller 54,4 % afledo; å *sjukhus* 30, af hvilka 12 eller endast 40 % afledo. Förhållandet förklaras deraf, att sjukhuset ej var i ordning till sjukas emottagande förr än den 17 October, då epidemiens intensitet redan var mildrad.

Under farsotens *duration* af inemot 7 veckor uppnåddes högsta sjukantalet: 22 i tredje veckan, hvaremot 2:dra och 4:de veckorna hafva lika hög dödlighet, 11 i hvardera, och det högsta sjukantalet på dag, 5 personer förekommer flera gånger och till och med i 5:te veckan.

Största *intensiteten* visade farsoten under de första 9 dygnen då af de insjuknade endast 3 kunde räddas och döden vanligtvis följde inom dygnet, stundom inom 7 à 8 timmar. Sedermera utvecklade sig alltmer secundär choleratyphoid.

I afseende på *abortivformernas* freqvens, så uppgifves densamma hafva vida öfverstigit det dubbla antalet af de i utbildad cholera insjuknade, och förekommo dessa ej så uteslutande som cholerafallen, ehuru dock i öfvervägande mängd, bland arbetsklassen, serdeles de fattige och mindre ordentlige. Intensivast och freqventast voro äfven abortivformerna under de första veckorna, ökades och minskades sedan i samma förhållande, som de utbildade cholerafallen, och benägenhet för diarrhé fortfor ännu långt efter farsotens slut.

Liktidigt med farsoten och oberäknadt ofta inträffande choleratyphoid, förekommo endast få sporadiska fall af *gastrisk feber, frossa, smittkoppor* och acuta inflammations febrar.

Såsom *eftersjukdomar* efter choleran iakttogos några fall af vattsot, flera af ögonfluss.

Under farsotens gång var *temperaturen* högst +10° lägst —10, och syntes väderleken utöfva någon inflytelse på minskning af sjukdomens extensitet endast under en stark ostlig storm den 25 och 26 October och den 6 och 7 November. (Se tablån öfver dagliga insjuknandet)..

De flesta sjukdomsfallen började *nattetid.*

Att ofördelaktiga hygieniska *lokalförhållanden* menligt inverkat synes kunna slutas af farsotens concentration inom en viss del af Köpingen. Då choleran nästan uteslutande hemsökte den fattigare arbetsklassen, så måste ock deras *lefnadssätt,* vare sig genom bostädernas osundhet och osnygghet, födans otillräcklighet eller otjenlighet, bränvins missbruk och förkylning m. m. d. antagas såsom serdeles gynnsamt för sjukdomens utveckling.

Farsoten var till den 14 October inskränkt inom 3:ne hus och till den 24 October inom en viss del af Köpingen och spridde sig väl sedan till andra delar, men skördade dock framgent de flesta offren inom först angripna qvarteret, der ett enda hus, bebodt af 14 personer, lemnade 10 sjukdoms- och 7 dödsfall.

Oberäknadt diarrhé hos 3 af läkarne insjuknade ingen af dem, sjukbetjeningen eller likbärarne.

Spärrning af de sjuka husen blef till en början använd, men sedan öfvergifven.

Hvad beträffar *sjukvårdens organisation,* så uppböd Sundhetsnämnden sin förmåga att minska osnyggheten; regulier'a besök i friska hus för uppdagande af cholerans förebud skedde väl ej, men innevånarne uppmanades flitigt att vid ringaste illamående söka läkare; snart inrättades ett sjukhus med 7 sängar och en byrå, der läkare var ständigt tillgänglig m. m.

Då

Då vid farsotens utbrott den i Köpingen stationerade Provincial-läkaren var illamående, beordrades af Konungens Befallningshafvande till hans biträde Lazarettsläkaren i Calmar Doktor *Frykman*, som snart aflöstes af M. P. C:ne *Næsberg*, *Thyselius* och *Ljunggren*, samt M. D. *Ellmin*, hvilka af Kongl. Sundhets-Collegium blifvit ställde till Konungens Befallningshafvandes disposition för behof mot cholerafarsoten.

Köpingens *kostnad* för farsoten är uppgifven till B:co R:dr 800.

En del nästgränsande församlingar *spärrade* sig mot Köpingen, andra stadgade höga viten för besök derstädes och den för Köpingen och Socknen gemensamma kyrkan förböds äfven för Köpingens innevånare vid allmän gudstjenst. Den sålunda under farsotens början nästan afbrutna communicationen, som till och med gaf anledning att befara brist på lifsförnödenheter, återställdes dock, efter af Konungens Befallningshafvande mot olagliga förbud vidtagne åtgärder, efterhand så, att tillförsel ej blott af lifsförnödenheter till utsedde serskildte försäljningsplatser utan ock af de vanliga exportartiklarne alltmer ökades, utan att deraf röjdes någon menlig inflytelse å de besökande. Närmast efter farsotens utbrott bortflyttade så väl några af Köpingens mera välmående innevånare, som en stor del af de derstädes ej bosatte arbetarne utan att farsoten derigenom spriddes — och kringliggande trakt besöktes dagligen af Köpingens innevånare.

Någon *undersökning inför domstol* om farsotens uppkomst i Köpingen har ej egt rum.

I afseende på gängse rykten om dess införande medelst fartyg har, hvad beträffar det ena ryktet: att ett fartyg, ankommet från Malmö, hvilket den 6 October vid middagstiden ankrade vid inloppet till Döderhultsviks hamn ¼ mil från Köpingen och, oaktadt Karantänsbefälhafvarens ordres att detsamma skulle till karantänsplats afgå, likväl ett par dygn utanför hamnen qvarlåg, nattetid skulle haft oloflig beröring med land, af Provincial-läkaren Darin blifvit uppgifvet, att

å detta fartyg ingen af cholera skall hafva varit angripen, och att dessutom de båda första sjukdomsfallen i Köpingen redan inträffat innan detta fartyg ankrade. Beträffande det andra ryktet: att natten mellan den 28 och 29 September lurendräjerigods skulle hafva blifvit i land fördt från ett fartyg, hvilket väl från Köpenhamn ankommit, men å Bornholm skulle hafva intagit varor från Lübeck, har samma läkare meddelat upplysning, dels att, vid seglationsbrottets åtal inför domstol i Calmar, skall hafva blifvit genom vittnen utredt att de insmuglade varorna intagits i Köpenhamn, dels att hvarken någon af detta fartygs besättning skall hafva haft cholera, eller att något cholerafall förekommit inom Köpingens handelshus, hvilka antagligtvis skulle hafva inhändigat varorna.

I afseende på de *första* såsom cholera asiatica antagna *sjukdomsfallen* har i öfrigt af Doktorerne *Darin* och *Frykman* blifvit upplyst:

1:o att en 8:årig flicka, dotter af Arbetskarlen *Carlsson*, hvilken under 14 dagar skall hafva lidit af diarrhé, den 5 October vadat i vatten så att hon blifvit kall och samma dag på aftonen insjuknat i frysning, hvarpå, enligt modrens berättelse, följt kräkning och diarrhé med ymnig maskafgång, heshet och stark törst, hvilket tillstånd fortfarit till kl. 2 f. m. den 7 October, då hon kallnat och dött utan läkarevård. Huset, der flickan jemte föräldrar och 2 syskon samt 3 andra familjer, tillsammans 14 personer, bodde, är fritt beläget nära hamnen på en platå af en circa 60 fot öfver vattnet hög klippa och innehåller 4 små rum, af hvilka det, som af Carlsonska familjen beboddes, skall hafva varit i högsta grad osnyggt till följe af husmodrens likgiltighet. Om flickans beröring med andra personer saknas uppgift. Liköppning blef ej verkställd.

2:o är uppgifvet: att den 6 October, kl. 4 f. m., enligt enkans berättelse, uti kräkning, diarrhé, stark törst, kramp och urinstämma insjuknat och utan läkarevård, kl. 8 e. m., aflidit en Varfstimmerman *Sandberg*, hvilken sedan

flickans insjuknande ej skall med Carlssonska huset haft beröring och varit sysselsatt med arbete å ett, ute i hamnen liggande, fartyg, som nyss från Köpenhamn ankommit, ej besökt sjuk ort och haft friskt ombord; han bodde långt ifrån Carlsson i ett sumpigt beläget hus i ett rum, ofvanpå hvilket var ett afträde och under hvilket var en vattensjuk källare. Hans beröring med andra personer är ej vidare uppgifven. Liket obducerades ej. I huset insjuknade ingen mer.

3:o Vidare är uppgifvet: att den 7 Oktober i kräkning, diarrhé och kramp insjuknat och den 10 aflidit en 9 månader gammal son af *Carlsson*;

4:o att den 8 October i lika symtomer insjuknat och natten till den 10 aflidit en 11 månader gammal dotter af arbetskarlen *Nord*, boende i samma hus;

5:o att den 9 October insjuknat och sedan åter tillfrisknat, Snickarehustrun *Olsson*, 32 år gammal, boende uti ett, nära det sistnämnda vid foten af en hög klippvägg beläget, osnygt, hus, med svinhus under boningsrummet; beröringar med de förr insjuknade hade ej egt rum;

6:o att den 10 October i kräkning med kyla och pulslöshet insjuknat och samma dag aflidit en 4:årig dotter af ofvannämnde arbetskarl *Nord*;

7:o att samma dag i cholera insjuknat och den 15 aflidit ofvannämnda arbetskarl *Carlsson*, 42 år gammal;

8:o att den 11 October insjuknat och den 12 aflidit ofvannämnde hustrus man, Snickaren *Olsson*, 43 år gammal; 3 små barn i huset skonades;

9:o att den 12 October insjuknat och följande dag aflidit arbetskarlen *Carlssons* enka, 36 år gammal.

Det första, inom Döderhults Socken utom Köpingen förekomne, sjukdomsfallet var en dräng, boende jemte en gammal gumma och en liten flicka uti en backstuga vid Åsa gård $\frac{3}{8}$ mil från Köpingen. Drängen hade ett par dagar före insjuknandet gjort besök i Köpingen uti ett hus der cholerasjuk låg. Backstugan spärrades och den sjuke återställdes

under trägen läkarevård. De öfrige sjukdomsfallen inträffade i samma trakt

---

År 1834 hemsöktes väl Köpingen af cholerafarsoten men så lindrigt att endast 4 à 5 dödsfall inträffade.

Beträffande vidtagne skyddsåtgärder mot farsoten inom öfrige delar af länet, är af Provincial-läkaren och Riddaren Doktor Ekman, i afseende på Calmare stad, upplyst att, utom noggrann uppsigt på sjöfarande, redan den 28 Augusti börjats vakthållning vid tullbommen af Stadsbetjenter för uppmärksamhet på resande, men att, efter farsotens uttbrott i det 9 mil aflägsna Döderhultsvik, denna bevakning blifvit den 7 October utbytt mot spärrning medelst vakters placerande å landsvägarne ¼ mil från staden; att ett serskildt hus blifvit för karantäns genomgående anordnadt; att posten från och till Döderhultsvik blifvit aflemnad och hämtad å ett från Köpingen ½ mil aflägset ställe och postiljonen jemte väskorna vid ankomsten till spärrningslinien vid Calmar undergått rökning och andra försigtighetsmått; att spärrningen slutat den 3 December och under hela tiden handhafts med stränghet och utan undantag; att ingen cholerasjuk vid spärrningslinien anhållits, men flera personer undergått karantän; att spärrningskostnaden uppgått till omkring B:co R:dr 155, samt att »alla å orten, hvilka ej ledas af egennyttiga och beräknande åsigter, anse spärrningen högst ändamålsenlig och nyttig och tror man, näst Guds nådiga vård, att, om spärrning samvetsgrannt handhafves, cholerasmittan kan utestängas, ehuru det är ganska svårt å orter hvarest lurendrejas, ty en oredlig köpman aktar föga menniskolif och allt menskligt elände blott han kan förtjena« — — Staden var äfven 1834 fri för cholera. På landsbyggden inom Calmare Provincial-läkare-district egde ingenstädes spärrning rum.

Af Sundhetsnämnden i Wimmerby *) föreslagen spärrning förkastades af stadens innevånare och endast under höstmarknaden kunde, icke utan stor gensägelse, en bevakning vid tullarne tillvägabringas för att under ett par dagar afhålla personer från smittad ort, dervid ingen cholerasjuk anhölls. Staden var 1834 för cholera fri. Å landsbygden inom Wimmerby Provincial-läkaredistrict egde ingen spärrning rum, och flera personer skola hafva fortsatt vanlig beröring med Döderhultsvik.

I staden Westervik **) beslutades redan den 24 Augusti åtgärder att afhålla personer från smittad ort och började spärrning medelst vakter och bom öfver landsvägen ¼ mil utom staden omkring den 3 September, samt vidhölls till den 12 December med begagnande af den rätt, som författningen tillåter; posten från Döderhultsvik emottogs efter föregången rökning utom staden; det skall dock hafva lyckats flera personer från Döderhultsvik att i staden inkomma; ingen cholerasjuk anhölls vid spärrningslinien; spärrningskostnaderna äro uppgifna till omkring B:co R:dr 1266; i afseende på förtroendet för spärrning vill läkaren hafva erfarit, att detsamma icke förefunnits hvarken bland allmogen omkring staden eller pluraliteten af stadens innevånare, helst deraf vållades kostnader och kännbara hinder för communicationen. 1834 var staden för cholera fri. Den efter sommarhettan qvarstående benägenheten för diarrhé synes i Westervik och omgifvande kusttrakt hafva räckt länge, men dock före cholerans utbrott i Döderhultsvik afstadnat.

På Ölands ***) kust utöfvades af serskildta karantäns-uppsyningsmän tillsyn å ankommande personer och efter cholerans uttbrott i Döderhultsvik bevakades ytterligare Borgholms hamn af stadens innevånare. Genast efter cholerans utbrott i Döderhultsvik hade åtskilliga der arbetande varfstimmermän och andre begifvit sig hem till Högby socken å Öland med en

---

*) Enligt uppgift af Provincial-läkaren Doktor Bergenklint.

**) Enligt uppgift af Stadsläkaren Doktor Forling.

***) Enligt uppgift af Läkaren i Borgholm Doktor Lidén.

Skeppare, i hvars hus kort derpå inträffade ett dödsfall, som misstänktes för cholera, hvadan ock huset der Skepparen med sina passagerare vistades, skall hafva blifvit spärradt. Emedlertid upplystes snart af läkareundersökning att dödsfallet, som till farhågorna gifvit anledning, ej härrört af cholera och förblef det goda hälsotillståndet å ön ostördt. Ryktet om detta dödsfall föranledde bevakning äfven mot landsidan i Borgholm, så väl som vakters utställande å de byar, genom hvilka landsvägen från Högby går, intilldess rätta förhållandet blef kändt. Under inflytelsen af farhågorna för farsoten uppgifves pluraliteten hafva med förtoende fästat sig vid spärrningsåtgärderne såsom det säkraste nödankaret. Äfven Öland var 1834 för cholera fredad.

År 1834 afledo i cholera inom Calmare län under Augusti — October månader enligt Tabellverket endast 9 personer, 5 af manligt och 4 af qvinligt kön, 1 mellan 10—25 år, 4 mellan 25—50, 4 öfver 50 år. Provincial-läkaren Hanströms, i ofta åberopade del af Svenska Läkare-Sällskapets Nya Handlingar införde, embetsberättelser upplysa närmare, att sjukdomen då varit föregången och beledsagad af allmänt gängse *gastrisk feber, rödsot* och *diarrhé* med flera fall af inhemsk cholera, och att den endast förekommit, såsom ofvan nämndt är, i Döderhultsvik, samt på ett ställe inom Sevedes härad och Hvena Socken å ett aflägset skogshemman, derifrån en bonde besökt Döderhultsvik och derunder öppnat åder å en cholerasjuk, hvarefter han hemkommen genast insjuknat och den 15 October i cholera aflidit. Samma dag hade hans hustru insjuknat af lika symtomer, men sedan blifvit återställd, derefter en torparehustru, som vårdat de förra, hvilken inom 7 timmar afled och slutligen denna hustrus man. — Spärrning af gården och öfrige försigtighetsmått skola genast hafva blifvit vidtagne.

8:o Skaraborgs län.

Rörande *väderleken* är upplyst, att, sedan förut rådt en för årstiden ovanlig kyla, omkring medlet af Juli månad inträffat stark hetta och torka, hvilken omkring medlet af Augusti hastigt afbröts af kylig temperatur.

Hälsotillståndet har uppgifvits i allmänhet bättre än under flera föregående år, dock med undantag för gängse *smittkoppor*. Den under hettan allmänna dispositionen för *diarrhé* med spridda fall af *inhemsk cholera,* stundom förenade med häftig kramp, men alltid lätt botade, hade redan nästan fullkomligt upphört under första veckorna af September, så att hälsotillståndet då allmänt uppges ovanligt godt utan någon gängse sjuklighet. Detta goda hälsotillstånd synes äfven, med undantag för här och der förekomne spridda fall af smittkoppor, hafva intill 2:dra veckan i October fortfarit allestädes utom i Hjo Provincial-Läkare-distrikt, från hvilket omtalas ett och annat fall af gastriska oordningar med kräkning och diarrhé. Omkring medlet af October förnyades i Lidköpings och Mariestads Provincial-Läkare-districter, ehur i ringa grad, benägenhet för diarrhé och *gastriska febrar* yppades äfven. Denna stegring af diarrhéerna gaf under November rum för lindriga catarrher och rheumatismer samt ökad freqvens af smittkoppor.

A) *Wadsbo härad.*

Lyrestads Socken *).

Väderleken från sednare hälften af Augusti är uppgifven mycket ombytlig, till större delen kylig, med starka stormar esomoftast.

I afseende på *hälsotillståndet* synas väl sporadiska fall af *diarrhé*, dels med, dels utan kräkning och sendrag hafva i orten under eftersommaren och hösten förekommit, men någon rådande sjuklighet är icke uppgifven vid det enda ställe

*) Enligt uppgift af Provincial-läkaren Assessor Huss.

inom socknen, der cholerafall inträffade, nemligen Sjötorps kanalstation, der Göthakanal från Wenern tager sin början.

Inga serskildta *skyddsåtgärder* mot smitta voro å stället vidtagne annorlunda, än att de passerande fartygens beröring med land var något minskad. Från den 20 September till och med den 9 October hade 36 från Götheborg och Wenersborg kommande fartyg passerat slussarne, utan att veterligt medföra någon cholerasjuk. Endast saltsjöfisk från Götheborg skall från fartygen å stället blifvit lossad.

Om sjukdomsfallen är upplyst följande:

1:o Natten till den 9 October insjuknade en, för kärlek till starka drycker känd, arbetare vid Sjötorps docka, Gustaf Johansson, 27 år gammal, med hufvudvärk och kräkning, hvartill snart kom diarrhé och kramp, och afled han, oaktadt erhållne läkemedel, efter omkring 14 timmars sjukdom den 9, kl. 2 e. m. Vid liköppning förefanns ingen annan förklaringsgrund till hans sjukdom och död än möjligen cholera.

2:o Samma dag, kl. 4 e. m., insjuknade i enahanda symtomer den förres broder, arbetaren vid samma docka, extra lotsen Olof Johansson, 30 år gammal, äfven känd som drinkare, och afled han, oaktadt erhållne läkemedel, som till en början syntes verka förbättring, den 11, kl. 2 f. m. Vid liköppningen förefanns ej heller hos denne annan förklaringsgrund till döden än cholera. Han hade vid brodrens sjukvård biträdt och af hans död blifvit ytterligt uppskrämd.

3:o Den 11 October på e. m. insjuknade dessas svåger, hos hvilken den förstnämnde äfven var boende, förre Skepparen, nu mera arbetskarlen Lars Magnusson, omkring 45 år gammal, och afled af cholera, oaktadt erhållen vård, den 12, kl. 4 e. m. Efter närvaro vid svågrarnes obduction den 11, och på e. m. intaget rus, öfverfölls han af sjukdomen.

4:o Natten till den 12, omkring kl. 4 f. m., insjuknade i häftig cholera den sistnämndes dotter Eva, omkring 11 år gammal, och afled, oaktadt sorgfällig vård, den 13, kl. 2 f. m.

Af de 4 sjuka och döda tillhörde alltså 3 manligt *kön* och medel*åldern*, 1 qvinligt *kön* och barn*åldern*.

Alla vårdades hemma.

»De personer, som biträdt vid sjukvården och handterat liken hade mer och mindre känningar af illamående med och utan uttömningar«, i öfrigt är deremot ingen sjuklighet på stället anmärkt, men korrt efteråt förekommo der *smittkoppor.*

Alla sjukdomsfallen förekommo inom *en enda* sammanboende *familj*, som hade en sund, rymlig och snygg bostad och befann sig i »så goda omständigheter, som en arbetarefamilj kan hafva«. Den enda efterlefvande, enkan efter den i mom. 3 och systern till de i mom. 1 och 2 namngifne döde, höll spisning för sjömän och uppges såsom exemplariskt arbetssam och ordentlig.

De döde begrafdes utan större ceremoni i serskild cholera-kyrkogård, deras kläder m. m. underkastades rening och husets cernering blef en naturlig följd deraf, att närboende familjer skydde all gemenskap dermed.

De sjuka sköttes af den i cholerasjukas behandling erfarne Stations-befälhafvaren, då Provincial-läkaren ej hann ankomma förr än efter dödsfallen.

År 1834 straxt efter cholerafarsotens utbrott i Götheborg insjuknade och afledo äfven 2 personer vid Sjötorp i cholera.

B) *Skånings härad.*

Wånga Socken *).

Wånga, 1½ mil från Skara aflägsna, by, det enda ställe der farsoten förekommit, uppgifves hafva ett sundt *läge* på en sandås, men från sjelfva byn, liggande i en vinkel, som bildas af 2:ne sammanstötande stora landsvägar, sträcker sig på byns utmark till omkring $\frac{1}{16}$ mil från densamma långs åt den ena af dessa vägar en rad af 14—16 kojor, hvilka uppges belägna å en lågländ, sumpig och kärraktig jordmån och bebodda af Soldater, Torpare och Backstugusittare.

---

*) Enligt uppgifter af Provincial-läkaren Doktor Frykman och Extra Läkarne Doktor Gammelin, M. C. Falk och M. P. C. Berg.

Byns *folkmängd* skall utgöra omkring 380 personer.

Väderleken närmast före farsotens utbrott uppgifves mycket ostadig, i allmänhet kylig och stormig med omväxlande frost (ända till —14°), regn och dimmor.

Med undantag för de kroniska underlifslidanden *skrofler, masksjukdom, habituell diarrhé*, som till följe af nödens försakelser och liderlighet skola vara vanliga bland ställets fattigaste innevånare, var *hälsotillståndet* före farsotens utbrott i allmänhet ovanligt godt och inga magplågor spordes.

Några åtgärder till ställets *skydd* mot smitta voro ej vidtagne.

De upplysningar, som om sjukdomens *dagliga* förhållande kunnat vinnas, inskränka sig, till följe af underlåtet journalförande, inom följande, på afgifne postdagliga rapporter grundade, uppgifter, jemte utdrag ur kyrkoboken och några å stället gjorda anteckningar:

		Insjuknade.		Döde.	
		Enligt anteckningar på stället.	Summa enligt Konungens Befallningsh. rapport.	Enligt Kyrkoboken.	Summa enligt Konungens Befallningsh. rapport.
Nov.	17	1		—	
	22	1		—	
	23 }	3		—	
	25 }			—	
	26	1		—	
	27	1		—	
	29	1		—	
	30	—		1	
Dec.	2	—		1	
	3	1		—	
	4	—		1	
	5	—	15	—	3
	6 }			1	
	7 }	3	16	1	5
	9 }			—	—
	13	1		2	
	14	1	21	1	9
Transport		—	21	8	9

		Insjuknade.		Döde.	
		Enligt anteckningar på stället.	Summa enligt Konungens Befallningsh. rapport.	Enligt Kyrkoboken.	Summa enligt Konungens Befallningsh. rapport.
Transport		—	21	8	9
Dec.	15	1		—	
	17	2		1	
	18	1	30	1	11
	19	3		—	
	20	3		1	
	21	2	36	2	13
	22	1		2	
	23	1	39	1	16
	24	2		—	
	25	2		—	
	26	2		1	
	28	2	45	1	17
	29	3		—	
	30	1	46	—	18
Summa		—	46	18	18

Den 16 Januari innevarande år förklarades orten för cholera fri.

Antalet insjuknade utgör alltså 12,1%, antalet döde 4,72% af hela byns befolkning; när emedlertid i betraktande tages, att farsoten med få undantag var begränsad endast till de på sidan om egentliga byn å dess utmark belägne kojorna, så framträder dess härjning i vida bistrare gestalt.

Af de insjuknade tillhörde 20 manligt och 26 qvinligt *kön;* af de döde 8 (enligt annan uppgift 7) manligt och 10 (enligt annan uppgift 11) qvinligt kön.

Inom	barn*åldern*	insjuknade:	18	afledo	8	
»	medelåldern	»	18	»	8	enl. annan uppgift 6.
»	ålderdomen	»	10	»	2	enl. annan uppgift 4.

Å *sjukhus* uppgifvas 24 hafva varit intagne och 15 aflidit.

Under farsotens *duration* af omkring 6 veckor synes den hafva långsamt stigit, så att culminationen inträffade först omkring 4:e veckan eller i medlet af December.

I afseende på förefallne *abortivformer* är uppgifvet, att flera lindriga illamåenden redan finnas upptagne uti ofvan meddelade sjukantal. Dessutom iakttogos dylika, bestående förnämligast uti diarrhé, hos åtskilliga bland dem, som bodde nära sjukhuset och de smittade husen, hvaremot uti den egentliga byn icke ens några abortivformer omtalas.

Med undantag för cholerafalls öfvergång i typhoid-tillstånd förekommo *under* farsoten hvarken *frossor* eller andra *febrar.* Vanligt var deremot, att med uttömningarne afgick en oerhörd mängd af *intestinalmaskar.*

I afseende på inflytelsen af osunda bostäder, nöd, begifvenhet på starka drycker m. m., är upplyst, att, under det den egentliga byn med sundare läge och bostäder samt mera välmående innevånare var för farsoten så fredad, att sjukdomsfall endast förekom uti ett enda af de yttersta och sämsta husen vid landsvägen till Skara, skonades deremot knappast något enda af de hus, som i omedelbar fortsättning af byn ligga uti en lång rad utmed vägen till Fahlköping. Om dessa hus och deras innevånare är af Extra Läkaren

M. P. C. Berg lemnad följande beskrifning: »trakten var högst sumpig, till följe hvaraf, och emedan vattnet ej kunde afrinna, allestädes uppstod en stagnation af dy och orenlighet, uti hvilken djur- och växtämnen förruttnade, hvarigenom, i synnerhet när dessa af solstrålarna uppvärmdes, luften måste blifva högst osund. En så beskaffad jordmassa var upp-packad nedomkring de flesta här liggande bostäder, troligtvis för att derigenom utestänga kölden. Menniskorna, ofta ganska många till antalet, lefde uti ett enda litet rum tillsammans med sina husdjur, hvilka der fingo fritt ströfva och flyga omkring. Hos dessa bostäders menskliga innevånare herrskade en serdeles stor liknöjdhet och hoglöshet för arbete och renlighet, till följe hvaraf de nedsjunkit i den djupaste fattigdom och elände, hvarunder bränvinet, hvilket de likväl ej saknade medel att förskaffa sig, utgjorde deras tröstande, ofta tillitade, vän. De näringsämnen, af hvilka dessa menniskor lefde och under åratal lefvat, voro af den beskaffenhet, att de omöjligen kunde bidraga till uppehållande af hälsa och sundhet, såsom bestående nästan uteslutande af potatis och en soppa, kallad potatissoppa, utgörande ett afkok af potatisskal med vatten och mjöl. Deras magar voro af denna föda förstörda; under åratal hade diarrhé varit gängse, hvarmed mask mer eller mindre ymnigt afgått. Bland de, på ifrågavarande inskränkta område belägna, så beskaffade bostäderna funnos icke mer än 2:ne, der choleran icke aflade sitt besök och dessas innevånare lefde under något bättre omständigheter. Bland de öfriga hemsökte sjukdomen ofta hvarje bonings alla innevånare, så att den ena efter den andra inom ett halft till 2 à 3 dygn insjuknade och stundom alla liktidigt befunnos under läkarevård«.

Under sista veckan af November rådde en lindrig vinter med snö. I December inträdde sedan töväder.

De flesta personer insjuknade *nattetiden.*

Af serskildt anställde sjuksköterskor angrepos 2 och bortrycktes *en* af farsoten. Genom sedan anordnadt bättre kosthåll åt denna personal anses densamma hafva skyddats.

Alla större samqväm voro af Sundhetsnämnden strängeligen vid vite förbjudna; likaledes sökte man på allt sätt förhindra kringstrykande af de fattiga.

Någon *spärrning* af de sjuka husen egde ej rum, men det närbelägna cholerasjukhuset hölls bevakadt för att derifrån afhålla obehörige personer och hindra otillbörlig beröring med sjukvårdspersonalen, och flera bland allmogen i byn uppgifvas hafva sökt skydd genom att stänga sina hus för hvarje främmande person; i allmänhet skall ock hafva rådt förtroende för spärrningsåtgärder. Emedlertid berättas, (Gammelin) att en afton flera bönder från byn inträngt i sjukhuset i den besynnerliga afsigten att utkasta alla sjuka, »emedan det blefve för dyrt att i längden föda dem«. Lätt återfördes de dock till besinning. På stora landsvägen, som fortlöper mellan raden af de hus, der farsoten härjade, fortgick rörelsen obehindrad, dock hade Konungens Befallningshafvande aflyst marknader i närbelägna städer.

Hvad beträffar *sjukvårdens allmänna organisation*, så synes omtankan i detta hänseende icke hafva varit tidig, enär första underrättelsen om misstänkta sjukdomsfall tillhandakommit vederbörande den 1 December genom Regementsläkaren Doktor König i Skara, hvilken under sista dagarna af November på enskild anmodan besökt Wånga. Genast efter erhållen underrättelse beordrade Konungens Befallningshafvande den 3 December Provincial-läkaren att till stället afresa och i samråd med vederbörande Kronobetjening och Sundhetsnämnd vitaga nödiga anstalter, till följe hvaraf ett lämpligt sjukhus skyndsamt öppnades och efterhand försågs med erforderlig utredning och betjening samt åtgärder vidtogos till främjande af snygghet och lättande af de fattigas behof medelst soppkokningsanstallt m. m. Till sjukvårdens besörjande å stället beordrades efter hand, och i mån af inträffadt behof af ombyte, Bataljons-läkaren Doktor Erlandsson, M. C. Falck, M. P. C. Berg, Bataljons-läkaren Brandel, M. D. Gammelin och M. D. Strandberg. Hela Wånga församling var strängeligen och vid vite ålagd att genast till sjukhuset

inrapportera hvarje inträffadt sjukdomsfall och meddelades om hvarje sjukbud af vakten kring sjukhuset skyndsam underrättelse till läkarne, som bodde ett stycke ifrån sjukhuset, liktidigt hvarmed anstalt fogades om den sjukes transport till sjukhuset.

I afseende på de *första sjukdomsfallen* är af ingångne rapporter upplyst:

1:o att sedan Arrendatorn af Prestgården i Wånga och Ordföranden i Sundhetsnämnden den 8 eller 9 November till Götheborg afsändt sin brorson jemte en hemmansbrukare å Botorp, Gustaf Gabrielsson, att försälja fjäderfä, och dessa personer, som i Götheborg skola bott i ett hus, der ingen cholerasjuk fanns, den 12 i samma månad anträdt återresan, Gustaf Gabrielson, 42 år gammal, och känd som drinkare, å en gästgifvaregård qvarglömt sin kapprock efter att hafva starkt berusat sig, men detta oaktadt fortsatt resan i en oblid väderlek och till prestgården frisk återkommit den 14, men den 17 vid middagstiden insjuknat uti diarrhé och kräkning samt, efter af Ordföranden i Sundhetsnämnden erhållne läkemedel, den 19 redan varit till hälsan återställd; äfvensom att ingen person inom Gustaf Gabrielssons hushåll eller närmaste granskap insjuknat, hvaremot hans följeslagare på resan förmäles hafva känt ett lindrigt och snart öfvergående illamående, utan att likväl om tiden eller beskaffenheten deraf någon närmare uppgift erhållits;

2:o att den 22 November i kräkning, diarrhé och kramp insjuknat och sedan till hälsan blifvit återställd en fattig, men för ordentligt lefnadssätt känd Soldat, Fin eller Fil, 33 år gammal, boende i en osnygg koja omkring 1000 alnar från den förutnämnde, med hvilken han ej skall haft annan beröring, än ett samtal från prestgårdens loge, der Fin arbetade, under det Gustaf Gabrielsson vid återkomsten från Götheborg uppehöll sig utanföre;

3:o att under följande dagarna intill den 28 i enahanda symtomer insjuknat Fins hustru, Anna Johansdotter, 41 år gammal, samt 3 (enligt andra uppgifter 5) deras barn,

5—10 år gamla, af hvilka 2 afledo efter några dygns sjukdom;

4:o att den 27 eller 28 November i cholera insjuknat och den 4 December aflidit en fattig inhyses enka, Stafva Nygård, 35 år gammal, som jemte 5 à 6 barn bebodde en till de förutnämndas bostad närbelägen i hög grad osund stuga, och hos Fin biträdt vid de sjukas vård;

5:o att den 28 och nästföljande dagar 5 af sistnämnda enkas barn, 1—9 år gamla i cholera insjuknat och 3 af dem aflidit, det ena inom dygnet;

6:o att den 2 eller 3 December i cholera insjuknat så väl en annan enka, Brita Stina Andersdotter, hvilken i sjukvården hos Soldaten Fin efterträdt den förutnämnda, som ock en dräng å prestgården;

7:o att den 4 December i cholera insjuknat nyssnämnda enkas 2:ne barn, af hvilka ett inom dygnet afled.

Sedan spridde sig sjukdomen i granskapet inom ofvannämnda rad af kojor vid landsvägen, och uppges allmänna öfvertygelsen å orten vara, att densamma blifvit från Götheborg införd genom den förstnämnde sjuke och sedan genom smitta spridd.

Ehuru cholerafarsoten 1834 härjade i närheten, t. ex. i Skara, var dock Wånga by då från densamma fredad.

I afseende på inom länet vidtagne skyddsåtgärder mot farsoten utom den vid Sjötorp den 26 October öppnade karantänsanstalten och sjukhus för cholerasjuka sjöfarandes emottagande vid Östra Eken och Ekudden (se ofvan pag. 22) är af vederbörande upplyst att inom de till sjuka orterna i Elfsborgs län närmast gränsande

Åse, Wiste, Barne, Kållands och Kinnefjerdings härader ej blott åt Sundhetspolis och förberedelser för möjligen behöflig sjukvård egnats tillbörlig uppmärksamhet, utan ock

stadgats viten mot så väl resor från hemmet utan anmälan och tillstånd, som besök af smittade och misstänkte orter eller hysande af okände personer; att äfven karantänsbehandling för möjligen inträdande behof i vissa districter blifvit förutsatt; att vakthållning inom en och annan församling jemte spärrning, der lokalen varit gynnsam, egt rum, såsom i Näs församling af Åse härad, som ej är genomskuren af någon allmän landsväg; att öfverträdelser af fattade beslut visserligen här och der förekommit, dock utan annan följd än att de personer, som besökt smittad ort, förbjudits gemenskap med hemmavarande, hvilket dock i verkställigheten varit svårt att controllera; att olika tankar och förtroende rådt om spärrningar, hvilkas ofelbarhet måste betviflas äfven ur det skäl att spärrning af allmänna vägar, ej medgifven, i all händelse svårligen skulle kunna vederbörligen utföras, att dock alltid sådane oförbjudne förfoganden och försigtighetsmått inom församlingarne, som innevånarne fritt och välvilligt besluta och utöfva, synas förtjena afseende, såsom lugnande medel af erkändt väsentlig inflytelse vidkommande choleran; att ofvannämnde anstalter mot farsoten börjat i October månad och på olika ställen olika länge fortfarit dock ingenstädes längre än fram uti December månad, samt att i flera af de från smittade orter aflägsnaste församlingarne alla skyddsanstalter såsom obehöflige lemnats åsido (Kronofogdens rapport). Inom Kollands härad, Hjerpås Socken, å Godegården insjuknade den 10 November hastigt 3 personer af kräkning och diarrhé, men befunnos vid Provincial-läkarens besök följande dag icke förete andra tecken af cholera och tillfrisknade snart efter erhållen vård.

I afseende på den inom fögderiet belägna staden Lidköping har Magistraten meddelat: att, enligt innevånarnes öfverenskommelse, vakthållning af dem utgjorts vid stadens 4 tullar och vid sjöfartsinloppet från den 27 September till den 3 December, så att ingen, från smittad eller misstänkt ort kommande, person fick stadna i staden, men väl utan berö-

ring med innevånarne passera derigenom; att utanför staden varit anlagd karantänsanstalt för behof, samt att, »ehuru spärrningen icke kunnat med ofelbarhet genomföras, den likväl tillvunnit sig förtroende egentligen ibland den mindre bildade och eftertänksamma folkmängden«.

För Kinne, Skånings, Laske och Wilske härader är endast uppgifvet, att å gränsen mot Elfsborgs län ingen spärrning ägt rum.

I afseende på staden Skara har Magistraten meddelat: att, »då stadens innevånare varit af den tanka, att så kallad spärrning af staden, långt ifrån att leda till vinnande af ändamålet, tvertom skulle motverka detsamma och derföre inför Magistraten den 21 October enhälligt fattat beslut, att slik spärrning under hvad förhållande som helst icke skall äga rum«, hufvudsakligast egnats uppmärksamhet åt en sträng sundhetspolis och speciel uppsyn å gesäller och fattige, ankommande från sjuk ort, hvarförutan köpmansgods från smittad eller misstänkt ort underkastats rökning i serskild lokal utom staden.

Inom Wartofta och Frökinds härader stadgades af en del kommuner viten för besökande af smittade orter och emottagande af derifrån kommande personer, och uppgifves »i allmänhet antaget, att spärrningsanstalter icke utan stora kostnader, måhända öfverstigande förmågan att bestrida, kunna ändamålsenligt å landet tillvägabringas.« (Kronofogdens rapport).

I afseende på staden Fahlköping har Magistraten uppgifvit, att densamma hållits spärrad från och med den 30 September till och med den 12 November; att spärrningen blifvit så sorgfälligt som möjligt upprätthållen, »tillvunnit sig förtroende och näst försynens skyddande hand antages hafva haft till påföljd stadens befriande från smittan«; att vid spärrningslinien ingen cholerasjuk anhållits, samt att från smittad ort ankomne varor rökats under 9 dygn.

Inom Wadsbo härad uppgifves spärrning endast hafva egt rum vid Sjötorp, (efter farsotens utbrott derstädes), Röde-

sund och Carlsborg, hvaremot kommunerna allmänt öfverenskommit, att så mycket möjligt afhålla sig från all kommunikation med smittad ort och synnerligast att hindra all beröring med de kanalvägen passerande fartygen. (Kronofogdens rapport).

Inom Hassleds Socken, Fåhlebergs by, insjuknade den 16 October i ett hus 4 personer, hvilka vid Provincial-läkarens ankomst följande dag redan, efter begagnade läkemedel, voro friska och uppgåfvos hafva haft hufvudvärk, kräkning och känning af kramp, men ingen diarrhé.

För Mariestad har Magistraten upplyst att staden, alltifrån sjukdomens utbrott i Götheborg intill dess den inom riket upphört, varit spärrad, dels medelst vakter vid stadens tullar, dels ock, efter dessas indragning den 8 November, genom utfärdadt förbud vid stadgadt vite för stadens innevånare att hos sig emottaga och hysa någon från smittad eller misstänkt ort ankommen person, som ej styrkt sig å frisk ort vistats sista 10 dygnen; att dessa åtgärder med noggrannhet utförda derigenom tillvunnit sig de flestas förtroende, samt att ingen cholerasjuk blifvit anhållen. Provincial-läkaren Assessor Huss har i afseende på spärrningen af Mariestad ytterligare meddelat, att den från Götheborg kommande diligencen hänvisats för nattstation till Hasslerörs gästgifvaregård, men att dock åtskilliga gånger både personer och varor utan rening från densamma emottagits; att äfven bevakningen åt sjösidan åtskilliga gånger kringgåtts af de sjöfarande; att många ansett spärrningen ändamålslös och omöjlig att conseqvent genomföra samt att den vållat mycket missnöje.

Från Kåkinds, Walla och Gudhems härader uppgifvas inga skyddsåtgärder vidtagna utom förberedelser för möjligen behöflig sjukvård.

Magistraten i Sköfde har meddelat, att, utom åtgärder för Sundhetspolis m. m., den 2 October stadgats högt vite för hvar och en som till herbergerande emottog person från smittad eller misstänkt ort, eller försummade anmälan af varseblifven kringstrykande obekant person; att svårigheten

af spärrningssystemets stränga genomförande ej blifvit förbisedd, serdeles i afseende på Sköfdes lokalförhållanden »dock får Sköfde ingalunda räknas till de undantag, som fråntaga spärrningssystemet dess nytta och deråt icke låna förtroende, men det sätt, hvarpå choleran under hösten uppträdt i trakten inom provinsen, har bedömts icke så hotande, att, fastän nämnde trakter ej kunnat egentligen kallas aflägse, det varit af nöden att spärra staden, hvilket ej kunnat ske utan dryga kostnader«.

Magistraten i Hjo har meddelat, att staden icke vidtagit någon spärrning endast en strängare uppsigt än vanligt å resande och vandrande personer.

Enligt Tabellverket afledo år 1834 under Augusti till December månader i cholera inom Skaraborgs län 471 personer, deraf å landsbygden ensamt 387; i Lidköping 51 eller hvar 37:de; i Skara 33 eller hvar 48:de. Af de döde tillhörde 231 manligt och 240 qvinligt kön; 79 åldern under 10 år, 206 åldern emellan 10—50 år, 186 åldern öfver 50 år. Då af 1850 års choleraepidemie endast 50 personer insjuknat och 22 aflidit inom länet, har alltså skillnaden mellan de båda epidemierna varit ganska stor. Enligt Provincial-läkaren Fants, i Svenska Läkare-Sällskapets Nya Handlingar, Band. 1, införda, berättelse om choleran år 1834, började farsoten inom länet den 5 Augusti och slutade den 23 November, under hvilken tid 702 af manligt och 608 af qvinligt kön eller tillsammans 1310 personer insjuknade och 234 af manligt samt 250 af qvinligt kön eller tillsammans 484 afledo. Af samma rapporter inhämtas att första sjukdomsfallet inom Barne härad inträffat i Skarstads Socken: en på egendomen Helleberg boende Kamererare Selander, som, nyligen hemkommen från af cholera angripna staden Wenersborg, fick sjukdomen och den 9 Augusti hastigt afled. Derefter insjuknade den 11 s. m. ena tjenstepigan, som hemfördes till sina föräldrar, hvilka snart äfven af sjukdomen

angrepos, och inom första veckan efter Selanders död hade ytterligare insjuknat 2:ne andra hans tjenstepigor, 2 drängar och torpare med deras hushåll i gårdens grannskap, så att på detta ställe »minst 20 insjuknade anses hafva fått smittan från hvarandra meddelad«. Vidare anföros, att en Gästgifverska i Melby, som uppassat en resande från Wenersborg och en hemmansägare i Flo, som besökt cholerasjuka i Elfsborgs län insjuknat och spridt sjukdomen; att sjukdomen till södra delen af länet äfven och ännu tidigare införts från Jönköping, samt att den till Skara hospital förts med ett lass fisk från Uddevalla, af hvilket allt slutas »att sjukdomen under den varma årstiden och under vissa förhållanden företer ett contagiöst lynne«, dock med förklaring att detta ej med allt för inskränkt erfarenhet »kan ledas till något bestämdt resultat«.

9:o Carlstads län.

I afseende på *väderleken* är uppgifvet, att, sedan från medlet af Juli månad en stark värma oafbrutit varit rådande, den 16 Augusti en meteor skall hafva varit synlig, hvarefter på e. m. inträffat häftig åska, hvilken fortfor till den 17, då ymnigt regn föll och väderleken blef kylig samt fortfor sådan under September månads första hälft. Efter blidare väderlek under sednare delen af September inträdde October kall, regnig och dimmig.

Hälsotillståndet, som, med undantag för lindrigare *frossor* under våren, samt här och der gängse *smittkoppor*, i allmänhet varit godt, påverkades tydligt af den starka värman, så att allmänt och bland alla samhällsklasser, serdeles i Carlstad, dock äfven i mindre grad uti öfrige städer och på landsbyggden, förekommo *magplågor* och *diarrhé*, någon gång t. o. m. åtföljde af kramp, oftare hotande att öfvergå till *rödsot*. Detta sjukdomslynne, som efter inträdd kyligare väderlek snart aftog, hade omkring medlet af September lemnat rum för ett allmänt godt hälsotillstånd med endast få

sporadiska fall af *rheumatiska, catarrhala* och *gastriska febrar, kikhosta,* samt här och der några *diarrhéer*. I October förmärktes i Carlstad och Christinehamn åter en tilltagande benägenhet för *diarrhé,* stundom förenad med kräkning och kramp, och *smittkoppor,* jemte en och annan *frossa,* hvilka sjukdomar under sommaren ej afhörts, började åter framträda.

A) *Näs Härad*),*

utgörande sydligaste delen af länet och till största delen en i Wenern utskjutande landtunga.

Hälsotillståndet inom häradet, i allmänhet bättre än under 10 nästföregångne åren, endast under Augusti månad obetydligt stördt af några lindriga *diarrhéer*, var enligt rapporter af den 6, 13, 20 September och 8 October »ovanligt och fullkomligt godt«.

Skyddsåtgärder mot den i Elfsborgs län gängse cholerafarsoten vidtogos endast inom By pastorat, (By, Bro, Ny och Huggenäs socknar) bestående deruti, att kommunikationen med det cholerasmittade Åmål var förbuden och att, i anseende till den fara, som ansågs hota från trafiken å Byelfven, som går igenom detta pastorat, landgång nekades alla de fartygs besättningar, hvilka kommo från cholerasmittade orter.

Eskilssäters Socken,

är enda stället, der några sjukdoms- och dödsfall förekommit, hvilka blifvit såsom cholera ansedde, och är berättelsen härom följande:

Skepparen Nils Olsson, boende inom socknen i Gaperhult, 28 år gammal, vän af starka drycker, afseglade med jakten Anna Maria den 14 October frisk från Lidköping,

---

*) Enligt rapporter och uppgifter af Distriktläkaren Doktor Ekegreen, Stadsläkaren i Carlstad Doktor Götlin och Provincialläkaren i Philipstad Doktor Montén.

derifrån som passagerare medtogos några (4—10) arbetare, som anländt från den af cholera angripna delen af Elfsborgs län. Så väl innan Lidköping lemnades, som under resan, skall hafva förtärts mycket äpplen och bränvin. Tvenne af passagerarne skola under resan varit illamående af diarrhé och kräkning, af hvilka symtomer Nils Olsson sjelf äfven började besväras samma dag på aftonen, då jakten anlände till Hökön i Lurö skärgård, der han följande dags morgon sjuk landsattes, och hvarifrån han under dagens lopp transporterades till en holme, Hvithall, der han, efter fortfarande af ofvannämnde symtomer och slutligen blodiga uttömningar med kyla, dock utan anmärkt kramp, natten till den 17 afled utan någon vård af läkare. Liket, sedermera transporteradt till fasta landet, sågs före jordfästningen af Doktor Ekegreen och blef några dagar derefter af Provincial-läkaren Doktor Montén exhumeradt och obduceradt, hvarvid hufvudsakligen iakttogs: något ökad blodhalt i hjernan och lungorna, högra hjerthalfvan med dit ledande stora blodkärlen fyllde af flytande blod, tarmkanalen innehållande ett fluidum, som, i magsäcken brunaktigt, i tunntarmen blef ännu mörkare och i blindtarmen nästan svart, magsäckens och tunntarmens slemhinnor bleka, blindtarmens slemhinna starkt blodfylld med små utådringar i underliggande bindväfslager, öfriga tjocktarmens slemhinna åter fullt normal ända ned till ändtarmen, der kärlrikheten var något ökad; på grund af hvilka förhållanden, jemförde med hvad om symtomerna under lifstiden kunnat inhämtas, Doktor Montén förklarat orsaken till Nils Olssons död icke hafva varit cholera asiatica utan en underlifsinflammation (Enterocolitis). Emedlertid hade de 2 passagerarne, som under resan haft kräkning och diarrhé, lemnat fartyget, tillfrisknat och begifvit sig till sin hemort uti Kila socken af samma härad, der ingen sjukdom af dem förmärkts spridd.

Den 19 Oct. insjuknade andra mannen på jakten, Gustaf Carlsson, 25 år gammal, uti diarrhé, kräkning och kramp (Ekegreen), landsattes vid Ekenäs, men förmådde dock gå till

sitt ¾ mil aflägsna hem, Getterud, i Eskilssäters socken. Doktor Ekegreen, som följande dagen besökte honom, »fann honom hafva cholerasymtomer« men lyckades att återställa honom till hälsan.

Den 21 insjuknade Gustaf Carlssons moder, Kjerstin Abrahamsdotter, öfver 60 år gammal, sedan längre tid i tilltagande sjuklig, och häftigt upprörd af farhåga för sonens illamående, vid hvars skötsel hon biträdde. Sundhetsnämndens Ordförande har för Doktor Götlin uppgifvit symtomerna kräkning, diarrhé och kramp, men Doktor Montén skall, vid sedan anställdt förhör med de efterlefvande, hafva erhållit uppgiften att kramp ej varseblifvits. Gumman afled efter föga mer än ett dygns sjukdom den 23 och liket blef af sistnämnde läkare exhumeradt och obduceradt, hvarvid uti intet organ befanns någon sjuklig förändring, som kunde anses såsom orsak till döden, hvilken Doktor Montén härledt ej från cholera, utan från ålderdomssvaghet.

Samma dag, som ofvannämnda gumma, skall äfven en yngre qvinsperson, som vid Gustaf Carlssons sjukvård biträdt, hafva i diarrhé och kräkning insjuknat, men snart blifvit återställd (Ekegreen).

Efter det aflidne Nils Olssons kläder blifvit till hans hem i Gaperhult transporterade, förmäles en piga derstädes äfven hafva insjuknat, men genom hastig hjelp blifvit återställd (Götlin).

Sedan jakten Anna Maria, efter att på ofvan beskrifne sätt hafva blifvit utan besättning, åter försetts med sådan och afseglat, insjuknade och afled i fullt utbildad cholera (enligt ditbeordrad läkares uppgift) den 2 November den nya Skepparen vid Skattkärrs lastageplats i Fogelviks Socken, Wäse Härad.

Den 23 November förklarades häradet för *cholera fritt.*

Summan i cholera insjuknade inom ifrågavarande socken uppgifves af Doktor Ekegreen till 4, af hvilka 2 aflidit, hälften af hvarje *kön*, 3 af de insjuknade *medelåldrige*, 1 ålderstigen, af de döde 1 medelåldrig och 1 ålderstigen.

I rapport af den 29 October har Doktor Götlin under besök i socknen uppgifvit att ingen cholerasjuk vidare der fanns, och att hälsotillståndet förmälts allmänt godt. Doktor Montén rapporterade den 1 November att fruktan för farsoten framkallat, dels inbillning om sjukdom, dels sjukdom genom blotta inbillningen. Doktor Ekegreens svar å Promemorian om sjukdomsfallen, inkommet i Juni innevarande år, bejakar frågan huruvida under farsotens gång äfven förekommit *abortivformer;* hvaremot inga andra sjukdomar förmärkts.

Hvad inflytelse lokalförhållanden, lefnadssätt och personlig beröring kunnat utöfva, innefattas redan uti ofvan lemnade detaljerade redogörelse för sjukdomsfallen.

Då Doktor Ekegreen den 22 October anmälts illamående, beordrades den 26 en Underläkare till stället och följande dag Stadsläkaren i Carlstad, som efter ett par dagar aflöstes af Doktor Montén under de få dagar, som den förstnämndes illamående ännu fortfor.

Så väl Gaperhult, dit den först döda personens kläder blifvit förda, som ock Getterud spärrades, hvarjemte rökning och rening af de sjukas kläder och bostäder verkställdes noggrannt. Så väl dessa lokala spärrningar, som den i By pastorat, skola hafva blifvit med stränghet genomförda, och yttrar Doktor Montén: »förskräckelsen var så stor för allt som hade afseende på det så kallade smittade huset, att ingen menniska vågade sig i dess granskap«. Majoriteten understödde med fullt förtroende spärrningarna, de deremot, som ansågo sjukdomen för föga eller intet smittosam, betraktade spärrningarne som ett ondt jemförligt med sjelfva farsoten, och tillägger Doktor Ekegreen »ehuru meningarne äro delade om spärrningsåtgärder till cholerans *utestängande,* äro de dock ense om deras ändamålsenlighet till dess *innestängande,* så snart den utbrutit på ett ställe inom en commun; dessa slags spärrningar äro på landet lätt verkställbara, ty de hafva folkets sympathier« — »och anser man sig äfven här hafva den stränga spärrningen att tacka för farsotens afstadnande«.

1834 skola å ett torp under Krokstad i By socken af cholera insjuknat och dött 5 personer. Stället spärrades då och sjukdomen spridde sig ej vidare.

B) *Fryksdahls Härad*[*]).

Väderleken kort före sjukdomens utbrott var torr och kall, dock stundom omväxlande med obetydligt snöfall och någon gång regn.

I afseende på *hälsotillståndet* inom häradet är upplyst, att, sedan vårtiden och en del af sommaren förekommit *frossor, catarrhala, gastriska* och *nervösa* febrar samt *lunginflammationer*, sjukligheten i Augusti månad varit obetydlig, hufvudsakligast med för årstiden vanliga spridda fall af *diarrhé* och *rödsot*, hvilka, ehuru till ganska ringa jemnt aftagande antal, och stundom förenade med kräkning, äfven förmärkts i September jemte *kikhosta* och började *smittkoppor*, och omtalar veckorapporten den 8 October »*kikhosta, catarrhalfeber, diarrhé*, i ett fall förenad med kräkning samt 2 nya fall af *smittkoppor*«. Hvad serskildt beträffar Östra Emterviks socken så var der friskt.

Skyddsåtgärder medelst spärrning hade väl ifrågakommit, men ej ännu hunnit vidtagas, då sjukdomen öfverraskade.

Östra Emterviks socken

var enda stället inom häradet der cholera förekom, och har om dess uppkomst och förhållande af Provincial-läkaren Doktor Hedberg lemnats följande utförliga berättelse:

»Under några månaders tid hade flera Fryksdalingar arbetat vid nya Cellfängelsebygnaden i Wenersborg, då de, enligt egen uppgift, Lördagen den 12 October af vederbörande erhöllo befallning att göra sig färdiga till att inom 6 timmar gå ombord på ångfartyget Arvika, som följande morgon skulle afgå till Arvika Köping. För obehindrad fortkomst

*) Enligt uppgifter och rapporter af Provincial-läkaren Doktor Hedberg.

förseddes de, 33 till antalet (af hvilka 30 från Östra Emtervik, 2 från Sunne och 1 från Gräsmarks socken) jemte en från Kihls härad, med ett af Ordföranden i Wenersborgs Sundhetsnämnd och 2:ne vid Cellfängelsebyggnaden anställde personer ofvannämnde dag undertecknadt bevis, att inom Wenersborg, då, hvarken cholera eller annan smittsam sjukdom fanns, och hvarå samtliges namn voro antecknade. Det oaktadt hade redan då, enligt hvad af allmänna tidningar kändt var, en Muraregesäll, som förut arbetat vid Cellfängelsebyggnaden, och åt hvilken åtskillige af Fryksdalingarne varit handtlangare, och som återvändt till Wenersborg från en resa, enligt tidningarne, till Uddevalla, eller, enligt hvad de hemkomne Fryksdalingarne sade sig med visshet veta, till Götheborg, inom stadens portar aflidit i cholera, (se Wenersborg pag. 232), och dessutom hade, enligt arbetarnes uppgift, en och annan af dem besökt den kyrkogård, hvari å fartyg utaf cholera aflidne sjömän begrafdes. Allt nog: Söndagen den 13 eller samma dag från hvilken Konungens Befallningshafvande i Wenersborg, enligt hvad af allmänna tidningar kändt är, tillkännagifvit, att inga rena sundhetspass från staden vidare finge utfärdas, afgick förenämnde fartyg med de 34 arbetarne från Wenersborg och anlände på qvällen till Åmål, der karlarne landstego och sökte sig nattqvarter, (Se ofvan Åmål pag. 254). Den 14 på morgonen fortsatte fartyget resan med sina passagerare till Arvika Köping, dit det ankom på aftonen, men hvarest passagerarne då ej fingo gå i land, utan måste under kallt regn och blåst tillbringa natten på däck. Följande morgon, den 15, landstego de, fingo sitt sundhetspass påtecknadt och fortsatte till fot sin hemfärd.«

»Håkan Nilsson, från Gräsmarks socken, född 1819, som med ett mindre följe tog en särskild väg, kände sig fram på dagen, den tredje efter afresan från Wenersborg, illamående med då och då påkommande kräkning; på eftermiddagen tillkom, under tilltagande kräkning, häftig diarrhé, kramp och iskyla, så att mannen nödgades lägga sig i ett

torp under hemmanet Stommen i Gunnarsskogs socken (Jösse härad) der han under dylika symtomer afled natten emellan den 17 och 18 October. Då en hans reskamrat förutsåg att döden skulle inträffa, begaf han sig till Håkan Nilssons, i hemmanet Granbäckstorp af Gräsmarks socken boende, bror, för att anmoda denne till att begifva sig till den döende brodren. Håkan Nilsson hade emedlertid redan aflidit före brodrens ankomst, hvadan denne, icke vetande i hvilken sjukdom den förre dött, utan att iakttaga några försigtighetsmått, förer liket bredvid sig i åkdonet till hemvistet, dit ankomsten skedde natten till den 19. Då saken fram på dagen blef känd för Ordföranden i socknens Sundhetsnämnd, fogade han anstalt om rökning och vädring af den dödes och dess brors kläder, samt om likets skyndsamma bortfragtning till kyrkogården. Någon cholera-sjukdom förspordes icke sedan, hvarken i Gräsmarks socken eller, så vidt jag vet, i det utom mitt distrikt belägna hemmanet Stommen.«

»En större afdelning af resesällskapet, som tog en annan väg, rodde den 16 i meranämnde månad öfver sjön Fryken till Östra Emtervik, der hvar och en begaf sig till sitt hemvist. Tre af dem, Jöns Olsson, född år 1808, Jan Jonsson, född 1811 och Olof Jonsson, född 1825, bebodde särskilda bostäder i torplägenheter under hemmanet Södra Ås, benämnde Lerbråtarne. Af dessa personer insjuknade i cholera:

»1:o Jöns Olsson den 17 på e. m., femte dagen efter afresan från Wenersborg och afled den 18 tidigt på morgonen;

»2:o Jan Jonsson den 19, kl. 5 e. m., och dog den 20, omkring kl. 2 f. m., samt

»3:o Olof Jonsson den 20 på e. m. och tillfrisknade. De två förstnämnde lära under sommaren stundom varit sjuka och hade straxt efter hemkomsten kändt sig illamående, dock ej värre än att de arbetat. Den 21 förspordes intet sjukdomsfall, men

»4:o den 22, kl. 3 på morgonen, insjuknade i ytterst häftig cholera Måns Ersson, född 1796, och dog efter 5

timmars sjukdom, kl. 8 f. m. Denne Måns Ersson, bodde i samma stuga, som Olof Jonsson och hade hvarken besökt Wenersborg eller någon annan smittad eller för smitta misstänkt ort, icke eller under lång tid på längre afstånd varit aflägsnad från sitt hem, men hade rakat de 2 förstnämndes lik och varit behjelplig vid deras kistläggning;

»5:o Samma natt insjuknade hemmansägaren Olof Olsson, boende i hemmet Södra Ås, och född 1814, hvilken hade varit så kallad förman för de i Wenersborg arbetande Fryksdalingarne, och som besökt Jöns Olsson under hans sjukdom och äfven sedan, före likets begrafning, varit i hans bostad. Olof Olsson återställdes till hälsan;

»6:o likaledes: drängen Jan Nilsson i Södra Ås, född 1829, hvilken äfven var en bland de från Wenersborg hemkomne, och som insjuknade den 23 på natten;

»8:o Torparen Sven Pettersson i det ej långt från Lerbråtarne belägna hemmanet Korterud, född 1819, samt hans hustru Cajsa Svensdotter, född 1817, hvilka båda insjuknade den 24 på e. m., lära någon dag kort före insjuknandet besökt Lerbråtarne;

»8:o Britta Olsdotter, född 1797 (enka efter ofvannämnde Måns Ersson), insjuknade den 25, kl. 3 f. m., och

»9:o Hemmansägaren Olof Jansson i Östmansby, född 1801, insjuknade den 26 på natten. Olof Janssons son hade med de öfrige hemkommit från Wennersborg, men ej varit sjuk.

»10:o Den 28 på f. m. insjuknade Pigan Kajsa Jansdotter i Westgård, född 1822, i tjenst hos Ordföranden i Sundhetsnämnden, samt tillfrisknade efter några timmars behandling. Hon hade icke veterligt varit i beröring med någon cholerasjuk och är enligt nämnde Ordförandes uppgift upptagen bland de insjuknade. Efter sistnämnde dag inträffade intet vidare sjukdomsfall af cholera i Östra Emtervik.»

Den 19 November förklarades häradet för cholera *fritt.*

Summariska förhållandet för ifrågavarande socken utgör alltså insjuknade 11, döde 3; af de insjuknade tillhörde 8 manligt och 3 qvinligt *kön*, af de döda alla manligt kön.

Åldern för alla ligger emellan 21 och 54 år.

Alla vårdades i hemmet.

»Flera personer hufvudsakligast af de från Wenersborg hemkomne, voro under farsotens gång angripne af äckel, kräkning, magplågor, diarrhé och sendrag i lindrigare grad«.

Liktidigt med sjukdomsfallen af cholera behandlades af läkaren inom socknen ett fall af *gastrisk feber*, ett af *lunginflammation* och ett af *smittkoppor*.

Samma dag sista sjukdomsfallet inträffade föll så mycket snö att släda kunde begagnas.

De flesta sjukdomsfallen började på aftnar och nätter.

De bostäder, i hvilka dödsfallen inträffade äro små, men icke anmärkningsvärdt osunda; sundare och snyggare äro likväl öfriga bostäderna, der sjukdomen ock visade sig.

De aflidna skola, då tillfälle bjöds, hafva varit begifna på starka drycker.

Farsoten förekom endast i 2 hus i hemmanet Södra Ås, i 3 af de under Södra Ås lydande torpen Lerbråtarne, i ett hus å hemmanet Korterud, ett i Westgård och ett i Östmansby. I ett af de nämnda torpen insjuknade 3 personer, man, hustru och en inneboende mansperson, i Korterud man och hustru, i öfrige bostäder endast en person, oaktadt de beboddes af flera och de insjuknade vårdades af sin omgifning.

»Torpen Lerbråtarna, till hvilka en särskild, från allmänna landsvägen afvikande, väg leder, spärrades 5:te dygnet efter sjukdomens utbrott derstädes, på sådant sätt, att en Corporal vid Wermlands Regemente, som bor vid vägens början, uppdrogs att tillse det ingen fremmande fick besöka torpen, och att der boende folk, som genom Corporalens försorg skulle förses med lifsförnödenheter, ej fick aflägsna sig från hemmet. För öfrigt vidtogs ingen spärrning inom socknen, men ett vite bestämdes för dem, som aflägsnade

sig från eller besökte smittadt ställe. Tvenne af de näst-gränsande socknarna, Öfra Ullerud och Kihl, spärrade de till dem från Östra Emtervik ledande allmänna landsvägar, men Sunne socken, som af flera skäl ansåg spärrning overkställbar, vidtog ingen sådan. Sjukdomen spridde sig hvarken till de 2 förstnämnde spärrade eller den icke spärrade Sunne socken, som i anseende till det der belägna Apotheket samt såsom moderförsamling och af flera andra orsaker dagligen besöktes af många Östra Emterviksboar. En uti Sunne, i ett till Östra Emtervik gränsande hemman, boende man, som varit de till Östra Emtervik från Wenersborg hemvändande arbetarne från nämnde stad följaktig, skall emedlertid en dag hafva varit angripen af kräkning och diarrhé, hvarifrån han likväl återställdes utan läkarebiträde och utan att någon officiel anmälan om sjukdomens närmare beskaffenhet skett. Sättet af Lerbråtarnes spärrning gifver tillkänna att den på omvägar ej var svår att bryta, hvilket äfven en och annan gång lärer skett, icke af åboarna i Lerbråtarna, men af främmande, som besökt dem och sålunda ej aktat förbudet att besöka smittad bostad. På samma sätt lärer ock nämnde förbud någon gång blifvit öfverträdt vid de andra smittade bostäderna. Huru spärrningen upprätthölls i Öfra Ulleruds och Kihls socknar kan jag ej med visshet uppgifva. I vanliga förhållanden sätter allmogen inom Distriktet föga förtroende till försigtighetsmått mot hvilken sjukdom som helst, emedan den tror eller måhända af vårdslöshet låtsar tro på ett oundvikligt öde. Med en sådan tro är det naturligt, att i allmänhet ringa förtroende skall sättas till spärrning. Vid nu öfverstånden farsot tycktes likväl förtroende sättas såväl till spärrningsåtgärden vid Lerbråtarne, som till förbudet att aflägsna sig från eller besöka smittad bostad«.

Sjukvården ombesörjdes, så snart underrättelse hunnit meddelas, af Provincial-läkaren med understöd af Sundhetsnämndens förfoganden.

År 1834 skall hvarken Östra Emterviks eller någon annan socken inom detta Provincial-läkare-district enligt Doktor Hedbergs uppgift af cholera varit angripen. Inom Fryksdahls prosteri upptager dock tabellverket då 5 döde.

C) *Jösse Härad* *).

Hälsotillståndet uppgafs i rapport den 6 September en längre tid hafva varit och fortfarande vara godt, och sådant förhållande bekräftades af alla sednare veckorapporter intill dess sjukdomsfall af cholera yppades.

a) Gunnarskogs Socken.

För det enda cholera-dödsfall, en medelålders man, Håkan Nilsson, hvilket å hemväg till Fryksdahls härad här i ett torp under hemmanet Stommen natten till den 18 October inträffade, är redogörelse ofvan lemnad (Fryksdahls härad, pag. 298) hvartill ur Provincial-läkarens i Arvika rapport kan läggas, att, då ångfartyget Arvika den 14 ankom till liknämniga Köpingen, der ännu ingen karantän hunnit inrättas, passagerarne, ehuru, efter föregången besigtning, befunne icke vara af cholera angripne, dock icke fingo lemna fartyget förr än följande morgon, då de förständigades genast begifva sig ifrån Köpingen, och att de alltså i den kalla och oblida årstiden nödgats tillbringa tiden å skeppsdäcket. Enligt samma läkares rapport skall vid den väg inom Jösse härad, der arbetstruppen gästade och framgick, icke något vidare sjukdomsfall hafva försports, och Sundhetsnämndens rapport till Konungens Befallningshafvande af den 28 October innehöll att intet nytt sjukdomsfall i socknen inträffat. För Konungens Befallningshafvande synes väl vara berättadt, att en af de personer, som transporterat ofvannämnde Håkan Nilssons lik från Gunnarsskogs till Gräsmarks socken, skulle insjuknat i

---

*) Enligt uppgifter af Extra Provincial-läkaren Doktor Bergström och Extra Läkaren Doktor F. Lundberg.

choleralika symtomer, men härom har ingen vidare underrättelse erhållits, och Provincial-läkarens rapporter af den 29 October och följande omtala friskt i Gräsmarks socken.

Å Sälboda jernbruk rapporterades den 19 November hafva förekommit 3 choleraliknande sjukdomsfall, och uppger sig Provincial-läkaren i en sednare rapport derstädes hafva behandlat 2 män och 3 qvinnor besvärade af diarrhé och magplågor, men utan »tecken till utbildade cholerasymtomer«, hvadan dessa ej heller såsom cholerasjuka här beräknas.

C) *Jösse Härad.* *b*) Eda Socken *).

Först sedan cholerafallen i förutnämnde socknar inträffat, synas *skyddåtgärder* mot smittans spridande vidtagne, men om deras beskaffenhet saknas uppgift.

Sjukdomen skall hafva varit begränsad inom personalen vid Nore bruk, der summan i cholera insjuknade uppgifves till 7, döde till 4.

Af de förra tillhörde 4 manligt och 3 qvinligt, af de sednare 2 manligt och 2 qvinligt *kön;* ett barn, 4 medelåldrige och 2 ålderstigne insjuknade af hvilka 3 medelåldrige och en ålderstigen afledo.

Alla dessa sjukdoms- och dödsfall inträffade mellan den 5—28 November, 3:ne af dödsfallen redan före läkarens ankomst. Ett dödsfall synes inträffadt inom 12 timmar efter insjuknandet.

Kräkningar, diarrhé och smärta i maggropen uppgifvas under tiden hafva varit så allmänna, att halfva brukspersonalen deraf i mer eller mindre grad var besvärad; af andra sjukdomar iakttogos liktidigt *skarlakansfebrar,* acut *rheumatism* och *lunginflammation.*

Att de sjukas yttre lefnadsvilkor ej varit goda, synes kunna slutas af rapporterna äfvensom att inom *samma hus och familj* flera personer insjuknat.

Efter

*) Enligt uppgifter af Extra Läkaren M. P. C. Granberg.

Efter den 19 November hos Konungens Befallningshafvande gjord anmälan om sjukdomen å stället beordrades M. P. C. Granberg följande dag att genast dit afresa.

Spärrning synes hafva begagnats till förekommande af sjukdomens spridning.

Den först insjuknade uppgifves hafva varit en torpare, hvars hälsotillstånd en längre tid förut skall hafva varit vacklande. »Hvad som kan ställas i sammanhang med hans insjuknande är följande: en kringstrykande så kallad skojarefamilj af 3 à 4 personer hade före hans sjukdom varit inne i hans torp och der legat under en natt. Samma sällskap var sedermera inne i ett annat torp under bruket och äfven der insjuknade sedermera en man, som likväl tillfrisknade«.

1834 skall stället af cholera ej varit angripet.

C) *Jösse Härad.* c) Ny Socken*)

gränsande till Arvika socken.

På ett torp Högåsen under hemmanet Dahlen, $\frac{1}{8}$ mil från allmänna vägen, omkring $\frac{3}{4}$ mil från Sälboda bruk och 2 mil från Arvika Köping insjuknade den 11 November, efter besök å ett bruk i granskapet, en gosse med starkt sendrag i extremiteterna, hvartill sedan kom kräkning och diarrhé. Dagarne närmast efter angrepos af mer och mindre häftiga cholerasymtomer 4 andra barn i huset jemte torparen J. Dalin. Endast en 10:årig flicka »hos hvilken sjukdomen yppat sig med serdeles stark kramp i extremiteterna, häftiga kräkningar och diarrhé med i början gröna, slemmiga, sedan mjölklika uttömningar« afled den 17 November; obduction, ifrågasatt, ansågs vådlig och verkställdes alltså ej,

*) Enligt uppgifter af Extra Läkaren Doktor F. Lundberg och Extra Provincial-läkaren Doktor Bergström.

men symtomerna hos både denna flicka och en af de andra hafva af den till stället beordrade läkaren uppgifvits »serdeles intensiva, tillkännagifvande fullt utbildad cholera«, hvaremot Extra Provincial-läkaren Bergström, som endast flygtigt såg flickans lik, i en rapport yttrat sig anse »dödsorsaken ej hafva varit utbildad cholera«.

Af de 6 å detta ställe inom en vecka insjuknade synas 5 hafva tillhört manligt och *en*, den döda, qvinligt *kön*, 5 barn*åldern* och en medelåldern.

I trakten skola i November månad hafva förekommit spridda fall af långvarig diarrhé, stundom i förening med kräkning, frossa och talrikare gastrisk feber.

Äfven å ifrågavarande torp misstänkes sjukdomen hafva uppstått efter besök af en kringstrykande qvinsperson, men är derjemte ock upplyst att familjen, bestående af 7 personer, varit trångt sammanpackad i ett uselt rum och stadd i yttersta fattigdom, så att den för det mesta lefvat af potatis.

Sjukvården besörjdes af Doktor F. Lundberg.

Spärrning af det sjuka huset egde rum.

Rapporterna förmäla ej om cholera å stället var gängse 1834, men tabellverket upptager för Jösse prosteri 2 dödsfall af denna sjukdom.

De cholerasjukas antal inom hela Wermlands län enligt ofvan meddelade redogörelse har alltså utgjort 30, af hvilka 12 aflidit.

År 1834 afledo i cholera inom länet under Juli—October månader 182 personer, deraf 94 af manligt och 88 af qvinligt kön, 20 under 10 år, 109 mellan 10—50 år, 47 öfver 50 år, 110 i Carlstad, 16 i Christinehamn och 56 å landsbygden.

I afseende på de inom länet vidtagne skyddsåtgärder mot farsotens spridande är af Konungens Befallningshafvande efter vederbörande Sundhetsnämnders hörande upplyst,

att, på grund af Kongl. Karantäns-Kommissionens i Götheborg Kungörelse den 24 October, efter cholerans utbrott i Christiania, landväga kommunikationen med Norge intill den 14 Januari innevarande år blifvit afbruten under inseende af vederbörande tulltjenstemän vid vägarne från Norge och med undantag endast för personer med serskildt Nådigt tillstånd, samt att vid ingen af de sålunda bevakade vägarne någon cholerasjuk blifvit anhållen;

att Carlstad från början af October till årets slut hållits spärrad så väl från sjösidan vid dess hamn, som från landsidan medelst vakt af både stadens innevånare och militärkommendering, att hästombytet för resande varit förlagdt utom staden, att spärrningen med största noggrannhet blifvit genomförd och tillvunnit sig förtroende bland mängden af innevånarne, och uppskattas hafva kostat omkring 3000 R:dr Banco, samt att ingen cholerasjuk hvarken å fartygen uti hamnen eller vid tullarne blifvit anhållen;

att i Christinehamn karantänsbevakning från sjösidan medelst militär egt rum från den 3 October till den 15 December med en kostnad af 365 R:dr Banco, men att stadens spärrning från landsidan ansetts skola medföra en allt för kännbar kostnad och derföre blifvit inskränkt till uppsigt på resande från den 23 October till den 17 November af stadens innevånare medelst poster vid tullarne, samt att ingen cholerasjuk af bevakningen blifvit anhållen;

att Philipstad af sitt sunda läge motsett skydd utan all bevakning;

att inom Carlstads landsförsamling vid Skoghalls hamn militärbevakning hållits från den 8 October till den 27 November med en kostnad af 122 R:dr B:co;

att enligt hvad ofvan nämdt är inom By pastorat i Näs härad från den 29 September till den 2 November vid Byelfven och öfrige lastageplatser sökts genom bevakning

hindra beröring med fartyg från smittad ort och att från sistnämnde dag till den 7 December under militärbevakning med en kostnad af 191 R:dr Banco inrättats karantän vid lastageplatsen Låkan och observation vid Seffle bro;

att inom Nors socken, Grums härad, vid Norselfvens utlopp inrättade karantänen varit af militär bevakad med en kostnad af 236 R:dr;

att inom Eds socken af samma härad, från den 29 October till den 24 November vid hamnen Degerwassen varit anställd militärisk karantänsbevakning med en kostnad af 33 R:dr Banco;

att vid inloppet till Arvika Köping i Jösse härad inrättats en karantän, till hvilken militärbevakning reqvirerats den 6 November;

samt slutligen att inom Elgå socken i Jösse härad vid lastageplatserna Sulvik, Jösseforssen och Elgå, vakt öfver fartygen hållits från den 7—13 October, och att denna bevakning från den 10—26 November utförts af militär, det hela med en kostnad af 118 R:dr Banco — och har å intet af ofvannämnde ställen någon cholerasjuk anhållits.

Återblick på cholerafarsotens förhållande.

Den *yta* af Sverges fasta land, som af 1850 års cholerafarsot varit hemsökt, ligger emellan 55°,5′—60° N. latit. och 29°—34° Östlig longitud från Ferrö. Farsoten har dock på denna areal varit begränsad till ett relativt ringa antal ställen, hvilka till en del äro från hvarandra mycket aflägse och sålunda, med undantag för karantänsplatserna och ön Gottland, på landets östra sida endast förekommit på 2 ställen, Ronneby och Döderhultsvik, hvaremot den samma, ehur till en början med betydliga språng, utefter landets vestra sida i rigtningen från söder till norr öfvergått en sträcka af

omkring 50 svenska mil och med en liten dragning åt vester äfven utbredt sig till Christiania i Norge (den 4 October).

Den enda öfverensstämmelse i afseende på *naturbeskaffenhet*, hvilken i allmänhet kan sägas ega rum emellan de af farsoten hemsökta orterna, är en större eller mindre närbelägenhet till hafvet eller inre segelbara sjöar och vattendrag, hvaremot Gottland och Malmöhus län hvart för sig i geologiskt hänseende äro mycket olika öfriga delar af landet.

1834 års cholerafarsot, som enligt Tabellverket utsträckte sig till och med ofvan Sundsvall till Ångermanland i Westernorrlands län, gick sålunda, ehuru blott på spridda ställen af Östersjökusten, nära 30 mil högre upp mot norden, men kan deremot icke egentligen antagas hafva hemsökt Skåne. Denna farsot utbredde sig från Götheborg, i allmänhet i nordostlig rigtning, efterhand öfver alla öfriga län å fastlandet söder om Stora Kopparbergs och Gefleborgs län, hvilka 2:ne län alltså från båda epidemierna förskonats, och synes häraf, att denna första cholerafarsot inom landet haft vida större utsträckning än den andra.

Då 1834 års farsot hemsökte utom Stockholms stad 18 län, var deremot 1850 års farsot inskränkt till endast 9 län, af hvilka 2, Gottlands och Malmöhus, år 1834 skonades. I flera af de län, der städer och köpingar ej lemnat en stor contingent af sjukdoms- och dödsfall, har dock farsoten ej blott 1850 utan till och med 1834 så skonsamt utbredt sig, att den knappast förtjenar afseende såsom farsot; hvaremot under båda choleraepidemierna Götheborgs stad och län samt Elfsborgs län, under 1834 års epidemi Jönköpings stad, Stockholms stad och län samt Skaraborgs län, och under 1850 års epidemi Malmö stad lidit af farsoten i bister gestalt.

Omkring 80 serskildte kommuner hafva af 1850 års farsot haft besök, karantänsplatserna oberäknade.

Den *tid*, inom hvilken 1850 års farsot i hela landet varit begränsad, kan antagas till 5 månader eller från början af Augusti till slutet af December.

Farsotens *duration*, inom smärre kommuner inskränkt till en eller annan vecka, har äfven inom de större kommunerna ingenstädes öfverstigit 14 veckor, och i allmänhet företett mycken olikhet å olika ställen.

Närlagde Tablå utvisar i sammandrag farsotens progressiva utbredning i afseende på *tiden*, då å hvarje serskildt ställe första sjukdoms- eller dödsfallet af cholera enligt uppgift inträffat.

Af denna öfversigt synes bland annat att farsotens vidsträcktaste spridning egt rum under *tiden* mellan den 17 September och 17 October i den oftast mer än vanligt kyliga och ruskiga höstväderleken, och sedan den benägenhet för magoordningar, som rötmånaden oftast medförer, vanligen allmänt upphört, äfvensom att denna större och skyndsammare spridning följt förnämligast kort efter farsotens utbrott i Götheborg.

1834 års cholerafarsot, ehuru började den 26 Juli och slutad i December månad, kan dock med skäl sägas hafva såsom egentlig farsot haft vida kortare duration, enär dess spridning till nya ställen i allmänhet redan med October månad synes hafva betydligt aftagit och med November månad nästan upphört, så att under November och December månader ifrågavarande år förekomne sjukdoms- och dödsfallen hufvudsakligen äro att anse blott såsom vanliga spridda rester efter redan slutad egentlig farsot.

Så vidt af de förhandenvarande ofullständiga data slutas kan, är äfven skäl att i öfverensstämmelse med det ofvannämnda antaga, att denna farsots duration inom hvarje serskild angripen större kommun varit i allmänhet kortare än 1850, och att sålunda epidemiens förhållande å hvarje särskildt angripet stället i afseende på det hastigare tidsförloppet öfverensstämt med dess förhållande i hela landet.

Följande tabellariska jemförelse mellan begge årens farsot i afseende på dödligheten i hvarje serskild månad, grundad för år 1834 på tabellverkets uppgifter, upplyser bland annat äfven det olika tidsförhållandet mellan begge farsoterna:

TABLÅ öfver utbredningen af 1850 års cholerafarsot i Sverige, så väl till tid som rum *).

Månad	Dag	Malmöhus län.	Gottlands län.	Hallands eller Halmstads län.	Blekinge län.	Götheborgs och Bohus län.	Elfsborgs län.	Calmare län.	Skaraborgs län.	Wermlands eller Carlstads län.
Aug.	?3	Malmö.								
	10	Bara socken?								
	16		Kappellshamn.							
	17	Östra Grevie socken?								
	18	Råå fiskeläge.								
	19	Hyllie socken.	Länna gård?							
	24			Falkenberg?						
	30	Flädie socken.								
Sept.	4	Burlöfs socken.								
	14	W. Skräflinge socken.								
	17				Ronneby köping och socken.					
	20					Carl Johans församling eller Majorna.				
	21			Onsala socken.						
	22					Götheborg.				
	28					Styrsö socken.	Fuxerna socken och Lilla Edet.			
Oct.	1					Hjertums socken, Ströms kanal.	Gärdhems socken, Skepplanda socken			
	3					Nya varfvet, Askims socken.	Trollhätte kanalstation.			
	4					Partilleds socken, Westerlanda sock.				
	5							Döderhultsvik.		
	6					Fässbergs socken och Mölndahl.	Brinkebergskulles kanalstation, Hålanda socken.			
	7					Örgryte socken, Lundby socken, Kungelf.				
	8					Ljungs socken.	GustafAdolfs socken.			
	9					Solberga socken.	Trollhättan, Tunhems socken.		Lyrestads socken (Sjötorp).	
	10					Backa socken.	Wenersborg.			
	11	Helsingborgs stadsförsamling.				Karreby socken, Spekeruds socken,	Tostareds socken.			
	12					Säfve socken.				
	14						Frendefors socken.			Eskilssäters socken.
	15			Lindome socken.		Frölunda socken, Ytterby socken,				Gunnarskogs socken.
	16						Hemsjö socken.			
	17						Åmål, Ödeborgs socken.			Ö. Emterviks socken.
	19	Helsingborgs landtförsamling.								
	?24					Landvetters socken.				
	25					Kollereds socken.				
	27						Ryrs socken.			
	28					Ucklums socken.				
	31			Elfsåkers socken.						
Nov.	1							Döderhults socken.		
	3					Thorsby socken.				
	5									Eda socken.
	8					Tufve socken.				
	9						Åsbräcka socken.			
	10						S:t Pehrs socken.			
	11						Möne socken.			Ny socken.
	12					Öckerö socken.	Horla socken.			
	16					Stenkyrka socken å Tjörn.				
	17					Quille socken.			Wånga socken.	
	18						Ödenäs Socken.			
	23						Timelheds socken.			
	27						Dalums socken.			
	28						Fors socken.			
Dec.	2					Walla socken å Tjörn.				
	3					Klöfvedahls socken å Tjörn.				
	9			Fjärås socken.						
	11						Gestads socken.			
	19						Åsaka socken.			
	25			Örmevalla socken.						

*) Jemför närlagde charta.

Tablå öfver dödligheten i cholera under de serskildte månaderna åren 1834 och 1850.

		Juli		Augusti		September		October		November		December		Summa döde	
		1834	1850	1834	1850	1834	1850	1834	1850	1834	1850	1834	1850	1834	1850
Stockholms stad	hemsökte endast 1834.	—	—	169	—	3416	—	52	—	7	—	21	—	3665	—
Stockholms län		—	—	6	—	199	—	20	—	2	—	—	—	227	—
Upsala län		—	—	2	—	55	—	31	—	7	—	—	—	95	—
Södermanlands län		—	—	7	—	8	—	—	—	—	—	—	—	15	—
Östergöthlands län		—	—	30	—	240	—	34	—	1	—	—	—	305	—
Jönköpings län		—	—	665	—	82	—	1	—	—	—	—	—	748	—
Kronobergs län		—	—	8	—	30	—	1	—	8	—	—	—	47	—
Christianstads län		—	—	—	—	—	—	5	—	—	—	—	—	5	—
Nerikes län		—	—	28	—	89	—	5	—	—	—	—	—	122	—
Westmanlands län		—	—	1	—	85	—	28	—	—	—	—	—	114	—
Westernorrlands län		—	—	—	—	6	—	—	—	—	—	—	—	6	—
Summa		—	—	916	—	4210	—	177	—	25	—	21	—	5349	—
Gottlands län (endast 1850)	hemsökte både 1834 och 1850.	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4
Malmöhus län		—	—	—	203	1	177	—	38	—	—	—	—	1	418
Blekinge län		—	—	2	—	188	9	136	36	4	—	1	—	331	45
Hallands län		1	—	74	?2	41	2	14	2	2	7	1	2	133	?15
Götheborgs och Bohus län		26	—	3944	—	640	24	31	596	5	209	4	47	4650	?876
Elfsborgs län		2	—	817	—	633	1	42	166	16	100	1	23*	1511	290
Calmare län		—	—	1	—	2	—	6	32	—	17	—	—	9	49
Skaraborgs län		—	—	103	—	279	—	80	4	6	3	3	15	471	22
Wermelands län		1	—	47	—	130	—	4	6	—	6	—	—	182	12
Summa		30	—	4988	209	1914	213	313	880	33	342	10	87	7288	1731
Summa Summarum		30	—	5904	209	6124	213	490	880	58	342	31	87	12,637	1731

* I denna summa är äfven upptagen den enda cholerapatient, som öfverlefde året 1850 och dog den 1 Januari 1851.

Häraf synes att 1834 års farsot uppnått sin culmination redan i September månad med en mortalitet, som ensamt för denna månad uppgår till inemot hälften af hela epidemiens, under det 1850 års farsot, fastän började blott en vecka sednare, ej uppnått culminationen förr än i October månad.

Af alla dödsfallen uti 1834 års farsot falla icke mindre än 12,058, eller omkring $\frac{20}{21}$, inom Augusti och September månader jemte de få dagarna i Juli och endast 579 på October—December månader, hvaremot i 1850 års farsot icke mer än 422 dödsfall inträffat under Augusti och September månader, deremot 1309 under October—December månader.

Bland sannolikt många obekanta orsaker till detta olika förhållande synes mig *en* möjligen kunna sökas i de af båda farsoterna *först* angripna ställenas olika belägenhet och beröringar med öfriga landet, då år 1834 det mera centralt liggande Götheborg med de utbreddaste handelsrelationer först erhöll farsoten, hvaremot Malmö, som af densamma 1850 först hemsöktes, har ett periferiskt läge och vida mindre utgrenade handelsrelationer.

Ett noggrannt bestämmande af det *antal individer*, som af cholerafarsoten lidit, möter redan en svårighet uti den högst olika grad af häftighet, hvarmed farsoten yttrar sin inflytelse, och det på grund häraf antagna bruket att uti rapporter om de cholerasjukas antal upptaga blott dem, som förete sjukdomen utbildad till någon viss grad af intensitet, med uteslutande af lindrigare illamåenden. Denna gradbestämmelse kan i utöfningen ej annat än medföra mycken vilkorlighet, hvilken ock tydligt röjes uti en mängd af de uppgifter, som i den speciella berättelsen ofvan äro anförde. En noggrann dagredogörelse för de insjuknade fordrar ock en bättre och tidigare utbildad sjukvårdsorganisation än på landsbygden allestädes skäligen kan väntas. Då emedlertid från ett ställe uppgifvits såsom cholerafall sådana lindrigare illamåenden, som från andra ställen ej beräknats, under det från ett annat ställe de insjuknades antal ej uppgifvits större än de dödes, så torde summan af alla uppgifterna, genom

dessa inconseqvenser åtminstone i någon mån jemkad, ej sakna allt approximativt värde. Denna summa utgör för 1850 års farsot *insjuknade:* omkring 4410, de så kallade abortivformerna oberäknade, hvilkas talrikhet väl torde kunna uppskattas till mer än dubbelt af det uppgifna sjukantalet. Detta sjukantal, fördeladt efter individernas bostäder, utvisar för:

Götheborg	1316.
Malmö	1138.
Wenersborg (inclusive häktet men *utom* sjöfolk å Wassbotten)	114.
Åmål	58.
Kungelf	18.
Falkenberg?	3.
Summa för städer	2647.
Lilla Edet	107.
Döderhultsvik.	95.
Ronneby	88.
Råå	70.
Trollhättan (utom Stafvereds mosse) . .	65.
Summa för Köpingar, Fiskelägen o. d.	425;

hvadan alltså för alla andra orter inom de angripna länen återstå: 1338 insjuknade, af hvilka minst 80 bland *sjöfarande* å Götha elf. Uti denna summa äro icke inberäknade de 38 personer, som inom karantänsplatserna å rikets kuster, under åren 1848—1850 insjuknat, ej heller de sjukdomsfall, som, till ett antal af omkring 15, uppgifvits hafva inträffat å fartyg under resor till kustorter.

För jemförelse med sjukantalet under 1834 års cholerafarsot saknas all annan ledning, än ett, af framlidne Medicinal-Rådet och Riddaren Sacklén efter tidningsartiklar och andra uppgifter utarbetadt och i Supplement till Sverges Läkarehistoria pag. 210 meddeladt, sammandrag upptagande »de i mer eller mindre grad insjuknade« till omkring 24,978,

ett antal, som sannolikt snarare understiger än öfverstiger det verkliga förhållandet, och som med inberäkning af abortivformer väl torde kunna fördubblas. Så vidt af dessa uppgifter kan dömmas, synes alltså sjukantalet år 1834 hafva varit inemot 6 gånger större än 1850.

Uppgifterna om de i cholerafarsoten inom landet *döde,* hvilka, så vidt de äro hämtade ur kyrkoböcker och väl organiserade Sundhetsnämnders handlingar, i allmänhet ega all önsklig tillförlitlighet, utvisa, enligt ofvan, pag 311, meddelade comparativa sammandrag, för 1850 års farsot i det hela summan: 1731 *) (kustkarantänerna oberäknade), hvilket utgör knappt en sjundedel af 1834 års choleradödsfall.

Antalet *döde* i cholera hvartdera af åren 1834 och 1850, fördeladt efter individernas bostäder, utvisar:

	1834			1850				
Stockholm	3665	{eller hvar}	22:dra	——			af	befolkningen.
Götheborg	1709	»	11:te	529	hvar	40:de	»	»
Jönköping	636	»	7:de	——			»	»
Uddevalla	260	»	13:de	——			»	»
Wadstena (inclusive Hospitalet)	215			——			»	»
Carlshamn	186	»	23:dje	——			»	»
Wenersborg	138	»	18:de	61 {(utom sjömän)}	hvar	49:de	»	»
Carlstad	110	»	24:de	——			»	»
Marstrand	78	»	12:te	——			»	»
Westerås	72	»	47:de	——			»	»
Alingsås	68	»	17:de	——			»	»
Strömstad	64	»	22:dra	——			»	»
Lidköping	51	»	37:de	——			»	»
Åmål	41	»	34:de	12	hvar	108:de	»	»
Borås	39	»	56:te	——			»	»
Upsala	35			——			»	»
Skara	33	»	48:de	——			»	»
Askersund	33	»	25:te	——			»	»
Wexiö	32	»	70:de	——			»	»
Kungsbacka	31	»	14:de	——			»	»
Transport	7496			602				

*) Denna summa kan dock möjligen med högst ett 10:tal vara för stor derigenom att några personer döde vid kanalstationer äfven blifvit inom respective socknarne beräknade utan min vetskap.

	1834		1850		
Transport	7496		602		
Arboga	25	{eller hvar} 74:de	—		af befolkningen.
Christinehamn	16	„ 101:sta	—		„ „
Waxholm	15	„ 55:te	—		„ „
Kungelf	13	„ 62:dra	8	hvar 110:de	„ „
Linköping	12	—	—		„ „
Enköping	12	—	—		„ „
Öregrund	12	hvar 48:de	—		„ „
Nyköping	9	—	—		„ „
Köping	8	—	—		„ „
Sundsvall	4	—	—		„ „
Söderteljе	3	—	—		„ „
Skanör	1	—	—		„ „
Malmö	—	—	378	hvar 34:de	„ „
Falkenberg?	—	—	2		„ „
Summa för städerna	7626		990		

Serskild uppgift om mortaliteten år 1834 uti köpingar fiskelägen och dylika orter saknas; för år 1850 har den utgjort:

i Döderhultsvik	48	hvar	30:de	af	befolkningen
å Lilla Edet	46	»	19:de	»	»
i Ronneby	38	»	45:te	»	»
i Råå	33	»	28:de	»	»
å Trollhättan	26	»	38:de	»	»
Summa	191				

Dödsfallen för alla öfriga af farsoten angripna orterna utgöra alltså 550, deraf icke mindre än 49 tillhöra sjöfarande å Götha elf, bland hvilka den största dödligheten synes hafva egt rum. I öfrigt står i afseende på dödlighetens storlek i förhållande till befolkningen bland ofvan uppräknade kommuner Lilla Edet främst, hvarefter följa Råå fiskeläge, Döderhultsvik, Malmö, Trollhättan, Götheborg o. s. v.

Den förfärliga dödlighet, som flerstädes egde rum 1834, har lyckligtvis nu ingenstädes blifvit uppnådd. Båda farsoterna öfverensstämma deruti, att städer, köpingar, fiskelägen och dylika orter lemnat den hufvudsakliga contingenten af sjuka och döda, och har detta i sista farsoten i serdeles grad varit händelsen.

Att bestämma dödligheten i förhållande till antalet insjuknade förutsätter detta antal kändt. Antages det ofvan approximativt uppgifna antalet insjuknade år 1850: 4410, så utgör dödligheten 39,25 % deraf. Detta är dock mortaliteten af sjukdomen utvecklad till högre grader och ger i det hela ett falskt begrepp om farsotens våda för lifvet, så framt ej i beräkning äfven tages det vida större antal sjukdomsfall i mildare grader, der genom naturens egen åtgärd, tidig omtanka och vård m. m., lif och hälsa bevarats.

Enligt uppgifterna om förhållandet år 1834 skulle mortaliteten då hafva uppgått för hela farsoten till 50,6 %. Det tröstande uti den fördelaktiga skillnaden förtjenar framhållas, äfven om mensklig förmåga icke i någon mån dertill skulle kunnat medverka.

De bidrag, som erhållits för statistiken öfver de insjuknades och dödes *kön* och *lefnadsålder*, äro i det hela allt för ofullständiga att förtjena något afseende, och den noggrannare redogörelsen i åtskillige af dessa hänseenden måste egenteligen väntas af tabellverket.

Summan af uppgifterna om 1850 års farsot utvisar af

	mankön	insjuknade:	2207
	»	döde:	975
af	*qvinkön*	insjuknade:	1684
	»	döde:	745

och saknas alltså könsuppgift för 519 insjuknade och 11 döde.

I afseende på *ålder* hafva uppgifvits:

under	15 år	insjuknade omkring	619
		döde	325
mellan	15—50 år	insjuknade omkring	1883
		döde	783
öfver	50 år	insjuknade omkring	526
		döde	299

hvarförutan för 938 insjuknade och 313 döde blott uppgifvits att de alla varit öfver 15 år, och saknas alltså all åldersuppgift för 444 insjuknade och 11 döde.

Så vidt häraf kan slutas, hafva ej obetydligt flera personer af mankön insjuknat, hvaremot den relativa dödligheten hos båda könen varit lika.

Dödligheten i första och sista åldersklasserna synes ock i förhållande till sjukantalet hafva varit större än i medelåldern.

Uti 1834 års farsot var antalet döda af qvinligt kön med inemot 100 öfverstigande de döda af manligt.

Hvad beträffar de insjuknades och dödes *stånd, lefnadsvilkor* och *lefnadssätt,* så instämma alla uppgifter om 1850 års farsot deruti, att det ojemförligt största antalet tillhört den fattigaste arbetsklassen och företrädesvis den del deraf, som mångenstädes blifvit benämnd »fria arbetare«, det vill säga ej lagstadde tjenare i husbondens hus och kost, och hafva dessa och andra farsotens offer till öfvervägande antal varit underkastade den menliga inflytelsen af trånga och osunda bostäder, större eller mindre saknad af lifsförnödenheter, flera äfven dryckenskaps och annan liderlighets följder. Ytterst få hafva deremot de fall varit då farsoten i någon högre grad angripit de bättre lottade och högre ställda samhällsklasserna, och föga talrika hafva de svårare sjukdomsfallen varit äfven inom medelklassen, välmående bönder och tjenstehjon.

Vida olika i detta hänseende var 1834 års farsot, som, om den ock naturligtvis i förhållande till deras större antal, skördade talrika offer bland de mindre bemedlade och arbetande klasserna, dock mångenstädes lika grymt decimerade de samhällsklasser, som i alla hänseende stå högt.

Det ofvan anförda i afseende på farsotens utbredning och förlopp samt antal af insjuknade och döde, ådagalägger visserligen att *intensiteten* af 1834 års farsot var betydligt större än den af sistlidne års. Bådas väsentliga identitet bevisas dock så väl af symtomernas allmänna öfverensstämmelse, som ock af den betydliga intensitet, hvarmed äfven under 1850 års farsot sjukdomen yttrade sig hos en mängd individer, bland hvilka dödsfall kunnat förekomma redan inom 5—6 timmar efter insjuknandet.

Uti Embetsberättelse om den epidemiska choleran åren 1848 och 1849, utgifven af General Board of Health i London 1850 yttras, pag. 9, att i hvarje Europeisk stad der farsoten herrskat, densamma gifvit en tydlig varning om sitt annalkande, och genom omisskänneliga tecken förebådat faran af det förestående utbrottet. Dessa förebud skola hafva bestått uti en serdeles stor talrikhet och mortalitet af så kallade *zymotiska* sjukdomar, bland hvilka omtalas *influenza, frossor, gastriskt nervösa febrar, skarlakansfeber, rödsot* och *epidemisk diarrhé,* hvilka sjukdomar i stigande utbredning och häftighet skola hafva föregått cholerafarsoten. Likaledes yttras, pag. 89, att i hela Europa och i hvarje stad och by af England, der cholera utbrutit, densamma varit *föregången* och åtföljd af ett enormt antal diarrhéer, åt hvilka man alltså gifvit namnet »*förebådande symtomer*«. Förhållandet i Sverige under sistlidne års farsot med hänseende till denna vigtiga fråga om möjligheten att af föregående sjukdomars beskaffenhet sluta till en hotande cholerafarsot, synes mig af de, ofvan i redogörelsen för cholerafarsoten härstädes meddelade, detaljerade uppgifterna vara på ett så tillfredsställande och ovedersägligt sätt utredt, att här intet tvifvel om det rätta bör kunna hysas, helst dessa uppgifter i hufvudsaklig del dels redan ingått längre eller kortare tid *före* farsotens utbrott och sålunda äro fullkomligt oberoende af alla opinioner om farsotens sätt att sprida sig och af hvarje förväxling af förhållanderna, *före, under* och *efter* cholerafarsoten, dels ock meddelats af läkare, som, genom längre vistande på hvarje ställe, egt en säker måttstock för bedömmandet af sjukdomsförhållandets växlingar, och som genom sina kunskaper, sin erfarenhet och sin samhällsställning lemna full borgen för uppgifternas pålitlighet. Af dessa ofvan meddelade uppgifter är ådagaladt att, bland de så kallade zymotiska sjukdomarna, *frossor* och *smittkoppor* visserligen varit i stigande under åren 1847 och 1848 och den förstnämnda af dessa sjukdomar under sistnämnda året i hela landet nått en ovanlig utbredning och häftighet, men att

densamma under året 1849 hastigt sjunkit och 1850 ej kan antagas hafva förekommit annorlunda, än såsom vanlig sporadisk vårsjukdom; att *smittkoppornas* progressiva utbredning, ostörd af cholerafarsoten, under alla åren fortgått och måhända ej ens under innevarande år uppnått sitt maximum; att *skarlakansfeber* väl oftare visat sig inom ett och annat län redan år 1848 och under de följande 2:ne åren äfven förekommit inom flera län, men af vanlig och lindrig beskaffenhet; att deremot förr ofta såsom större epidemier iagttagne *gastriskt nervösa febrar*, (Typhus) under alla 4 åren varit i det hela fåtaliga och ingenstädes förekommit annorlunda än som smärre partiella epidemier inom en och annan kommun; att från större delen af landet hälsotillståndet uppgifvits under ifrågavarande 4 år i allmänhet godt och från flera ställen bättre än förr; att, såsom vanligt är alla år under sednare delen af sommaren och hösten, flerstädes förekommit *diarrhéer*, *rödsot* och *cholerine*, dock ej i något stort antal förr än år 1850, då deremot i synnerhet diarrhéer, med cholerinfall (Cholera biliosa, æstiva l. nostras, Puken) mer och mindre talrikt hemsökt hela landet, samt slutligen att först ett par månader *efter* cholerafarsoten under innevarande års vår en *influenza-epidemie*, i det hela af lindrig beskaffenhet, öfvergått landet.

Då alltså inga andra så kallade zymotiska sjukdomar, än ofvannämnde, under cholerafarsotens andra besök i Europa här i Sverge förekommit, och dessa sjukdomar höra till de hos oss vanliga, då desamma, med undantag för smittkopporna, visat hvarken i utbredning eller mortalitet något stigande intill tiden för cholerans utbrott, utan tvertom *nervfebrarne* hela tiden varit fåtaligare än under föregående år, *skarlakansfebern* föga utbredd och i allmänhet ganska lindrig och *frossorna* redan året före cholerans ankomst som epidemie upphört, samt *smittkopporna*, oftast bevisligen utbredda genom personlig beröring och gynnade af försummad vaccination och revaccination, dels svårligen lära kunna ställas i den frändskap till choleran, som möjligen kan ega rum mellan

denna sjukdom och typhösa febrarna, dels, under båda sjukdomarnas liktidiga gång, tydligen ådagalagt sig icke stå i något märkbart växelförhållande till cholerafarsoten, samt slutligen *influenzan*, som likaledes utan allt märkbart samband med cholera flerfaldiga gånger i olika utbredning och häftighet öfvergått landet, denna gång uppträdt först 8 till 12 veckor efter cholerafarsotens slut, och då icke heller någon af de orter, der cholera förekommit, ens företrädesvis framför andra varit hemsökt af någon bland de här nämnda så kallade zymotiska eller andra sjukdomar, så kan åtminstone för 1850 års cholerafarsot i Sverge med full säkerhet påstås: *att det hvarken varit en möjlighet, att på förhand i ofvannämnda så kallade zymotiska sjukdomars talrikhet och mortalitet ens ana än mindre tydligt se ringaste förebud till cholera, eller att det nu efteråt återstår någon möjlighet att förklara; hvadan cholerafarsoten kommit, derest denna farsot*, enligt den Engelska hälsovårds-administrationens sats, *nödvändigt skulle föregås af en stegring i de så kallade zymotiska sjukdomarna* och utgöra ett slag culmination eller slutlig product af denna stegring.

Detta mitt påstående kan dock ännu synas obefogadt, när det af uppgifterna är styrkt, att under Juli—September månader 1850 en allmän sjuklighet äfven af så kallad zymotisk art varit rådande i hela landet, nemligen i ringare grad *rödsot*, i betydlig grad deremot *diarrhéer* med talrika *cholerin*fall, af hvilka äfven några personer skola aflidit. Härvid måste nemligen i öfvervägande tagas, att det af minst ett sekels här samlad statistisk erfarenhet är ovedersägligen bevisadt, att hvarje ovanligt varm och torr sommar i vårt land framkallar en betydlig stegring af de på eftersommaren och hösten här vanliga diarrhéer med rödsot och spridda cholerinfall, att sådant i serdeles hög grad var händelsen till exempel under den heta sommaren år 1826 utan att någon cholerafarsot derpå följde, att rödsotsepidemier, för landsbyggden vida mera mördande, än

någon

någon cholerafarsot hittills, äro här i landet välkända plågoris och att en provins, Dalarne, der rödsoten företrädesvis varit svår t. ex. år 1838, dock aldrig af cholera hemsökts.

Fastän båda choleraåren 1834 och 1850 öfverensstämma uti en, efter föregången stark hetta och torka, utbruten allmän disposition för diarrhé med rödsot och cholerinfall, så bjuder alltså, enligt mitt förmenande, analogien af likartadt förhållande hvarje gång likartad väderlek egt rum att, enligt en sann naturforsknings methodik, äfven för ifrågavarande 2:ne år betrakta sjukdomslynnets förändring såsom följd af väderleken och deruti icke antaga något bestämdt förebud till cholerafarsot, om än härvid icke bestridas må det den, af ovanlig väderlek närmast beroende, ovanligt stegrade dispositionen för diarrhé möjligen skulle kunna hafva jemte flera factorer samverkat att åt efterföljande cholerafarsot gifva näring. Det rätta af ett sådant antagande anser jag ytterligare bestyrkt genom en närmare granskning af det förhållande, i hvilket under året 1850 den förutgångna dispositionen för diarrhé stått till den efteråt utbrutna cholerafarsoten. Af ovedersägliga uppgifter är nemligen i allmänhet ådagalagdt, att — med undantag för Malmö stad, derifrån bestämd kännedom om första fallet af asiatisk cholera väl egenteligen saknas, och der de första dödsfallen till tiden sammanträffade med en disposition för diarrhé och cholerine, hvars orsak kan hänföras lika väl till första stadium af redan inträdd farsot, som till väderlekens egna beskaffenhet — å *alla* de ställen, der, under och efter den starka hettan, disposition för diarrhé och cholerine varit rådande, denna disposition redan upphört veckor, ja månader före cholerafarsotens utbrott å stället, att å andra af cholera hemsökta ställen icke ens under den heta sommaren och ännu mindre efteråt någon sådan disposition varseblifvits och att, oagtadt den mest spända uppmärksamhet, å dessa ställen all anledning saknats att af *omedelbart föregående talrika diarrhéer* hämta någon farhåga för utbrott af cholera. Då dessutom i den vida större del af landet, som från cholera varit förskonad, under Juli—September månader

diarrhéer med cholerinfall varit mer och mindre allmänt gängse och flerstädes lika häftiga, ja häftigare än på de af choleran sedan angripna ställena, så hafva alltså dessa diarrhéer äfven för denna större del af landet saknat all egenskap af *choleraförebud.* Deremot hafva på några ställen (t. ex. Wenersborg, Kungelf), hvilka med förut smittad ort haft beröring, omkring en vecka före första *choleradödsfallet* iagttagits uppträdande och tillväxt af diarrhéer, och denna iagttagelse öfverensstämmer med den ofvan från England meddelade, men kan, att dömma efter nu skildrade allmänna förhållande, lämpligast förklaras såsom uttryck af å dessa ställen redan lindrigt började cholerafarsot.. Att frågan om dessa förebådande diarrhéer rätteligen ock på samma sätt af läkarne i England uppfattas, kan bäst slutas af följande uttryck, pag. 91, i ofvan åberopade berättelse: »diarrhé utbreder sig hastigt öfver en hel stad, ett helt district. Detta inträffar måhända midt i vintern, då vanligen diarrhé är ytterst sällsynt; den *föregås* och beledsagas af häftiga och dödliga cholerafall. Om denna diarrhé ej skulle utgöra en del af epidemien, hvad är den då? genom hvad yttre tecken eller inre pathologisk karakter kan den åtskiljas?«

De uppgifter om 1834 års cholerafarsot, hvilka numera finnas tillgängliga, tillåta visserligen ej att med någon bestämdhet och för hela landet afgöra huruvida någon annan stegring af så kallade zymotiska sjukdomar då egt rum före farsotens utbrott, än talrika diarrhéer under den starka hettan, men kändt är dock, att en stor frossepidemie, som öfvergått landet under några af de förra åren, redan långt före cholerans ankomst mildrats, om ej afstadnat, att öfver år förflutit mellan choleran och en förutgången influenza, och att åtminstone på en mängd af de ställen, der cholera utbröt, hälsotillståndet under hela föregående delen af året varit ovanligt godt, intill dess den starka hettan framkallade diarrhé, och säkert är äfven, att ifrågavarande farsot, oagtadt sitt hastigare förlopp inom den varmare årstiden, flerstädes uppträdde der någon starkare disposition för diarrhé, dels alldeles icke förefunnits,

dels redan någon tid förut trädt tillbaka, samt att några iagttagelser om vissa farsotens förebud i sjukdomsbeskaffenheten från denna tid icke ens traditionellt förvarats, hvaremot ett factum är att flera år efter denna farsot frossor förblefvo sällsynta.

Om sålunda den uppgiften att diarrhéer alltid utgöra ett *förebud* för chelera*farsoten*, åtminstone icke under 1850 års epidemie i Sverge bekräftats, har deremot diarrhé såsom farsotens lindrigare grad och såsom *förebud* till det våldsammare chelera*utbrottet* hos en mängd *individer* äfven här så talrikt förekommit, att den ifrågavarande rätt förstådda uppgiften om diarrhéer såsom förebud för de *individuella cholerafallen* äfven hos oss funnit sin fulla bekräftelse, och denna för menskligheten och läkarekonsten så innehållsrika sanning har äfven här burit sådan välsignelse genom framgången af tidig omtanka och vård, att dess vigt aldrig kan nog djupt inpräglas.

Lika litet som 1850 års cholerafarsot kan sägas hafva varit förebådad af något egendomligt sjukdomslynne, lika litet berättiga uppgifterna att antaga någon af farsoten utöfvad allmän inflytelse på *liktidigt gängse* sjukdomar eller på sjuklighetsförhållandet *efteråt*, så vidt detta ännu kunnat bedömmas.

De *meteorologiska förhållanden*, som blifvit observerade och meddelade, gifva ingen ledning för forskningen öfver farsotens uppkomst och utveckling, om sådan ej möjligen kan i någon mån sökas i oftanämnda väderlekens likhet under båda de år, då cholera här uppträdt.

Den i flera hänseenden vigtiga iagttagelsen om de flesta sjukdomsfallens början *nattetid* har äfven här sistlidne år vunnit temmeligen allmän bekräftelse.

I afseende på *sättet huru cholerafarsoten sprider sig* yttras uti ofvan åberopade berättelse af General Board of health pag. 32 o. f., att under farsoten i England 1831 och 1832 blifvit ådagalagdt, att talrika fall inträffade, då en smittad person kom till ett friskt ställe och sjukdomen, korrt efter hans ankomst, angrep andra personer, dels i samma hus, dels i närmaste grannskapet, der den smittade personen

bodde och derifrån vidare spridde sig såsom från en medelpunkt, men att under farsoten 1848—49 intet fall af detta slag kommit till Styrelsens kännedom, utan att tvertom i alla händelser der noggranna iagttagelser blifvit anställda, *genast* vid sjukdomens *första* uppträdande på ett nytt ställe, den enda period då iagttagelse i detta hänseende kan göras, densamma visat sig angripa och spridas »*epidemiskt*« och ej genom beröring mellan sjuk och frisk, hvarjemte i talrika fall dels cholerasjuka personer ankommit till och dött i friska orter, utan att åt någon derstädes hafva meddelat smitta och utan att på stället uppstått någon farsot, dels friska personer från frisk ort besökt sjuk ort och efter hemkomsten derifrån sjuknat och dött af cholera, utan att Styrelsen veterligt i något enda fall sjukdomen meddelats åt någon sköterska eller familjens medlem, och utan att orten blifvit cholerasjuk. Dock medgifves, att berättelser ingått så väl derom att personer, som skött cholerasjuka, fått cholera och dött, som ock att tvätterskor, som behandlat cholerasjukas kläder, likaledes sjuknat och dött, men skall vid närmare undersökning af dessa fall hafva uppdagats antingen att personen redan förut lidit af och försummat den »förebådande diarrhéen«, eller begått något dietfel, eller af ansträngning utmattats eller bebott osunda eller af farsoten angripna lokaler. Dessutom anses den lag, som farsoten vid dess spridande skall följa, nemligen ej medelst iagttagande af continuitet i tid och rum utan medelst utbrott vid irreguliera tider och fortgång genom en succession af lokala utbrott, vara ett afgörande bevis att densamma fortplantas ej genom personlig beröring, utan genom en allmän inflytelse, som verkar på serskildta lokaler och personer i enlighet med vissa lokalt och personellt prædisponerande orsaker.

Af de uppgifter, som ofvan i denna redogörelse blifvit meddelade, inhämtas rörande frågan om sättet huru cholerafarsoten i vårt land spridt sig:

1:o *i afseende på sjöfarande till rikets kuster* att, då under sommaren året 1848 cholerafarsoten från det inre af

Ryssland och Tyskland framträngt till Östersjöhamnarne, å 2:ne Svenska fartyg under vistandet i Cronstadt och Riga af cholera insjuknat å förra stället *tre*, å det sednare *en* af besättningen; att å det förra af dessa fartyg, som utan någon sjuk ombord lemnat Cronstadt, på 7:de dygnet efter afseglingen i cholera insjuknat *en*, på 10:de dygnet, under vistande i karantän, *två*, följande dag döde, på 12:te dygnet *en* man, följande dag död; att å det sednare fartyget, som med *en* cholerasjuk ombord lemnat Riga, omkring 9:de dygnet efter afseglingen ytterligare i cholera insjuknat och aflidit *en*, och på 13:de dygnet *en*; att å ett tredje fartyg på 3:dje dygnet efter afseglingen från Travemünde i cholera insjuknat *en* man; (se pag. 24.)

att sedan cholerafarsoten under sommaren 1850 åter utbrutit i Östersjöhamnarne och i Lübeck, under stark hetta, redan den 20 Juli, om ej förut, varit gängse diarrhé och rödsot, fastän cholera ej officielt förklarats derstädes utbruten förr än den 26 samma månad;

å *ett* fartyg, som derifrån afseglat den 22 och i Travemünde dröjt till den 26, på 5:te dygnet efter afseglingen i choleralika symtomer insjuknat *en* man, som redan i Lübeck haft magplågor, och på 6:te dygnet efter afseglingen i likadana symtomer insjuknat och aflidit *en* man (se pag. 98);

att å *ett* fartyg, som från Lübeck afgått den 30 Juli, under resan i cholera insjuknat *en* man; (se pag. 28)

att å *ett* fartyg, som den 1 Augusti afgått från Travemünde med *en* passagerare från Lübeck, denna på 2:dra dygnet efter afseglingen i cholera insjuknat och aflidit; (se pag. 28.)

att å *ett* fartyg, som från Lübeck afgått den 4 Augusti, följande dag i cholera insjuknat och dött *en* man och under fortsatt resa likaledes i cholera insjuknat *två* man; (se pag. 27.)

att å *ett* fartyg, som den 8 Augusti från Lübeck afgått, under resan i cholera insjuknat och å karantäns-sjukhus dött *en* man; (se pag. 28) hvadan sålunda å *fem* mellan den 22 Juli och 8 Augusti från Lübeck afgångne och till skiljda orter i Sverge ankomne fartyg cholera medförts;

att å *ett* fartyg, som den 23 Augusti afgått från Rostock, på 6:te dygnet i cholera insjuknat och sedan å karantäns-sjukhus aflidit *en* man; (se pag. 28)

att å *ett* fartyg, som den 29 Augusti afgått från Stralsund, der *två* man i cholera insjuknat och af dem *en* dött, följande dag i cholera insjuknat *fem*, af hvilka *en* dött, och på 5:te dygnet åter *en*; (se pag. 28)

att å samma fartyg, efter afgång från Stralsund den 8 September, på 3:dje dygnet i cholera insjuknat och sedan aflidit *en* man; (se pag. 29)

att å *fem* fartyg, som afgått från Malmö under sista veckan af Augusti månad, under resan i cholera insjuknat tillsammans *åtta* man, af hvilka *tre* aflidit; samt slutligen

att å *fyra* fartyg, som från medlet af October till medlet af November från Götheborg afgått utåt kusten, under resan i cholera insjuknat *fyra* man, af hvilka *tre* aflidit.

2:o *I afseende på läkare och betjening vid karantänsplatserne* å rikets kuster är ofvan pag. 47 redan uppgifvet, att af dem *åtta* i cholerine och cholera insjuknat och *tre* aflidit.

3:o *I afseende på sjöfarande å segelled inom landet* är upplyst, att, sedan cholerafarsoten den 22 September ansetts utbruten inom Götheborg och Carl Johans församling, och på dessa ställen sammanräknadt inom första veckan insjuknat 29 och aflidit 14 personer, men i öfrigt intet spår af farsoten ännu förmärkts å något enda ställe af fastlandet inom Götheborgs och Bohus samt Elfborgs län,

en, sjöledes å Götha elf från Götheborg till Lilla Edet, 5 mil norr om Götheborg, redan natten till den 28 September hemkommen, af förebådande diarrhé angripen, sjöman samma dag fått utbrott af cholera och följande dag aflidit, då äfven hans reskamrat insjuknade, hvarefter farsoten å Lilla Edet utbildade sig, innan ännu någon kommun å fastlandet i närmaste grannskapet af Götheborg och Majorne deraf rönt ringaste inflytelse;

att den 1 October i Ströms kanal, 5 mil norr om Götheborg, å 2:ne serskilde fartyg, den 28 och 29 afgångne

från nämnde stad, anmärkts å hvarje *ett* cholerasjukdomsfall af hvilka det ena den 6 October ändades dödligt ett litet stycke ofvanom kanalen;

att den 2' October straxt efter passerandet af kanalen å ett fartyg från Götheborg, i cholera dött *en* sjöman;

att den 4 October å ett från Götheborg uppgående fartyg vid Ströms kanal af cholera dött *en* sjöman; och att Skepparen å ett af dessa fartyg, efter att hafva begifvit sig till sitt hem i Westerlanda Socken, derstädes i cholera insjuknat och dött den 6 October;

att den 5 October vid Thorskogs bruk i Westerlanda socken, omkring 4 mil norr om Götheborg, med sjuk ombord landat ett fartyg, som passerat nämnde stad och å hvilket den 7 redan *två* man af cholera dött;

samt att likaledes den 5 October *en* cholerasjuk båtsman från Götheborg med ångfartyg passerat Ströms kanal;

efter hvilka föregångna sjukdoms- och dödsfall bland personer, som sjöledes ankommit från Götheborg och dess hamn, cholerafarsot utvecklade sig i Hjertums och Westerlanda socknar samt Kungelfs stad liktidigt med första sjukdomsfallen inom ett par i Götheborgs omedelbara granskap liggande kommuner;

att den 3 October vid Trollhätte kanalstation omkring 8 mil norr om Götheborg och 3 mil norr om Lilla Edet i cholera aflidit *en* sjöman å uppgående fartyg, insjuknad på vägen emellan Ström och Trollhättan;

att den 5 October i närheten af samma station i cholera aflidit *två* båtsmän å uppgående fartyg, båda under vägen samma dag insjuknade; hvarefter och sedan beröring med sjöfolket å talrikt passerande fartyg sannolikt egt rum, cholerafarsot befinnes utbildad vid Stafvereds mosse i Gärdhems socken och vid Trollhättan nästan liktidigt med dess början å Lilla Edet, och långt innan någon mellanliggande ort haft känning deraf; hvarjemte förtjenar anmärkas, att, då karantänssjukhuset vid Åkersjö straxt ofvanom nedersta slussarna för uppgående sjöfarande öppnades den 9 October, redan inom första 2 dygnen 9 sjuka behöfde der intagas;

att sedan den 6 October ångfartyget Polhem passerat Brinkebergskulles kanalstation, omkring en mil norr om Troll-

hättan, medförande *en* cholerasjuk och *ett choleralik*, och der landsatt en båtsmanscommendering, äfven inom Gustaf Adolfs socken af Wenersborgs landförsamling, som intill dess varit frisk, cholerafarsot inom 2 dygn utbrutit*);

att sedan å flera andra uppgående fartyg, som samlats å sjön Wassbotten, utanför Wenersborg äfven sjukdoms- och dödsfall förekommit, farsoten utbrutit först vid Gropbron, der kanalen inträder i Wassbotten och sedan i Wenersborg, 9 mil norr om Götheborg, innan ännu mer än några få af de närmast Götheborg belägna kommunerna deraf börjat få känning**);

---

*) Rapport af den 7 October 1850 från Konungens Befallningshafvande i Wenersborg till Chefen för Kongl. Maj:ts Civil-departement innehåller: "Efter i går, kl. 9 f. m., erhållen underrättelse att ångfartyget Polhem passerat Brinkebergskulles slussar och inlupit i stadens farvatten samt genast derefter inhändigade rapporter att en man dött af cholera och en vore sjuk ombord på fartyget, fogade jag anstalt att med nödig försigtighet läkarevård skulle lemnas; men uppå befälhafvarens å Polhem skriftliga begäran att få qvarstadna och lossa lasten å stadens område lemnade jag honom det besked, att han vid ansvar efter karantänsförfattningarne borde genast begifva sig med fartyget åter till Trollhättan, hvilket ock skedde *före aftonen*. Ångfartyget hade bland passagerarne ombord — — — — med sig åtskilliga kronobåtsmän oberäknadt den döde, som blef med iagttagande af alla nödiga försigtighetsmått begrafven å stadens afsides liggande i och för cholerafarsoten utsedde begrafningsplats. Hvarest den öfriga delen af båtsmanskapet — — — blifvit landsatt — — är ännu icke utredt. Emedlertid hållas 21 man och en Underofficer af Båtsmanscommenderingen under bevakning här utanför staden på dess område. För öfrigt är här i staden och på dess område fullkomligen friskt med afseende på choleran". I rapport af den 10 October upplyses ytterligare: "Båtsmanscommenderingen — — hvilken hade ankommit till Fredrikslund på Wenersborgs stads område och der bevakades, har vid hållen polisundersökning befunnits vara landsatt från cholerasmittade ångfartyget Polhem och fördenskuld blifvit under uppsigt afsänd till Trollhättan för att, likasom commenderingens dit återgångne Öfverbefäl, författningsmässigt behandlas vid karantänsinrättningen."

**) Uti rapport af den 14 October från Konungens Befallningshafvande i Wenersborg till Kongl. Maj:ts Civildepartement berät-

att, efter hafd communication med sjöfarande från Götheborg och Wenersborg, utan att dock bland dem någon veterligt varit cholerasjuk, den 9 October cholerafall börjat visa sig omkring 10 mil nordvest från Wenersborg på andra sidan af sjön Wenern vid Sjötorps kanalstation;

---

tas om farsotens ytterligare utbredning till "Wenersborg och å stadens område, hvarest först vid Nabbensberg och skeppsvarfvet invid Gropbron flera personer och sedan inom staden en person insjuknat och hafva 4 af de vid Nabbensberg och skeppsvarfvet sjuke redan aflidit; hvarförutan flera å fartyg i hamnen befintlige sjuke af besättningarne, sedan åtskillige af dem emedlertid dött, måst intagas på stadens cholerasjukhus såsom Sundhetsnämndens förliden gårdags afton lemnade rapport närmare utvisar."

Sundhetsnämndens åberopade rapport den 13 October innehåller: "Sedan gårdagens rapport hafva åtskilliga cholerasjukdoms- och dödsfall timat å fartyg i Wassbotten samt vid stadens varf kl. 7 i går afton insjuknat en man på slupen Victor, liggande vid hamngatan under lossning efter undergången 10 dygns observationskarantän. Fartyget uthalades genast till Wassbotten der den sjuke afled i natt. På samma fartyg är Skepparen ytterligare insjuknad. På en blockskuta, kommande från Wenern och liggande under lossning vid varfvet, insjuknade kl. en qvart till 9 förliden afton Skepparen Andersson och afled kl. half 10 f. m. i dag. Å ett annat fartyg äfven liggande i Wassbotten har en man under natten aflidit. En slup ankrade vid pass kl. 10 i dag midt uti Wassbotten, gaf nödsignal med skott och skall hafva alla man om bord sjuka. Till samtliga dessa hafva Doktor Mossberg och Badaren Finn oafbrutet utrest och medhaft medicamenter till de sjukas bestånd. —— Sundhetsnämnden har i dag beslutat, att från och med denna dag icke vidare utfärda Sundhetsbetyg, äfvensom att personer, hvilka nu äro sjuka eller hädanefter blifva det på fartyg här intill, skola genast upptagas på sjukhuset. I anledning häraf äro de på fartygen varande cholerapatienterna af sjukbärare, åtföljde af Doktor Mossberg, efterskickade. På Nabbensberg hafva 2:ne barn under natten aflidit i de der spärrade husen. Vid denna vördsamma rapports afslutande inkom nu, kl. 11, underrättelse att första cholerasjukdomsfallet inom staden inträffat hos Enkan Wennerholm boende i qvarteret Blomman, invid residensgatan. Läkaren har varit der och huset är utmärkt och bevakadt".

samt slutligen att, sedan ångfartyget Arvika med i Wenersborg den 12 October intagne passagerare den 13 anlupit Åmål och den 14 aflemnat passagerarne vid Arvika, den 15 och följande dagar bland dessa och några andra personer cholerafall uppstått i Wermland, som dittills varit friskt, och att den 17 cholera äfven utbrutit i Åmål, förut likaledes frisk.

Att cholerafarsoten genom sjöfarten å Götha elf på likartadt sätt spridt sig från Götheborg år 1834 göres sannolikt, dels deraf att tabellverket upptager för Elfsborgs län 2 dödsfall redan i Juli månad och att maximum af döda för detta län likasom för Götheborgs inträffade redan i Augusti, hvilket förhållande blott egde rum med 2 andra län, Hallands och Jönköpings, dels ock af ofvan meddelade uppgifter att den 31 Juli efter ankomst af 2 sjöfarande från Götheborg, hvilka samma dag i cholera afledo, farsoten genast utbrutit i Westerlanda socken och der likasom i Hjertum härjat grymt *), att redan under första veckan af Augusti farsoten vid Trollhättan var utbruten bland sjöfolk, att densamma i Wenersborg räknas från den 5 Augusti och skördade första offren bland kanalarbetare, samt att i Christinehamn redan i Juli ett dödsfall af cholera är uppgifvet.

4:o *De uppgifter, som från flertalet af de sjuka kommunerna erhållits om de först insjuknade och deras föregångna veterliga beröring med sjuk ort eller person,* gifva vid handen att bland omkring 80 serskilda kommuner, inom hvilka cholerafall förekommit, icke mindre än omk. 50 vetat

*) Konungens Befallningshafvandes i Götheborg rapport till Kongl. Karantäns-Commissionen i Stockholm den 4 Augusti 1834 innehåller: "Från Hjertums pastorat har Kyrkoherden inrapporterat att äfven der börjat visa sig en hastigt dödande sjukdom som befarades vara cholera, så att den 1 dennes i Westerlanda Socken och närheten af Thorskog afledo 3:ne manspersoner och föregångna natten vid Sandören nära Ström och Lilla Edet 2:ne, samt natten till den 2 en man, alla Skeppare, jemte det flere voro sjuka".

redogöra att den först insjuknade antingen, och detta i de flesta fall, besökt smittad ort eller person, eller ock från sådan ort emottagit besök, hvarförutan största delen af de öfrige kommunerna, af hvilka de flesta tillhöra Götheborgs närmaste grannskap, med denna stad underhållit daglig beröring, samt några andra likaledes med närbelägen sjuk ort stått i gemenskap, så att hufvudsakligen blott återstå städerna Malmö och Götheborg och köpingarne Ronneby och Döderhultsvik, alla belägna vid hafskusten och drifvande betydlig in- och utrikes skeppsfart och handel, från hvilka, oagtadt af vederbörande embetsmyndigheter och läkare anställde efterforskningar, på sätt ofvan är berättadt, icke kunnat vinnas någon kunskap, att de först insjuknade haft beröring med smittad ort eller person, hvadan ock pluraliteten af läkare å dessa ställen uttalat åsigten om farsotens uppkomst derstädes af lokala orsaker.

De få uppgifter, som äro förvarade rörande 1834 års farsot i afseende på sättet huru densamma spridt sig, äro till största delen i redogörelsen ofvan meddelade. Vid sidan af ännu ovederlagda bevis bland annat för den mest mördande cholerafarsot i Jönköping *), uppkommen efter inträffande

*) En rapport från Konungens Befallningshafvande i Jönköping den 9 Augusti 1834 innehåller: "här råder en viss hemskhet i anledning af den i Götheborg utbrustna epidemien. I rapport, af egenskap som denna, må icke döljas att både allmänna opinionen här och enskildta bref från Götheborg kalla sjukdomen cholera. Som likväl de Götheborgska auctoriteterna härom ingenting meddelat, har annan officiel handling än bilagde allmänna kungörelse (afstyrkande tills vidare all kommunikation med Götheborg och alla resor dit; daterad den 7 Augusti) här icke egt rum. Oron har emedlertid ökats af följande händelser: för några dagar sedan ankom hit från Götheborg Aktören Collberg i sällskap med flera till Kongl. Maj:ts Spektakler hörande Artister, stadde på återresan till Stockholm. Collberg kände sig illamående vid hitkomsten, intog sängen, fick läkarevård, men dog plötsligt i går på förmiddagen. Vid underrättelsen om Collbergs sjukdom uppkallades stadens 3 läkare på Landscancelliet hvarifrån de på en gång besökte Collberg och återkommo med berättelse att de funnit

derstädes af en cholerasjuk resande från Götheborg, qvarstå efter denna farsot, ännu likaledes ovederlagda, uppgifterna

hans sjukdom mycket maligne utan att den derföre kunde kallas cholera, åtminstone icke den asiatiska. Den 5 dennes anlände hit till staden, äfven från Götheborg, en af länets possessionater, Kapten Q. på W., med familj, alla vid god hälsa, men dagen derpå inkom rapport att bonden, som skjutsat till den näst vid staden belägna gästgifvaregården Dröpshult, icke återkommit till sitt hem, utan funnits död i landsvägsdiket. Ortens länsman hade vid den præliminära undersökningen icke funnit någon yttre åkomma å den döde, äfvensom det blifvit intygadt, att han under skjutsfärden varit frisk och äfven nykter. Aktören Collbergs lik har man icke öppnat, men den döde skjutsbonden har undergått medicolegal behandling. —— I natt har här i staden inträffat 2 dödsfall, en gammal arbetskarl öfver 70 år och ett 5 års gammalt barn, den förre efter 24 och den sednare efter 6 timmars sjukdom; symtomerna voro kräkningar, diarrhé och kramp. Genom flera i denna vecka fallna välgörande åskregn har den heta temperaturen upphört och luften blifvit någorlunda sval".

Den till Kongl. Sundhets-Collegium ingångna berättelsen om ofvannämnda skjutsbondes liköppning har ty värr!, ehuru i Diarium införd, dock numera ej kunnat återfinnas, sannolikt af det skäl att densamma, begagnad för serskildt ändamål vid tillfället, sedermera ej blifvit å vederbörligt ställe aflemnad, men Regementsläkaren Doktor C. A. Wetterbergh, som vid liköppningen biträdt, har för mig uppgifvit att liköppnings-företeelserna öfverensstämt med hvad hos choleralik vanligast finnes.

Under titeln: Choleran i Jönköping eller fullständiga redogörelser huru denna farsot i Jönköping uppkommit och i början blifvit spridd m. m., utkom från trycket 1834 en af derstädes anställde läkarne F. Eneroth, S. E. Sköldberg, C. A. Wetterbergh, N. A. Wilander, Å. E. Hvitfeldt, G. M. Rosling och H. O. Caspersson (hvilka alla, utom den första och de 2 sista, ännu lefva) undertecknad berättelse, hvilken pag. 4 innehåller följande:

"*Huru har sjukdomen uppkommit och spridt sig i Jönköping och hvilka förändringar till sin natur har den visat under sin fortgång?*

Efter de upplysningar vi kunnat erhålla och som genom nyss anställd förnyad undersökning lära blifvit besannade, har sjukdomen först utbrutit hos Aktören Collberg, som från Götheborg anlände hit den 4, insjuknade den 5 och dog den 8 Augusti.

att densamma på andra ställen skulle hafva spontant uppkommit och frågan kan sålunda anses såsom från denna tid olöst öfverlemnad åt en kommande.

Farsoten utbredde sig vidare genom en person, som varit i beröring med Collberg och som bodde i den del af staden, der den dagarne derpå som häftigast spridde sig. De facta, som grunda denna uppgift, finnas upptagna i den berättelse Stadens Sundhetsnämnd inlemnat till Kongl. Karantäns-Commissionen."

Berättelsen är bifogad den legala undersökning, som på Kongl. Karantäns-Commissionens begäran anställdes för "upplysning huru cholerasmittan blifvit i Jönköping införd och i början utbredt sig".

"Resultatet af denna undersökning innefattas i följande:

Utdrag af Politie-protokollet, hållet inför Magistraten å Rådhuset i Jönköping, den 27 September 1834.

S. D. — — — — — — — — — — — —

Magistraten som, i anseende dertill att de personer i choleran aflidit, hvilka kunnat meddela de säkraste underrättelser rörande förhållandet, huru och af hvilka Aktören Collbergs saker förflyttades från Gästgifvaregården till det hus på Förborgen dit Collberg sjelf, såsom sjuk, den 7 Augusti, blifvit transporterad, funnit svårighet att i detta ämne erhålla alldeles fullständig upplysning, har dock ansett de upplysningar som genom förhören vunnits, så tillräckliga, att undersökningen nu kan afslutas; hvarvid Magistraten tror sig böra, dels utur de afhörde personers berättelser och dels äfven af Magistratens egen kännedom rörande de förhållanden som varit föremål för undersökning, till redig uppfattning uppställa följande sammandrag.

Aktören Collberg, hitkommen från Götheborg, i sällskap med några af Kongl. Theaterns personal, logerade, tillika med desse, i öfre våningen af stora huset vid stadens Gästgifvaregård, i hvilken våning alla rummen, utom ett enda, af dem begagnades, och i hvilka de, uti sällskapligt umgänge, hade öppen kommunikation med hvarandra, så att de, efter välbehag, gingo till och från och stundom vistades hos Collberg, äfven sedan denne derstädes, den 5 Augusti, blifvit sängliggande sjuk. Den 6 besöktes Collberg af tillkallad Läkare, Herr Regementsläkaren Doktor Nordstedt, och, sent på aftonen sistnämnde dag, jemväl af annan tillkallad läkare, Herr Professoren och Provincialmedicus Doktor Eneroth. Den 7 Augusti, sedan genom en-

5:o Beträffande *de först insjuknades inflytelse på deras närmaste omgifning af familj, vårdare, grannar och besökande,* så är af flertalet ofvan i redogörelsen meddelade upp-

---

skildta bref från Götheborg underrättelser erhållits att den derstädes uppkomna sjukdom bland folket var hastigt omgripande och dödande samt liknade Cholera Morbus, och sedan Collbergs sjukdom äfven visat cholerasymtomer, kräkning, diarrhé, kallsvett &c., blef, efter rådplägning med Herr Professoren Eneroth samt Herr Assessoren och Stadsläkaren Caspersson, hvilken senare, på anmodan af Magistraten, besökt Collberg, det beslut å Magistratens vägnar fattadt och verkställdt, att samma dag låta förflytta Collberg från Gästgifvaregården till anvisade rum i det hus Veterinärläkaren Sjöberg bebodde på Förborgen, der Collberg, under fortsatt läkarevård, afled den 8, kl. 11 förmiddagen. Det visade sig ej otydligt att läkarne voro af skiljaktiga meningar om rätta egenskapen af Collbergs sjukdom. Den tvifvelaktighet som hos dem var mer och mindre rådande, och deras obestämda utlåtelser derom, må antagas både såsom bevis på svårigheten att då genast kunna med visshet urskilja om sjukdomen var den verkligt farliga choleran, enär ingen af dem någonsin förr sett denna sjukdom, och äfven såsom en försigtig förbehållsamhet, i afsigt att icke gifva anledning till farhåga eller sinnesoro hos allmänheten, så länge ingen smitta af sjukdomen än visat sig hos någon af dem som med Collberg varit i beröring, och förhoppning följaktligen ägde rum att faran för smitta således möjligen kunde blifva obetydlig; men fastän ett af Herr Doktor Nordstedt meddeladt, numera till allmän kunskap kommet, betyg antyder, att han ansett Collbergs sjukdom hafva varit af sådan beskaffenhet att den, att sluta af betygets innehåll ej liknat cholera morbus, och fastän tillvarelsen af detta betyg kunnat föranleda att de andre läkarne ej eller nu efteråt velat officielt uttala en motsatt mening, kan det dock icke blifva serdeles svårt att, om så skulle behöfvas, med all aktning för hvarje annans olika mening och öfvertygelse, bevisa, att de sjukdoms-symtomer hvari Collberg aflidit, voro till utseende eller yttre kännetecken lika med dem, hvari, straxt derefter, andre personer härstädes blifvit sjuka och aflidit, hvilken sjukdom, sedan den genom smitta så utbredt sig, att af stadens folkmängd 4300 personer, deraf kan antagas att 4000 qvarblifvit i staden, inom en månads tid minst 13 à 1400 varit sjuka och 600 aflidit, helt säkert *alla* läkare här varit tjenstgörande, öppet förklarat vara verklig cholera morbus.

gifter ådagalagdt, att oftast inom samma familj, hus och närmaste granskap korrt efter hvarandra följt flera sjukdoms- och

---

I frågan om sjukdomens smittsamhet och huru smittan här uppkommit och i början utbredt sig, kan Magistraten intyga, att ännu icke är veterligt att någon här i staden eller trakten, före Aktören Collberg varit besvärad af sådan sjukdom hvari han och det förut nämnde stora antalet personer efter honom aflidit. Genom undersökningen har otvifvelaktigt upplysning vunnits, att Arbetskarlen Malmberg, den 7 Augusti, varit uppe i öfre våningen af stora huset på Gästgifvaregården, och att Malmberg inne i salen, nära intill det rum deri Collberg låg sjuk, af den i Collbergs sällskap varande Aktören Lemos, hvilken vid Collbergs sjuksäng varit med honom i beröring, fått emottaga penningar, troligen för någon tjenstaktighet som Malmberg åt Lemos eller någon i dennes sällskap gjort eller skulle göra; — att Malmberg, som vistades på Gästgifvaregården när Collberg derifrån affördes, stående 10 à 12 alnar nära den vagn hvari Collberg af andre personer upplyftades då han åkte derifrån, senare på eftermiddagen sjelf för Murare-arbetaren Quennerstedt omtalat, hvad ock andre numera aflidne personer i lifstiden berättat sig hafva sett, att Malmberg burit saker från Gästgifvaregården för en af honom så kallad Comediant, hvilken ej kunnat vara någon annan än Collberg, emedan ingen af de andre Aktörerne den dagen flyttade från Gästgifvaregården; att Malmberg påföljande natten kl. 1, sjuknat i cholera-symtomer och den 9, kl 5 på morgonen, aflidit; att Gossen Carl Lundqvist, dels för Tornväktaren Jonsson, dels för 2:ne pigor i Enkan Scharmans krog, berättat att han biträdt Malmberg att bära Aktören Collbergs saker från Gästgifvaregården; att äfven Lundqvist korrt derefter sjuknat och dött i cholera; att Collberg, då han, den 7 Augusti, åtföljd af den Qvinsperson som skött honom i sjukdomen, åkte från Gästgifvaregården till Förborgen, icke hade med sig i vagnen mer än kläderna på kroppen och ett chatull, samt af Gästgifvarens sängkläder en filt och 2:ne dynor, hvilka till Gästgifvaregården genast återfördes, hvilket förhållande tyckes gifva trovärdighet åt Malmbergs och Lundqvists i lifstiden afgifne berättelser att de burit Collbergs saker, dels emedan det måste antagas att Collberg, hvilken helt säkert haft med sig i koffert eller kappsäck flere kläder och saker än dem han hade i vagnen då han åkte från Gästgifvaregården, på något sätt fått desse kläder och saker transporterade derifrån till det hus på Förborgen dit han flyt-

dödsfall, äfvensom att många sjuksköterskor och likbärare sjuknat och aflidit, samt 2 läkare fallit offer för farsoten.

1834

tades der han blef i behof att begagna dessa saker, såsom linne och dylikt mera, dels emedan ingen upplysning kunnat erhållas att han på annat sätt än medelst det biträde Malmberg och Lundqvist uppgifvit sig hafva för erhållen betalning lemnat, fått sakerne flyttade från Gästgifvaregården; — att AktörenLemos, hvilken också åtföljt Collberg från Gästgifvaregården och vid återkomsten dit haft på sig samt sedan begagnat Collbergs nattrock och mössa, den 9 Augusti blifvit illamående, klagande öfver qväljningar och hufvudvärk, i hvilket sjukligheten stillstånd han sistnämnde dag, jemte de öfriga af resesällskapet utom Collberg, från staden afreste; äfvensom att Collbergs Betjent, vid afresan den 9, på lika sätt var sjuklig; hvilka omständigheter ansetts böra i upplysningsväg tagas i beräkning, ehuru man vet att desse personer kunnat öfvervinna sjukdomen och på resan till Stockholm tillfrisknat; att Färgeriarbetaren Barks hustru, som i Veterinärläkaren Sjöbergs hus på Förborgen skött den sjuke Aktören Collberg, korrt efter dennes aflidande sjuknat och aflidit i Cholera; att Hofrätts-Commissarien Agards dotter, till åldern ett barn, uti det hus på Svenska Maden fadren bebodde, sutit i ett öppet fönster i nedre våningen när 2:ne af de då på Gästgifvaregården boende Aktörer ditkommit och på ett par alnars afstånd från flickan gått upp och ned på en vid fönstret varande trappa till öfre våningen, der de besett ett rum som var ledigt att få hyra; att nämnde flicka samma dag sjuknat och den 9, klockan 1, aflidit i cholerasymtomer; att sedan Malmberg, som bodde i ett hus på Båtsmansbacken, den 9 aflidit, Klockaren Lindqvist tidigt på förmiddagen, den 10, infunnit sig uti det rum hvari Malmberg dött, derefter Lindqvist, sistnämnde dag kl. 12, under tjenstgöring i Kyrkan, sjuknat, begifvit sig hem samt 5 à 6 timmar derefter aflidit i cholera; att hustru Ström, som från gatan genom öppna fönstret till det rum hvari Malmberg då låg sjuk, haft samtal med dennes inne i rummet varande hustru, kort derefter fick cholerasjukdom och afled; att förre Tullbetjenten Melins barn, som också stått vid öppna fönstret till Malmbergs rum, nära efter hans dödsfall derstädes, straxt derefter sjuknat och dött; att af de fyra personer som den 9, från rummet deri Malmberg dött, utburit hans lik till ett annat rum, och sedan den 10, burit liket till Kyrkogården, tre korrt derefter fått cholerasjukdom och aflidit; att Malmbergs Enka, tvertemot för-

1834 års cholerafarsot företedde i den mest fasaväckande grad förhållandet att inom samma familj och hus, utan

---

bud, den **10**, då mannen begrofs, bjudit till sig några personer, hvilka på eftermiddagen infunnit sig i sterbhuset och åtnjutit förplägning, och att af desse bjudne, Tullbetjenten Melins hustru sjuknade och afled genast samt mannen och dennes broder Muraren Melin korrt derefter; äfvenså hustru Sophia Hults dotter; samt att hustru Sophia Hult och förre Bokbindaren Moberg, begge boende i samma hus Malmberg bebodde, jemväl snart sjuknade i cholera, men genom läkarebiträde återställdes till hälsan; att Skolvaktmästaren Hallberg och Kyrkovaktaren Sandqvist, hvilka den **11**, från det rum deri Klockaren Lindqvist aflidit, burit liket till ett annat rum, begge, samma dag på eftermiddagen insjuknat i cholera, men genom tidig läkarevård undsluppit döden; samt att Enkan Lundman, Arbetskarlen Ljungberg, Pigan Stina, Hustru Fagergren och Arbetskarlen Rudell, hvilka alla varit inne hos Tullbetjenten Melin och dennes hustru, då de lågo sjuka, kort derefter insjuknat och aflidit.

På sådant sätt utbredde sig choleran den **10**, **11** och **12** ganska hastigt, först bland folkmängden på den tätt bebodda Båtsmansbacken, så att hela hushåll utdogo. Dödligheten var der så häftig, att icke 20 personer blefvo vid lif. Genast inträffade sjukdomen och dödlighet också i den till Båtsmansbacken gränsande östra delen af stadens östra qvarter och derintill varande Svenska Maden, samt vidgade sig allt mer och mer i vester inåt hela staden, der choleran rasade i hela fjorton dagars tid innan den kom till Förborgen, belägen på andra sidan om vestra kanalen och Artilleri-tyggårdshusen; men så snart sjukdomen visat sig på Förborgen, utbredde den sig der bland den tättboende folkmängden lika hastigt och förskräckligt, så att hvar 4:de person afled. Under det sjukdomen så rasade, var här en stark sommarhetta och lugnt väder. Stadens belägenhet, omgifven af sjön Wettern på norra samt kärr och 2:ne små sjöar på södra sidan, i en dal mellan stora bergshöjder åt öster och vester, förutsätter obestridligt att, under sådan temperatur, sjelfva luften var osund; och att sådan osund luft antager och fortplantar cholerasmitta, då den från smittad person eller smittade varor som kommit till stället, dragit till sig smittan, är lika obestridligt; men choleran uppkommer icke endast af sig sjelf i sådan osund luft. Om så vore, skulle sjukdomen här hafva visat sig i alla stadens delar på en gång, hvilkas

skillnad mellan samhällsklasser, de flesta, om ej alla, personerna kunde vara bortryckte inom ett eller annat dygn. Spridda uppgifter från denna tid omtala ock en stor dödlighet bland skjuksköterskor och likbärare.

Uppgifterna, sådana de blifvit lemnade och här ofvan meddelade, synas mig alltså otvunget ådagalägga icke blott det obestridda förhållandet, att en frisk persons besök å cholerasjuk ort kan hafva till följd hans insjuknande i cholera, an-

---

vidd är inskränkt inom en lika belägenhet; äfvensom cholera i sådant fall bordt uppkomma äfven på andra lika belägna ställen här i trakten och annorstädes vid samma tid, hvilket dock ej inträffat. Här har beklagligtvis den säkraste erfarenhet stadgat allmän öfvertygelse, att choleran är starkt smittande, på samma sätt som andra smittsamma sjukdomar, så att friska personer, så vida de haft fallenhet att taga åt sig smitta, blifvit smittade och sjuka, derigenom att de varit med cholerasjuka i beröring, eller varit inom deras dunstkrets, eller inandats den luft som i sjukrum eller eljest omgifvit den sjuke, eller behandlat den sjukes kläder och sådana saker som kunnat tilldraga sig smitta eller behandlat lik efter personer som dött i cholera, eller ock burit eller begrafvit sådana lik och insupit lukt af dem, i afseende på hvilken senare omständighet må till upplysning omnämnas, att Herr Kongl. Hofpredikanten och Prosten Wetterling, Sundhetsnämndens Ordförande, hade, den 16 Augusti, 20 friska likbärare och dödgräfvare i tjenstgöring, af hvilka, den 23, ej flera än 2 voro qvar, emedan 12 voro döde och 6 sjuke i cholera. Sjukhusinrättningar och alla möjliga åtgärder till sjukdomens hämmande vidtogos med största skyndsamhet samt ifrigaste bemödande och ansträngning, så snart sjukdomen visade sig, och fullföljdes så länge den fortfor, så att ingen ännu kunnat anföra klagan öfver försummelse och vårdslöshet, men detta oaktadt blef de sjukas och dödas antal, i förhållande till folkmängden, så stort, att man ej vet att choleran i någon annan stad i Europa rasat så förskräckligt som här. Med antagande att hvarken cholera eller någon annan farsot är så smittande, att alla på stället varande menniskor på en gång deraf skola sjukna och dö, helst i fall choleran varit af sådan egenskap, hela samhället härstädes nu varit utdödt, kan ingen af dem som här sett sjukdomsförhållandet, sätta cholerans smittsamma beskaffenhet i tvifvelsmål.

tingen på stället eller först någon tid efter återkomsten till frisk ort, utan ock

att å fartyg, som besökt cholerasjuk ort, oagtadt all den renande och skyddande inflytelse, som borde kunna påräknas af sjövindarnes fria spel under bortresan och af förflyttningen till ett nytt och friskt luftstreck och land, cholerasjukdomen kunnat fortlefva och skörda nya offer ännu åtminstone inom de första 2 veckorna efter afgång från den sjuka orten; hvilket förhållande förutsätter, antingen att sjukdomen, ådragen i den sjuka hamnen, så länge kan ligga hos individen dold innan den slutligen utbryter, hvarvid dock möjligtvis varningen af förebådande diarrhé kan hafva försummats, eller ock att fartyget genom vistandet i sjuk hamn af lokalinflytelsers verkan blifvit sjelf till sjuk ort en miniatur förändradt med förmåga att sedan genom egna lokalinflytelser underhålla farsoten, eller sluteligen att sjukdomen näres och fortplantas af de sjuka individerna;

att vidare, efter cholerasjuke personers intagning från fartyg å karantänssjukhus, bland den förut friska betjeningen och å frisk ort dödsfall af cholera kunnat uppstå; hvarvid, med inrymmande af all skälig inflytelse åt kroppslig öfveransträngning, personliga beröringen med den sjuke svårligen bör kunna förbises såsom hufvudsak, den må hafva verkat physiskt eller psychiskt;

samt slutligen att, i talrika fall, efter det en förut frisk person, sedan beröring med sjuk ort eller person nyligen föregått, i sitt förut friska hem i cholera insjuknat och tillfrisknat eller aflidit, hans närmaste, förut friska, omgifning till större eller mindre antal äfven af cholera angripits, icke blott der den befunnit sig i ofördelagtiga sanitära förhållanden, utan till och med der densamma varit stadd i gynnsamma yttre lefnadsvilkor, samt att farsoten snart derefter å orten vidare spridt sig; hvarvid likaledes, med utrymme lemnadt åt inflytelsen af den kroppsliga ansträngningen, de physiska och psychiska följderna af personlig beröring med den cholerasjuke nödvändigt måste i beräkning tagas, så länge ej af

erfarenheten bevisadt blifvit, att kroppslig öfveransträngning och sinnesoro, vare sig ensamme eller i förening med osunda lefnadsförhållanden, äfven förmått framkalla elakartad cholera å tid och ort, der sådan farsot icke varit gängse.

Då sålunda af de enskildta iagttagelserna åtminstone om 1850 år cholerafarsot i Sverige något annat erfarenhets-utslag, enligt min uppfattning, ej kan hämtas, än det att sjukdomen ej blott kan genom personlig beröring fortplanta sig, utan äfven har genom sådan beröring blifvit spridd, vinner denna åsigt äfven ökadt stöd af en blick på farsotens lokala utbredning i det hela, hvilken, efter inhemtande af de upplysningar, som ofvan meddelats om sjukdomens förhållande bland sjöfarande till rikets kuster och å Götha elf med Wenern, omisskänneligen befinnes stå i det bestämdaste directa förhållande till sjötrafiken, dess rigtning och liflighet.

Under nödvändigt medgifvande att cholerafarsot någorstädes i verlden och möjligen flerstädes har uppstått och kan uppstå af rent lokala förhållanden, synes mig dock det ofvan anförda, enligt gällande grunder för all naturvetenskaplig forskning, ännu åtminstone icke kunna tillåta antagandet, att de negativa resultaterna af undersökningen om farsotens uppkomst i Malmö, Götheborg, Ronneby och Döderhultsvik skulle utgöra giltiga bevis att farsot af elakartad cholera äfven i vårt land kan genom lokala förhållanden ensamt framkallas.

Jag har ansett dessa slutsatser otvunget framgå ur ofvan meddelade uppgifter, betraktade i sin helhet — jag har äfven, utöfver det närmaste området för min verksamhet såsom referent, ej dragit i betänkande att såsom mitt omdöme redan här uttala dem vid sidan af alldeles motsatta åsigter, hyllade af den Hälsovårdsstyrelse öfver England, för hvars utmärkta förtjenster om sanitära reformer nog loford saknas, — jag har gjort detta, utan att ännu hafva uttryckligen reserverat den vetenskapliga kritikens rätt att granska uppgifterna, utan att sjelf hafva behandlat dem på annat sätt, än såsom gifna enheter, af hvilkas summe-

rande resultaterna hämtats. Detta mitt förfarande har jag trott föreskrifvet af pligten att efter förmåga främja sanningens uppdagande, i öfverensstämmelse hvarmed det legat utom min befogenhet såsom referent af officielt meddelade uppgifter att underkasta dessa någon kritik, som kunnat till förmån för en eller annan åsigt modifiera innehållet. Då jag likväl genom dessa uppgifters sammanställande till några slutsatser öfver farsotens allmänna förhållande på visst sätt gått andras omdömen i förväg, har detta skett just för att så mycket lättare och säkrare bereda utgångspunkter för den vetenskapliga kritiken, af hvilken jag hoppas mången vigtig belysning.

Vid sidan af det resultat, som hittills vunnen erfarenhet inom vårt land sålunda synes gifva vid handen och underställa framtida pröfning och bekräftelse: *att cholerafarsoten härstädes visat sig spridas genom personlig beröring*, detta ord, analogt med contagium, taget i sin vidsträcktaste betydelse, *eller vara,* hvad man vanligen kallar, *smittosam*, måste dock äfven framhållas det icke mindre vigtiga och af uppgifterna likaledes bekräftade förhållandet att 1000:tal af personer från friska orter kunnat besöka cholerasjuka orter utan att veterligt deraf hafva fått cholera, äfvensom att flera, som genom sådant besök fått cholera, efter hemkomsten dock ej spridt någon smitta — ett förhållande, som, i fullkomlig analogie med hvad om andra, såsom smittosamma ansedda, sjukdomar kändt är, ovedersägligen ådagalägger, att blotta smittämnets närvaro *ensamt för sig* hvarken innebär vilkoret för det individuella sjukdomsfallet, eller ännu mindre förmår att framkalla någon farsot. I vida högre grad, än för någon annan smittosam farsot, synas ock uppgifterna om det egendomliga i cholerafarsotens förlopp och urval af personal och lokal hafva styrkt, att för dess uppkomst, tillvaro och utbredning fordras en samverkan af talrika factorer och att inflytelsen af den, till sitt väsende okända, factor, som vi kalla smittämne, åtminstone ganska ofta kan undgås, då denne af andra factorer saknar all medverkan, hvaremot der,

hvarest, bland andra, möjligen talrika, outredda factorer, osunda bostäder, otjenlig diet, liderlighet, otillräcklig beklädnad, öfverdrifven kroppsansträngning eller fruktan m. m. samverkat, mottagligheten för sjukdomen så stegrats, att blotta inandandet af luften eller vistandet äfven på afstånd från den egentliga sjukdomshärden ej sällan tyckes hafva varit tillräckligt att framkalla cholerautbrottet.

Då erfarenheten sålunda redan för det *individuella* sjukdomsfallet och i vida högre grad för chlolera*farsoten* synes bestämdt hänvisa på en nödvändig samverkan af många factorer, bland hvilka sannolikt flera ännu äro okända, så afvisar den ock antagligheten af hvarje theori, som åt någon viss factor vare sig af individuell eller planetarisk, contagiös eller miasmatisk art, vill inrymma *uteslutande* inflytelse på *farsotens* tillvaro.

I öfverensstämmelse härmed synes mig ock såsom erfarenhetsvitsord kunna antagas, att framgången af skyddsåtgärder mot cholerafarsoten bör bero deraf, att dessa åtgärder icke ensidigt rigtas mot blott en viss förutsatt factor, utan omfatta så många som möjligt af de kända, att man i sina bemödanden väl kan lyckas både genom försöken att utestänga eller qväfva gnistan, jäsningsämnet, smittämnet, och genom försöken att upphäfva eller minska antändbarheten, jäsbarheten, mottagligheten, men att man naturligtvis säkrast skall vinna målet, der man, så vidt möjligt, rigtar sin verksamhet mot så väl det ena, som det andra. Valet af den ena eller andra utvägen synes mig ock i många hänseenden beroende af lokalförhållanden, men fördelen deraf, att, der sig så göra låter, främst söka undanrödja mottagligheten för smittämne, dock alltid vara störst, så framt den sanitära reformen erbjuder värn ej blott mot cholera utan mot alla sjukdomar, och i sin fulländning innebär obehöfligheten af andra åtgärder.

Vidtagne skyddsåtgärder och hälsotillstånd i de län, som från cholerafarsoten blifvit förskonade.

1:o) Christianstads län *):

Jemte kraftiga åtgärder för sundhetspolis och förberedelser för möjligen behöflig sjukvård beslutade innevånarne i Christianstad enhälligt den 19 Augusti spärrning af staden, hvilken ock samma dag i verket sattes medelst vakter utom stadsportarne, hvarjemte karantänshus för resande inrättades, skjutsombytet förlades på lämpligt ställe utom staden, vite af 20 R:dr B:co utsattes för inträngande i staden på oloflig väg, och varor från smittad ort äfven underkastades 5—10 dygns rening. Spärrningen upphäfdes den 11 November, sedan den enligt uppgift skall hafva blifvit med stränghet och utan undantag handhafd. Öfverträdelse af stadgandet mot obehörigt inträngande i staden skall icke hafva inträffat och ingen cholerasjuk vid spärrningslinien hafva blifvit anhållen. Kostnaderna för spärrningen och öfriga åtgärder äro uppgifne till B:co R:dr 622. Läkaren »tror sig hafva erfarit, att bland de upplyste och fördomsfrie är deras antal här å orten icke serdeles stort, som hafva förtroende till spärrningar.«

Staden Engelholm var likaledes enligt innevånarnes beslut spärrad från och med den 21 Augusti till och med den 6 November, hvarjemte tillgång till karantän var beredd. »Som ett större förtroende visades för spärrningsåtgärderna och nära nog allmänt antogs, att cholerafarsoten derigenom kunde utestängas, visades naturligtvis jemväl all möjlig noggrannhet vid spärrningens handhafvande« och andra undantag

*) Enligt uppgifter af vederbörande Provincial-läkare Doktorerne Boström, Scholander och Bratt, hvar för sitt district.

egde ej rum än de, som författningarne medgifva. Kostnaderna för spärrning och förberedelser till sjukvård uppskattas till omkring 450 R:dr B:co. Någon cholerasjuk anhölls ej vid spärrningslinien.

Utom den bevakning, som från sjösidan medelst serskilde observations-karantäner, försedde med läkare, egde rum i Cimbritshamn, Åhus och Torekow, hölls Cimbritshamn spärrad från den 24 Augusti till den 14 October medelst vakter å inkörsvägarne, hvarjemte ett karantänshus var inrättadt, der 5 personer från smittade orter undergingo observation. »Full conseqvens vid spärrningen var omöjlig, alldenstund dertill ovilkorligen skulle fordrats likstämmighet i anordningarna för både staden och hela den ort, hvars innevånare hafva ständig beröring med staden. Förtroendet för dess ändamålsenlighet lugnade i början de lättast uppskrämda, men måste vika för erfarenheten om spärrningens ofullständighet, hvaraf ock följden blef dess upphörande.« Kostnaden uppgick till omkring B:co R:dr 100. Någon cholerasjuk anhölls ej vid spärrningslinien.

Ett fiskeläge Brantevik, en half mil från Cimbritshamn, spärrades äfven, men endast en kort tid, emedan innevånarne snart insågo omöjligheten af conseqvens i handhafvandet.

Å landsbyggden inom länet egde deremot ingen spärrning eller bevakning rum med undantag för vakter vid en eller annan större enskild egendom. Marknaderne i länet blefvo dock under tiden aflyste.

Till hvad ofvan, pag. 45, om hälsotillståndet i länet anfördt är kan här endast förtjena tilläggas, att, ehuru ej få fall af diarrhé iagttogos under September månad, hälsotillståndet dock i det hela var godt och att i October det gastriska sjukdomslynnet redan undanträngdes af inflammatoriskt och frossor, dock ej i någon betydlig utsträckning.

I afseende på förhållandet inom länet år 1834 upplysa Provincial-läkarens då afgifne årsrapporter att den vanliga

cholera biliosa l. æstiva varit allmänt gängse och uppgifvas från länets vestra del flera tusende personer under den starka hettan i Juli, Augusti och September månader, serdeles emellan den 26 Juli och 27 Augusti, hafva lidit af diarrhé, kräkning, kramp m. m., af hvilka symtomer äfven 6 personer skola aflidit. Ehuru sjukdomen säges till sin karakter varit godartad, var den dock enligt Provincial-läkarens uppgift till sin intensitet vida allvarsammare än den vanliga cholera sporadica, som, få år undantagne, visat sig i Julii och Augusti vid sjökusten under hela hans tjenstetid och yttrade sig svårast hos dem, som bebodde fuktiga ställen. Endast vid länets östra ända i Edenryds by antogos fall af asiatisk cholera hafva förekommit mellan den 2—14 October till ett antal af 7, af hvilka 5 afledo, alla inom medelåldern, 2 af manligt och 3 af qvinligt kön. Sjukdomen ansågs öfverförd från det nästgränsande Blekinge, der den var gängse. Stränga spärrningsåtgärder vidtogos. I granskapet förekommo dock 5 misstänkta fall.

2:o) Kronobergs län *):

Wexiö stad höll vid vägarne till Skåne och Blekinge ständig bevakning från den 27 Augusti till den 9 November och underkastades från nämnde ställen kommande och andra misstänkte personer rökning innan de i staden insläpptes. En karantänsplats för sjuke fanns ock, men behöfde ej anlitas, då ingen cholerasjuk blef anhållen. »Förtroendet för spärrning var i allmänhet ringa och voro försigtighetsmåtten, som vidtogos i Wexiö, mera för att lugna dem, som voro fruktande, än i förhoppning att kunna utestänga farsoten.« Kostnaden för bevakningen, inclusive förberedelser till sjukvård, uppgick till B:co R:dr 656.

På landsbygden vidtogos inga andra skyddsåtgärder än att några marknader inställdes vid gränsen af Skåne och Blekinge.

---

*) Enligt uppgift af Provincial-läkaren Doktor Wennberg.

Till hvad ofvan, pag. 44 och 45, är anfördt om hälsotillståndet i länet förtjenar tilläggas, att detsamma under årets sista qvartal i allmänhet fortfor godt, men att vid medlet af October i Wexiö åter visade sig några fall af diarrhé, ett par gånger förenade med lindrig kramp, hvarefter mot månadens slut flerstädes yppades smittkoppor, här och der äfven fall af nervfeber, hvilka dock voro af korrt varagtighet.

År 1834 uppger tabellverket inom länet under Augusti till November månader i cholera döde: å landsbyggden 15 och i Wexiö stad 32, eller hvar 70:de af innevånarne. Af de döde tillhörde 20 manligt, 27 qvinligt kön, 7 åldern under 10 år, 22 mellan 10—50, 18 öfver 50 år. Några närmare uppgifter om sjukdomen hafva ej varit tillgängliga.

3:o) Jönköpings län *).

Utom förberedelser för möjligen behöflig sjukvård och på Provincial-läkarens förslag öppnade dispensatorier för läkemedel åt de fattige mot magplågor, samt bemödanden att ordna sundhetspolis, blef i Jönköping genast efter underrättelsen om cholerans utbrott i Malmö fråga väckt om spärrning, men denna åtgärd inför Konungens Befallningshafvande af samtlige läkarne afstyrkt, och förklarade sig vid detta tillfälle stadens innevånare enhälligt icke hugade att betjena sig af rättigheten till spärrning. Efter farsotens utbrott i Götheborg beslutades dock af stadens innevånare spärrning, som den 30 September började och till den 2 December fortfor medelst bommar och vakter vid stadens inkörsvägar, genom hvilka resande, som ej medförde rent sundhetspass, afhölls från vistande i staden och hänvisades till hästombyte och qvarter i serskildt hus, beläget 20 à 30 alnar utom ena förstaden, samt sjuk person skulle föras till

*) Enligt uppgift af Provincial-läkaren Doktor S. E. Sköldberg.

läkare boende midt emot det tillämnade cholera-sjuk-huset.

Spärrningskostnaden är uppgifven till B:co R:dr 800. »Förtroendet för spärrning var ingalunda stort. Ingen enda af hela Sundhetsnämnden yrkade på eller gillade densamma. Vid sammanträdet på Rådhuset, då spärrningen beslöts, medgafs den såsom concession åt 3 à 4 serdeles ifriga för spärrningsåtgärden. Redan efter 14 dagars spärrning började några tröttna och ledsna; de fleste, som sågo hur all spärrning kan tillintetgöras och eluderas, andra åter fruktande för kostnaderna sökte att få nytt sammanträde för åstadkommande af spärrningens upphörande, men detta afböjdes af Sundhetsnämnden, som kunde befara att choleran utbröte här efter spärrningens upphörande, hvilket då skulle gifva vapen i händerna på de få, hvilka i spärrningsåtgärden trodde sig hafva skydd och räddning. Först den 2 December hölls ånyo sammanträde, sedan mer än två tredjedelar af dem, som tecknat sig till frivillig vaktgöring, undandragit sig detta besvär, och då höjde sig ingen röst för fortfarande spärrning oagtadt choleran var Jönköping närmare än någonsin. Sedan stadens spärrning varit upphäfd vid pass 8 dagar, sammankallades ånyo stadens innevånare för att höras om ny spärrning i anledning af cholerarykten från Ulricehamnstrakten. Staden beslöt då med stor pluralitet att ej spärra. Jag tror att opinionen här är så öfvervägande mot spärrning och karantäner, att de ej vidare här lära komma å bane« (Sköldberg). Ingen cholerasjuk anhölls vid spärrningslinien.

Hälsotillståndet i staden var, med undantag för spridda fall af koppor, hela hösten serdeles godt; endast under sista veckan af October och första veckorna af November anmärktes, under herrskande sydlig vind, serösa, catarrhala diarrhéer, hvilka med inträdd nordlig vind under sednare hälften af November upphörde.

»Då Jönköping spärrade sig, föranstaltade också Grenna om spärrning och på samma sätt. Vakthållningsskyldigheten bestreds från hus till hus en omgång staden igenom, men

när kallelsen inträffade andra omgången undandrog mängden sig besväret och vid nytt hållet sammanträde beslöts att ej vidare sig med spärrningen befatta.« Ingen cholerasjuk anhölls.

Ekesjö företog inga spärrningsåtgärder, och Provincial-läkaren veterligt ej heller något härad eller någon socken inom länet.

Sedan med Augusti månad allestädes upphört de mag-oordningar, som åtföljt rötmånadens starka hetta, var hälsotillståndet å landsbygden i hela länet utmärkt godt under September månad, men i October förekommo, utom smittkoppor, i Södra Wedbo och Westbo härader spridda fall af dragsjuka, diarrhé, rödsot och nervfeber.

År 1834 uppger tabellverket af cholera döde inom Augusti och September månader i Jönköping 636 och på landsbygden 112, eller för hela länet 748 personer, deraf 329 af manligt och 419 af qvinligt kön, 119 under 10 år, 337 mellan 10—50 och 292 öfver 50 år. Om farsotens förhållande i Jönköping är till en del ofvan, pag. 331 o. f., underrättelse meddelad enligt afgifne officiella rapporter. Dåvarande läkarnes berättelse, intagen i Svenska Läkare-Sällskapets Nya Handlingar, Band. 1, pag. 81, upplyser ytterligare bland annat att i staden »nästan ingen fanns, som icke i högre eller mindre grad kände åtskilliga sjukdomsförebud och af läkarne begärde råd och föreskrifter.«

4:o) Östergöthlands län;

Enligt den 19 September innevarande år ankommet svar från Konungens Befallningshafvande vidtogs å landsbygden inom länet ingen spärrning eller likartad åtgärd till farsotens utestängande.

Deremot har Magistraten i Linköping upplyst »att någon spärrning, till följe af stadens innevånares derom fattade

beslut väl icke egt rum; men att under tiden från den 6 October till den 24 påföljde December en serskild afdelning af Sundhetsnämnden vaktgjort å stadens gästgifvaregård, för att tillse, det okände resande eller personer, som från cholera-smittad eller misstänkt ort ankommit, icke finge, under någon förevändning, från åkdonet sig aflägsna, derest de ville sin resa genom staden fortsätta, och att, om den resande ämnade i staden qvardröja, låta ledsaga honom till den bestämda karantänsplatsen. Åtgärden föranledde endast kostnaden för ett rum å gästgifvaregården, och ingen cholerasjuk anhölls.

Magistraten i Norrrköping har meddelat att stadens Sundhetsnämnd, som, utom dess 2:ne Kyrkoherdar, Läkare och Apothekare, består af 36 ledamöter, så snart underrättelse erhållits om cholerans utbrott i Malmö, den 22 Augusti, beslutat »att till förekommande af smittans hitförande med resande och sjöfarande, staden skulle bevakas så väl till lands som sjöss. Sedan ett antal af 240 personer tecknat sig att utan ersättning bestrida landsbevakningen, tog denna sin början den 27 Augusti och fortfor oafbrutet till den 24 påföljande December. — Sjöbevakningen åter började den 25 Augusti och upphörde den 24 November. Till sistnämnde bevakning användes en Jagt med befäl och besättning i ändamål att tillhålla sjöfarande från smittade eller för smitta misstänkte orter att icke inlöpa i stadens hamn förr, än de undergått föreskrifven karantän. En karantänsplats anskaffades jemväl $\frac{1}{8}$ mil utom staden vid Säteriet Himmelstadlund, hvarest för cholerasmitta misstänkte personer, som ville här qvarstadna, borde i karantän förläggas.« Med afdrag för kostsamma förberedelser till sjukvård medelst anställde Expectance-läkare, Sjukhus, Sundhetsbyråer m. m., kan egentliga kostnaden för bevakningen uppskattas till något öfver 1 400 R:dr Banko. »Huruvida de af Sundhetsnämnden vidtagne åtgärder mot choleran må tillskrifvas den lyckliga omständigheten, att sjukdomen, under det densamma härjade på flera orter inom riket, icke hemsökt detta samhälle, kan naturligtvis ej med

någon visshet afgöras, men att allmänna omdömet är, det spärrningsåtgärderna i väsendtlig mån bidragit att afvärja sjukdomens inträdande här i samhället, kan Magistraten ej annat än vitsorda.« Ingen cholerasjuk uppgifves anhållen vid spärrningslinien.

Magistraten i Söderköping har inberättat, »att sedan Sundhetsnämnden vid sammanträden den 30 Augusti och den 1 October beslutat, att någon spärrning till förekommande af beröring med smittade orter eller person icke borde tills vidare vidtagas; så, efter det cholerafarsoten utbrutit i köpingen Döderhultsvik, hade stadens innevånare blifvit kallade till allmänt sammanträde å Rådhuset den 16 October, dervid samhällets, då talrikt tillstädesvarande, medlemmar, uppå tillstyrkan af jemväl närvarande Herr Provincial-läkaren D:r F. A. Djurberg och Herr Brunns-intendenten Doctor J. O. Lagberg, förklarade enhälligt, att några åtgärder, såsom i allmänhet ändamålslösa, icke borde vidtagas, för att hindra resande från smittade eller för smitta misstänkte orter att i staden inkomma och sig uppehålla, såsom en följd hvaraf någon fråga derom icke vidare blef väckt; men i anledning af Konungens Befallningshafvandes Kungörelse af sistnämnde dag, deri Sundhetsnämnderne i de socknar, som ligga utmed segelled, uppmanades att sjelfve eller genom utsedde uppsyningsmän hafva tillsyn derå att person från land ej hade kommunikation med fartyg från cholerasmittad eller derföre misstänkt ort, beslöt Sundhetsnämnden den 18 October, att för sådant ändamål vakt skulle hållas vid stadens lastageplats vid Götha Kanal, och hvarmed började samma dag och fortsattes till seglationstidens slut, från kl. 6 f. m. och intilldess mörker inträffade, utan att denna vakthållning, som bestriddes turvis af de stadens innevånare, som derom af Sundhetsnämnden anmodades, erfordrade några serskildte kostnader, och utan att någon cholerasjuk blef anhållen.«

Från Wadstena har Magistraten tillkännagifvit: »att i enlighet med stadens innevånares vid allmänt sammanträde den 3 sistlidne October uttalade åsigt, härvarande Sundhets-

nämnd föranstaltade observationsbevakning vid stadens sjö- och landt-tullar; att denna bevakning, som tog sin början den 6 October och upphörde med påföljande November månad, afsåg att, om resande, hvilken antingen inom sista tio dygnen vistats å cholerasmittad ort, eller inom sista fem dygnen uppehållit sig å sådant ställe, som för sitt granskap med redan smittadt, borde anses såsom misstänkt, ankom till staden, då antingen bereda honom skjutsombyte vid bevakningsstationen, eller anvisa honom särskildt för slikt fall anskaffadt herberge, och i öfrigt tillhandagå med uträttandet af de ärenden till staden, som den resande påfordrade; samt att vidare, då fragtgods sjöledes ankom från ort af ofvan antydd beskaffenhet, göra anmälan derom till Sundhetsnämnden, hvilken vid hvarje förekommande fall skulle föreskrifva, hvad, med hänseende till varornes olika beskaffenhet och egenskaper, borde för deras renande eller förvarande iakttagas.« Kostnaderne, inclusive några sjukvårds-förberedelser, hafva uppgått till 182 R:dr Banko. Ingen cholerasjuk anhölls, och endast en landväga resande och 2 fartyg anlände inom karantänstid. »Hvad särskildt beträffar det förtroende bevakningen åtnjutit såsom skyddsmedel, måste Magistraten tillstå att, vid öfverläggningarne i ämnet, åtskillige, anslutande sig till den miasmatiska åsigten, trodde, likasom sedermera Herr Doktor Grähs, men utan att använda så tydliga och lyckade argumenter, det föreslagna anordningen vore helt och hållet ändamålslös; andre åter voro nog blygsamme att icke vilja definitivt slita tvisten om cholerans miasmatiska eller contagiösa natur; men mängden, som ännu hade i minnet 1834 års bittra erfarenhet, voro, likasom härvarande Läkare, af den mening att, om det än förefaller ingalunda ofelbart att, under de mäktiga hinder nuvarande lagar innebära för ett conseqvent genomförande af ett slikt beslut, och då den af farsoten angripna platsen lemnas ocernerad, förmodligen i den välmenande afsigt att en hvar af landsmännen må få dricka af samma kalk, en frisk ort söker medelst spärrning från sig utestänga sjukdomen, man likväl borde, då uppoffringarne

ej kunde blifva betydlige, vidtaga de försigtighetsmått, som stå till buds.«

Sluteligen har, hvad Skenninge beträffar, Magistraten upplyst, att spärrning väl var beslutad att der vidtagas i händelse farsoten skulle inom länet intränga, men att, när detta icke skedde, någon spärrning ej heller egde rum, men att dock hvarje husegare och hyresgäst vid vite var förbuden att mottaga och herbergera resande med mindre anmälan derom hos Sundhetsnämnden genast gjordes.

År 1834 afledo under Augusti—October månader enligt tabellverket i cholera i Linköping 12, i Wadstena, Hospital och Kurhus inberäknade, 215, i Motala köping 1, och å landsbygden inom länet 77, eller tillsammans 305 personer, 150 af manligt och 155 af qvinligt kön, 37 under 10 år, 153 mellan 10—50 år, 115 öfver 50 år.

Uti Sv. Läk. Sällskapets N. H. B. 1, pag. 166, har Provincial-läkaren D:r Djurberg om choleran i Wadstena upplyst, att den »visade sig med visshet första gången den 25 Augusti hos ett medelålders fruntimmer, som nyligen haft besök af sin fästman, en från Götheborg kommande Skeppare, samt utspridde sig inom få dagar öfver hela staden.» Största delen af stadens innevånare besvärades af abortivformer.

5:o) Nyköpings län*):

Nyköpings innevånare, sammankallade inför Magistraten den 19 October, beslutade bevakning vid landtullarna för noggrann uppsigt å resande från orter, der cholerafarsoten redan utbrutit, eller som för slik smitta voro misstänkte, hvarmed ock förenades tillsägelse till utsedde karantänsbefälhafvaren att vid inloppet till staden sjöledes ständigt vistas

för

*) Enligt af Konungens Befallningshafvande infordrade uppgifter från Vederbörande.

för prejande af fartyg. Bevakningen började den 20 October, fortgick åt sjösidan så länge farvattnet var öppet, eller till den 19 November och för landväga resande till och med den 1 December. Utom staden voro utsedde lokaler för skjutsombyte och herbergerande af resande. Kostnaden är uppgifven till B:co R:dr 250. Ehuru bevakningens nödvändighet blifvit olika bedömd, skall densamma dock, en gång beslutad och antagen, hafva med beredvillighet och enhet fullföljts utan att någon cholerasjuk anhölls. Inom länets öfriga städer skall ingen spärrning hafva egt rum, hvaremot Vestra Wingåkers församlings (Oppunda härad) Sundhetsnämnd den 11 October beslutade spärrning af alla vester ifrån kommande vägar till socknen. Under den månad, som spärrningen fortfor, anhölls ingen cholerasjuk. Kostnaden för aflöning och effecter uppgick till omkring B:co R:dr 40, och uttalas den åsigt att, om man ock genom spärrning ej kan positivt utestänga cholerafarsoten, så medför dock den stegrade uppmärksamheten på vägfarande ett godt medel mot farsotens hastiga spridande.

I afseende på hälsotillståndet inom länet är intet att tillägga till de ofvan, pag. 43, meddelade uppgifterna.

År 1834 uppger tabellverket under Augusti och September månader i Nyköping döde 9 och å landsbygden inom länet 6 eller tillsammans 15 personer, deraf 12 af manligt och 3 af qvinligt kön, 13 emellan 10—50 och 2 öfver 50 år. Närmare underrättelser hafva ej varit tillgängliga.

6:o) Örebro län *):

»Den af Örebro stads innevånare å allmän Rådstuga beslutade spärrningen till förekommande af beröring med cho-

*) Enligt af Konungens Befallningshafvande infordrade uppgifter från vederbörande Magistrater och Kronofogdar.

lerasmittade eller för cholera misstänkta orter och personer vidtogs den 28 September genom vaktgöring vid stadens fem tullar af samhällets medlemmar och inställdes den 29 November samt föranledde ej högre omkostnader än circa B:co R:dr 300. Spärrningen egde i allmänhet förtroende, synnerligast af den mindre bemedlade befolkningen och verkade lugnande på sinnena, ehuru ingen cholerasjuk resande anländt och behöft intagas å det utom staden apterade sjukhuset.«

I Askersund egde ingen spärrning rum till lands, men, efter farsotens utbrott i Götheborg, fogades anstalt om undersökning af ankommande fartyg, dock utan att någon cholerasjuk anträffades och utan att några kostnader deraf föranleddes.

Utom förberedelser för möjligen behöflig sjukvård blef, enligt stadens innevånares beslut, i Nora endast polispersonalen under någon tid med en person förstärkt för uppsigt öfver resande och kringvandrande personer.

Lindesbergs innevånare beslutade att med spärrning låta anstå till dess farsoten utbrutit inom trenne mils afstånd från orten, hvilket ej inträffade. Å landsbygden inom länet vidtogs ingenstädes någon spärrning.

I afseeende på hälsotillståndet inom länet är intet att tillägga till hvad ofvan, pag. 41, meddeladt är.

År 1834 afledo i cholera under Augusti—October månader enligt tabellverket i Askersund 33, eller hvar 25:te innevånare och å landsbygden inom länet 89, eller tillsammans 122 personer, 51 af manligt och 71 af qvinligt kön, 12 under 10 år, 47 mellan 10—50 och 63 öfver 50 år. Farsoten synes, att sluta af då varande Provincial-läkaren D:r Zaars rapport, införd i ofta åberopade band af Sv. Läkare-Sällskapets Handl., pag. 116, hafva börjat i Askersund vid norra ändan af Wettern och derifrån spridt sig i länets sydligaste del. I form af theser har samme läkare rörande far-

sotens förhållande uttalat bland andra följande åsigter: den asiatiska choleran är icke contagiös personligen utan beroende af ett miasma, hvars intensitet och extensitet småningom förlorar sig liksom genom ett slags urladdning och hvilket, för att fortplanta sig, fordrar en salthaltig ledare, hudutdunstningsämnet, men dock förblifver individuelt oskadligt intill dess någon exciterande orsak föranleder dess absorbtion. Aflägsnandet af exciterande orsaker ligger ej blott inom individens, utan ock inom den administrativa myndighetens förmåga medelst sundhetspolis, fattigvård m. m. Cordoner och spärrningar äro icke blott ändamålslösa, utan positivt skadliga, hvaremot karantänsanstalter från hafssidan kunna vara gagneliga under vissa vilkor.

7:o) Westerås län:

Enligt meddelande af Konungens Befallningshafvande af den 5 September innevarande år vidtogs icke någon egentlig spärrning till förekommande af beröring med smittade orter eller personer hvarken uti städerna eller på landsbygden inom länet ej heller någon dermed likartad åtgärd. Dock har Konungens Befallningshafvande derjemte delgifvit en, på Magistratens i Arboga begäran utfärdad, allmän kungörelse, innehållande ett, den 10 October 1850 af stadens innevånare å allmän rådstuga fattadt, beslut om ökad uppmärksamhet derpå »att resande och vägfarande från smittad ort ej må tillåtas att här samlas och qvarstadna och att från sådan ort hit ankomna smittbara varor icke må emottagas och öppnas utan föregången behörig rening,« på grund hvaraf Magistraten alltså förbjöd resande, som ej styrkte sig hafva vistats 10 sista dygnen å frisk ort, att sig i staden uppehålla, och gaf hänvisning till serskildt nattherberge för den händelse slikt af sådan resande kunde behöfvas, ålade skjutsare och formän att sig före afresan från närmaste skjutsstation underrätta hvarifrån den resande kom o. s. v. Någon cholerasjuk blef icke vid Arboga anhållen, icke ens någon resande till serskildt

utsedde herberget hänvisad, och någon kostnad ej heller samhället förorsakad.

År 1834 afledo under September—October månader enligt tabellverket i cholera i Westerås 72, i Arboga 25, i Köping 8 och å landsbygden 9, eller tillsamman i hela länet 114 personer, 59 af manligt och 55 af qvinligt kön, 13 under 10 år, 63 mellan 10—50 och 38 öfver 50 år. Den i ofvan åberopade band af Sv. Läk.-Sällskapets Handl. införde berättelse om farsoten i länet af Provincial-läkaren Doktor Widberg uppger för

	epidemien börjad	slutad	insjuknade	döde
Köping:	den 25 Augusti,	den 20 September,	15,	9.
Arboga:	» 26 »	» 26 October,	78,	26.
Westerås:	» 10 Septemb.,	» 16 »	182,	65.

Öfriga sjukdomsfallen förekommo endast i dessa städers närmaste granskap. De flesta sjuka tillhörde den arbetande, obemedlade, klassen och ehuru icke sällan hände, att, då sjukdomen inkommit i ett hus, flera personer sedermera i samma hus insjuknade, kan dock antagas att de flesta sjukdomsfallen voro isolerade. Efter farsotens slut var, likasom *före* dess utbrott, mycket friskt i länet.

8:o) Upsala län:

I skrifvelse af den 5 September innevarande år har Konungens Befallningshafvande underrättat att inom länet inga spärrnings- eller bevaknings-åtgärder blifvit vidtagne, men tillika meddelat en upplysning från Magistraten i Upsala »att, efter det stadens samtlige innevånare blifvit till allmänna Rådstufvor den 16 och 22 October sistlidet år kallade, för att yttra sig, huruvida, med afseende derå, att cholerafarsoten i riket vore gängse, de, enligt Kongl. brefvet den 22 September 1834, tillåtne åtgärder, åsyftande att, så vidt möjligt vore, förekomma farsotens inträngande i sta-

den, skulle vidtagas, stadens innevånare, efter långvariga öfverläggningar, i hvilka, bland andra, åtskilliga af härvarande Medicinska Facultets medlemmar och andra läkare deltagit, beslutat: 1:o) att icke någon spärrning mot farsoten skulle börjas, förr än den utbrutit å någon ort, som vore denna stad närmare belägen, än der sjukdomen sistnämnde dag veterligen yppats; och 2:o) att, i händelse farsoten utbröte i Stockholm eller på sjösidan inom sju mil från Upsala (»nära Mälarens kuster«) spärrning borde ske mot dem, som ernade *sjöledes* begifva sig hit till staden, men icke mot dem, som *landvägen* färdades hit. Som nu farsoten icke sistlidne vinter utbröt i Stockholm eller vid Mälarens kuster inom sju mil från denna stad; så blef någon spärrningsåtgärd icke vidtagen;« deremot vidtogos af Sundhetsnämnden förberedande anstalter för sjukvård och kraftiga åtgärder för sundhetspolis.

År 1834 afledo enligt tabellverket under Augusti—November månader i cholera i Upsala 35, i Enköping 12 och å landsbygden 48, eller tillsammans 95 personer, 50 af manligt och 45 af qvinligt kön, 12 under 10, 46 mellan 10—50 och 37 öfver 50 år. Provincial-läkaren Doktor Schultz's berättelser i Sv. Läkare-Sällskapets Handl. upplysa, att året i det hela varit utmärkt af ovanlig sundhet och ringa dödlighet, men att under hettan i Augusti allmänt och snart sagdt epidemiskt förekommit diarrhéer, oftast förenade med mer eller mindre kramp; att denna inhemska cholera dock varit hvarken så allmän eller våldsam som år 1831, äfvensom att Smittkoppor varit lindrigt gängse; att cholera asiatica den 27 Augusti utbrutit i norra delen af districtet, den 5 September i Upsala, hvarifrån den i October spriddes till en enda gård i en by nära staden. Utbrottet i norra delen af länet skedde på 2:ne tre mil från hvarandra aflägsna ställen »och såsom det verkligen synes genom smitta af 2:ne från Stockholm hemkomna fartyg, det ena till Hollnäs, det

andra till Wesslands socken. Om farsoten i denna socken har Bruksläkaren Griberg uti berättelse, införd i Sv. Läkare-Sällskapets Handl., bland annat upplyst, att den först insjuknade och den 3 September i utbildad cholera aflidna varit en enka, öfver 50 år gammal, boende jemte 4 barn i ett enstaka hus nära hafsstranden, samt att en af hennes söner, omkring 20 år gammal och sjöfarande, efter all anledning hemfört farsoten från Stockholm, hvarifrån han korrt tid före modrens insjuknande hemkommit sjuk i diarrhé.« Dock tillägger läkaren, att han efter besök hos denna sjöman icke funnit några symtomer hafva »varit eller vara tillstädes, af hvilka man kunde taga sig anledning befara cholerasjukdomens närvaro, så mycket mindre, som denna då ej utbrutit i hufvudstaden vid den tid, då den sjuke derifrån med fartyget afseglade« (se nedan Stockholms stad). Emedlertid utbildade sig hos honom typhoid-tillstånd, som på 9:de dygnet från hans hemkomst förde honom i grafven, en dag före modren. Sedan insjuknade äfven ett af de andra barnen och 2 af de använda sköterskorna. Den 2 September spärrades den sjuka orten. Inalles insjuknade der 90 och afledo 27 personer. Samma Bruksläkare yttrar: »choleran är otvifvelagtigt miasmatisk. Detta miasma kan, företrädesvis sjöledes, åtfölja en menniska, en vara från en ort till en annan och der utsända sjukdomen utan att contact med personen eller varan egt rum. I afseende på farsotens uppkomst i Upsala, yttrar Provincialläkaren, att den »der synes hafva spontant uppkommit, ehuru man väl, såsom absolut contagionist, skulle kunna yrka att den först insjuknade, som näst förut kringdrifvit i flera socknar, skulle från Stockholms län kunnat hämta någon smitta;« tilläggande: »så väl af cholerans uppkomst i districtet, som af dess fortgång att dömma, måste jag erkänna den vara miasmatico-contagiös och att lika litet en närmare beröring med en sjuk absolut provocerar densamma, som att den noggrannaste separation ovilkorligt skyddar.« I Upsala insjuknade inalles 84, men större delen af befolkningen uppgifves dessutom hafva haft lindrigare illamåenden. Sättet,

hvarpå farsoten från Upsala spridde sig, berättas af Provincial-läkaren sålunda: »Mosell i Nyby by, Gamla Upsala socken, ¼ mil från staden, var i begrepp att inflytta till staden såsom antagen hållkarl. Den 19 October hade han med sin hustru gjort besök uti en gård i staden, hvarifrån nästan dagligen någon cholerasjuk fördes till sjukhuset. Efter hemkomsten började snart hustru Mosell få lindriga magplågor med något löst lif, till dess den 23 verklig cholera utbröt, hvilken, oagtadt vård, slutades med döden följande dag. Ett dygn sednare insjuknade den aflidnas broder, soldaten Svan, som vistats i huset och ett dygn derefter en Mosells tjenstegosse, men båda i Upsala efter verkställd inflyttning« — slutligen hustru Mosells sköterska.

9:o) Stockholms län:

Enligt uppgift af Konungens Befallningshafvande hafva inom detta län inga spärrnings- eller bevaknings-åtgärder utom allmänna karantänsbevakningen å kusten vidtagits.

Hvad serskildt beträffar Stockholms stad *) och med förbigående af de för Sundhetspolis och möjligen behöflig sjukvård vidtagne anstalter medelst Ordningsnämndernas anlitande att sorgfälligt öfvervaka snygghet m. m., ökadt understöd åt de fattige, sjuklokalers ordnande och fullständiga utredning för 600 till 800 sjuke, expectancearfvoden åt ett visst antal läkare för första behofvet, städslande af sjukvårdsbetjening m. m., så beslutade pluraliteten inom Sundhetsnämnden den 1 October att resande, hvilka från cholerasmittad eller för sådan sjukdom misstänkt ort, landvägen anlände till hufvudstaden, skulle vid stadens tullar å platser, som dertill borde utses, underkastas bevakning inom lämplig, med läkare försedd, lokal, till dess föreskrifven tid från deras afgång ifrån sådane orter förflutit, hvilken bevakning medelst militär- och polisvakt, ehuru med af omständigheterna efterhand medgifne inskränkningar, fortfor till den 9 Januari innevarande år. I afse-

---

*) Enligt Sundhetsnämndens protokoller.

ende på sjöledes från inrikes orter ankommande personer beslöts likaledes underdånig anhållan om karantänsuppsigt till afhållande af resande, som inom 10 dygn besökt smittad ort (se ofvan pag. 21). Stadens utgifter för spärrningen utgjorde omkring B:co R:dr 5500. Ingen cholerasjuk blef vid spärrningslinien anhållen, och endast ett par försök att undgå bevakningen uppdagades. Då stadens innevånare före spärrningens vidtagande icke haft tillfälle att sig allmänt derom yttra, kan, i afseende på opinionen om dess ändamålsenlighet, icke lemnas annan upplysning, än att stadens innevånare utan gensägelse åtagit sig kostnadernas betäckande och genom Sockenstämmonämnden lemnat Sundhetsnämnden decharge.

År 1834 afledo i Stockholms län under Augusti—November månader enligt tabellverket i cholera: i Södertelje 3, i Waxholm 15, i Öregrund 12 och på landsbygden 197, eller tillsammans 227 personer, 140 af manligt och 87 af qvinligt kön, 29 under 10 år, 128 mellan 10—50 och 70 öfver 50 år. Provincial-läkaren Doktor Brandelii rapport rörande förhållandet inom districtet, intagen i Svenska Läkare-Sällskapets Handlingar, uppger:

för	Sotholms härad	insjuknade	177,	döde	62.
»	Sollentuna härad	»	144,	»	56.
»	Svartlösa härad med Södertelje	»	42,	»	20.
»	Wermdö skeppslag med Waxholm	»	95	»	40.
»	Färentuna härad	»	8	»	4.

Inom Utö församling, i förstnämnde härad, bestående af liknämniga ön i skärgården och vid der befintliga grufvor, insjuknade enligt Grufläkarens rapport 146, hvaraf 48 afledo, eller hvar 9:de af grufpersonalen. Farsoten utbröt vid grufvan den 2 September »utan någon känd anledning till dess uppkomst,« och inskränkte sig inom den terrain närmast grufvan, hvarest arbetarnes bostäder äro belägne å en hög och eljest sund trakt nära saltsjön.

Från Sigtuna district har då varande Provincial-läkaren Doktor A. T. Wistrand rapporterat: »choleran har träffats endast på 2:ne ställen nemligen i Knifsta och Östuna socknar, dit den tydligen varit införd från andra ställen. Den yppades först under September månad vid Vrå i Knifsta socken: en rättare hade jemte sin son gjort resa till Stockholm, under den tid cholerasjukdomen derstädes var gångbar och der haft beröring med en i denna sjukdom döende slägting. De hemkommo den 13 September, fadren insjuknade den 15 hastigt med kräkningar och diarrhé — — återställdes — insjuknade åter den 19 — — samt dog kl. 5 e. m. Sonen insjuknade samtidigt med fadren den 15 och blef — — åter frisk. Fem dagar efter fadrens död insjuknade ett 6:årigt barn i samma hus, inföll på andra dagen i collapsus och dog på 4:de.« Bland 6 i samma hus boende inträffade intet vidare sjukdomsfall. »I början af November månad yppades cholera vid Tisslinge i Östuna socken. En torpare hade dit inflyttat från Gamla Upsala socken, hvarest choleradödsfall just då timat. På samma dag, som han ankom till Tisslinge, insjuknade hans 2 år gamla barn och afled efter ett par dagar; straxt derefter insjuknade nu en äldre karl i samma hus samt liktidigt med honom en annan, som bodde på något afstånd derifrån; båda dogo och sjukdomen spridde sig efterhand till 7 personer.«

För Stockholms stad uppger tabellverket under Augusti till December månader 1834 i cholera döde 3665 personer, 1877 af manligt och 1788 af qvinligt kön, 289 under 10 år, 2349 mellan 10—50 år samt 1027 öfver 50 år. Andra uppgifter öfver farsotens numeriska förhållande omtala 7889 till 7914 insjuknade, men endast 3278—3285 döde. Under den egentliga farsotens duration från och med den 19 Augusti till och med den 22 October, eller något öfver 9 veckor, uppgick den 9 September högsta antalet insjuknade på dag till 541 och den 11 September högsta antalet döda på dag till 247. Den i asiatisk cholera först insjuknade var en Sjötullsvaktmästare E. Malmberg, hvilken dagarne näst förut

haft bevakning ombord å ett från Hull ankommet Engelskt fartyg, liggande vid Tegelviken, hvars besättning var och under resan varit frisk; andra sjukdomsfallet, en dalqvinna boende i närheten af Tegelviken, och synes farsoten under första veckan hafva varit begränsad inom Catharina församling, der Tegelviken är belägen. Svenska Läkare-Sällskapet har uti dess Nya Handlingar B:d 1 offentliggjort de värdefulla, spridda iagttagelser och åsigter, som af några bland hufvudstadens Herrar Läkare om denna farsot meddelats.

Utom den i städerne Gefle, Söderhamn och Hudiksvall anställda allmänna karantänsbevakning har enligt Konungens Befallningshafvandes uppgift inom Gefleborgs län ingen spärrning egt rum under sistlidne års farsot.

Inom Stora Kopparbergs län har enligt Konungens Befallningshafvandes uppgift någon spärrning ej heller egt rum. Från de nordligare belägna länen hafva uppgifter uti ifrågavarande hänseende ej ens infordrats, då för afgjordt kunnat antagas, att derstädes några spärrningsåtgärder ej vidtagits.

Det är redan ofvan nämndt, att Stora Kopparbergs och Gefleborgs län under båda cholerafarsoterna varit från sjukdomen förskonade. Uti det nordligare Wester-Norrlands län upptager tabellverket under September 1834 af cholera döde i Sundsvall 4 och i Ångermanland 2 eller tillsammans 6 personer, 4 af månligt och 2 af qvinligt kön, 5 mellan 10 till 50 och 1 öfver 50 år. Provincial-läkaren Doktor Åkerblom har uti rapport uppgifvit att sjukdomen till Ångermanland vid Nylands lastageplats blifvit förd af en Norsk Sjökapten.

Återblick på de innom landet vidtagne skydds-åtgärderna mot farsotens spridning.

De åtgärder, som till skydd mot cholerafarsoten i allmänhet blifvit anlitade, synas hänförliga till 2 stora hufvudafdelningar, nemligen antingen möjligaste undanrödjande af osunda lokalförhållanden och den individuella mottagligheten för sjukdomen, eller afhållande af personlig beröring till förebyggande af smittämnes meddelande.

Af den lemnade redogörelsen ådagalägges, att ingendera af dessa åtgärder inom landet blifvit åsidosatt. Utom fattigvårds-administrationens aldrig hvilande och städse ökade omtanka, utom den allmänna och enskildta hälsovårdens oaflåtliga vaksamhet, om ock ty värr! allt för ofta begränsad inom blotta råd och uppmaningar, har farsotens inträngande i landet i allmänhet framkallat ökad uppoffring från fattigvårdens, ökad ansträngning från Sundhetspolisens sida, och på några få ställen synes man till och med hafva tryggat sig uteslutande eller hufvudsakligt vid hvad i dessa hänseenden kunnat tillgöras. I betydligt öfvervägande antal hafva deremot de större kommunerna äfven ansett sig böra begagna den medgifna rättigheten att genom viss begränsning af beröringen med cholerasmittad eller misstänkt ort och person söka skydd mot smittämnes meddelande.

Till grund för detta, de flesta kommuners, förfarande, måste naturligtvis ligga föreställningssättet om farsotens spridning genom smitta. Uppkomsten af detta föreställningssätt, vare sig från de åsigter, som i hela Europa gällde vid cholerafarsotens första besök och som lades till grund för den tidens alla administrativa förfoganden, eller från reflexion öfver egna iagttagelser, hör lika litet till närvarande redogörelse, som den i alla hänseenden svåra frågan att i slika mål afgöra hvad majoriteten verkligen tror, vet och vill.

Uppgifterna, sådana de här ofvan blifvit meddelade, ådagalägga emedlertid, att af de, inom Götha rikes 12 län belägna, 48 städerna, icke mindre än 40 vidtagit mer eller mindre utsträckta förfoganden att medelst spärrning, bevakning och dylike medel förebygga cholerasjuk eller misstänkt persons tillträde till kommunen, att åtskilliga äfven till varor utsträckt farhågan för smittämnets medförande — och att bland de få återstående större städer, som ej på detta sätt sökt skydd, äro Malmö, der farsoten *först* inom landet utbröt och der karantänsanstalt för sjöfarande då fanns, och hvarest, efter farsotens slut å stället, kommunen äfven äskade skydd af ny karantän, samt Götheborg, der karantänsanstalt för sjöfarande likaledes fanns. Utom städerna hafva, inom samma del af riket, äfven talrika, ja! de flesta, till sjuka orterna närbelägna, mindre kommuner i spärrning, bevakning och förbud mot sjuk orts besökande o. s. v. sökt skydd mot farsotens inträngande, såsom följd hvaraf hvarje af farsoten angripen ort åtminstone under första veckorna rönt sådan minskning i antalet besökande, att flera Länsstyrelser sett sig nödsakade att medelst författningar söka begränsa en befarad menlig inflytelse af denna allmänna fruktan för smitta. Äfven inom de, från farsotens egentliga härd mera aflägsna, sydligaste 6 länen af Svea rike hafva af 27 städer 8 bland de större, inclusive Stockholm, dels vidtagit likartade åtgärder, dels beslutat deras vidtagande vid farsotens annalkande.

På några ställen, der omständigheterna sådant medgifvit, har genom den sjuka ortens tidiga cernering förebygts behofvet för den friska omgifningen att vidtaga några skyddsåtgärder, och i flertalet af fall har inom smärre kommuner, serdeles å landsbygden, försökts att steg för steg medelst spärrning af det sjuka huset bekämpa farsotens spridning.

Uppgifterna rörande den noggrannhet och stränghet, hvarmed spärrning, bevakning och dylikt af kommunerna kunnat handhafvas, hänvisa naturligtvis alla till en oundgänglig, mer eller mindre gynnsam, inflytelse af lokalförhållanden och synas öfverensstämma deruti, att man knappt någonstädes

förmått så spärra, att ju icke mer än en händelse inträffat, som skulle kunna hafva gjort spärrningsåtgärdens alla ansträngningar fruktlösa. Ju oftare sådana händelser blifvit kända, ju oftare man erfarit att beröringen med sjuk ort och person kunnat ega rum utan ovilkorlig menlig följd, desto mera synas alla, med beröringens afbrott eller inskränkning förenade, olägenheter hafva funnit allmännare gehör och å många ställen, tyckes man hafva tröttnat vid, åtminstone de stränga, spärrningsåtgärderna, innan man ännu consequent bordt kunna låta mildring inträda.

Med förbigående af de klagomål öfver spärrningarnes välkände olägenheter för rörelsen, hvilka under farsotens gång flitigt uttalades, innehålla de ofvan och efter farsotens slut meddelade uppgifterna äfven flera ogillande omdömen. Den utgångspunkt, som detta missnöje med inomlands spärrningar förråder eller uttalar, synes mig dock i de flesta meddelanden vara blott det enskildta obehag, som erfarits eller fruktats, under allt för litet fästadt afseende på individens pligt att för medmenniskors och det allmännas väl göra uppoffring, derest med denna uppoffring något större godt kan uträttas. Om man nu är allmänt ense, att mot cholerafarsoten något måste göras och skulle föredraga att välja *uteslutande* den andra åtgärden att genom sanitära förfoganden söka upphäfva eller minska mottagligheten för sjukdomen, torde alltså ännu här vara oafgjordt, huruvida de stora uppoffringar, som för sådant ändamål kräfvas, ej skulle framkalla lika stort missnöje, som det mot spärrningarne. Innan man varit i tillfälle att i afseende på erforderliga personliga uppoffringar och motsvarande fördelar jemföra det ena skyddssystemet med det andra, torde sålunda *ensamt* af det enas nu öfverklagade olägenheter ingen slutsats i afseende på företräde kunna dragas.

Af hufvudsaklig vigt för frågans afgörande skulle deremot vara ett bestämdt erfarenhets-utslag om det skydd, som genom inomlands spärrningarne och bevakningarne verkeligen vunnits — en fråga, som dock svårligen med någon visshet kan afgöras. I detta hänseende hafva åtskilliga kom-

muner, som, efter iagttagne spärrningar så väl 1850 som ock, 1834, lyckats undgå farsoten, uttalat en stadgad öfvertygelse om nyttan af sina åtgärder, innebärande tillika föresatsen att äfven för framtida möjliga behof åter till desamma taga sin tillflykt, under det flertalet kommuner väl synes inrymma åt spärrningen möjlighet att i någon mån hafva bidragit till det vunna lyckliga resultatet, men dock förnämligast vilja hafva den ansedd blott som en lugnande concession åt öfverdrifna farhågor för farsoten, och åtskilliga hafva bestämdt uttalat förkastelsedom öfver åtgärden såsom ej blott betungande utan äfven onyttig och skadlig.

Till ledning för ett omdöme om resultaterna af spärrningarne inom landet, grundadt ej blott på det oskiljaktiga enskildta obehaget och besväret för trafiken, möter oss såsom sammanstämmande utsago af alla ingångna uppgifter det egna förhållande, att *vid ingen enda af de*, säkert till inemot 100 uppgående, *spärrningslinier*, som för *landväga* kommunikation varit uppdragna, *någon cholerasjuk person blifvit anhållen.* Öfver det i medicinskt hänseende så vigtiga profvet för *möjligheten* att genom spärrningslinier, som ej understödjas af de fullständigaste karantänsanstalter, åstadkomma cholerans uteslängande, utan något förbiseende af mensklighetens kraf, har alltså *ingen* erfarenhet vunnits; och det förtjenar utan all tvifvel att såsom en serdeles lycka uppskattas, att spärrningslinierna blifvit för detta svåra prof förskonade, hvilket mångenstädes skulle kunna hafva medfört högsta fara att ådraga sig det man velat undvika.

Vid sidan af nyssnämnde erfarenhetsvitsord i afseende på landväga resande, förtjenar framhållas talrikheten af cholerafall, som uppdagats bland sjöfarande, så väl annorstädes, som serdeles å Götha elf. Då denna skillnad utan all tvifvel bör kunna antagas vara mer än tillfällig, helst erfarenheten från många andra länder företer samma resultat af iagttagelserna, så hänvisas vi häraf bestämdt på någon egendomlig inverkan af de förhållanden, uti hvilka den sjöfarande sig befinner, — förhållanden, hvilka alltså *i vida* högre grad

än till lands påkalla tidiga anstalter till vård och skydd. Med stor sannolikhet synas ock dessa ofördelaktiga förhållanden i vidsträcktare mån böra sökas inom området af lokala och dietetiska skadligheter om skeppsbord, än i den trängre personliga beröringen och åtgärderna alltså derefter lämpas.

Flerstädes synes man hafva, efter försök med spärrningsåtgärder och moget öfvervägande af deras fördelar och olägenheter, stadgat den öfvertygelse, att alla bemödanden böra rigtas åt försök att på *allmän bekostnad genast isolera och cernera* den person eller ort, som af cholera först blifvit angripen, för att dymedelst bespara de friska orterna att hvar för sig behöfva vidtaga sina mer och mindre bristfälliga och osäkra skyddsåtgärder.

Att, såsom blott Referent af meddelade underrättelser, här ingå i något försök att utreda frågan om skyddsåtgärder mot cholera i allmänhet och från de talrika synpunkter, ur hvilka densamma måste skärskådas, samt med hänsigt ej blott till inomlands förhållanden, och läkarekonstens fordringar, utan ock till den allmänna civilisationens och internationella relationernas kraf m. m., anser jag mig så mycket heldre kunna och böra nu undvika, som sådant dels ligger utom mitt närvarande uppdrag, dels ock från rent theoretisk och medicinsk synpunkt skulle blifva af ett allt för stort omfång, från praktisk och administrativ synpunkt åter tillhör Vederbörande Embetsmyndigheters samfälda verksamhet.

Rättelser och Tillägg:

Sid. 10,	sista raden	*står:* 4 Januari	*läs:* 4 Februari
„ 28,	2 raden nedifrån	„ den 18	„ den 29 Augusti
„ 29,	2 „ ofvanifr.	„ den 29	„ den 29 Augusti
„ „	7 „ „	„ den 17	„ den 17 Sept.
„ 36,	2 „ „	„ då	„ derefter
„ 97,	14 „ nedifrån	„ 2	„ 4
„ 121,	8 „ „	„ 21	„ 22
„ 138,	8 „ „	„ en läkare	„ erforderligt antal läkare
„ 149,	9 „ „	„ 8	„ 10

„ 167, Efter Askims härad borde här i chronologisk ordning följa Torpe härad.

„ 183, 3 raden ofvanifrån *står:* alla medelåldrige, *läs:* alla, utom 2, medelåldrige.

„ 184, Vid besök i Hjertums socken och passerande af Ströms kanalstation den 24 Augusti innevarande år har jag erfarit, att förbudet mot sjöfarandes landstigning, såsom outförbart, af flera skäl aldrig kommit till verkställighet.

„ 185, För en pågående nybyggnad å Ströms herregård, som ligger helt nära kanalen, var ett stort antal arbetare der samladt. Graveröd, tillhörande Ströms kanalstations område, ligger vid Bohusländska stranden af Götha elf ett litet stycke norr om slussarne. M. C. Martin var beordrad till tjenstgöring gent emot på östra sidan af Götha elf i Flundre härad af Elfsborgs län.

„ „ raden 6 nedifrån *står:* "Dennes Skeppare", men enligt vederbörande Slussinspectors till mig yttrade förmodan skulle Joh. Kristenson fört samma fartyg, å hvilket Sjömannen A. Andersson afled (pag. 189)

„ 188, 7 raden ofvanifrån *står:* sarkast *läs:* starkast

„ 189, Efter af vederbörande Läkare och Slusstjenstemän å stället erhållne muntliga underrättelser hade Skepparen T. Berndtsson redan vid afgång från Götheborg lidit af diarrhé. Den under namnet Strömberg, raden 17 ofvanifrån, upptagna hustrun, som den 1 October, kl. 7 f. m., insjuknat i Ströms kanal, är samma person som den, raden 5 nedifrån, såsom död angifna Skepparehustrun Rutgersson. Efter att hafva passerat kanalen stadnade fartyget vid Graveröd, der hon afled. Den sjuka båtsmannen N:o 62 hade redan före ankomsten till Ströms kanal blifvit åderlåten. Sjömännen J. och P. Andersson hade båda insjuknat den 7 och afgingo från Lilla Edet den 9 October.

„ „ 6 raden nedifrån *står:* sjömannen *läs:* Skepparen

„ 190, Sjöman: N. Strandberg hade aflidit redan nedanom Ströms kanal.

„ „ 4 rad. ofvanifr. *står:* emellan Götheborg—Wenersborg *läs:* emellan Ströms kanal och Åkerström (NB. Hertha kan ej passera slussarne)

„ „ 9 „ „ *står:* 22 *läs:* 21.

„ „ 11 „ „ „ 2 „ 1.

„ „ Alla vid Ströms kanalstation döde hafva enligt kyrkoböckerna, som jag hos Prosten Delin genomgått, befunnits upptagne i dödsantalet för Hjertums och Westerlanda socknar. Samma kyrkoböcker för året

1834

1834 upplysa talrikheten af dödsfall inom samma hus och familj. Med slusscontoret vid Ströms kanal, som ligger å en holme, var sjöfolkets beröring fullkomligt fri utan vådlig följd för någon af tjenstemän eller betjening. I ena slussdrängens hus förekommo dock 2 sjukdomsfall, deraf ett med dödlig utgång. Beröring mellan sjöfolket å de passerande fartygen kan ej undvikas. Å en krog på stället sjuknade 2 och afledo en person. Sinnesstämningen bland sjöfolket uppgifves hafva varit åtminstone allvarsam om ej nedslagen. Snygghet och ordning om bord tycktes hindra sjukdomens spridning.

Sid. 204, 14 och 15 raderne ofvanifrån: antalet insjuknade torde rättare böra upptagas till 2282, antalet döde till 876.

„ 211, Att flera personer från Götheborg besökt marknaden å Lilla Edet lärer enligt muntlig uppgift kunna med säkerhet antagas.

„ „ I samma hus som N:o 2 och 3 skall ingen mer hafva insjuknat, deremot hos N:o 4 *en*, hos N:o 5 *flera*.

„ 212, M. Olssons hustru, sjuksköterska, fick sedan cholera. Hos N:o 8 i osnyggt hus insjuknade flere.

„ 215 13 raden ofvanifrån *står:* utom *läs:* utmed.

„ „ 8 raden nedifrån „ afståud —— mosse *läs:* afstånd från nedersta slussen belägna, men med öfversta delen af Trollhättan omedelbart sammanhängande

„ 216, 19 raden ofvanifrån *står:* den 6, *läs:* den 9

„ 218, 10 „ „ „ 20 „ 50

„ „ Vid besök å Trollhättan den 25 Augusti har för mig muntligen uppgifvits att abortivformernas antal väl skulle kunna uppskattas till 400.

„ 222, De vid Trollhätte kanalstation insjuknade och döde äro enligt vice Pastors mig meddelade muntliga uppgift ej upptagne uti redogörelsen för Gärdhems socken och Trollhättan. Vistandet å fartyg skall tydeligen hafva visat sig ofördelagtigt, enär sjukdomens fortgång flera gånger hämmats genom beredd bostad i land.

„ 224, Vid besök å stället den 26 Augusti har af Slussvaktaren Ahlbom och Fahnjunkaren Rosell munteligen meddelats mig, att, sedan hälsotillståndet å stället varit fullkomligt godt, men oro för farsotens spridning egt rum, ångfartyget Polhem ankommit och i slussen qvarlegat under natten till den 6 October, då båtsmännen skola landstigit och tagit qvarter i en hölada, hvarest sedermera uppdagats spår att bland dem funnits åtminstone choleraförebud; att en gosse från fartyget varit inne uti det hus, som af A. bebos; att tidigt på morgonen den 6 på tillfrågan af Fahnjunkaren Rosell icke skall från fartyget hafva omtalats någon der rådande sjuklighet, hvarefter detsamma med båtsmännens qvarlemnande fortsatte sin väg. Huset der Ahlboms hushåll jemte en mjölnares bor är rymligt, sundt och snyggt. Ahlboms moder insjuknade en vecka efter svärdottern. I Fahnjunkaren Rosells omkring 150 alnar från Ahlboms bostad, högt och luftigt belägna, comfortabla, 2 vånings hus insjuknade på 4:de dagen efter Ahlboms hustru och följande dagar han sjelf och 3 personer i cholera och höllos alla i ett par veckor sängliggande, hvarförutan 8 andra till huset hörande personer alla hade lindrigare illamåenden och en sjuksköterska efter 8 dagars tjenst i cholera afled. Rättegång mot Befälhafvaren å Polhem för seglationsbrott lärer vara anhängiggjord.

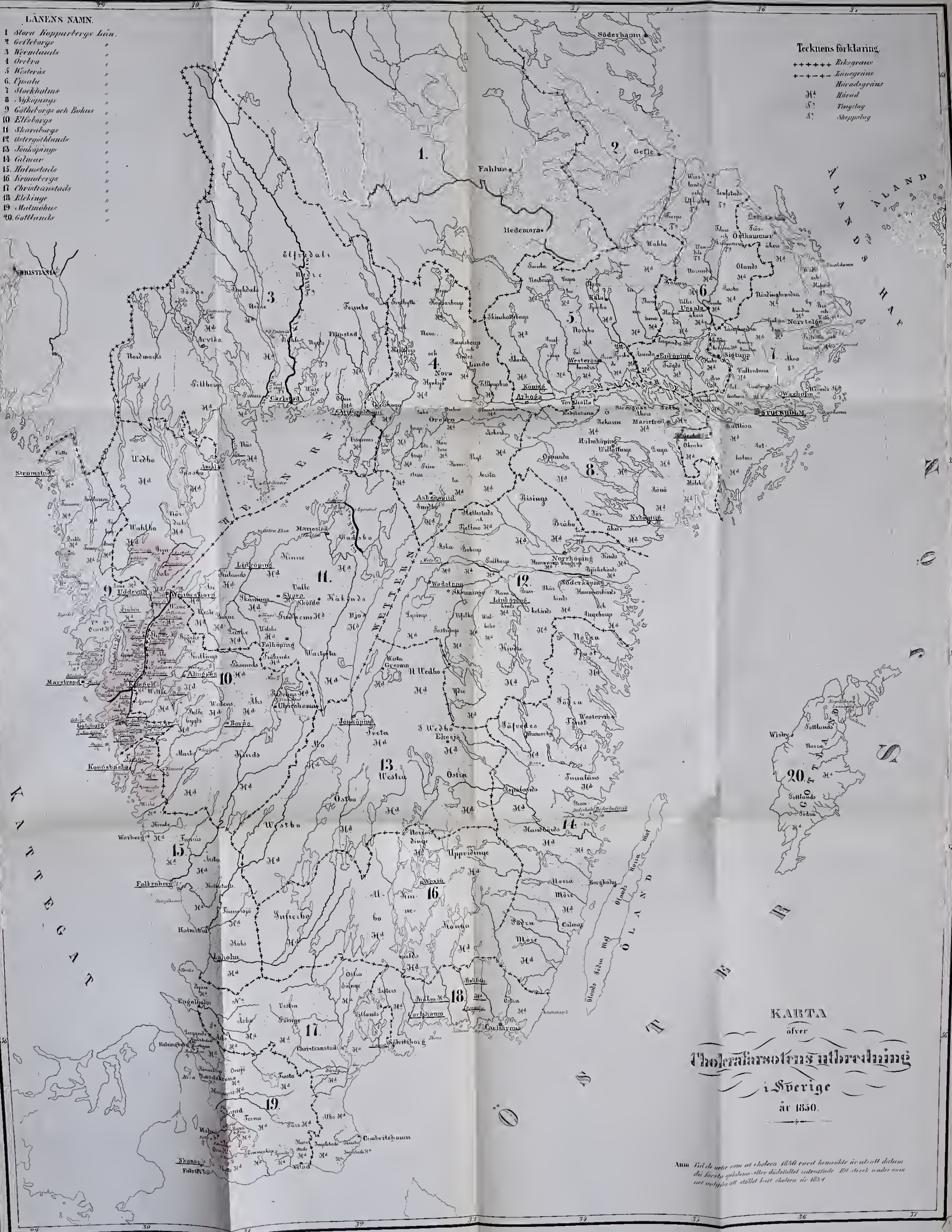
I ett rymligt och ej osnyggt hus vid Åkersströms sluss straxt nedom Trollhättan sammanbodde 3 hushåll, hvilkas familjefäder

alla 3 af choleran bortrycktes. Enligt muntlig uppgift till mig den 25 sistl. Augusti af enkan efter den ena, Slussdrängen Munter, skola af hans hushåll alla barnen varit i mer eller mindre grad af farsoten angripne; i det andra hushållet voro äfven hustrun och alla 4 barnen sjuka, i det tredje hushållet likaledes hustrun och alla 3 barnen.

Sid. 225. Enligt mig meddelad muntlig underrättelse skola varorna från ångfartyget Polhem lossats vid Nabbensberg, $\frac{1}{8}$ mil närmare Wenersborg. Båtsmanscommenderingen, som vid Brinkebergskulle qvarlemnats, afgick derifrån den 6 October, kl. 10 f. m., till den, ett stycke nedom Carls graf på östra stranden af Götha elf belägna, Gäddebäcks gästgifvaregård, för att derifrån vidare tåga till Wenersborg, hvarvid af dem begagnades samma båt, på hvilken från Westgöthadahls Kongl. Regementes vid Brinkebergskulle belägna utredningsförråd persedlarne till karantänssjukhuset vid Åkersjö nedfördes. Båtsmännen höllos sedan bevakade utanför Wenersborg vid Fredrikslund, intill dess de beordrades att återgå till Trollhättan, dit de ankommo innan ännu karantänsanstalten vid Åkersjö var öppnad, hvadan alltså äfven här nya svårigheter mötte.

„ „ 8	raden nedifrån	*står:* s. d.	*läs:*	en af nästföljande dagarne
„ 329, 12	„	„ bestånd	„	bistånd

Å den bifogade kartan står inom Elfsborgs län, Wahlbo härad: Ryr, $\frac{27}{8}$ hvilket bör helt och hållet utgå; likaledes har orätt under staden Falkenberg dragits ett streck.

LÄNENS NAMN.
1 Stora Kopparbergs Län.
2 Gefleborgs "
3 Wermlands "
4 Örebro "
5 Westerås "
6. Upsala "
7 Stockholms "
8 Nyköpings "
9 Götheborgs och Bohus "
10 Elfsborgs "
11 Skaraborgs "
12 Östergöthlands "
13 Jönköpings "
14 Calmar "
15. Halmstads "
16 Kronobergs "
17 Christianstads "
18 Blekinge "
19 Malmöhus "
20. Gottlands "
Teckuens förklaring.
Riksgräns
Länegräns
Häradsgräns
Hd Härad
Tg Tingslag
Sg Skeppslag
KARTA
öfver
Cholerafarsotens utbredning
i Sverige
år 1850.
Anm. Vid de orter som af cholera 1850 varit hemsökte är utsatt datum då första sjukdoms- eller dödsfallet inträffade. Ett streck under namnet utvisar att stället haft choleran år 1834
KATTEGAT
ÖSTERSJÖN
ÅLANDS HAF
WENERN
WETTERN
OLAND
CHRISTIANIA
Söderhamn
Gefle
Fahlun
Hedemora
Carlstad
Arvika
Christinehamn
Amål
Strömstad
Uddevalla
Wenersborg
Marstrand
Kongelf
Götheborg
Kongsbacka
Borås
Alingsås
Lidköping
Mariestad
Skara
Falköping
Ulricehamn
Jönköping
Eksjö
Westervik
Wexiö
Calmar
Borgholm
Carlshamn
Carlskrona
Sölvitsborg
Christianstad
Cimbritshamn
Ystad
Skanör
Falsterbo
Malmö
Lund
Landskrona
Helsingborg
Engelholm
Laholm
Halmstad
Falkenberg
Warberg
Wisby
Linköping
Norrköping
Söderköping
Nyköping
Wadstena
Skenninge
Askersund
Örebro
Nora
Lindesberg
Köping
Arboga
Westerås
Enköping
Sala
Upsala
Sigtuna
Norrtelge
Waxholm
Stockholm
Södertelge
Mariefred
Strengnäs
Torshälla
Eskilstuna
Hjo